ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA"

ANALELE BUCOVINEI

AN I, 1/1994

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ANALELE BUCOVINEI

Tom I, 1

1994

SUMAR

Acad. GH. PLATON, *Argument* 5

EDITORIAL

Acad. RADU GRIGOROVICI, *Bucovina, fereastră către Vest a Moldovei* 7

ANIVERSĂRI

Acad. VLADIMIR TREBICI, *Unirea Bucovinei cu România* 15
D. VATAMANIUC, *Voluntarii bucovineni în războiul pentru întregirea țării* 23

EVOCĂRI

Acad. ȘTEFAN I. ȘTEFĂNESCU, *I. I. Nistor și opera lui istorică* 29
Acad. GH. PLATON, *Dimitrie Onciul (1856—1923). O personalitate exemplară a spiritualității românești* 39
PETRU BEJENARU, *Constantin N. Hurmuzachi, entomolog și publicist militant pentru drepturile românilor* 51
RADU ECONOMU, *Ianeu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului* 55

VIAȚA CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

MARIA PLATON, *V. Alecsandri și Bucovina : O lecție de patriotism și de iubire* . . . 67
LUCA BEJENARU, *Preocupări de istoric literar în activitatea lui Aron Pumnul* . . 77
MARIAN OLARU, *Lupta de emancipare națională reflectată în paginile „Foii Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina"* 85
PAVEL ȚUGUI, *Filologia bucovineană și ortografia românească (1864—1869)* . . . 99
D. VATAMANIUC, *Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist* 113
GEORGETA ISTRĂTOAIE, *Viața culturală și artistică din Cernăuți oglindită în ziarul german „Bukowina" în anii 1862—1868* 123
NICOLETA FLOREA, *„Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt" și viața artistică din Cernăuți* 129
D. VATAMANIUC, *August Nibio și presa germană rădăuțeană* 133
GEORGE MUNTEAN, *Literatura română din Bucovina postbelică* 137

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 1—4, București. 1994

DEMOGRAFIE. TOPOGRAFIE

ALEXANDRINA CERNOV, *Grupul etnic românesc din nordul Bucovinei* 151
I. GHERMAN, *Ţinutul Herţa. Scurtă istorie tragică* 155
ION POPESCU-SIRETEANU. *Din toponomia Bucovinei* 157
ION POPESCU, *Aspecte sociolingvistice ale asimilării românilor din regiunea Cernăuţi* . 163

FOLCLOR. ETNOGRAFIE

GRIGORE BOSTAN, *O expresie a viziunii poetice românești. Sistemul de arhetipuri al liricii populare din nordul Bucovinei și Basarabia* 171
VASILE SCHIPOR, *Ion Neculce și constanta moldovenească a povestirii* 179
DRAGOŞ CUSIAC, I. *Precursori ai muzeografiei etnografice în Bucovina* 187

ŞTIINŢELE NATURII

SORIN TRELEA, *Observaţii asupra zborului unor specii de păsări în curenţi ascendenţi termici* 207
TITUS LUCESCU, *Rolul unor păsări insectivore în combaterea dăunătorilor din pădurile Bucovinei* 211
TITUS LUCESCU, *Câteva date în legătură cu începutul uscării bradului în raza ocolului silvic Marginea-Bucovina* 215

CĂRŢI. REVISTE

ION NISTOR, *Istoria Bucovinei (Acad. Ştefan Ştefănescu)* 219
DIMITRIE ONCIUL, *Din istoria Bucovinei (Marian Olaru)* 221
MIHAI IACOBESCU, *Din istoria Bucovinei (D. Vatamaniuc)* 222
NICOLAE CIACHIR, *Din istoria Bucovinei (Marian Olaru)* 223
ION GHERMAN, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și Ţinutului Herţei (D. Vatamaniuc)* 223
ARKADI JUKOVSKI, *Istoria Bucovinei (Ştefan Purici)* 224
N. MOSCALIUC, I. PÎNZARU, *Scriitori bucovineni. Mic dicţionar*; EMIL SATCO, ION PÂNZAR. *Dicţionar de literatură. Bucovina (Vasile Schipor)* 226
MIRCEA GRIGOROVIŢĂ, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775—1940) (Acad. Ştefan Ştefănescu)* 227
„Suceava" (Dragoş Cusiac) 229
„Almanahul Societăţii pentru cultura românească în Bucovina" (Vasile Schipor) 230

CRONICA

Centrul de studii „Bucovina" (D. Vatamaniuc) 231
Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina (Vasile Precop) 232
Universitatea Culturală Rădăuţi-Galanești (Petru Bejenaru) 233
Sesiunea de comunicări. Cernăuţi, 30 septembrie — 5 octombrie 1993 (Marian Olaru) . . . 234

ANALELE BUCOVINEI

Tom I, 1

1994

INHALT

Acad. GH. PLATON, *Argumentum* 5

EDITORIAL

Acad. RADU GRIGOROVICI, *Bukovina als Fenster Moldaus nach Westen* 7

KOMMEMORATIONEN

Acad. VLADIMIR TREBICI, *Vereinigung Bukowinas mit Rumänien* 15

D. VATAMANIUC, *Bukowiner Freiwillige im Kriege für die teritoriale Vervollständigung Rumänien* 23

WACHRUFEN

Acad. ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, *Ion Nistor und seine historische Aktivität* 29

Acad. GH. PLATON, *Dimitrie Oneiul. Eine exemplare Persönlichkeit des rumänischen Geistesleben* 39

PETRU BEJENARU, *Constantin Hurmuzachi, Entomolog und militanter Publicist für die Rechte der Rumänen* 51

RADU ECONOMU, *Ianeu Flondor. Unveröffentliche Informationen aus dem Staatsarchiv* 55

DAS KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

MARIA PLATON, *Vasile Alecsandri und die Bukowina : eine Lektion des Patriotismus und der Liebe* 67

LUCA BEJENARU, *Literarhistorische Beschäftigungen in der Aktivität von Aron Pumnul* 77

MARIAN OLARU, *Der Kampf der nationalen Emanzipierung widerspiegelt in „Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina"* 85

PAVEL ŢUGUI, *Die bukowiner Philologie und die rumanische Ortographie (1864—1869)* 99

D. VATAMANIUC, *Ernst Rudolf Neubauer — Professor, Schriftsteller und Journalist* . . 113

GEORGETA ISTRĂTOAIE, *Das Kultur und Künstlerische Leben aus Czernowitz widerspiegelt in dem deutschen Tagesblatt „Bukowina" von dem Jahren 1862—1868* . 123

NICOLETA FLOREA, *„Czernowitzer Illustrierte Familienwochenblatt" und das czernowitzer künstlerische Leben* 129

D. VATAMANIUC, *August Nibio und die deutsche Presse vom Rădăuţi* 133

GEORGE MUNTEAN, *Die rumänische Literatur in nach dem Krieg Bukowina* . . . 137

DEMOGRAPHIE. TOPOGRAPHIE

ALEXANDRINA CERNOV, *Die rumänisch — ethnische Gruppe aus der Nordbukowina* 151
I. GHERMAN, *Die Region von Herza. Eine kurze tragische Geschichte* 153
ION POPESCU-SIRETEANU, *Aus der Toponymie von Bukowina* 157
ION POPESCU, *Soziallingvistische Aspekten der Assimilation der Rumänen in der Region Czernowitz* 163

VOLKLORE. ETHNOGRAPHIE

GRIGORE BOSTAN, *Der archetypische System der Volkslyrik von Norden Bukowinas und Bessarabien. Ein Ausdruck der rumänischen dichterischen Vision* 171
VASILE SCHIPOR, *Ion Neculce und die moldauische Art der Erzählung* 179
DRAGOŞ CUSIAC, I. *Prekursoren der etnographischen Museen in Bukowina* 187

NATURWISSENSCHAFT

SORIN TRELEA, *Bemerkungen über das Fliegen einiger Vogelarten in der thermischen ascendenten Luftströmung* 207
TITUS LUCESCU, *Die Rolle von einigen insektenfressenden Vögeln im Kampf gegen die Schädlingen in den Wäldern von Bukowina* 211
TITUS LUCESCU, *Einige Daten in Zusammenhang mit dem Anfang der Erkrankungen der Tannenbäumen in der Gegend von Marginea-Bucovina* 215

BÜCHER. ZEITSCHRIFTEN

CHRONIK

Studienzentrum „Bukowina" (D. Vatamaniuc) 231
Die Gesellschaft für die rumänische Kultur und Literatur in der Bukowina (Vasile Precup) 232
Die Kulturelle Universität Rădăuţi — Gălăneşti (Petre Bejenaru) 233
Tagung für Mitteilungen — Czernowitz am 30. September — 5. Oktober 1993 (Marian Olaru) 234

ARGUMENT

Asemenea lui Mihail Kogălniceanu, care, în 1843, de la catedra Academiei Mihăilene, dădea expresie simțirii românești și viziunii integratoare a istoriei, astăzi, și noi considerăm ca *patrie* a noastră „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește", iar ca istorie a românilor *Istoria Moldovei întregi, înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania.*

Soarta, și poate nu numai ea, a întreținut vreme îndelungată, separația politică între cele trei provincii românești. Din nefericire, *sfâșierea* Moldovei reprezintă și astăzi o realitate, pe care *Țara* o resimte dureros. Istoria României, sinteza întregului național existent și viabil în pofida stăpânirilor politice vremelnice, a trebuit să fie realizată din suma părților politice în care viețuia organismul etnic național. Istoriei Moldovei însă, provincia istorică cea mai urgisită, aflată direct în „calea răutăților", a trebuit să i se adauge istoria părții dintre Prut și Nistru — istoria Basarabiei — provincie smulsă din trupul țării și anexată imperiului țarilor în 1812 și cea a părții de nord — istoria Bucovinei — anexată Imperiului habsburgic, în 1775.

Unirea din 1918 — *Unirea cea Mare* — a strâns provinciile istorice ale *Țării* în cuprinsul teritoriului național. Pentru scurtă vreme, între 1918 și 1940, România Mare a reprezentat o realitate istorică și politică, națiunea română reunindu-se în hotarele sale firești. Din nou însă, în 1940, Basarabia și Nordul Bucovinei au fost smulse din trupul țării și anexate imperiului sovietic, populația românească fiind supusă supliciului desnaționalizării.

Când o parte a națiunii se află în suferință, întregul organism național se resimte dureros. Sabia care se clatină asupra acestei părți amenință, în măsură egală, întreaga națiune în existența sa materială și spirituală.

Aspirațiilor spre reîntregire și eforturilor politice pentru a le realiza trebuie să li se adauge datoria morală de a cultiva și a întreține conștiința întregului național. „Unirea în cugete și în simțiri" — chiar și în noile condiții ale istoriei — a rămas, trebuie să rămână, preludiul necesar al actului politic.

Istoria națională a românilor se cuvine să cuprindă, firesc este, istoria vremurilor în care cele două provincii, părți din trupul țării, s-au aflat sub stăpânire străină. Reconstituirea acestei istorii (adevărată istorie a rezistenței naționale) este un imperativ al vremurilor noastre, trebuitor păstrării încrederii în valorile naționale și în destinul nostru istoric.

Împrejurări politice proprii au imprimat vieții românești și mișcării naționale din Basarabia și din Bucovina căi deosebite, modalități de expresie care nu coincid. *Țara*, națiunea, este datoare să urmărească, să sprijine, să încurajeze și să dirijeze, chiar această mișcare; fără să lezeze interesele cuiva, mișcarea națională a românilor afirmă și promovează valo-

rile libertăţii şi ale democraţiei, în numele cărora se realizează ordinea politică a lumii de astăzi.

Centrul de studii „Bucovina", care a luat fiinţă la 6 septembrie 1992, sub egida Academiei Române, pe linia unei vechi şi nobile tradiţii de activitate intelectuală şi naţională, îşi propune să întreprindă cercetări fundamentale în domeniul istoriei şi al culturii româneşti din acest colţ al *Ţării*. De asemenea, *Centrul* îşi propune să iniţieze şi să întreţină un dialog cu instituţiile similare de la Cernăuţi şi Augsburg, precum şi din alte centre culturale ale Europei. În cuprinsul acestui dialog, vocea românească este cu atât mai necesară cu cât, în repetate rânduri, multe din adevărurile privitoare la istoria, limba şi tradiţiile româneşti ale Bucovinei sunt greşit interpretate, tendenţios sau denaturat prezentate.

Analele Bucovinei — al cărui prim număr este acesta — pe linia prestigioaselor publicaţii care au precedat-o, îşi propune să fie un instrument pentru împlinirea nobilelor obiective ale promovării şi răspândirii culturii naţionale ; să reprezinte o *alternativă românească autorizată* în dialogul, demult deschis, privind istoria şi cultura Bucovinei. Se va înscrie în acest dialog cu prestigiul instituţiei care o patronează şi cu autoritatea numelor care vor semna în paginile sale.

Sanctuar al Moldovei, cuprinzând ctitoria descălecătorilor, mormântul marelui Ştefan, cetatea de scaun a Ţării şi ctitoriile voevodale care mărturisesc geniul creator al poporului, Bucovina poartă în ea sufletul românesc dintotdeauna. *Analele Bucovinei* se vor strădui să dea expresie acestui suflet, ridicând conştiinţele noastre, ale tuturora, la nivelul unor mari idei.

Acad. GHEORGHE PLATON

BUCOVINA, FEREASTRĂ CĂTRE VEST A MOLDOVEI

Acad. RADU GRIGOROVICI

Subiectul enunţat în acest titlu este de la bun început pretenţios, cu atât mai mult când este formulat de un fizician, fie el de origine bucovineană.

Dacă strângerea informaţiei se face în istorie prin observarea trecutului, fizica a adoptat de la Francis Bacon încoace metoda experimentală, care declanşează o succesiune controlată de evenimente repetabile, din observarea cărora se speră că se vor putea trage prin analiză logică sau matematică concluzii certe, indiscutabile, şi desprinse de orice criterii de interese personale sau de grup, de criterii etice sau estetice, de afect, de credinţă sau de orgoliu personal.

Istoria — contrar dictonului popular — nu se repetă. Nu se poate porni pentru a doua oară de la exact aceeaşi situaţie anterioară şi constata influenţa unor factori intenţionat modificaţi pentru a formula *legi* istorice.

Am trecut tocmai printr-o uriaşă experienţă istorică. Ea nu a dat rezultatele scontate, iar parcurgerea ei a dus la nespusă suferinţă omenească şi la faliment economic. Cine ar îndrăzni s-o repete în alte condiţiuni? Lucrul nici nu ar fi posibil. Chiar dacă am putea repeta evenimente majore ale istoriei omenirii, nu am reuşi să tragem din ele concluzii sigure, mai ales după apariţia teoriei haosului determinist, după care evenimente cu totul minore pot influenţa esenţial mersul celor majore. Ce consecinţe ar fi avut, de pildă, moartea în copilărie a micului Djugaşvili?

Întrebări de acest fel s-au pus de mult în legătură cu nasul Cleopatrei. Sau, pentru a reveni la oile noastre, ce s-ar fi întâmplat dacă Traian ar fi murit între cele două expediţii dacice sau dacă Grigore Ghica Vodă ar fi fost destul de bogat pentru a împiedica cumpărarea de la Înalta Poartă a Nordului Moldovei de către Iosif al II-lea?

Astfel s-a născut Bucovina pe harta Europei în scopul protejării noilor teritorii încorporate cu puţin mai înainte de Imperiul Habsburgic. În curând vom comemora acest eveniment şi vom putea analiza consecinţele unei evoluţii de 220 de ani marcată de această invazie a lumii occidentale într-un spaţiu dominat anterior de o cultură autohtonă.

Ce poate face istoria, căutând să analizeze datele cât mai obiectiv? În lipsă de legi precise, se vor aplica criterii care vor fi inevitabil variate şi subiective. Aşa-zisul adevăr istoric este întotdeauna colorat de alegerea acestor criterii, mai ales dacă au o nuanţă etică sau utilitaristă. A fost oare dreaptă sau utilă cucerirea Daciei de către oştile lui Traian? Depinde de legile morale pe care le aplicăm şi de alegerea beneficiarului. Sigur este că i se datorează naşterea poporului român.

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 7—13, Bucureşti, 1994

Astfel ajungem, prin analogie, la încorporarea forţată a Nordului Moldovei în Imperiul Austriac. A fost ea dreaptă sau utilă? Răspunsul depinde de principiile etice şi de interesele grupului din care face parte cel întrebat şi ne dezvăluie, mai degrabă, interesele acestuia din urmă, decât adevărul de a cărui existenţă se îndoia, în Evanghelia de la Ioan citire, cinicul Pilat. Dar un lucru este sigur: această încorporare a avut consecinţe majore şi de durată.

Aici vom pune o singură întrebare, bazată pe faptul indiscutabil că acest fragment, de abia 10 000 km² din Principatul românesc al Moldovei, a fost pus brusc în contact intim cu un stat apusean, după ce fusese timp îndelungat supus mai ales influenţelor din Sud şi Est. Întrebarea este aparent simplă: i-a dăunat sau i-a folosit neamului românesc, şi în particular moldovenilor, ace stcontact? Putem oare lua distanţa necesară pentru o evaluare obiectivă a băncii de date existente?

Dacă acceptăm orice deschidere către Vest drept criteriu pozitiv dominant, răspunsul va fi distorsionat automat în favoarea unei aprecieri pozitive a trecerii, fie şi forţate, a unui fragment din trupul Moldovei româneşti sub stăpânire austriacă, adică sub o administraţie relativ eficientă şi o putere militară apreciabilă, care a scutit teritoriul de intervenţii străine violente. Populaţia creşte prin imigrări şi colonizări de vreo 13 ori în 140 de ani.

Nivelul de trai şi de civilizaţie, urbanizarea, industrializarea şi tehnologizarea agriculturii şi a zootehniei se accentuează şi se stabileşte un contact solid cu una din marile culturi europene, cea germană.

Dacă ne-am opri aici cu judecata, bunicii şi părinţii noştri s-ar răsuci în mormintele lor. Căci această occidentalizare s-a plătit scump de către românii din teritoriul Bucovinei. Ei nu mai reprezentau în anul 1910 decât 34 % din populaţia Ducatului Bucovinei, căzând, conform statisticilor oficiale, pe locul al doilea, imediat după ucraineni, de unde reprezentaseră circa 85 % din populaţia Bucovinei în 1775.

În 1786 la Cernăuţi nu exista nici o casă proprietate a unui ucrainean. Universitatea, şcolile medii, teatrul, limba de stat erau germane, deşi aceştia reprezentau, împreună cu evreii vorbitori şi ei de limbă quasi-germană şi, de aceea, consideraţi şi ei germani în statistici, doar 22 % din populaţie. De fapt, evreii formau aproximativ 2/3 din această pretinsă populaţie germană. Fostele capitale ale Moldovei, operele cele mai reprezentative ale arhitecturii şi picturii murale, vechile ei centre de cultură şi educaţie, de artă muzicală bisericească se găseau, iniţial ignorate, pe teritoriul înstrăinat.

Oare toate acestea pot fi uitate sau neglijate în faţa criteriului de evidentă deschidere spre Vest? Desigur că nu! Dar este oare necesară o judecată atât de simplistă între DA şi NU? Nu putem considera evoluţia în timp a Bucovinei ca pe aceea a unui sistem scos din echilibrul său, care îşi caută un nou echilibru prin relaxarea tensiunilor interne? Acest proces este în plus complicat de faptul că vreme de 74 de ani nu a fost cel puţin un sistem închis, suferind o imigraţie masivă de elemente alogene.

Românii şi-au dat seama de la bun început că trebuie să obţină închiderea sistemului, prin anularea contopirii Bucovinei cu Galiţia, izvorul cel mai bogat în imigranţi ce nu aveau cel puţin avantajul de a fi purtă-

torii unei civilizații sau culturi apusene. Cheia problemei era în mâna împărăției.

Primul boier tânăr român intrat în slujba împăratului a fost Vasile Balș. Știa, desigur, bine germana, căci a devenit de la început conțopist, ceea ce, contrar conotației actuale disprețuitoare, însemna că putea *concepe* un act oficial.

A urcat repede treptele ierarhice ale puternicei birocrații austriece, pentru ca să i se încredințeze la un moment dat o misiune neobișnuită despre care nu se știe nici astăzi precis ce scop avea. A plecat la Iași din însărcinarea Curții Imperiale, de unde a revenit după câtva timp cu un certificat de autentificare a originii sale boierești, semnat de opt boieri moldoveni de neam vechi. Acuzat de invidioși că și-ar fi însușit o sumă importantă de bani, este întemnițat, dar reabilitat după vreo 2 ani, încredințându-i-se demnitatea de „Kreishauptmann" al Bucovinei pe baza unei hotărâri personale a împăratului Franz I. Este apoi înnobilat, devenind membru al camerei nobililor și moare încărcat cu toate onorurile. Alți boieri îi urmează exemplul și devin credincioși împărăției, dominând viața politică a Bucovinei în favoarea neamului lor și chiar a răzeșilor și mazililor numeroși care obțin și ei titluri inferioare de noblețe ca cel „de cavaler" marcat prin mult râvnita particulă „de" sau în germană „von", de care și-a bătut joc mai târziu Nicolae Iorga, confundând tactica cu trădarea de neam, căci acești nobili au rămas români. De altfel, nici nu li se cerea altceva, cum s-a întâmplat în Transilvania.

Imigrația germană a avut și ea un caracter deosebit. Coloniile au fost implantate în general în scopuri bine precizate: pentru industrializarea lemnului, pentru minerit, pentru industria sticlei, pentru creșterea cailor destinați armatei. Restul forma îndeosebi aparatul administrativ orășenesc. Colonizarea rurală se făcea în sate separate învecinate cu sate autohtone, pe terenurile Fondului Bisericesc, constituit din fostele averi mănăstirești, devenite proprietatea Bisericii Ortodoxe, dar administrată tehnic de stat. Aceste domenii se întindeau peste mai mult de jumătate din întinderea țării. Astfel și Biserica Ortodoxă fu câștigată de partea împărăției.

Anul 1848 nu declanșase însemnate mișcări revoluționare în Bucovina. În timp ce trupele rusești o traversau pentru a potoli revoluția din Transilvania, revoluționarii moldoveni se găseau ca refugiați pe moșia din Cernauca a Hurmuzăcheștilor. Curând, în 1849, sub influența revoluției s-a luat hotărârea de principiu, cerută de români și germani, de a separa Bucovina de Galiția sub forma unui ducat cu stemă, parlament al țării și reprezentanți în parlamentul de la Viena. Acest regim fu instalat integral abia în 1861.

Dacă ne concentrăm atenția mai ales asupra aspectelor culturale românești, constatăm începuturile unor stări nu numai absurde, dar cu consecințe din cele mai neașteptate și desigur neurmărite de măsurile luate de guvernul austriac.

Sistemul școlar elementar și profesional, introdus imediat după ocuparea militară, a dus la alfabetizarea a 80 % din copii în școli cu limba de predare autohtonă și germană. Anul 1808 aduce înființarea primului gimnaziu la Cernăuți, care va deveni cu timpul școala în care va preda Aron Pumnul limba română. Acesta va adăposti în casa sa prima bibliotecă de

literatură română şi va contribui la înfiinţarea în 1862 a Societăţii pentru „Leptură", devenită mai târziu Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina, desfiinţată de regimul comunist şi reînfiinţată în 1990.

Devenind după 1919 Liceul „Aron Pumnul", acesta şi alte licee din oraşele bucovinene au format vârfurile intelectualităţii româneşti din Bucovina din perioada interbelică.

Dar încă sub stăpânirea austriacă, el a fost în acelaşi timp leagănul de cultură al acestei intelectualităţi orientată spre Vest, deschizând tinerilor români accesul spre Apus prin intermediul limbii germane, al comorilor culturale, istorice, filosofice, tehnice şi artistice din universităţile, arhivele, muzeele şi sălile de concert din Austria şi Germania.

S-au adăpat din aceste izvoare Mihai Eminescu şi Mihail Kogălniceanu, cel din urmă culegând nenumărate documente de o valoare inestimabilă pentru istoriografia română.

Acelaşi lucru l-a făcut şi boierul Eudoxie Hurmuzache. S-a iniţiat în metodica cercetării istorice Dimitrie Onciul. Pictorul Epaminonda Bucevschi, prieten cu Anselm Feuerbach, îşi instalează un atelier de portretistică la Viena. Compozitorul Ciprian Porumbescu studiază muzica cu renumitul pianist Carol Mikuli, născut la Cernăuţi, prieten al tatălui său, elevul favorit al lui Chopin şi autor al unei colecţii de 48 de arii naţionale româneşti. Germanistul şi povestitorul Emanoil Grigoroviţa traduce pe Eminescu în limba germană. Am amintit doar câteva din personalităţile mai marcante ale vremurilor trecute. Anul 1875 aduce împlinirea visului românului Constantin Tomaşciuc, de înfiinţare a Universităţii „Franz Iosef" din Cernăuţi cu două facultăţi, de drept şi filosofie (cuprinzând şi ştiinţele naturii), la care se adaugă , prin transformarea Seminarului Teologic existent din 1827, Facultatea de Teologie Ortodoxă, singura din tot Imperiul Austriac. Limba de predare era germana în toată Universitatea, chiar şi în Facultatea de Teologie.

Astăzi, mormântul său din cimitirul din Cernăuţi este îngrijit de Societatea Arboroasa, din fosta capitală a Bucovinei, aşa cum mormântul lui Ernst Rudolf Neubauer, profesorul de limba germană al lui Eminescu, înmormântat la Rădăuţi, este îngrijit acum de Societatea pentru cultura şi literatura română din Bucovina.

Exista pe lângă universitatea cernăuţeană şi câte o catedră de limbă română şi de limbă ucraineană. Dar culmea incoerenţei o forma Facultatea de Teologie Ortodoxă cu limbă de predare germană — cum se ştie nu există germani ortodocşi. Profesorii erau aproape toţi români, numai uneori ucraineni. Facultatea va reuşi să realizeze minunea ca toţi preoţii ortodocşi din Bucovina să aibă studii superioare temeinice şi să fie focare de cultură şi civilizaţie acolo unde păstoreau. Printre profesorii, absolvenţii şi doctorii ei se găseau : viitorul mitropolit al Ardealului Nicolae Bălan, patriarhul Kiril al Bulgariei, părintele Gala Galaction, viitorul mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei — altă curiozitate a timpului — Vladimir de Repta, învăţaţii academicieni Eusebie Popovici, Vasile Gheorghiu şi părintele Dumitru Stăniloaie.

Românii pătrund cu multă întârziere în universitate ca profesori, dar numele lor sunt ilustre : Ion G. Sbiera, Sextil Puşcariu, Ion Nistor — istoric al Bucovinei şi Basarabiei, juristul Constantin Isopescu—Grecul,

naturalistul Eugen Botezat, autoritate mondială în cervicidele ce mişunau în pădurile ţării.

De altfel, printre membrii Academiei Române s-au numărat în decursul timpului 49 de învăţaţi şi oameni de cultură bucovineni de baştină sau de adopţie, un record pentru un grup atât de redus şi geografic atât de excentric ca românii din Bucovina.

Alţi români bucovineni se afirmă în viaţa politică şi culturală a spaţiului austro-german, făcând şi în acest fel joncţiune cu Occidentul. Voi aminti doar câţiva : baronul Alexandru de Petrino, care ajunge ministru al agriculturii în guvernul central. Eusebie Mandicevschi, prieten al lui Brahms, muzicolog de frunte al Vienei, editorul operelor complete ale lui Schubert, Johann Sebastian Bach, Haydn şi Brahms, devine cetăţean de onoare al Vienei. Ion Sârghie îşi face un nume respectat ca sculptor în lemn. Viorica Ursuleac devine cântăreaţa care creează rolurile principale din operele lui Richard Strauss şi se căsătoreşte cu renumitul dirijor Clemens Krauss.

La Cernăuţi arhitecţii Fellner şi Helmer construiesc în 1908 un teatru similar cu cele de la Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Odesa ; dar în el se juca numai în limba germană, adeseori cu actori renumiţi de la Burgtheater din Viena. El devine în 1927 teatru românesc. Tratat iniţial cu ostilitate de germanofonii de alte naţionalităţi, el atrage în curând publicul de toate naţionalităţile, mai ales de când conducerea lui fusese preluată de profesorul Dragoş Protopopescu şi apoi de Victor Ion Popa, pictor scenograf fiind baronul baltic George von Löwendal, portretistul pasionat al ţăranilor bucovineni.

Astfel ajung la acel grup de neromâni care au îndrăgit peisajul şi oamenii Bucovinei. Cehul Iosef Hlavka proiectează şi clădeşte sediul Mitropoliei din Cernăuţi, începând cu anul 1863, folosind elemente stilistice moldoveneşti, şi iniţiază restaurarea bisericilor în ruină de la Suceava şi a mănăstirilor cu bisericile lor pictate. Restaurarea o întreprinde Karl Romstorfer, cu nu prea multă înţelegere ; el este ales în 1914 membru corespondent al Academiei Române. Prieteni ai românilor au fost şi profesorul Friedrich Kleinwächter, ales în 1922 membru al Academiei, economist de renume mondial, şi profesorul Eugen Ehrlich, creatorul sociologiei juridice, care a scris un tratat despre dreptul obişnuielnic la români şi era legat de cercurile social-democrate române ; l-am cunoscut în copilărie ca prototip al profesorului distrat.

Ca martor al toleranţei interetnice din Bucovina de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX poate servi profesorul Emil Kalužniacki, ucrainean şi slavist de mare renume, elogiat de slavistul român Grigore Nandriş în cursul său de deschidere la Cernăuţi. Acesta a devenit apoi profesor de slavistică la Londra, şi era fratele Aniţei Nandriş, autoarea cărţii de mare răsunet „Douăzeci de ani în Siberia". Kalužniacki, fusese ales membru corespondent al Academiei Române încă din 1890, după ce scosese la iveală documente slavone de maximă importanţă pentru istoria românilor.

Monografii merituoase despre oraşul Cernăuţi şi despre Bucovina a scris profesorul Raimund Friedrich Kaindl, al cărui nume îl poartă astăzi o fundaţie germană pentru studiul Bucovinei. Nu ne-a fost prea favorabil, dar nici n-a tolerat descrierile duşmănoase ale scriitorului galiţian Karl

Emil Franzos, pe care le-a caracterizat drept „deformări duse la extrem ale realității, făcute din dorința de senzațional". Că nu a înțeles totuși valoarea culturii moldovenești, rezultă din cele trei scrijelituri ale numelui său pe care le-am văzut recent pe picturile de la intrarea bisericii mănăstirii Suceviița.

Am lăsat ca ultim exemplu pe romanistul Mathias Friedwagner, a cărui colecție de folclor românesc, însumând mii de pagini, se găsește la Biblioteca Națională din București și pe acuarelistul Franz Xaver Knapp, al cărui album intitulat „Bucovina ilustrată", cu vederi din Bucovina, însoțit de un text explicativ redactat de profesorul lui Eminescu, Ernst Rudolf Neubauer, a apărut în 1857 la Viena. Anul trecut o parte din originalele și din reproducerile corespunzătoare, păstrate la Academia Română, au putut fi admirate într-o mică expoziție dedicată Bucovinei.

Până la urmă, diversitatea celor nouă etnii, care coexistau într-un spațiu restrâns în Bucovina austriacă, le-au obligat să accepte în 1910 un statut celebru pe atunci în toată Europa, sub denumirea de „Ausgleich", care a aplanat prin compromis toate conflictele acute dintre națiunile ei și făcea din Bucovina o a doua Elveție.

Revenirea Bucovinei întregi la patria mamă nu s-a făcut prea ușor. Planul Austriei era de a o include fie într-un stat polonez, fie într-un stat ucrainean, amândouă sub un prinț german. Reacția deputaților români în Parlamentul din Viena n-a fost foarte fermă, dar Gheorghe Grigorovici a declarat fără înconjur că, dacă se va încerca așa ceva, românii bucovineni vor chema armata română, protectoarea neamului românesc. Amenințarea cu spânzurătoarea din partea ministrului de război nu l-a intimidat prea tare. O trupă de voluntari ucraineni n-a putut împiedica înaintarea armatei române chemate de Iancu Flondor în numele Consiliului Național Român de la Cernăuți, cu acordul tuturor naționalităților cu excepția ucrainenilor.

Instalarea, după unirea cu România, a autorităților românești și unificarea instituțională s-a făcut treptat și fără greutăți majore. De unele aspecte am și vorbit. Localnicii aveau în general pregătirea necesară pentru a prelua administrarea țării.

Trebuie să mai menționez totuși două urmări oarecum neașteptate ale acestei tranziții pe plan cultural.

Din generația colegilor mei de la Liceul „Aron Pumnul" și din alte licee, în special cel din Rădăuți, s-au ivit numeroase grupuri de foarte tineri poeți, cunoscători ai limbii și literaturii germane, care scoteau reviste liceale ce au durat uneori peste 10 ani. Cel mai influent a fost grupul „Iconarilor", naționaliști și universaliști, mistici și atei, tradiționaliști și moderni totodată, posesori ai unei edituri fecunde, în frunte cu Mircea Streinul și Iulian Vesper. Nu era o școală, cu o ideologie definită, ci un grup haotic ca și sistemul și evenimentele prin care trecuse. Inspirația venea în bună parte din lirica germană modernă. Astfel Mircea Streinul a tradus, pare-se excelent, poeme în proză de poetul austriac Georg Trakl; alții, ca Nicolae Roșca, îl traduc și pe Baudelaire, pe Rimbaud și pe Paul Valéry. George Călinescu îi judecă aspru : „Nicăieri ce e mai rău din Blaga, din Barbu, din Arghezi, din poezia modernă, în general, n-a rodit mai viguros". Critica aceasta este aproape un compliment.

Invazia sovietică a sfărâmat tot.

Al doilea şir de consecinţe culturale este încă mai straniu. Am amintit mai înainte că evreii, vorbind un soi de germană, erau înglobaţi statistic în acelaşi grup etnic cu germanii autentici. Unii tineri evrei au luat această categorie în serios : s-au debarasat de abaterile uzuale de la limba literară germană, pe care şi-au însuşit-o foarte bine cu zelul neofitului. Urmau în acelaşi timp şcoli în limba română, dar nu prea erau acceptaţi în societatea românilor şi din ce în ce mai puţin printre germani.

Unii au scris poezii în româneşte ca Paul Celan (Ancel), învăţând tehnica poetică de la suprarealiştii bucureşteni, alţii, ca Alfred Margul-Sperber, au scris mult în limba germană şi l-au tălmăcit cu succes pe Eminescu sau au compus lirică nostalgică după Bucovina pierdută, ca Rose Ausländer la Bucureşti şi în Germania postbelică. Cel mai spectacular succes l-a avut Paul Celan, considerat drept unul din cei mai mari poeţi germani, modern şi inovator, care a trăit la Paris, unde s-a sinucis în plină glorie. Este culmea ironiei că toate acestea au început în Bucovina românească, s-au desăvârşit în vremea lui Hitler şi s-au încheiat tragic la Paris, când lucrurile intraseră în normal. Dar este timpul să închei, răspunzând la întrebarea pusă iniţial : A fost ocupaţia austriacă benefică sau dăunătoare pentru românii din Bucovina ?

Benefică a fost fără îndoială deschiderea timpurie spre Vest, contactul cu instituţiile de cultură germană.

Urmele se văd în parte până astăzi. Totuşi şi celelalte ţări româneşti s-au îndreptat până la urmă spre Vest, spre modernizare, ce-i drept cu destulă întârziere şi poate cu mai puţină temeinicie, mai superficial.

Dar, pe de altă parte, Austria a lăsat românilor bucovineni o groaznică moştenire. Invazia străinilor a fost, ce-i drept, atenuată de relativa toleranţă naţională a unui imperiu multi-naţional în care putem găsi multe, multe analogii cu SUA. Dar repartiţia geografică a uneia din aceste naţiuni alogene pe un teritoriu compact, combinată cu protecţia slabă militară pe care i-au putut-o oferi Bucovinei mai întâi Austria şi apoi România, i-a pecetluit soarta tragică. Cei care i-au pricinuit această soartă, coloniştii germani, i s-au sustras în cea mai mare parte, dar supraviţuitorii şi descendenţii lor mai suferă până astăzi de nostalgia după patria pierdută, care devenise şi a lor.

Acum este cazul să închei, citându-l pe cel ce a fost probabil cel mai reprezentativ politician al Basarabiei interbelice, Pan Halippa, care se zice că i-ar fi spus unui bucovinean : „Ce noroc pe voi că v-au ocupat austriecii".

UNIREA BUCOVINEI CU ROMÂNIA

Acad. VLADIMIR TREBICI

Cu prilejul celei de-a 75-a aniversări a Marii Uniri și al cinstirii Zilei Naționale a României, s-a amintit că actul de la 1 Decembrie 1918 de la Alba-Iulia a fost precedat de hotărârea Sfatului Țării din Chișinău, din ziua de 27 martie (stil vechi), și a Congresului General al Bucovinei de la Cernăuți, 28 noiembrie (stil nou), prin care se proclama unirea Basarabiei și a Bucovinei cu Patria-Mamă. Ca rezultat al Marii Uniri Regatul României, cu o suprafață de 137 903 kmp și cu o populație de aproximativ 8 milioane, devine România Mare, cu o suprafață de 295 049 kmp și o populație de aproape 15 milioane locuitori. Teritoriul național a fost reîntregit cu Transilvania, Crișana-Maramureșul și Banatul (suprafața de 102 282 kmp), cu Basarabia (suprafața de 44 422 kmp) și cu Bucovina (suprafața 10 442 kmp); în total 157 146 kmp. Teritoriul țării crește cu 114%, iar numărul populației, cu 86%.

România Mare a durat 22 ani; în urma evenimentelor din 1940, suprafața țării se reduce cu 57 549 kmp (Basarabia, Nordul Bucovinei, ținutul Herței și Cadrilaterul). Tratatul de pace de la Paris (1947) confirmă această situație. Suprafața actuală a României este de 237 500 kmp.

Din Bucovina istorică, de 10 442 kmp, partea de sud, circa 4 000 kmp, a rămas României, fiind parte componentă a județului Suceava de astăzi, restul de 6 000 kmp este înglobat în regiunea Cernăuți (Ucraina).

Pe scurt, Bucovina a făcut parte timp de 416 ani din Principatul Moldovei; apoi 143 ani din Austria habsburgică, circa 25 ani (1918—1940 și iulie 1941—martie 1944) din România. Din 1940 (respectiv 1944) Bucovina este împărțită între România și U.R.S.S. (astăzi Ucraina).

Sărbătorirea aniversării unirii Bucovinei a cunoscut și ea această evoluție dramatică. În perioada interbelică evenimentul era cinstit an de an; în perioada totalitarismului cuvântul Bucovina era practic interzis, pentru a nu supăra pe vecinul de la răsărit. Abia după evenimentele din decembrie 1989, se poate spune tot adevărul despre Bucovina istorică. Și totuși, în deceniile întunecate ale istoriei noastre, Bucovina nu a fost uitată: aniversarea unirii era prăznuită în biserici și în cenacluri literare; marile personalități care au contribuit la făurirea ei erau comemorate an de an. Românii din diaspora organizau și ei manifestări dedicate Bucovinei.

Astăzi, evenimentul istoric din 1918 cere o reevaluare, în lumina documentelor de arhivă. Rolul personalităților care și-au legat numele de unirea Bucovinei are nevoie, și el, de o redimensionare. Este ceea ce încercăm în rândurile de față.

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 15—21, București, 1994

Primul deceniu al unirii Bucovinei a fost cinstit în 1928, în Cernăuți și în alte orașe ale Bucovinei și, bineînțeles, în întreaga țară. A fost editată la Cernăuți, de către profesorul Ion I. Nistor, o broșură în care erau rememorate evenimentele din perioada pregătirii Unirii, culminând cu actul din 1918. Eram elev la liceul „Aron Pumnul" în acea perioadă și îmi aduc bine aminte de atmosfera generată de sărbătorirea mărețului eveniment, la liceu și în orașul Cernăuți. Cei mai mulți din vrednicii bărbați ai actului istoric erau în viață. Lipseau dintre aceștia Iancu cavaler de Flondor (1865—1924), omul providențial al Bucovinei, arhipresviterul staurofor Dionisie cavaler de Bejan (1837—1923), venerabilul președinte de vârstă al adunării din 1918, cel care rostise memorabilele cuvinte ale dreptului Simeon: „Acum slobozește pe robul Tău, Stăpâne, după cuvântul Tău, în pace, că ochii mei văzură mântuirea Ta". În schimb, cei mai mulți din foștii membri ai Consiliului Național al Bucovinei, ai guvernului Bucovinei, ca și foștii participanți la Congresul General al Bucovinei, erau printre noi. Profesorul Sextil Pușcariu (1877—1948), inițiatorul ziarului „Glasul Bucovinei", cel care a jucat un rol atât de important în Unirea Bucovinei, plecase din Cernăuți, devenind primul rector al Universității din Cluj. Ion Nistor, Constantin Isopescu-Grecul, Radu Sbiera, Dimitrie Marmeliuc, Max Hacman, Vasile Grecu erau profesori la Universitatea din Cernăuți. Alții, precum pr. Petre Popescu, Filaret Doboș, Alexandru Vitencu erau profesori la liceele din Cernăuți, dr. Octavian Gheorghian era directorul maternității din Cernăuți, dr. Isidor Bodea era directorul spitalului de copii și profesor de igienă la liceul „Aron Pumnul". Vasile Bodnărescu era avocat. Îl întâlneam adesea pe străzile Cernăuților pe George Grigorovici (1871—1950), fostul deputat în parlamentul din Viena, o figură legendară a Bucovinei. Generalul Iacob Zadik (1867—1970), fostul comandant al Diviziei a VIII-a care intrase în Cernăuți, la 11 noiembrie 1918, deși nu mai era în orașul nostru, se bucura de un mare respect. Una din străzile care mărgineau liceul nostru „Aron Pumnul", primise numele ilustrului militar. O figură obișnuită era și Dori Popovici. Profesorul Laurentie Tomoiagă, tatăl colegului meu Radu, era directorul Școlii Normale de Băieți. Arhipresviterul Gheorghe Șandru, fost primar al Cernăuților, era consilier mitropolitan. Numai fostul deputat în Parlamentul din Viena, dr. Aurel Onciul (1864—1925), lipsea din Cernăuți. Se autoexilase din Cernăuți, în urma atitudinii sale din 1918, când consimțise la împărțirea administrației Bucovinei între români și ucraineni, act condamnat vehement de Consiliul Național Român din Bucovina. A practicat avocatura până la moarte în București.

Ca să întregesc atmosfera Cernăuților din acea vreme amintesc că la 11 noiembrie 1924 a fost inaugurat, în prezența Regelui Ferdinand, Monumentul Unirii, reprezentând ostașul român și bourul moldovenesc zdrobind sub copitele sale pajura bicefală a Austriei habsburgice. Instalat în piața Unirii (fostă Ringplatz), în fața primăriei, monumentul era o podoabă a orașului și un simbol al unirii „pe vecie" a Bucovinei cu România. În fața monumentului, autoritățile civile și militare primeau defilarea trupelor de 10 Mai (mai târziu și de 8 Iunie). Ne erau bine cunoscute Palatul Național al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina (Piața Unirii Nr. 3), în a cărui sală festivă (sala Armonia) avusese loc actul de la 27 octombrie 1918 și reședința mitropolitană,

cu măreața sa sală sinodală, martoră a actului istoric de la 28 noiembrie 1918. Fosta Stradă Domnească (Herrengasse) primise numele lui Iancu Flondor.

Șirul sărbătoririi Unirii Bucovinei cu România a continuat. În 1938 s-au împlinit 20 de ani de la unire. Ultima sărbătorire a fost organizată de Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina la 27 octombrie 1943, pentru a se marca un sfert de veac de la memorabilul eveniment. La 5 iulie 1941, Cernăuții au fost eliberați de armata română; la sfârșitul lui martie 1944, orașul este reocupat de Armata Roșie...

De acum înainte, unirea Bucovinei a fost sărbătorită pe alte meleaguri și în alte condiții. La 28 noiembrie 1962, cu prilejul centenarului Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, vrednicul ei președinte, profesorul Grigore Nandriș (1895—1968), a organizat, împreună cu dr. Sabin Manuila (1894—1964), la New York, sărbătorirea unirii Bucovinei. Au fost organizate expoziții, conferințe, s-a editat și un volum în care erau arătate drepturile românești asupra Bucovinei și Basarabiei.

În țară, în condiții foarte grele, se cinstea unirea Bucovinei. La București, obștea bucovinenilor organiza an de an la Biserica Sf. Nicolae (Precupeții Noi), paroh fiind vrednicul preot Nicolae Cosma, nepot al lui Ion Creangă, pomenirea lui Ciprian Porumbescu, cu care prilej se amintea despre Bucovina istorică și actul unirii din 1918. Pentru a înșela vigilența autorităților, era comemorat Ciprian Porumbescu, uneori alte personalități ale istoriei și culturii bucovinene. Inițiatorul fusese Ciprian Rațiu, nepot de soră al lui Ciprian Porumbescu, distins jurist, fost consilier la Curtea de Casație. La aceste manifestări veneau mulți bucovineni, printre care Șerban Flondor, fiul lui Iancu Flondor, foști studenți ai Universității din Cernăuți, originari de pe meleagurile Bucovinei înstrăinate, dar și mulți intelectuali din București, legați de Bucovina. Treptat, la aceste comemorări au început să fie rostite numele lui Iancu Flondor, Ion Nistor, Ion Grămadă, Sextil Pușcariu, pr. Dionisie Bejan. Luase ființă studioul de istorie națională „N. Iorga", afiliat unei case de cultură din București, unde se țineau comunicări având ca temă istoria Basarabiei și Bucovinei.

După evenimentele din decembrie 1989 situația s-a schimbat radical. Unirea Bucovinei cu România se sărbătorește cu fastul cuvenit la Cercul Militar Național din București, pomenirea personalităților Unirii se face în cadrul unor impresionante slujbe divine. Desigur, și în alte părți ale țării situația s-a schimbat. S-a reintrat în firescul istoriei.

Dacă gândul la Bucovina nu a lipsit în acești ani, în schimb istoriografia Bucovinei s-a resimțit puternic. La ieșirea din „tunel", se constată o sărăcire cumplită a istoriografiei românești a Bucovinei. Să fim bine înțeleși. În cele cinci decenii, s-au făcut studii, s-au efectuat cercetări, arheologice, s-au cercetat arhive, dar ele se limitau la partea Bucovinei câtă rămăsese României. În acest domeniu, istoricii de la Iași, de la Suceava și din alte centre au făcut mult. Dar Bucovina istorică, în granițele ei vechi, nu putea fi prezentată.

Această rămânere în urmă a istoriografiei românești a Bucovinei iese și mai mult în evidență, dacă ne referim la istoriografia austriacă a Bucovinei, la istoriografia sovietică și, mai recent, la istoriografia ucrai-

neană. Nu este locul să examinăm această situaţie, scopurile urmărite de fiecare din istoriografiile amintite, modalităţile de tratare a adevărului istoric. Se creează situaţia paradoxală că aceeaşi temă — Bucovina — şi aceleaşi surse istorice sunt tratate atât de diferit. Au apărut „Istoria Bucovinei'' a profesorului Ion Nistor (Editura Humanitas, Bucureşti, 1991), „Din istoria Bucovinei (1775—1944)'' (Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1993) a profesorului Nicolae Ceachir, de la Universitatea din Bucureşti. Cea mai recentă apariţie este „Din istoria Bucovinei'', Vol. I (1774—1862), Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, 550 pag. + hărţi, a profesorului Mihai Iacobescu, de la Universitatea „Ştefan cel Mare'' din Suceava. De menţionat că lucrarea apare sub auspiciile Centrului de studii ‚Bucovina' (Rădăuţi) al Academiei Române.

Faţă de ceea ce au publicat istoricii austrieci şi ucraineni este foarte puţin. Dar atât înfiinţarea Centrului de studii ‚Bucovina' cât şi apariţia cărţii prof. M. Iacobescu au o semnificaţie importantă şi marchează o nouă etapă în istoriografia românească privind Bucovina, care are de rezolvat multe probleme.

Să remarcăm că în literatura consacrată Bucovinei — românească, austriacă, ucraineană — există numeroase probleme controversate. Deşi fiecare autor declară solemn că este călăuzit de principiul lui Tacitus „sine ira et studio'', şi că deci va spune numai „adevărul istoric'', arareori se ţine de cuvânt. La această situaţie contribuie nu numai interesele diferite pe care le slujeşte fiecare istoriografie, dar şi disponibilitatea surselor istorice şi interpretarea lor. Una şi aceeaşi sursă — de pildă, recensământul lui Splény — este interpretată diferit, în funcţie de autor. Dar chiar şi în cadrul istoriografiei româneşti privind Bucovina există divergenţe, interpretări diferite ale unor evenimente şi ale unor personalităţi. Suntem de părere că ar fi de mare utilitate să se întocmească o lucrare cu titlul „Istoria critică a istoriografiei române şi străine privind Bucovina''. O altă lucrare având ca model cartea postumă a sociologului şi istoricului Henri H. Stahl, *Probleme confuze în istoria socială a României* (Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992), ar avea ca obiect „Problemele confuze în istoriografia Bucovinei''. Există câteva asemenea probleme. Şi chiar dacă nu este cazul să se „rescrie'' istoria Bucovinei, ea are nevoie de unele revizuiri, completări, redistribuiri de accente.

Mai este necesar să subliniem că această sarcină trebuie asumată de *profesionişti* de înaltă calificare şi de desăvârşită onestitate — istorici, geografi, demografi, jurişti, în primul rând?

Din parte-ne, vom atrage atenţia asupra unor asemenea aspecte legate de unirea Bucovinei, insuficient elucidate. Până astăzi, de pildă, se afirmă că evenimentul ar fi avut loc în două etape, la 27 octombrie 1918 şi, respectiv, la 28 noiembrie 1918. Acceptarea necondiţionată a acestei ultime date ridică numeroase probleme cu atât mai mult cu cât la 3 noiembrie 1918 a avut loc Vecea ucraineană la Cernăuţi care hotăra autonomia părţii de nord a Bucovinei, considerată ca fiind ucraineană. Mai mult, la 11 noiembrie 1918, la cererea Consiliului Naţional Român, intra în Cernăuţi armata română, ceea ce făcea ca actul din 28 noiembrie 1918 să fie intrepretat de unii ca fiind săvârşit sub ocupaţia militară românească. O altă problemă este aceea a rolului jucat de cele două mari personalităţi: Iancu Flondor şi Ion Nistor.

Dacă facem distincția între istoria evenimențială și cea pe termen lung („la longue durée"), așa cum recomandă școala franceză a „Analelor", credem că de cea mai mare urgență este expunerea detaliată, fără omisiuni, a istoriei cuprinsă între 16 octombrie 1918 (proclamația împăratului Carol de Habsburg) și data de 28 noiembrie 1918.

Se știe relativ bine despre forțele care au pregătit Unirea Bucovinei cu România, cele din Bucovina, cele externe (România), contextul european, primul război mondial, statele Antantei, președintele Statelor Unite ale Americii, W. Wilson etc. În schimb, activitatea deputaților români —și a celorlalți—în parlamentul din Viena („Abgeordnetenhaus") este numai fragmentar expusă în istoriografia românească. În lucrările istoricilor austrieci — ca, de pildă, a lui Erich Prokopowitsch, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, 2. Band, 1959—se reproduc procesele verbale ale ședințelor parlamentului vienez, intervențiile deputaților Isopescu-Grecul, George Grigorovici, Nikolai cavaler de Wassilko și ale altora, precum și scurte biografii ale acestora.

Evenimentele s-au succedat foarte rapid. La 22 octombrie apare primul număr al ziarului „Glasul Bucovinei", cu acel istoric articol „Ce vrem?", la 27 octombrie se convoacă adunarea națională care se declară constituantă și alege Consiliul Național Român, compus din 50 de persoane; la 12 noiembrie se formează guvernul național condus de Iancu Flondor, la 23 noiembrie se întorc la Cernăuți refugiații bucovinei, în frunte cu Ion Nistor și Gheorghe Tofan, la 25 noiembrie Consiliul Național Român se completează cu 50 de membri din rândul celor refugiați și cu alte persoane, iar la 28 noiembrie are loc Congresul General al Bucovinei.

Cât privește cele două date istorice, reamintim următoarele:

1. Adunarea constituantă din 27 octombrie 1918 a votat următoarea rezoluție:

2. Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu *celelalte țări românești într-un stat național independent* și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria (sublinierea noastră).

Congresul General al Bucovinei, membrii acestuia „întrunind suprema putere a țării și fiind singurii investiți cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale hotărâm:

Unirea necondițională și pentru vecie a României în vechile hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României". Declarația de Unire a fost adoptată în ședința din 15/28 noiembrie 1918.

În hotărârea din 27 octombrie 1918 nu putea fi vorba de unirea Bucovinei cu România, aceasta aflându-se la acea dată sub imperiul păcii de la Buftea, impusă de Puterile Centrale.

Între aceste două date au loc o serie de evenimente, printre care hotărârea vecei ucrainene din Cernăuți, din 3 noiembrie 1918, care, printre altele, protestează împotriva hotărârii „Vecei române" din 27 octombrie. Aceasta „și-a manifestat intenții de a acapara toată Bucovina sub dominația boierilor și popilor români" (am folosit textul reprodus în „Plai românesc", Gazeta Societății pentru cultura românească Mihai Eminescu din regiunea Cernăuți, Nr. 21—22 (57—58) 10 noiembrie 1993).

Evenimente precum proclamația lui Aurel Onciul din 6 noiembrie 1918, activitatea guvernului român, acțiunile autorităților vremelnice ucrainene, ale legiunii ucrainene sunt relativ bine cunoscute.

Nu este îndeajuns cunoscută activitatea refugiaților din Bucovina în Vechiul Regat, în anii 1914—1916, care pledau pentru intrarea României în război alături de puterile Antantei și unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România. O personalitate astăzi puțin cunoscută a fost dr. Emilian Slușanschi (1877—1916), fost primar al orașului Storojineț, refugiat la București, unde a desfășurat, împreună cu Vasile Lucaciu S. Mândrescu, Ion Grămadă, G. Rotică și alții o foarte vie activitate.

Ce s-a întâmplat în Bucovina după Unire? A început integrarea acestei provincii în România Mare, un proces de tranziție, cu unele aspecte mai puțin cunoscute. A avut loc ruptura dintre Iancu Flondor și Ion Nistor, încriminări pe tema „autonomismului" și „centralismului" care exprimau diferențe în concepția celor doi bărbați politici, Iancu Flondor a aderat la partidul generalului Alexandru Averescu, pe care curând îl părăsește, retrăgându-se la moșia sa, de la Storojineț, unde și moare (1924), la vârsta de 59 ani.

Destinul politic al lui Ion Nistor a fost cu totul altul. În timpul refugiului, aderase la programul și concepția marelui bărbat politic Ionel I.C. Brătianu. Devine președintele organizației Partidului Național Liberal din Bucovina, deputat, ministru în guvernele liberale. Ziarul „Glasul Bucovinei" a devenit publicația Partidului Național Liberal din Bucovina.

Profesor la Universitatea austriacă din Cernăuți (1912), primul rector al Universității românizate (1920), profesor titular, membru titular al Academiei Române (din 1915), numele său a fost asociat cu întreaga istorie a Bucovinei. Eminent istoric și admirabil profesor — autorul acestor însemnări i-a fost student în anii 1933—1937 —, Ion Nistor își are locul bine fixat în istoriografia românească, așa cum l-au definit D. Onciul, N. Iorga și alții. Sub raport politic, activitatea sa trebuie analizată aprofundat. Istoria Unirii Bucovinei cu care ne-am obișnuit în perioada interbelică este aceea pe care au compus-o el și numeroșii săi partizani politici, cum vădesc volumele aniversare din 1928 și 1938 (*Amintiri răzlețe din timpul Unirii*). Această imagine a rămas neschimbată până astăzi, contribuind la aceasta a sa *Istorie a Bucovinei* (1991) și „studiul" bio-bibliografic al „editorului" său. Omul politic Ion Nistor a cunoscut și el „teroarea istoriei". Ca fost ministru, a fost arestat de autoritățile comuniste și deținut în închisoarea de la Sighet (1950—1955). A cunoscut umilințe, persecuții, nedreptăți, ca atâția alți intelectuali și patrioți români. S-a stins din viață la vârsta de 86 ani, în 1962.

Treptat, figura lui Iancu Flondor a intrat în umbră. Menționăm un fapt bizar. In perioada interbelică edilii Bucureștilor au dat unei străzi numele lui Iancu Flondor. În perioada totalitarismului autoritățile nu au schimbat denumirea „Străzii Iancu cavaler de Flondor" așa cum figurează și astăzi. Desigur nu din patriotism, ci mai curând din ignoranță... În schimb, la Cernăuți, strada Iancu Flondor a devenit Olga Kobylanska.

Aurel cavaler de Onciul — fiul ilustrului preot profesor Isidor cavaler de Onciul, de la Facultatea de Teologie din Cernăuți — a rămas „stigmatizat". Oare aceasta să fie sentința definitivă a istoriei ? !

Socialistul George Grigorovici, cu un rol atât de important în istoria unirii Bucovinei, puțin cunoscut astăzi, a murit la închisoare în 1950.

Destine, traiectorii de vieți, tragedii, în această istorie atât de dramatică din ultimele decenii !

Dacă am amintit cu speranță și bucurie Centrul de studii „Bucovina", și apariția lucrării *Din istoria Bucovinei*, a prof. Mihai Iacobescu, cu aceeași speranță îi vestim pe cititorii „Analelor Bucovinei" că în curând va apărea lucrarea distinsului jurist Radu Economu *Unirea Bucovinei în 1918*, la Editura Fundației Culturale Române, bazată pe valorificarea surselor de arhivă, unele inedite. Întrebările pe care și le pun mulți — — printre ei și autorul acestor însemnări — vor primi, în sfârșit, răspunsul cuvenit : corect, obiectiv, documentat.

În încheiere s-ar putea cineva întreba : de ce să mai revenim la evenimente de mult petrecute în loc să ne îndreptăm atenția spre prezent și spre viitor ? Răspunsul este simplu : istoria este *magistra vitae*, trecutul trebuie corect pus în lumină pentru ca experiența să nu se irosească și să pregătim așa cum se cuvine timpul ce va să vină pentru Bucovina istorică.

Zusammenfassung

Der Verfasser ist der Meinung, dass 75 Jahre nach dem historischen Ereignis von 1918 eine erneute „Lesung" der Geschichte im Lichte der neuen Dokumentationsquellen und, in gegbenen Falle auch eine Erneuerung benötigt. Dies efordert eine genauere Kenntnis sowohl der Tätigkeit der Bukowinaer Abgeordneten im Wiener Reichstag und der rumänischen Flüchtlinge aus der Bukowina im Altreich, als auch der Anschauungen der beiden wichtigen Persönlichkeiten Iancu Flondor und Ion Nistor, deren verschiedene Standpunkte in einer entscheidenden Zeitspanne die Geschichte der Bukowina bestimmt haben. Die aus der historischen Erfahrung folgenden Lehren sind für das Verständnis der gegenwärtigen und zukünftigen Lage der Bukowina von äusserster Bedeutung.

VOLUNTARII BUCOVINENI ÎN RĂZBOIUL PENTRU ÎNTREGIREA ŢĂRII

D. VATAMANIUC

Voluntarii în războiul pentru întregirea ţării sunt prezentaţi în exegezele istoricilor sub un titlu comun: „voluntarii transilvăneni şi bucovineni". Sunt puţine studiile şi articolele care pornesc de la situarea geografică şi regimul politic, diferit, al celor două provincii româneşti sub stăpânirea austro-ungară. Deşi ducat autonom din 1861, Bucovina, situată între două imperii, Imperiul austro-ungar şi Imperiul ţarist, este teatrul confruntărilor militare pe tot parcursul primului război mondial. Pornim de aici în consideraţiile noastre şi ne călăuzim după presă — şi cu deosebire cea a voluntarilor.

Izbucnirea primului război mondial, în iulie 1914, găseşte mulţi bucovineni în ţară, care se înrolează în armata română şi luptă pe fronturile din Muntenia şi Moldova. Mulţi bucovineni trec, pe de altă parte, graniţa, la izbucnirea războiului, şi intră în armata română. Un ziar, „Viaţa nouă", care începe să apară la Cernăuţi în ianuarie 1912, ca din 1 noiembrie 1914 să se mute la Suceava, ia atitudine împotriva exodului de bucovineni, care treceau graniţa să se înroleze în armata română. Ziarul publică ample reportaje despre vizita în Bucovina a oficialităţilor de la Curtea din Viena şi se pronunţă pentru loialitate faţă de împărat. Orientarea politică a „Vieţii noi" mergea împotriva mişcării generale din Bucovina pentru unirea cu România şi ziarul se vede silit să-şi sisteze apariţia în 27 decembrie 1914.

Stăpânirea austriacă mobilizează în Bucovina nu mai puţin de 30 000 de oameni, în marea lor majoritate ţărani, pe care îi înrolează în armată şi îi trimite pe fronturile de luptă din Galiţia şi Italia. Bucovina este teatru de război şi, în trei ani, trece de şase ori de sub stăpânirea austriacă sub cea rusească. Bătrânii, femeile şi copiii, rămaşi acasă, sunt supuşi la rechiziţii, săparea de tranşee şi diferite corvezi. Presa consemnează execuţii, prin spânzurătoare, pentru nesupunere şi colaboraţionism. Eduard Fischer, comandantul jandarmeriei austriace în Bucovina, vedea în fiecare român un spion şi un trădător şi îşi punea în aplicare dispoziţiile prin mijlocirea justiţiei militare. Un studiu al lui Teodor Bălan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914—1918*, publicat la Cernăuţi în 1923, oferă un tablou cutremurător al unor stări de lucrări pe care a trebuit să le îndure populaţia provinciei de sub stăpânirea hasburgică.

Românii bucovineni sunt incorporaţi, cum se arată în presa vremii, în cele trei regimente: Regimentul 22 de miliţie teritorială, Regimentul 41 de infanterie şi Regimentul 9 de dragoni. Aceste unităţi militare făceau

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 23—27, Bucureşti, 1994

parte din Divizia 43. Contigente importante de bucovineni sunt încorporate și în alte unități militare din imperiu. Regimentul 41 de infanterie luptă la Rarancea și Toporăuți în august 1914, cu pierderi grele. Regimentul 9 de dragoni este decimat în primele lupte din Galiția, iar 4 escadroane sunt trimise să lupte, din lipsă de cai, pe fronturile din Germania. Pierderile grele pe care le suferă fac ca Regimentele 22 și 41 să fie refăcute de peste 20 de ori cu noi elemente din ce în ce mai vârstnice și din ce în ce mai tinere. Odată cu intrarea României în război, în august 1916, unitățile militare formate din bucovineni sunt trimise de pe frontul din răsărit pe cel din Italia.

Prizonierii bucovineni de pe fronturile de luptă din Bucovina și Galiția și cei transilvăneni, internați în lagărele din Rusia, sunt cei dintâi care își declară independența față de Austria și se orientează spre România. Desfășoară în acest sens o vie propagandă și formează detașamente militare, care pleacă la Iași să lupte pe fronturile din Moldova împotriva ocupației germane. Voluntarii bucovineni și transilvăneni scot la Kiev, în 20 iulie 1917, ziarul *România Mare*, un titlu care vorbește de la sine, și cu subtitlul „Foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria". Foaia este redactată de Sever Bocu, din partea voluntarilor transilvăneni, și de Filaret Doboș, din partea voluntarilor bucovineni. Editorialul programatic *Către soldații României Mari*, din primul număr, este semnat de Octavian Goga și datat 1 iulie 1917. Adresează cuvinte mișcătoare către voluntari, chemați să lupte pentru înfăptuirea idealului de unitate națională. Filaret Doboș adresează și el un apel, *Către frații Bucovinei*, în care cere alipirea provinciei la România. „Românii din Ardeal și Bucovina — cere el —, din Maramureș, Crișana și Banat să ne alipim de România liberă și să facem o Românie Mare". Suntem în iulie 1917, înainte de marile bătălii de la Oituz și Mărășești și cu mai bine de un an înainte de convocarea la Cernăuți a *Constituantei Bucovinei*, din 27 octombrie 1918, care hotărăște unirea Bucovinei cu România. Găsim în ziar informații bogate cu privire la organizarea unităților de voluntari în Rusia europeană și în Siberia, pregătirea lor militară și spiritul care îi însuflețește. Sunt de mare interes informațiile în legătură cu colaborarea voluntarilor români cu cei cehi. Este elogiată prezența lui Thomas Garrigue Masaryk, viitorul președinte al Cehoslovaciei care organizează detașamente de voluntari cehi și care colaborează cu voluntarii români. În 29 noiembrie 1917 se ține la Kiev Adunarea Națiunilor din Austro-Ungaria, la care participă 5.000 de delegați, prizonieri în Rusia: cehi, slovaci, sloveni, poloni, croați, sârbi și români. Raportul este prezentat de Masaryk și iau cuvântul din partea românilor Sever Bocu și Filaret Doboș, care caracterizează Imperiul austro-ungar ca „perfid" și salută „neamurile unite în lupta contra sa". Adunarea adoptă o *Moțiune* în care se arată că, atâta timp cât popoarele reprezentate prin prizionierii din Rusia „nu vor fi dobândit deplina lor neatârnare și unitate națională, nu va fi pace durabilă în Europa și în lume".

Voluntarii din Siberia formează Corpul II de voluntari, care numără peste 5.000 de soldați și ofițeri. În adunarea pe care o țin în 29 octombrie 1918 arată că ei continuau lupta împotriva Puterilor Centrale. De-o importanță aparte este declarația pe care o fac la această adunare. „Declarăm și proclamăm toate provinciile românești: Transilvania, Banatul,

Crişana, Maramureşul şi Bucovina din Monarhia Austro-Ungară — se arată în declaraţie — desfăcute de către această împărăţie şi realipite la regatul liber român, cu care din acest moment ele alcătuiesc un stat unitar, liber şi independent, iar locuitorii acestor provincii se declară cetăţeni ai României Mari". Declaraţia este independentă de proclamarea unirii Bucovinei cu România, cu o zi mai înainte şi anticipează Marele Act al Unirii de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918.

Corpul al II-lea de voluntari scoate şi o publicaţie, *Gazeta Transilvaniei şi Bucovinei*, care apare în octombrie-decembrie 1918. Nu am văzut nici un număr din ea.

Filaret Doboş publică în *România Mare*, număr de număr, articole în care prezintă situaţia din Bucovina. Insistă şi asupra poziţiei ziarului *Viaţa nouă* din Suceava faţă de înrolarea de voluntari în armata română. Critică, de asemenea, în termeni severi, orientarea politică antiromânească a lui Aurel Onciul, cum vor face şi alţi intelectuali bucovineni. Din ziar aflăm că austriecii spânzură la Cernăuţi, numai în două luni, peste o sută de persoane pentru trădare faţă de Curtea din Viena. *România Mare* publică reportaje în care prezintă sosirea voluntarilor la Iaşi. Ei sunt întâmpinaţi de I.I.C. Brătianu, primul ministru, Octavian Goga, Ion Nistor, N. Iorga. I. Nistor vorbeşte de suferinţele Bucovinei şi de „nevoia realipirii ei de ţara-mamă". Filaret Doboş informează şi asupra situaţiei de pe fronturile din Moldova. Prezintă marile bătălii de la Mărăşeşti şi Oituz şi-l evocă pe Ion Gramadă, căzut în fruntea plutonului său în luptele de la Cireşoaia.

Voluntarii transilvăneni stau în atenţia lui Sever Bocu, care va evoca mai târziu prezenţa sa în Rusia, în mijlocul compatrioţilor săi.

România Mare apare într-o vreme de incertitudini în victoria aliaţilor împotriva Puterilor Centrale. Merită cu atât mai mult să preţuim poziţia fermă a ziarului în lupta pentru înfăptuirea idealului nostru de unitate naţională.

România Mare apare la Kiev până în decembrie 1917 şi probabil două numere, pe care nu le-am văzut, în 1918. Din ianuarie 1918, *România Mare* îşi continuă apariţia la Paris, ca „Foaia voluntarilor şi soldaţilor români în Franţa". Desfăşoară o propagandă susţinută pentru recunoaşterea de către Marile Puteri a graniţelor ţării. Îşi încetează apariţia în aprilie 1919.

Soldaţii bucovineni şi transilvăneni de pe fronturile de apus scot la Viena, cu începere din 8/21 noiembrie 1918, săptămânalul *Timpul nou*, un titlu, de asemenea, semnificativ, şi cu subtitlul: Foaia soldaţilor români. Ziarul este condus de bucovineanul Filimon Taniac, până în iunie 1919, când îşi suspendă apariţia. *Timpul nou* este organul de presă al „Senatului central al ofiţerilor şi soldaţilor români din Viena". Senatul avea două secţii militare: una pentru Bucovina, condusă de Constantin Isopescu-Grecul, mai târziu profesor de drept la Universitatea din Cernăuţi, şi o secţie militară pentru Transilvania, condusă de Iuliu Maniu. Editorialul programatic din primul număr, *Ceasul libertăţii*, insistă asupra trimiterii românilor pe toate fronturile din Europa, să lupte pentru o cauză străină împlinirii idealului lor de unitate naţională. „Statul austro-ungar — proclamă ziarul — s-a prăbuşit". Ziarul considera că monarhia austro-ungară nu mai putea avea nici un drept la viaţă şi face apel către soldaţi şi ofiţeri să nu se înroleze în armate străine. Ziarul comentează în termeni

critici manifestul împăratului Carol, cum face, de altfel, şi *România Mare*, şi publică hotărârile luate la Alba Iulia în 1 decembrie. După înfăptuirea actului Marii Uniri, Senatul central al ofiţerilor şi soldaţilor din Viena se dizolvă şi agendele sale le preia o locotenenţă care ţine legătura cu Transilvania. Îndeplineşte această sarcină Constantin Isopescu-Grecul. *Timpul nou* apare în continuare ca o publicaţie independentă, sub conducerea lui Filimon Taniac, cu numele căruia ne întâlnim şi mai târziu în presa bucovineană.

Grigore Nandriş publică în *Calendarul poporului* din 1930, scos de Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina, un studiu, *Contribuţia Bucovinei la războiul pentru întregirea neamului*, cu tabele ale soldaţilor bucovineni pe fronturile de luptă în România şi ale prizonierilor bucovineni în diferite ţări.

Soldaţi şi grade inferioare

Judeţele	Vechiul Regat	Italia	Rusia	Franţa	Siberia	Varia	Total
Cernăuţi	20	485	18	8	14	10	555
Storojineţ	27	399	31	6	—	1	464
Rădăuţi	41	278	24	5	21	19	388
Suceava	37	220	25	2	—	12	296
Câmpulung	27	327	33	—	8	30	425
Total	152	1709	131	21	43	72	2128

Un alt tabel dă numărul ofiţerilor bucovineni, după corpurile de voluntari din care au făcut parte :

Intraţi direct în armata română	92
Legiunea română din Italia	66
Corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni din Rusia	52
Legiunea voluntarilor din Rusia	13
Total	233

Un al treilea tabel indică numărul ofiţerilor voluntari, morţi pe front, în taberele de concentrare şi ca urmare a invalidităţii :

Ofiţeri voluntari morţi în război	16
Ofiţeri voluntari morţi în tabere sau în urma invalidităţii de război	4
	20

Grigore Nandriş explica numărul mare de voluntari din Italia prin afinităţi de neam şi limbă. În realitate soldaţii bucovineni, scoşi de pe fronturile de luptă din răsărit, nu mai voiau să lupte. Informaţiile privind voluntarii bucovineni din Rusia şi Siberia nu reflectă realitatea.

Suntem în măsură să îmbogăţim informaţia din studiul lui Grigore Nandriş, din 1930. La Cernăuţi începe să apară, din 8 martie 1932, ziarul *Voluntarul bucovinean*, care îşi continuă apariţia până în decembrie 1938. Este organul de presă al „Uniunii foştilor voluntari, regionala Bucovinei", cu bogate informaţii despre voluntarii bucovineni. Aici apar

cu numele, localităţile de origine şi fronturile pe care luptă. Problema principală care stă în atenţia ziarului priveşte improprietărirea voluntarilor. Dificultăţi mai mari se întâmpină în judeţul Rădăuţi, unde suprafeţele de pământ erau mai mici în raport cu numărul voluntarilor. Ziarul se preocupă, pe de altă parte, de încadrarea voluntarilor în muncă şi nu se vede de nicăieri că reclama pentru ei sume băneşti din partea statului. Administraţia căilor ferate din Bucovina convine să-i angajeze la lucrări în subordinea sa. Un tabel, foarte instructiv, dă numele voluntarilor şi tronsoanele de cale ferată, la care se angajează să lucreze. O imagine asupra voluntarilor bucovineni ne facem din tabelele cu propuneri pentru decorare. Unul din tabele, făcut pe judeţele din Bucovina, înscrie 740 de nume. Un alt tabel propune voluntarii pentru decorare pe judeţele, oraşele şi comunele din Bucovina.

După aceste tabele întocmim şi noi o situaţie, pe judeţe, a voluntarilor bucovineni :

Rădăuţi	631
Storojineţ	382
Suceava	349
Câmpulung	240
Cernăuţi	232

Aceste date, întocmite după tabelele publicate în ziar între 1932 şi 1938, sunt provizorii. Problema ar putea fi urmărită, sistematic, după *Monitorul oficial*. Aceste tabele au dezavantajul că nu specifică pe care front luptă voluntarii, însă au avantajul că dau numele voluntarilor pe judeţe şi comune.

Goethe spune că cifrele nu guvernează lumea, dar arată cum este guvernată. Deşi în număr mare, dispersaţi însă pe fronturile de luptă, voluntarii bucovineni nu schimbă desfăşurarea conflagraţiei mondiale. Acţiunile lor au o importanţă morală şi internaţională, prin punerea în practică a principiilor wilsoniene cu privire la autodeterminare, înainte ca ele să fie proclamate, şi au arătat lumii că prin libera voinţă şi nu prin cuceriri se înfăptuieşte idealul nostru de unitate naţională.

Zusammenfassung

Der Beitrag der Freiwilligen aus Bukovina auf dem Kampffront im Vervollständigungskrieg des Landes ist in dem Zeitungswesen der Freiwilligen : „Das grosse Rumänien", „Die neue Zeit", „Der bukowinische Freiwillige" präsentiert. Man kommentiert die Deklarationen der Freiwilligen, die die rumänischen Provinzen aus dem österreichischen Reich, von dem Reich losgelöst und an Rumänien wiederkommenden vor November 1918. Die Freiwilligen aus Bukowina zerstreut auf dem Kampffront von Osten und Westen verändern nicht den Verlauf des Weltbrandes. Ihre Handlungen haben aber eine besondere, moralische und politische Bedeutung. Die Freiwilligen aus Bukowina und Siebenbürgen anwenden Wilsons-Grundsätze betreffs der Selbstbestimmung, bevor sie bekanntgemacht waren und haben der ganzen Welt gezeigt, dass durch Freiwilligkeit und nicht durch Eroberungen wird unser Ideal für nationale Einheit durchgeführt.

I. I. NISTOR ŞI OPERA SA ISTORICĂ

Acad. ŞTEFAN I. ŞTEFĂNESCU

I.I. Nistor şi-a înscris numele în istoriografia românească printre marii istorici deşteptători de conştiinţe.

Originar din Bucovina, depozitară a unor scumpe amintiri de biruinţă pe câmpul de luptă sau pe tărâmul păcii, I.I. Nistor şi-a tras seva scrierilor sale din locurile natale, care, prin rezonanţa lor istorică, au intrat în inima şi memoria colectivă a românilor, chemând atenţia cercetătorului.

Istoric al Bucovinei, dar şi al tuturor românilor, I.I. Nistor s-a născut în Vicovul de Sus (azi în jud. Suceava) la 4/16 august 1876 într-o familie de agricultori. Studiile începute în comuna natală le-a continuat cu cele liceale la Rădăuţi (1889—1897) şi universitare la Cernăuţi (1897—1899, 1901—1902)[1]. În 1909 îşi va trece doctoratul în filosofie şi litere la Universitatea din Viena sub îndrumarea vestitului slavist Constantin Iosif Jirecek[2].

În anii 1909—1910 îşi va completa pregătirea de specialitate în alte mari centre, frecventând cursurile unor celebrităţi ale vremii. La München a audiat cursurile de bizantinologie ale profesorului Karl Krumbacher şi pe cele de economie politică ale lui Luigi Bretano şi Lotz; la Leipzig pe cele ale lui K. Lamprecht; la Bucureşti pe cele ale lui D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga; la Iaşi a fost atras de faima lui A.D.Xenopol.

I.I.Nestor şi-a început cariera didactică ca profesor secundar de istorie la Liceul Clasic din Suceava (1904—1907) apoi la Liceul Real din Cernăuţi (1907—1908). După obţinerea diplomei de doctorat şi în urma unui strălucit examen de abilitare a fost numit docent la Universitatea din Viena. La 28 octombrie 1911 şi-a deschis cursul cu prelegerea inaugurală *Locul românilor în istoria sud-est europeană*.

Titlurile ştiinţifice obţinute, ca şi valoarea lucrărilor tipărite l-au recomandat pe I.I. Nestor ca profesor la catedra de *Istoria Europei sud-estice, cu deosebită consideraţie a istoriei românilor*, înfiinţată la Universi-

[1] Pentru biografia şi opera lui I.I. Nistor, vezi, îndeosebi, V. Grecu, *Ion I. Nistor ca istoric*, în „Omagiu lui Ion I. Nistor, 1912—1937", Cernăuţi, 1937, p. 22—48; Nicolae Stoicescu, *Istoricul Ion I. Nistor (1876—1962)*, în „Revista de istorie", 12, 1976, p. 1967—1977; idem, *I.I. Nistor*, în „Enciclopedia istoriografiei româneşti", Bucureşti, 1978, p. 240—241; Dr. Mihai Iacobescu, *I.I. Nistor (1876—1962)*, în „Suceava — Anuarul Muzeului judeţean", vol. IV, 1977, p. 263—277; idem, *Viaţa şi activitatea istoricului I.I. Nistor (1876—1912)*, în „Studii şi articole de istorie", XLIX-L, 1984, p. 140—157; Stelian Neagoe, *Ion Nistor cel mai de seamă istoric şi om politic al Bucovinei*, Studiu bibliografic la Ion Nistor, „Istoria Bucovinei", Bucureşti, 1991, p. V—XXXII. *Ion Nistor* (1876—1962), volum îngrijit de Al. Zub, Iaşi, 1993.

[2] Teza de doctorat cu titlul *Pretenţiile moldovene asupra Poculiei* avea să fie tipărită la Viena în 1910. Cf. *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien. Mit einer Kartenskizze*, Wien, 1910 (Extras din „Archiv für österreichische Geschichte", 101 Band, 1 Hälfte).

tatea — pe atunci germană — din Cernăuţi. La 14 august 1912 prin înalta decizie a curţii imperiale din Viena, I.I. Nistor a fost numit „profesor extraordinar pentru istoria sud-est europeană la Universitatea din Cernăuţi"[3].

La 19 octombrie 1912 I.I. Nestor prezenta, în deschiderea cursului, prelegerea *Însemnătatea istorică a românilor şi începuturile organizării lor de stat*[4]. Se sublinia vechimea şi continuitatea românilor în spaţiul vechii Dacii, rolul jucat de ei în crearea unei culturi distincte, în receptarea şi difuzarea culturii şi civilizaţiei romano-bizantine, în sprijinirea luptei de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei, căzute sub stăpânire otomană.

După modelul cursurilor organizate de N. Iorga la Vălenii de Munte, I.I.Nistor împreună cu Sextil Puşcariu, titularul catedrei de limbă şi literatură română de la Universitatea din Cernăuţi, şi George Tofan au organizat în vara anului 1913 la Dorna Candreni cursuri de istorie naţională, menite să dezvolte conştiinţa naţională la românii din Bucovina, să formeze „o opinie publică sănătoasă, care să abată atenţia de la preocupările mărunte bucovinene, îmbrăţişând întreaga problemă românească"[5].

Anii primului război mondial aveau să întrerupă activitatea lui I.I. Nistor la catedră. În iarna anului 1914, împreună cu alţi intelectuali patrioţi, s-a refugiat în România. În toamna anului 1918 a revenit în Bucovina şi a avut un rol însemnat în reorganizarea pe baze româneşti a Universităţii din Cernăuţi, al cărei prim rector a fost (1920—1921)[6]. El va fi reales, pentru un nou mandat, în 1933 (1933—1940)[7]. Va ilustra, ca dascăl, Universitatea cernăuţeană până în 1940, când, în urma „ultimatum-ului Molotov" şi a pierderii Basarabiei şi Bucovinei de nord, a trecut la Universitatea din Bucureşti, de unde va ieşi la pensie în 1941.

Activitatea ştiinţifică a lui I.I.Nistor, care numără peste 300 titluri bibliografice, — publicaţii de izvoare, monografii, studii, sinteze, articole de revistă şi ziare —, deşi concentrată îndeosebi asupra istoriei Bucovinei, cuprinde problematica de bază a întregii istorii a românilor, cu extensiuni şi asupra unor aspecte de istorie universală, care au influenţat realităţile româneşti.

O direcţie de cercetare pe care I.I. Nistor a iniţiat-o, înscriind în istoriografia românească lucrări ce fac autoritate şi astăzi, este cea de *istorie economică*. În 1911 el a publicat la Gotha lucrarea *Relaţiile comerciale externe ale Moldovei în secolele XIV, XV şi XVI*[8], bazată pe o informaţie documentară amplă, în bună parte inedită. După înfăţişarea cadrului geografic, favorabil dezvoltării comerţului, sunt prezentate evoluţiile politice care au determinat înflorirea lui, ca şi cele care au condus la

[3] *Omagiu lui Ion I. Nistor, 1912—1937*, p. V.

[4] *Die geschichtliche Bedeutung der Rumänen und die Anfänge ihrer staatlichen Organisation* (akademische Antriffsrede gehalten am 19. Oktober 1912 von Dr. I. Nistor a. o Professor der Südosteuropäischen Geschichte an der Universität Czernowitz) Cernăuţi, 1913, 22 p.

[5] Sextil Puşcariu, *Câteva scrisori*, în „Omagiu lui Ion I. Nistor", p. 11—12.

[6] I.I.Nistor, *Discursurile la inaugurarea universităţii româneşti din Cernăuţi*, în „Inaugurarea Universităţii româneşti din Cernăuţi 23—25 octombrie 1920", Cernăuţi, 1922, pp. 15—25; 47—49.

[7] I.I. Nistor, *Inaugurarea noului an de studii la Universitatea Regele Carol II din Cernăuţi*, în „Junimea Literară", XXIII, 1934, p. 182—186.

[8] *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, und XVI Jahrhundert*. Nach Quellen dargestellt von Dr. I. Nistor, Gotha, 1911. Friedrich Andreas Perthes A.G., 240 p.

decăderea comerțului extern al Moldovei în cele trei veacuri. Legăturile de comerț ale Moldovei, care se întindeau până departe în Germania, Anglia, Genova, Veneția, Imperiul otoman, au fost deosebit de intense cu Lembergul din Polonia, cu Bistrița și Brașovul din Transilvania, cu orașele genoveze de pe malul Mării Negre. Relativ slabe au fost relațiile comerciale dintre Moldova și Țara Românească, cele două țări dispunând cam de aceleași produse comerciale.

O grea lovitură a fost dată comerțului Moldovei și statului românesc de la est de Carpați prin cucerirea de către turci a Cetății Albe și Chiliei. Liberei dezvoltări a comerțului, condiție a prosperității țării, i-a luat locul dependența economică în creșterea de Impeirul otoman, fapt ce s-a răsfrânt negativ asupra Moldovei, nu numai pe plan economic ci și politic.

A doua lucrare importantă de istorie economică, *Comerț și circulație în Moldova până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, a fost publicată de I. Nistor în 1912[9]. Ea venea să completeze problematica primei lucrări, aducând în discuție date despre căile de comunicație, — tipologia lor, trasee, organizare —, mijloacele de transport, originea etnică și starea socială a negustorilor, mărfurile aflate în circuitul comercial, regimul juridic și fiscal al transportului de călători și mărfuri, sistemul monetar, prețurile, elemente de metrologie istorică.

O a treia lucrare importantă de istorie economică a fost consacrată de I.I. Nistor sistemului vamal din Moldova în secolele XV-XVI[10], el încercând să răspundă unor întrebări esențiale: cine beneficia de dreptul de a hotărî și de a lua vamă? Care erau modalitățile de vămuire, în funcție de natura comerțului, intern, extern sau de tranzit? Cum erau administrate vămile? etc.

Noutatea cercetărilor întreprinse de I.I. Nistor, bogata informație documentară folosită, rigoarea demersului științific și rezultatele la care a ajuns au înscris preocupările lui printre cele mai avansate tendințe în scrierea istoriei, impunând numele autorului lor în cercurile științifice românești și străine. La alegerea lui I.I. Nistor ca membru corespondent (în 1911) și apoi ca membru titular (în 1915) al Academiei Române, aceste lucrări au fost invocate ca dovezi peremptorii ale forței de creație științifică ale candidatului. În *Răspunsul* lui N. Iorga la *Discursul de recepție* al lui I.I. Nistor, ținut la 21 mai/3 iunie 1916, se arăta: „...scrierile Domnului Nistor despre istoria comerțului românesc sunt rezemate pe cea mai atentă dezpuire a materialelor destul de risipite și duc la rezultate care sunt în cea mai mare parte definitive"[11]

O altă direcție de cercetare în care I.I. Nistor a dat studii de referință este cea de *demografie istorică și istorie socială*. Studiul *Emigrările de peste munți*, publicat în „Analele Academiei Române"[12], și care avea

[9] *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Nach Quellen dargestellt von Dr. I. Nistor, Privatdozent an der Universität Wien, Cernăuți, 1912, 200 p.

[10] I.I.Nestor, *Das moldauische Zollwesen im 15. und 16. Jahrhundert*, în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reiche", herausgegeben v. G. Schmoller, XXXVI, 1. Leipzig, 1912, p. 235—282.

[11] „Analele Academiei Române". Partea administrativă, s. II, t. XXXVII, 1914—1915", p. 174.

[12] I.I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, București, 1915. (Extras din „Analele Academiei Române, Secțiunea istorică", seria II, tom 36, 1914/1915, p. 815—865).

să fie reluat în 1941[13], evidenția caracterul unitar al spațiului românesc și rolul de provincie matcă jucat de Transilvania. Autorul insista asupra cauzelor economice, politice, religioase, care au determinat emigrările românilor din Transilvania în Țara Românească și Moldova și căuta, totodată, să stabilească zonele și localitățile din care proveneau bejenarii ca și pe cele în care ei s-au așezat sau pe care le-au înființat, îndeosebi în Bucovina[14].

Lui I.I. Nistor îi aparține unul din primele studii consacrate românilor transnistrieni și întocmirea unei hărți a regiunilor transnistriene locuite de români[15].

Alte studii ale lui I.I. Nistor de demografie istorică și istorie socială privesc epidemiile și ravagiile lor, structurile sociale în trecutul românesc, stăpânirea funciară etc.[16].

În cadrul activității științifice a lui I.I. Nistor un loc însemnat l-au ocupat scrierile privind *Biserica* ca instituție și rolul ei în definirea spiritualității și în apărarea ființei statale românești. În mod predilect a fost cercetată istoria bisericii din Bucovina și subliniată contribuția ei la „deșteptarea și întărirea conștiinței naționale" a românilor bucovineni[17].

Preocupările lui I.I. Nistor în domeniul *istoriei culturii și învățământului*, a căror primă manifestare publică a constituit-o discursul lui de recepție la Academia Română, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774—1857*[18], au condus la realizarea unui întreg șir de studii, care au contribuit și slujesc și azi la întocmirea unei cât mai complete istorii a culturii și învățământului, nu numai din Bucovina, ci din întreaga Românie[19].

Format ca om de știință în atmosfera pregătirii și înfăptuirii statului național unitar român, căutând — pe firul marii tradiții a istoriografiei naționale — să facă din scrierea istoriei o armă în slujba înălțării patriei, I.I. Nistor a publicat și importante studii de *istorie politică*. Aproape că nu este problemă importantă în evoluția istorică a poporului român în care el să nu-și fi spus cuvântul, aducând uneori contribuții însemnate.

I.I. Nistor s-a oprit asupra unor chestiuni ale istoriei românilor care se cereau corect receptate în cercurile științifice străine și în general

[13] Idem, *Rumänische Wanderungen aus Siebenbürgen*, în „Revue historique du sud-est européen", XVIII, București, 1941, p. 140—156.

[14] Vezi și I.I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului", II—III 1925/1926, p. 443—553.

[15] I.I. Nistor, *Românii transnistrieni*, în „Codrul Cosminului", I, 1924, p. 461—505.

[16] I.I. Nistor, *Ravagiile epidemiilor de ciumă, holeră și instituirea cordonului carantinal la Dunăre*, București, 1945; Idem, *Clasele boierești din Moldova și privilegiile lor*, București, 1944; Idem, *Condica Andronești lor. Contribuțiu la istoria Țării Rpmânești din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea*. București, 1946.

[17] Idem, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, 1916; Idem, *Istoria fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți; Idem, *Mănăstirile din Bucovina*, în „Junimea Literară", XX, 1931, p. 113—119; idem, *Rostul politic și social al bisericii în trecut și în prezent*, în „Biserica și problemele sociale. Conferințe", București, 1933, p. 167—190; I.I. Nistor, *Bisericile și Școala greco-romană din Viena*, București, 1932.

[18] Discursul a fost rostit la 21 mai/3 iunie 1916; i s-a răspuns de N. Iorga. Vezi „*Academia Română. Discursuri de recepțiune*", XLIV, București, 1916, p. 1—64; Dorina Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București, 1992, p. 141—149.

[19] I.I. Nistor, *Zece ani de viață universitară la Cernăuți*, în „Junimea Literară", XIX, 1930, p. 387—398; Idem, *Publicațiile românești din Bucovina*, în „Junimea Literară, XXV, 1936, p. 1—4; idem, *Cărțile liturgice din Bucovina*, București, 1943.

de opinia publică: nașterea poporului român ca sinteză daco-romană, autohtonia și continuitatea românilor în spațiul carpato-dunărean[20], contactele și apoi convieţuirea româno-maghiară în Transilvania[21], formarea statelor românești medievale și temeiurile lor romano-bizantine[22].

Lămuriri a adus istoricul bucovinean în privinţa problemei viu discutate a vechimii graniţei de apus dintre Moldova și Galiţia și a drepturilor invocate de domnii români — de la Petru I Mușat și până la Ioan Vodă cel Cumplit — pentru stăpânirea Pocuţiei[23].

I.I. Nistor s-a oprit apoi asupra figurii lui Alexandru cel Bun, subliniind rolul lui în consolidarea statului moldovenesc, în apărarea civilizaţiei creștine și pregătirea epopeii românești din vremea lui Ștefan cel Mare[24]. Informaţii noi și preţioase a adus în discuţie despre Mihai Viteazul și tratativele lui cu Polonia[25], ca și în privinţa domniei în Transilvania a primului întregitor de ţară[26].

Participarea românilor la asediul Vienei din 1683, răpirea Bucovinei, proiecte de restaurare a Daciei în atenţia diplomaţiei europene, Tudor Vladimirescu și Sfânta Alianţă, Principatele Române pe drumul modernizării, organizarea oștirilor pământene, revoluţia română de la 1848 și importanţa ei pe drumul realizării unirii românilor, Cuza Vodă și reformele modernizatoare din vremea lui, desăvârșirea unităţii statale în 1918 au constituit și ele subiecte de studii înnoitoare, ca informaţie și viziune istorică, ale lui I.I. Nistor[27].

Ca și marii săi dascăli, I.I. Nistor a căutat ca problematica istorică abordată de el — fie că era vorba de istorie locală sau națională — s-o examineze într-un cadru mai larg de istorie generală, pentru a surprinde mai exact dimensiunile faptului sau fenomenului istoric investigat. Această necesitate metodologică a determinat extinderea sferei sale de cercetare la istoria altor popoare, în primul rând a popoarelor vecine. Lui îi aparţin

[20] I.I. Nistor, *Autohtonia daco-romanilor în spaţiul carpato-dunărean*, București, 1942.

[21] Idem, *Ungurii în Dacia Carpatină*, București, 1942; idem, *Emanciparea politică a daco-românilor din Transilvania*, București, 1942.

[22] Idem, *Bizantinii în lupta pentru recucerirea Daciei și Transdanubiei*, București, 1943; idem, *Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat*, București, 1943.

[23] Idem, *Zur moldauisch-pokutischen Grenzfrage*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuzeums XVI, 1908" și separat; Czernowitz, 1909; idem, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*. Mit einer Kartenskizze, Wien, 1910 (și în „Archiv für österreichische Geschichte", 101. Band, I Hälfte).

[24] I.I. Nistor, *Locul lui Alexandru cel Bun în istoria civilizaţiei creștine*, Discurs comemorativ, rostit în aula Universităţii din Cernăuţi la 30 oct. 1932. Cernăuţi, 1932, 20 p.; idem *Alexandru cel Bun la 500 de ani de la moarta sa*, în „Junimea Literară". XXI, 1923, p. 1—15; idem, *Prăznuirea lui Alexandru cel Bun*, în „Calendarul Glasul Bucovinei", XIV, 1933, p. 35—41.

[25] I.I. Nistor, *Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonia*, București, 1934.

[26] Idem, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania. 1 noiembrie 1599—19 august 1601*, București, 1946.

[27] Idem, *Un român iscoadă la 1683 în tabăra regelui Sobieski la Viena*, București, 1931; idem, *Răpirea Bucovinei după Sulzer*, în „Junimea Literară", XXI, 1932, p. 169—176; idem, *Restaurarea Daciei în sinteze ale diplomaţiei europene*, București, 1939; idem, *Tudor Vladimirescu și Sfânta Alianţă*, București, 1940; idem, *Principatele Române în preajma tratatului de la Adrianopol*, București, 1941; idem, *Organizarea oștirilor pământene sub regimul Regulamentului Organic*, București, 1943; idem, *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi*, București, 1931; idem, *În drum spre ideal*, în „Junimea Literară", XVIII, 1929p. 2—4; idem, *Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, 1928.

primele cercetări temeinice privind relațiile româno-ucrainiene[28]. Ocazional, el avea să se refere și la relațiile românilor cu alte popoare[29].

Preocupări a manifestat I.I. Nistor și în domeniul *istoriografiei*. El s-a aplecat cu prețuire asupra operei unora din marii cronicari, Miron Costin[30] și Dimitrie Cantemir[31], ca și asupra unor clasici ai istoriografiei românești, A.D. Xenopol[32], D. Onciul[33], N. Iorga[34] sau străini, K. Jirecek[35]. A evocat cu căldură figurile unor reprezentanți ai culturii românești din Bucovina[36] și Basarabia[37], ca și a unor personalități politice ale României[38] sau ale altor țări[39].

Activitatea științifică a lui I.I. Nistor a cunoscut o susținută preocupare și în direcția *publicării izvoarelor istorice*, fără care progresul în cercetarea istorică nu este posibil. De altfel, cele mai multe din lucrările istoricului au meritul de a se fi bazat pe documente, unele introduse de el pentru prima oară în circuitul științific. Prin numeroasele izvoare istorice publicate[40], I.I. Nistor a contribuit la creșterea tezaurului nostru documentar,

[28] I.I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915; republicat în limba germană în 1918, sub titlul *Die nationale Kampf in der Bukowina mit besonderer Berucksichtigung der Rumänen und Rutkenen historisch beleuchtet. Mit einer ethnographischen Karte der Bukowina*, București, 1918); Idem, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934 (Extras din „Codrul Cosminului", VIII, 1933—1934); Idem, *Contribuții la relațiile dintre Moldova și Ucraina-în veacul al XVII-lea*, București, 1936.

[29] I.I. Nistor, *Cehoslovacii și românii*, București, 1930; Idem, *Relațiile principilor Caragheorghe și Miloș Obrenovici cu Țara Românească*, București, 1945; Idem, *Colaborarea intelectuală italo-română*, în „Junimea Literară", XXIV, 1935, p. 65—68.

[30] I.I. Nistor, *Miron Costin. Viața și opera*, București, 1941.

[31] Idem, *Pomenirea lui Dimitrie Cantemir, voievod. Domnitorul Moldovei la 200 de ani de la moartea lui*. Cuvântare festivă rostită în ședința solemnă de la 21 decembrie 1923 sub președinția Majestății sale Regelui, București, 1924.

[32] Idem, *Opera istorică a lui A. D. Xenopol*, în „Junimea Literară", XVIII, 1929, p. 233—241.

[33] Idem, *Dimitrie Onciul*, în „Junimea Literară", XXII, 1933, p. 73—79.

[34] Idem, *Opera istorică a D-lui N. Iorga*, București, 1931; Idem, *Douăzeci și cinci de ani în slujba unității culturale*, în „Junimea Literară", XX, 1931, p. 193—198 (articol omagial cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani a lui N. Iorga).

[35] Idem, *Constantin Iosif Jirecek*, în „Codrul Cosminului", I, 1924, p. 613—615.

[36] Idem, *Vladimir Repta*, în „Junimea Literară", XV, 1926, p. 1—5; Idem, *Autobiografia lui C. Berariu*, în „Junimea Literară", XIX, 1930, p. 3—11; idem, *Zece ani de la moartea lui Gh. Tofan*, în „Junimea Literară", XIX, 1930, p. 259—269; idem, *La semicentenarul morții lui Ciprian Porumbescu*, Cuvânt festiv rostit la București în sala Fundației J. Dalles în ziua de 21 iunie 1933, în „Junimea Literară", XXII, 1933, p. 150—162; idem, *Cuvânt comemorativ la moartea mitropolitului Nectarie la 7 iulie 1935*, în „Junimea Literară", XXIV, 1935, p. 225—228.

[37] I.I. Nistor, *Un povestitor basarabean: Radu Curălescu*, în „Junimea Literară", XV, 1926, p. 241—246; idem, *Vasile Stroescu*, în „Junimea Literară", XV, 1926, p. 145—147.

[38] I.I. Nistor, *Regele Ferdinand și Unirea*, în „Junimea Literară", XVII, 1928, p. 197—185; idem, *Vintilă Brătianu și Bucovina*, în „Junimea Literară", XIX, 1930, p. 460—466.

[39] I.I. Nistor, *T.G. Masaryk. Președintele Republicii Cehoslovace*, București, 1930.

[40] În colecția Hurmuzaki, editată de Academia Română, „Documente privitoare la Istoria Românilor" a publicat vol. XIX/1 (1782—1797). *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece*, București, 1922, IV + 916 p.; vol. XIX/2 (1798—1812); *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece*, Cernăuți, 1940 (pierdut în timpul războiului și retipărit în *Serie nouă*, vol. II. *Rapoarte consulare austriece (1812—1823)* din Wiener Haus, Hof und Staatsarchiv Moldau und Wallachei, Viena, sub îngrijirea acad. A. Oțetea, 860 documente și addenda de 15 documente, publicate (după ediția din 1940 îngrijită de Ion I. Nistor) de Dan Berindei. Introducerea și indice de Dan Berindei, București, 1967, 1020 p.); vol. XXI. 1828—1836) *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece*, 602 doc., București, 1942, VI + 726 p. Alte publicații de izvoare ale lui I.I. Nistor: *Din corespondența lui Tetleben*

el continuând și în această privință strădaniile unora din marii noștri istorici.

Numele lui I.I. Nistor trimite, de asemenea, la sinteze, fie de istorie a unor provincii istorice, ca Basarabia[41] și Bucovina[42], fie de istorie a întregii țări[43], ca și la o foarte bogată listă de scrieri de popularizare[44].

Valoarea creației științifice a lui I.I. Nistor și-a găsit recunoașterea în alegerea lui ca *membru al Academiei Române*. În cadrul înaltului for de știință, cultură și artă al țării, el a știut să-și onoreze locul printr-o prezență activă de prestigiu. Comunicările sale la Academie, cu subiecte de mare interes științific și național, erau temeinic pregătite.

În anii 1928 și 1929 a fost ales vicepreședinte, iar în 1930 președinte al secțiunii istorice. A participat în numele Academiei Române la importante manifestări științifice internaționale.

Împreună cu N. Iorga, G. Balș, Al. Lapedatu și I. Lupaș a reprezentat Academia Română la Congresul Internațional al Istoricilor, care s-a ținut la Oslo între 14—18 august 1928, iar în 1934 a participat, împreună cu N. Iorga, pr. N. M. Popescu, Al. Lapedatu, Andrei Rădulescu, G. Balș, la cel de al IV-lea Congres de Studii Bizantine (Sofia, 9—16 sept.).

În 1945, la 23 mai, I.I. Nistor a fost ales „conservator al Bibliotecii și colecțiilor Academiei" pentru o perioadă statutară de 5 ani. Cu acel prilej și-a formulat crezul instituțional. „Pentru mine — arăta el — este în primul rând o chestiune de conștiință, nu numai să pot menține instituția la conducerea căreia mă așează votul dv. la înălțimea ce avea, dar să fac tot ce îmi stă în putință pentru a contribui și eu din toate puterile mele la înălțarea ei"[45].

În anii 1945—1947 a prezentat mai multe comunicări la Academie despre biblioteconomie și cu privire la izvoarele istorice, mai ales cele orientale, din Biblioteca Academiei.

În urma transformării, în 1948, a Academiei Române în Academia Republicii Populare Române i s-a retras calitatea de academician; avea să i se redea această calitate post-mortem, în urma revoluției din

de la Plevna, București, 1933; *Corespondența lui Coronini din Principate. Acte și rapoarte din iunie 1854—martie 1857*, București, 1938; *Ocupația austriacă în Principate 1854—1857. După rapoartele lui Coronini*, București, 1938; *Principatele Române sub ocupația rusească 1 iulie 1853—17 sept. 1854*, București, 1938; *O descriere a Principatelor Române din 1822*, București, 1943; *Un tratat de topometrie din secolul al XVIII-lea*, București, 1946.

[41] I.I. Nistor, *Istoria Basarabiei. Biblioteca Așezământului I.C. Brătianu Nr. 1*, Cernăuți, 1923, 455 p. + 83 fig. în text și 2 hărți. O nouă ediție, îngrijită de Stelian Neagoe, a apărut în anul 1990 la București.

[42] I.I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, 1991.

[43] O sinteză de *Istoria României*, în mai multe volume, rămasă în manuscris se păstrează în arhiva familiei. Stelian Neagoe anunța în 1991 intenția sa de a se îngriji și de publicarea acesteia.

[44] O bibliografie a operei lui I.I. Nistor până la 1926 se găsește în „Glasul Bucovinei", anul IX, nr. 2178 din 17 august 1926, p. 15—16; o completare a acesteia până în 1936 în „Omagiul lui I.I. Nistor 1912—1937", București, 1937, p. 22—48; S-a încercat și o bibliografie completă Vianor Bendescu, *Opera unui maestru de frunte al istoriografiei române pragmatice și al practicei politice. Contribuții la bibliografia scrierilor profesorului și bărbatului de stat dr. I.I. Nistor (n. 4/16 augusrt 1876 — 11 noiembrie 1962*, în „Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg", vol. I, Serie nouă, 1967—1978, p. 141—162.

[45] Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București, 1992, p. 224—225.

decembrie 1989, prin hotărârea Adunării Generale a Academiei Române din 2 februarie 1990.

I.I. Nistor a editat şi condus importante *publicaţii periodice*. În 1904 a înfiinţat împreună cu Victor Morariu, Liviu Marian şi Gh. Tofan revista „Junimea literară", căreia i-a asigurat conducerea între 1904—1914; 1923—1939. A fost directorul periodicului anual „Codrul Cosminului", Buletinul Institutului de Istorie şi Limbă de pe lângă Universitatea din Cernăuţi, care a apărut între 1924—1939; a făcut parte între 1941—1947 din comitetul de direcţie al celei mai însemnate publicaţii de istorie universală care apărea în România, „Revue historique du sud-est européen".

Deosebite au fost meritele lui I.I. Nestor şi în organizarea şi conducerea unor *societăţi culturale, instituţii de învăţământ sau ştiinţifice*. Între 1897—1899 a fost membru şi preşedinte al Societăţii studenţeşti „Junimea" din Cernăuţi; între 1913—1914 a făcut parte din comitetul de conducere al „Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina".

Ca rector al Universităţii din Cernăuţi (1920—1921; 1933—1940) a reuşit să facă din aceasta una din marile universităţi româneşti, pentru unele discipline cea mai de seamă. În 1920 el a fondat Institutul de Istorie şi Limbă de pe lângă Universitatea din Cernăuţi, pe care l-a condus până în 1939.

Întocmai ca Mihail Kogălniceanu sau N. Iorga, *I.I. Nistor a scris dar a şi înfăptuit istorie*. El s-a implicat în anii premergători Marii Unirii a românilor într-o vastă activitate cultural-politică. Preşedinte în anii 1914—1918 al „Comitetului refugiaţilor bucovineni" în Vechiul Regat a căutat să menţină vie speranţa în împlinirea idealului naţional. În refugiul din anii 1917—1918, la Iaşi, Chişinău şi Odesa s-a remarcat printr-o febrilă activitate naţională: la Universitatea din Odesa a ţinut în faţa studenţilor transnistrieni şi din Basarabia cursuri de istorie a românilor. A participat, în procesul de unificare statală, la redactarea unor importante acte politice.

La Congresul General al Bucovinei de la Cernăuţi, din 28 noiembrie 1918, i-a revenit lui I.I. Nistor cinstea de a motiva *Declaraţia de Unire*, prezentată de Iancu Flondor, prin care se hotăra: „Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României"[46].

La Conferinţa de pace de la Paris, scrierile istorice ale lui I.I. Nistor au slujit ca bază documentară pentru susţinerea drepturilor românilor asupra Bucovinei şi fixarea graniţei dintre România şi Polonia[47].

După realizarea statului naţional unitar român, I.I. Nistor, membru marcant al Partidului Liberal, avea să fie în mai multe rânduri ministru. În 1919—1920; 1922—1926 ministru al Bucovinei; 1927—1928 ministrul Lucrărilor Publice; 1933—1934 ministru secretar de stat; 1935—1937 ministrul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale; 1939—1940 ministrul Cultelor şi Artelor.

Ca şi alte valori ale ţării, ziditoare de conştiinţe naţionale, I.I. Nistor avea să cunoască prigoana regimului totalitar comunist. El, care

[46] I.I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, Bucureşti, 1991, p. 387—399.
[47] Vasile Grecu, *Ion I. Nistor ca istoric*, în „*Omagiu lui Ion I. Nistor*", p. 30.

prin opera sa, s-a străduit să fie receptată în lume cât mai corect identitatea politică și culturală a poporului român era condamnat să-și piardă propria identitate. Firele care-l legau de destinele acestui pământ și forța morală familială s-au dovedit însă mai puternice decât mijloacele de represiune comuniste. I.I. Nistor nu s-a lăsat înfrânt. A găsit în el tăria de a-și continua opera istoriografică, lăsând în manuscris câteva lucrări fundamentale. Publicarea, după Revoluția din decembrie 1989, a unora dintre acestea — cum a fost *Istoria Bucovinei* — sau republicarea *Istoriei Basarabiei* s-a dovedit a fi extrem de folositoare. Renașterea României nu este posibilă fără readucerea în circuitul științific a valorilor ei perene, științifice și culturale.

Crearea în 1993, la Vicovul de Sus (jud. Suceava), a „Casei Memoriale I. I. Nistor", alături de redescoperirea marelui istoric bucovinean prin publicarea zestrei științifice pe care ne-a lăsat-o depun mărturie pentru prețuirea pe care cei de azi o arată unuia din marii istorici ai României.

Résumé

L'auteur évoque la vie et l'oeuvre de I.I. Nistor, un grand historien roumain de la première moitié du XXe siècle.

Né à Vicovul de Sus (Dép. Suceava) en Bucovine, le 4/16 août 1886 (m. à Bucarest 1962), I.I. Nistor a fait ses études universitaires à Cernăuți et Vienne. Professeur d'histoire du sud-est européen à l' Université de Cernăuți (depuis 1912), membre de l'Académie Roumaine (depuis 1915), I.I. Nistor a été un spécialiste de l'histoire médiévale et moderne de la Roumanie et l'un des pionniers de l'histoire économique et de la démographie historique. Il a également été l'un des plus grands éditeures de sources historiques.

Ses oeuvres plus connues sont : *Die moldauische Anspruch auf Pokutien. Mit einer Kartenskizze*, Wien, 1910 ; *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert*, Gotha, 1911 ; *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des IV. Jahrhunderts*, Cernăuți, 1912 ; *Das moldauische Zollwesen im 15 und 16. Jahrhundert*, dans „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche", herausgegeben v. G. Schmoller, XXXVI, 1, Leipzig, 1912, p. 235—282 ; *Zur Geschichte des Schulwesen in der Bukowina*, Cernăuți, 1912 ; *Histoire de l'Eglise de Bucovine*, București, 1916 ; *Rumänische Wanderungen aus Siebenbürgen*, dans „Revue historique du sud-est européen", XVIII, Bucarest, 1941, p. 140—156 ; *Die nationale Kampf in der Bukowina mit besonderer Berucksichtigung der Rumanen und Ruthenen historisch beleuchtet. Mit einer ethnographischen Karte der Bukowina*, București, 1918 ; *Histoire de la Bessarabie*, București, 1990 ; *Histoire de la Bucovine*, București, 1991.

DIMITRIE ONCIUL (1856—1923) O PERSONALITATE EXEMPLARĂ A SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Acad. GHEORGHE PLATON

„...Credința sa a fost răsplătită. Vor trece secole și numele lui va fi legat mereu de povestea epică a luptei cu taina cea mai mare a istoriei noastre..".

Vasile Pârvan

Nimeni, poate, mai mult decât Dimitrie Onciul nu reprezintă atât de fidel epoca pe care a traversat-o, în cuprinsul căreia activitatea sa creatoare se înscrie, esențializând-o. Pentru cel interesat să înțeleagă articulațiile pe care s-a sprijinit și care au pus în mișcare mecanismul complicat al societății moderne românești, el este — prin natura contribuției sale — un element de obligatorie referință.

A trăit în epoca în care, după Unirea Principatelor, lupta pentru desăvârșirea statului național intrase în linie dreaptă. Virtualmente, România mare devenise o realitate în conștiințele românești în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza[2]. Instituirea *regimului liberal* în monarhia habsburgică și consacrarea individualității naționale a românilor, prin hotărârile Dietei transilvane din 1863—1864[3] — în prelungirea șirului întreg de reforme care au pus bazele societății moderne în Principate — precum și alipirea celor trei județe din sudul Basarabiei la trupul Țării îndreptățeau speranțele în destinul viitor al României.

Reacția românească împotriva regimului dualist instaurat în 1867 și a politicii de desnaționalizare practicată de dubla monarhie a fost promptă, extinzându-se asupra tuturor laturilor vieții sociale, politice și culturale asupra cărora se exercita ascuțișul politicii dualiste. Statul național român a reprezentat nucleul (Piemontul) pe care s-au sprijinit acțiunile cu finalitate națională. Aceste acțiuni încetează de a mai fi provinciale, izolate; ele devin generale, cuprind națiunea în întregul

[1] Vasile Pârvan, *Memoriale*, în vol. *Scrieri*. Text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 492.

[2] Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice și culturale între anii 1859—1918*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 78—79.

[3] Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei 1863—1874*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, Idem, *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolelor al XIX-lea (1860—1867)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1983.

Analele Bucovinei, I, 1, p. 39—50, București, 1994

ei, angajând și responsabilitatea cercurilor politice de la București. *Mișcarea memorandistă*, care se desfășoară pe o durată de aproximativ 15 ani (1880—1895), reliefează această stare de lucruri.

Dezvoltarea societății românești, în cursul căreia s-au modificat structurile (sociale, economice și mentale) s-a realizat sub semnul naționalului. Generațiile care au contribuit la această uriașă prefacere și-au subordonat deliberat efortul factorului național, adevărată obsesie a epocii. Amenințată în existența sa însăși, națiunea și-a încordat voința, concentrându-și efortul spre sublinierea individualității etnice și a spiritului național.

Din acest uriaș și nobil efort național s-a născut cultura noastră modernă, care, prin reprezentanții săi aleși, a înscris națiunea română și valorile sale în universalitate. Efortul de individualizare nu a fost izolat. Provinciile țării, aflate sau nu în limitele spațiului național, și-au complinit acțiunile în acest sens, conferind luptei naționale caracterul ei general, expresie a unei națiuni unice. Constatarea nu este retorică; ea reprezintă o realitate, desprinsă din analiza dezvoltării istorice a societății românești în a doua jumătate a veacului trecut. „*Soarele pentru români la București răsare*", își comunica „Tribuna" din Sibiu încrederea în sprijinul politic și spiritual al centrului național românesc. Capitala României reprezenta pentru românii din provinciile aflate în captivitate o adevărată Mecă, spre care se îndreptau speranțele, de unde veneau sprijinul și tăria credinței.

În această mare mișcare națională s-au întâlnit și au colaborat — în provinciile captive sau pe teritoriul Țării libere — românii din toate părțile spațiului etnic; au lucrat la construirea societății, a spiritului și a culturii moderne, având deplină conștiința întregului național. Dimitrie Onciul este, se poate spune, unul din cele mai reprezentative exemple în acest sens. Situată în această perspectivă, întregitoare, activitatea istoricului capătă dimensiunile sale reale.

Omul de cultură aparținând Bucovinei, venind în capitala Țării, la București, nu a rămas un simplu exponent al provinciei sale. El servește interesele Bucovinei, cu care s-a identificat, fără s-o mărturisească mereu, cu ostentație. A slujit și a definit cultura întregului național în ceea ce a avut aceasta mai reprezentativ și mai esențial, cu convingerea că *viața părții* poate fi asigurată numai prin existența și apărarea acestui întreg. S-a identificat, mai deplin poate decât oricare altul, cu interesele întregului românesc, pe care l-a slujit cu pasiune, devotament și exemplară competență civică și profesională.

S-a născut la Straja, la 26 octombrie/7 noiembrie 1856, în familia unui preot. Aici, și apoi la Vicov, și-a petrecut copilăria. În 1867, a terminat cursurile primare și, zece ani mai târziu, în 1876, pe cele liceale la Cernăuți.

Între 1876—1879, a fost student al Facultății de Litere, în specialitatea istoriei și geografiei, la Universitatea din Cernăuți, înființată în 1875, cu intenția de a sluji la omogenizarea (citește germanizarea) vieții spirituale a Bucovinei, pe care Viena o dorea integrată în structurile Imperiului dualist.

Cea mai mare parte a timpului și-a rezervat-o audierii cursurilor și seminarilor de istorie a evului mediu și de izvoare ale istoriei, ținute de Johann Loserth, autor al unor cercetări despre *Reformă* și *Contrareformă* și a celor de limbi romanice și paleografice ale lui Alexandru Budynski,

precum și audierii cursului de limba și literatura română a lui Ion Sbiera. Anii studenției au avut un rol hotărâtor în pregătirea viitorului specialist.

Și-a continuat studiile la Viena, între 1879—1881, specializându-se prin frecventarea cursurilor unor profesori celebri prin erudiție, metodologie și valoare pedagogică. În rândul acestora se număra Theodor von Sickel (diplomatică), Otto Hirschfeld (epigrafie latină), Karl Rieger (paleografie și sigilografie), Heinrich Zeissberg (izvoarele istoriei Austriei), Franz Myklosich (limba slavă). Iosif Karabacek (istoria otomană), Johann Urban Jarnik (limbii romanice — româna, în special). În vremea aceea, Institutul de Istorie Austriacă, condus de Ottokar Lorenz, ale cărui cursuri le-a audiat (în realitate școala de arhivistică austriacă) rivaliza, în erudiție și în metodă de cercetare, cu *École de chartes* din Paris[4].

Audierea cursurilor consemnate mai sus i-a asigurat o pregătire temeinică în domeniul izvoarelor și al criticii istorice. Contactul strâns cu Ottokar Lorenz l-a călăuzit în adoptarea concepției istorice a acestuia, pe care D. Onciul o va aplica la istoria românilor[5]. Cursurile vieneze și influența profesorilor pe care i-a audiat au fost hotărâtoare pentru definirea sa ca istoric[6], conferindu-i o metodologie sigură și, în același timp, disciplinându-i impulsurile și întărindu-i încrederea în actele și în inițiativele sale.

Între anii 1881—1882, prezintă tezele de licență în istorie, geografie și filozofie, sprijinite pe o bogată informație și pe o metodă riguroasă, vădind influențele ce aveau să-i marcheze activitatea istorică de mai târziu[8].

Își trece doctoratul, în anul 1884, cu lucrarea *Über die Anfänge des romänischen Statswesens* (Despre începuturile statelor românești), sugerată de cursul lui Loserth privind *Începuturile istoriei românești*. Cu această lucrare, amendabilă, de mare erudiție însă, care reliefează virtuțiile reale ale cercetătorului, D. Onciul își începe de fapt *marea temă a vieții*[9].

Profesor la liceul din Cernăuți și apoi la școala normală, apreciat ca fiind „foarte harnic, precis și ordonat"[10], beneficiază de vacanțe pentru a-și continua studiile și cercetările la Viena, Berlin, Dresda sau Praga, completându-și cunoștințele. Intră în conflict cu autoritățile școlare

[4] Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*. Ediție critică îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, București, Edit. Științifică, 1968, p. 20

[5] Teoria lui Lorenz — expusă în lucrările *Die Ghesichtswissenschaft in Hauptrichtung und Aufgeben Kritisch erörtert* (1886) și *Leopold von Ranke, Die Generationenlehre und die Geschichtsunterricht* (1891) — apreciind că dezvoltarea istoriei rezultă din cercetarea faptelor și a ideilor oamenilor grupați pe generații, consideră drept măsură a evenimentelor istorice secolul, căruia-i urmează perioadele de 300 și 600 ani. Cf. Pompiliu Teodor, *Evoluție gândirii istorice românești*, Cluj, Edit. Dacia, 1970, p. 301—320.

[6] *Ibidem*, p. 302.

[7] Cea de istorie, cu tema *Relațiile lui Napoleon I cu Turcia între anii 1804—1812*, o susține cu profesorul Loserth, teza de geografie cu Alexandru Supan, având ca temă *Configurația peninsulei italice în structura orizontală și verticală și influența ei asupra dezvoltării istorice a locuitorilor*, iar teza de filozofie — *Despre problemele psihologiei popoarelor și relațiile lor cu istoria* — vădește o limpede influență a curentului psihologist în istoriografie.

[8] Pompiliu Teodor remarcă influența herderiană, a lui Ranke și Herbart, a lui Vico și Hegel. *Op. cit.*, p. 302.

[9] *Ibidem*.

[10] Aprecierile aparțin directorului liceului, Ștefan Wolf, Cf. Teodor Bălan, *Dimitrie Onciul 1856—1923*, Cernăuți, 1938, p. 52—53.

și hotărăște să treacă în România. Cu sprijinul lui Titu Maiorescu[11] și al lui A.D. Xenopol, care-l cunoșteau și-l apreciau, se prezintă la concursul pentru ocuparea postului de istoria românilor la Universitatea din București (concurs desfășurat la Iași la 11 noiembrie 1896, în lipsa candidatului). La începutul anului 1896 își inaugurează cursul de istoria românilor la Universitatea din capitala României. Se deschidea un nou capitol în viața lui D. Onciul. Odată cu ascensiunea savantului, începea o epocă nouă în istoria istoriografiei noastre.

Cotitura în viața lui Dimitrie Onciul, importantă, s-a realizat fără zgomot, fără recriminări sau efuziuni patriotarde. Deznodământul conflictului, expresie a marginalizării naționale și politice la care erau supuși românii din Bucovina, a fost mai mult o reacție a *profesorului*, împiedicat să-și exercite activitatea, decât a *românului* jignit în sentimentul demnității naționale. În orice caz, cel de-al doilea aspect, care, practic, îl justifică și îl motivează pe celălalt, nu a fost reliefat cu ostentație. D. Onciul nu vine în Țară cu alura de *dizident*, de luptător național, cu calitatea hotărât subliniată. Se mută continuând o activitate pe care a situat-o mereu în perspectiva generală a obștei românești, cu care s-a simțit solidar. Și în cazul său, se constată existența acelei perfecte conștiințe a întregului, căreia-i dădeau o atât de înaltă și aleasă expresie spiritele exemplare ale națiunii.

Tânărul istoric nu a stat departe de lupta politică națională. Studiul disciplinat și metodic care-i absorbea timpul și boala care evolua[12], slăbindu-i capacitatea de efort, nu l-au împiedicat să se integreze activ în atmosfera de efervescență națională, patriotică, dominantă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. A fost membru al comisiei literare a Societății Arboroasa[13]. Deși neimplicat în procesul intentat de autorități conducătorilor societății, pentru legăturile întreținute cu românii din Țară, a participat la acțiunile de protest împotriva autorităților habsburgice. Este ales în fruntea comitetului provizoriu însărcinat, în 1878, să pună bazele unei noi societăți studențești — Junimea — cu statute asemănătoare celei anterioare (Arboroasa)[14]. A activat ca președinte al acestei noi societăți. La Viena, este membru și apoi vicepreședinte al Societății România Jună, al cărei conducător virtual a fost. Mai târziu, în 1916, cu emoție, D. Onciul evocă aceste momente ale tinereții. Importantă pentru informațiile oferite, evocarea istoricului dă expresie stării de spirit care domina în rândul românilor din monarhia dualistă la începutul mișcării memorandiste[15], precum și unei afectivități proprii, pe care puțini din cei care l-au cunoscut au avut prilejul s-o remarce.

[11] Al. Zub, *De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)*, București, Edit. Academiei, 1985, p. 105.

[12] De timpuriu încă ,D. Onciul a avut o periostită la un genunchi care i-a pricinuit o continuă suferință, grăbindu-i sfârșitul, la o vârstă când se afla în deplinătatea facultăților de creație.

[13] Detalii la Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 14—15.

[14] Secretar al societății a fost ales Ciprian Porumbescu, *ibidem*, p. 16.

[15] Evocarea, făcută în 1916, în momentul intrării României în primul război mondial, avea în vedere activitatea din anul 1880 a „societății", când Andrei Bârseanu a compus imnul „României june" *(Pe-al nostru steag)* pus pe muzică de Ciprian Porumbescu, *ibidem*, p. 18—20. De notat că, în semestrul de iarnă al anului 1879—1880, la Viena, se aflau un număr de 178 studenți originari din provinciile românești (36 din Bucovina, 103 din Transilvania și 39 din România). *Ibidem*, p. 20.

Ca profesor, îl aflăm figurând printre membrii întemeietori ai filialei Societăţii Şcoala Română din Cernăuţi, societate constituită la Suceava, de către Tudor V. Stefanelli şi Ştefan Ştefureac, în 1883, al cărei secretar D. Onciul a fost (1890—1895). În egală măsură, a activat şi în rândurile *Asociaţiei profesorilor secundari din Bucovina* [16].

Această activitate, deloc uşoară în condiţiile timpului, solicitând efort intelectual şi muncă de organizare, a acaparat constant o importantă parte din timpul istoricului, aflat în plin proces de formare şi afirmare. Dimitrie Onciul însă nu a făcut distincţie între aspectele variate ale activităţii sale. Prin concepţie, crez şi convingere politică şi patriotică, aceasta era orientată spre cultivarea poporului, spre apropierea acestuia de cunoaşterea propriei sale identităţi naţionale.

Munca profesorului, a pedagogului, s-a împletit organic şi armonios cu cea a omului de ştiinţă, a cercetătorului, alcătuind un tot, dominat de o înaltă viziune şi de neclintite convingeri morale şi civice. În Bucovina fiind, şi-a început studiile nu limitându-se la istoria provinciei în care a trăit, ci extinzându-le asupra întregului naţional. „Convorbirile literare" din Iaşi i-au adăpostit primele studii de istorie, care l-au afirmat în cercurile ştiinţifice ale timpului. Revista ieşeană i-a publicat atât studiul despre *Iuga Vodă* (1884), cât şi faimoasa recenzie pe marginea lucrării lui A. D. Xenopol asupra *Teoriei lui Rösler* (1885), în care se manifestă atât independenţa de spirit a tânărului istoric, cât şi ascuţitul său spirit critic [17]. Deşi vădit ulcerat de libertatea pe care şi-a îngăduit-o tânărul său confrate, care critica scăderile studiului său, completându-l cu argumente care sporeau temeinicia istorică a tezei continuităţii, A. D. Xenopol (aflat în controversă ştiinţifică cu rebarbativul istoric din „Ţara fagilor" şi în alte probleme de istorie naţională) a apreciat totuşi valoarea lui D. Onciul, susţinându-l pentru ocuparea catedrei la Universitatea din Bucureşti [18].

Cotitura de care am pomenit mai sus, survenită şi în existenţa istoricului prin stabilitarea în Ţară, apreciată de tânărul profesor drept o „mutare de la periferie spre centru" [19], a însemnat în acelaşi timp un punct de referinţă în dezvoltarea istoriografiei naţionale. Venirea istoricului bucovinean la facultatea la care, doi ani mai înainte, îşi începuse cursul de istorie universală mai tânărul Nicolae Iorga şi la care activa slavistul Ioan Bogdan, a desăvârşit *triada* care avea să pună bazele *Şcolii critice* în istoriografia românească [20].

La Bucureşti, într-o perioadă de adâncă transformare economică şi socială, de aşezare şi fixare a valorilor intelectuale şi a culturii naţionale, de frământare politică şi naţională, Dimitrie Onciul a oferit întreaga măsură a talentului şi a capacităţii sale. A fost mai înainte de toate *profesor*, un mare profesor, pregătind prin metodologia înaltă a celebrelor sale seminarii (a căror tradiţie Facultatea de Istorie de la Universitatea din Bu-

[16] *Ibidem*, p. 56—57.
[17] Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 263.
[18] Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 101.
[19] *Ibidem*, p. 83.
[20] Teodor Bălan consideră că odată cu D. Onciul, „istoriografia românească a devenit ştiinţă, bazată pe metoda critică"; „El este şi rămâne creatorul şcolii critice în istoriografia română" (*ibidem*, p. 113—114).

cureşti o păstrează şi o cultivă [21]), o pleiadă de specialişti din rândul cărora s-au recrutat savanţi, profesori şi oameni de cultură de aleasă ţinută profesională şi intelectuală, care i-au continuat opera. Printre aceştia, ca fiind cei mai prestigioşi, numim pe Ilie Minea, Vasile Pârvan, C. Giurescu.I. Nistor, C. Moisil, I. Ursu, A. Rădulescu, Al. Lapedatu.

Dacă, în cadrul *triadei critice*, N. Iorga a fost ,,promotorul, agitatorul, polemistul", Ioan Bogdan fiind ,,strategul, organizatorul", D. Onciul a fost ,,pedagogul prin excelenţă, cel care a imprimat la Universitate un spirit de exigenţă deplină şi o metodologie pe măsură" [22].

Şcoala critică, înfiripată în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea[23], — la definirea căreia D. Onciul a avut un atât de important rol, — reprezintă o parte integrantă a procesului amplu de ,,renovaţie morală" [24] străbătut de societatea românească, pe calea adaptării sale la cerinţele vieţii europene moderne. În ultimă instanţă, aşa cum s-a apreciat, la originea ,,şcolii critice" îl găsim pe T. Maiorescu, atât prin *spiritul* conferit culturii, cât şi, nu mai puţin, prin politica universitară de care au beneficiat, în măsură egală, I. Bogdan şi D. Onciul [25].

Nu putem stărui aici asupra rolului ,,şcolii critice" în dezvoltarea istoriografiei române, în alinierea acesteia la valorile celei europene, asupra trăsăturilor sale definitorii şi asupra contribuţiei — deosebită ca valoare şi substanţă, absolut complementară, însă — pe care au adus-o cei trei corifei [26]. Este de ajuns să notăm, la fel ca mai sus, că *meritul* esenţial al *profesorului*, pe care N. Iorga nu a ostenit să-l elogieze, a fost acela de a fi înfiinţat şi condus ,,cel mai metodic dintre seminarii", din care a ieşit ,,o întreagă şcoală de cercetări exacte în domeniul istoriei" [27]. Potrivit aprecierii marelui nostru istoric, D. Onciul a fost, la noi, ,,învăţătorul... doctrinei germane", cu însuşirile şi defectele sale, ,,păzitorul strict al unei doctrine severe", pe care a transmis-o, cu autoritate, elevilor săi [28].

Într-o vreme în care învăţământul era chemat să joace un atât de important rol, acest spirit de severitate intelectuală, specific şcolii germane — introdus de Titu Maiorescu şi practicat cu atâta strălucire, în istoriografie, de D. Onciul, precum şi în alte domenii de români care-şi desăvârşiseră studiile în spaţiul german — a fost benefic pentru cultura română. În istoriografia promovată de ,,şcoala critică", ,,îngustimea", reală sau aparentă a şcolii germane, la care se referă N. Iorga, a fost suplinită de viziunea largă şi de spiritul integrator al acestuia, care a conferit

[21] Recent, la 27 martie 1993, din iniţiativa şi sub conducerea profesorului Ştefan Ştefănescu, membru al Academiei Române, la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti a fost inaugurat *Seminarul ,,D. Onciul"*, cu un program de mare diversitate şi complexitate, situat pe linia promovată de marele istoric.

[22] Al. Zub. *op cit.*, p. 274.

[23] *Ibidem*, p. 109.

[24] *Ibidem*, p. 278.

[25] *Ibidem*, p. 111.

[26] Aprecieri detaliate în excelentul studiu al lui Al. Zub (*ibidem*, passim).

[27] N. Iorga, *D. Onciul, Buletinul Comisiei Istorice a României*, III 1924, p. VIII. Deşi reproşa şcolii vieneze orizontul strâmt în care se mişca, N. Iorga nu a încetat să-i subliniere rolul în stimularea direcţiei critice şi în sincronizarea cercetărilor naţionale cu cele de pe continent. Al. Zub. *op. cit.*, p. 118.

[28] N. Iorga, *Oamenii care au fost*, II, Ediţie îngrijită şi note de Ion Roman, Bucureşti. Editura pentru literatură, 1967, p. 204.

triadei complementaritatea ce a acordat, amintitei „școli" atributele valorii naționale și europene. Este un adevăr recunoscut, potrivit căruia toți istoricii de prestigiu de la începutul secolului al XX-lea își revendică formația de la D. Onciul și N. Iorga, mai ales. În timp ce primul și-a îndrumat studenții spre istoria politică în special (Ioan Bogdan călăuzindu-i spre domeniul culturii), N. Iorga i-a orientat „spre toate zările în care omul a lăsat urme în istorie" [29].

Aparent, profesorul Onciul, ca temperament, era la fel de aspru ca și doctrina și spiritul în care și-a impus să-și educe și să-și disciplineze studenții. Personaj cu efuziuni romantice, el a știut mereu să și le reprime, „supunându-se unei discipline extrem de severe" [30]. N. Iorga ni-l înfățișează ca fiind „sigur de tot ce știa, rebel față de orice încercare de a porni în altă direcție, rigid ca preciziunea, clar și rece ca știința absolută..." [31]. Cei care i-au audiat cursurile, de asemenea, vorbesc despre gravitatea profesorului, despre „solemnitatea și sonoritatea" glasului său, care „suna ca o trâmbiță, solemn ca un cântec de orgă". Umbra profesorului și spiritul său au dominat amfiteatrul în care *oficiase,* chiar și după ce D. Onciul trecuse în lumea umbrelor. Un student, care a trăit în această atmosferă, simțindu-i prezența, mărturisește cu emoție : „te aștepți să te sfredelească ochiul scrutător și să te întrerupă glasul vibrant, pentru orice gând neîntemeiat din destul și pentru orice cuvânt nu deplin de răspicat: «Ce vrei să spui, domnule»" ! [32].

În spatele acestei severități excesive, împinsă în aparență până la duritate, caracteristică „școlii" în care se formase, dar și temperamentului și austerității unei vieți căreia boala-i refuzase orice efuziune, se ascundeau căutările profesorului, doritor să formeze personalități și caractere. „Severitatea, ținuta solemnă, spiritul analitic aveau la D. Onciul un sens pedagogic" [33].

„Cine ar fi putut crede, comunică V. Pârvan — unul din cei mai străluciți elevi formați la *școala* și sub îndrumarea *profesorului* — văzând pe uriașul acesta încruntat, dur, violent, hirsut, tunând în explozie de indignare tragică pentru câte o virgulă uitată de speriații învățăcei care-și făceau la el, tremurând, dovadă de vrednicie, spre a se chema și ei calfe ori meșteri, în cercetarea tainelor trecutului ; cine ar fi crezut că furibundul centaur era mai bun ca Cheiron pentru Achilleus, chiar cu cei mai slabi dintre ucenici, atunci când i se părea lui că descoperă în îngăimările lor întâia lucire a aurului noutății. Și el nu-și uita școlarii și la mulți le rămânea credincios chiar când ei nu mai erau vrednici de credința și iubirea lui".

A fost D. Onciul, tot V. Pârvan o spune, „omul legilor, legămintelor și legăturilor. El a fost înlănțuitorul ; s-a înlănțuit și pe sine și pe alții în ceea ce era orânduire prealabilă, poruncă legală a oamenilor, desfășurare minuțioasă a logicei, determinism absolut al metodei... ; și-a înlănțuit, în formele convențiunii celei mai distinse, gândul său, scrisul său, portul său, învățătura sa, demnitățile sale, viața sa. Dând celor ale lumii așa de

[29] Al. Zub. *op. cit.*, p. 159—163. *Ibidem*, p. 118.
[30] *Ibidem*, p. 118.
[31] N. Iorga, *O viață de om*, București, 1972, p. 240.
[32] N.M. Popescu, *Dimitrie Onciul*, Academia Română, Discursuri de recepție, LIX, 1925, Apud Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, I, ediție îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, p. 28.
[33] Al. Zub, *op .cit.*, p. 157.

mare însemnătate, el a iubit aceea ce dădea strălucire în mijlocul lumii. El a dorit întâietățile. Și având cult pentru ele, odată proclamat conducător încă al unui fragment de lume, el oficia cu seriozitate și compuncțiune demnitatea sa..." [34].

Sunt acestea unele din cele mai frumoase gânduri pe care un elev le-a putut rosti vreodată în memoria învățătorului său; și Vasile Pârvan nu a fost un elev de rând. Recunoștința învățăcelului este la înălțimea darurilor pe care le-a primit de la dascălul său. Este cea mai nobilă recompensă la care poate aspira un profesor. Contemporanii și posteritatea au oferit profesorului D. Onciul o asemenea recompensă, în semn de recunoștință pentru ucenicia severă, lipsită de îngăduința facilului, care a îngăduit elevilor săi să pătrundă tainele adânci ale istoriei.

Omul de știință, firesc este, l-a dublat pe profesor, definindu-i, mai apăsat profilul intelectual și personalitatea. Dimitrie Onciul, așa cum s-a apreciat, a fost și „a modelat un tip de cercetător meticulos, sever, aplicat, care nu ocolește marile dificultăți („lupta cu sfinxul"), dar nici nu cultivă temeritatea frivolă, aventura, pipăind fiecare centimetru câștigat pentru adevăr din marea necunoscută a trecutului studiabil" [35]. Nu a scris mult; mai corect spus, nu a publicat mult. „Trebuia un puternic îndemn din afară, cum spunea tot N. Iorga, pentru ca specialistul, totdeauna nemulțumit de opera lui, să se hotărască a da ceva din lucrările-i înalte" [36]. A putut să fie, totuși, „începătorul istoriografiei noastre științifice", așa cum, pe drept, apreciază I. Minea [37], cu înțelegerea limpede a semnificației reale a operei istoricului bucovinean.

Valoarea profesorului, a omului de știință, nu este determinată, firesc este, numai de metodologia cercetării. Rigoarea analizei se acordă perfect cu importanța temelor abordate. „Când a fost să-și aleagă piatra de încercare a talentului său de cetitor în cărțile sibylline ale Istoriei — tot Vasile Pârvan ne-o spune —D. Onciul nu a întârziat la întrebări ușoare, la rezumări de documente limpezi, ci în romantică îndrăzneală, *a atacat problema cea unică, misterul originii noastre în țările de azi*"; și, continuă fostul ucenic (devenit, între timp, el însuși, maestru), „cumințenia sa, tactul său, învățătura sa n-au fost mai prejos de îndrăzneala sa. El a înțeles că problema era mai mare decât mărginirea unei singure vieți omenești și, de aceea, a dăruit tot ce avea în puterile sale: *statornicia întregii* sale vieți întru lupta cu sfinxul" [38].

Cercetările lui D. Onciul s-au concentrat, de timpuriu, în jurul a două probleme fundamentale ale istoriei noastre: *problema originii poporului român și locul etnogenezei* sale și *a formării statelor feudale*. Preocupările sale, așa cum s-a remarcat, „au o orientare concentrică", cele două probleme fiind strâns legate una de alta [39].

În afară de studiile publicate în „Convorbiri literare", în 1884 *(Iuga Vodă* și *Dragoș și Bogdan)*, primul, mai cu seamă, excelent sub raportul valorii metodologice, și recenzia asupra cărții lui A. D. Xenopol, care l-au

[34] Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 494.
[35] Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, p. 119.
[36] N. Iorga, D. *Onciul*, *loc. cit.*, p. XI.
[37] I. Minea, *Paralipomena*, Iași, 1939, p. 4.
[38] Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 494.
[39] Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 303.

impus în cercurile ştiinţifice, D. Onciul a publicat, în 1887, *Zur Geschichte der Bukowina* (Despre istoria Bucovinei). În acelaşi an, publică *Zur rumänischen Streitfrage* (Despre chestiuni controversate româneşti) în revista Universităţii din Viena, în care discută unele lucrări referitoare la continuitatea românilor în Dacia şi stabilirea locului de formare a poporului român, de o parte şi de alta a Dunării, în strânsă unitate teritorială. Redactează, apoi, *Zur Geschichte der Romänen in Marmorosch* (1890) (Despre istoria românilor din Maramureş) publicat în „Romänische Revue", care deschide ciclul cercetărilor metodice cu privire la întemeierea statelor româneşti de sine stătătoare. Pe această linie se situează şi lucrarea *Radu Negru şi originile Principatului Ţării Româneşti*, scris între 1890—1892, în care demonstrează caracterul autohton al organizării statale a Ţării Româneşti. Acestei lucrări îi urmează *OriginilePrincipatelor Române* (1899), fundamentală şi astăzi [40], care reprezintă, totodată, o replică adusă lucrării lui B. P. Haşdeu din 1898 *(Negru Vodă. Un secol şi jumătate din începuturile statului Ţării Româneşti (1230—1382)*, publicată drept introducere la al patrulea volum din *Etymologicum Magnum Romaniae*, în care fantezia lua, adeseori, locul argumentării ştiinţifice. Prin sobrietatea expunerii, prin erudiţie, prin folosirea judicioasă a ştirilor şi prin logica sa perfectă, lucrarea rămâne „una din cele mai temeinice realizări ale istoriografiei noastre din trecut" [41].

Ca şi în recenzia asupra cărţii lui Xenopol, istoricul pune în discuţie continuitatea elementului românesc în Dacia şi a *admigraţiei* elementului romanic din sudul Dunării, care a întărit romanitatea nord-dunăreană. D. Onciul a explicat soarta elementelor romanice în timpul migraţiilor, a examinat legăturile românilor cu bulgarii şi cu maghiarii, situând problematica autohtonă în contextul internaţional în care s-a desfăşurat. În argumentarea sa, pe care o continuă şi în lucrări ulterioare, ca, de pildă, *Tradiţia istorică în chestiunea originii românilor* (1907), a îmbinat investigarea istorică cu cea filologică, fapt care i-a situat demersurile la nivelul istoriografiei europene a timpului [42].

Demn de reţinut este faptul că lucrarea privitoare la *Originile Principatelor* a fost realizată pe baza conferinţelor rostite la Ateneul Român, iar o altă sinteză, mai largă, *Din istoria României*, este un ghid istoric întocmit pentru expoziţia jubiliară din 1906. Este probată, astfel, responsabilitatea istoricului ; acesta, aşa cum V. Pârvan o remarcă, mereu şi oriunde datoria îl solicita, *oficia* cu „seriozitate şi compuncţiune" [44].

Exemplara probitate şi exigenţă [45] a profesorului şi a omului de ştiinţă, rigoarea pe care a manifestat-o în toate împrejurările, în raport cu

[40] *Ibidem*. A se vedea şi Ştefan Ştefănescu, *Dimitrie Onciul — Istoric*, în „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice", seria IV-a, t. IV, 1981, p. 87.

[41] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 87.

[42] Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 303.

[43] Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, p. 157.

[44] Vasile Pârvan *op. cit.*

[45] În *atelierul* maestrului elevii nu erau numeroşi, mărturiseşte unul dintre dânşii ; *colfele* erau şi mai puţine: „rar de tot auzeai că vreunul a fost găsit vrednic de a-şi vedea imprimată lucrarea străduinţelor sale *ucenicesti*. Sub ochiul veghetor al maestrului nu se îngăduiau gesturi neîntemeiate la care tineretul este aşa uşor de aplecat. Totul trebuia bine cercetat şi bine orânduit ca într-o gospodărie de ţăran cu cumpănă la gând şi la vorbă ; aşa trebuia să meargă lucrul în atelierul lui D. Onciul " Cf. N.M. Popescu *loc. cit.* p. 74.

toate însărcinările cu care a fost învestit,pe care le-a îndeplinit cu aceeași conștiință a datoriei, la care s-a adăugat și boala care l-a măcinat continuu, nu i-au îngăduit să scrie mai mult.Tot ce a scris, însă, chiar dacă astăzi este depășit sub raportul informației, reprezintă modele ale unei riguroase și exemplare metodologii, în care se îmbină critica erudită, analiza pătrunzătoare și judecata logică [46]. Aceste însușiri au asigurat prestigiul savantului și al profesorului, ale cărui cursuri, multiplicate, au servit unor întregi generații de studenți.

Meritele lui D. Onciul au fost recunoscute și răsplătite. Academia Română l-a primit în rândurile sale. Ales membru corespondent în aprilie 1889, în urma propunerii lui Al. Odobescu, devine membru plin în aprilie 1905, ca urmare a raportului elogios al lui D. A. Sturdza. În 1920 i s-a conferit funcția de președinte al înaltului for.

În urma pensionării lui B. P. Hașdeu, la 1 aprilie 1900, a fost numit director al Arhivelor Statului. Membru al Comisiei Monumentelor Istorice, în 1913, al cărei președinte a ajuns, izbutește să oprească dărâmarea importantului monument istoric care era Biserica domnească de la Curtea de Argeș și să inaugureze cercetările de arheologie medievală. În 1922, a întemeiat Comisia consultativă heraldică, al cărei președinte a fost.

Fără să fie un teoretician al istoriei, „fiind cel mai refractar la idei generale dintre corifeii Școlii critice", D. Onciul nu s-a putut sustrage, nici el, datoriei de a-i instrui pe studenți cu privire la sensul istoriei [47]. A făcut-o, în 1898, în prelegerea de deschidere a cursului de istoria românilor [48].

Potrivit vederilor sale, pe care le dezvoltă în această lecție inaugurală, istoria poate fi definită drept „*știință a dezvoltării lumii morale, adică a oamenilor în manifestarea lor ca ființe sociale*", reprezentând „*rezultatul observației empirice, al experienței și al investigației*", având ca punct de plecare și centru de interes prezentul societății omenești [49]. Istoria este importantă nu *în sine*, ci prin acțiunea pe care o poate exercita asupra actualității. În egală măsură, istoria națională — istorie specială — trebuie studiată și înțeleasă numai în cadrul istoriei generale, universale [50].

Istoria națională, apreciază profesorul, este cea mai importantă, atât din punctul de vedere al științei, cât și din cel al societății. La orice popor, începuturile istoriografiei coincid cu istoriile naționale, care conferă *conștiința despre sine însuși*. De aici decurge constatarea în conformitate cu care „interesul unui popor pentru istoria sa este totodată măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația lui..." [51]. În consecință, consideră D. Onciul, știința istoriei nu se poate dezvolta decât „într-un anumit stat, cu putere de viață și cu un fundament de conștiință națională pronunțată". Exemplul românesc este limpede în acest sens, notează istoricul în continuare. Interesul mai viu pentru trecutul nostru,

[46] Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, I, p. 70.

[47] Al. Zub, *op. cit.*, p. 170.

[48] Cf. *Introducere despre noțiunea și caracterul istoriei în general cum și despre concepția istoriei naționale în special*, în Dimitrie Onciul, *Studii și istorie*, Studiu introductiv, îngrijire de ediție și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, Edit. Albatros, 1971, p. 181—191.

[49] *Ibidem*, p. 183—184.

[50] *Ibidem*, p. 186.

[51] *Ibidem*, p. 187.

„teren pentru adevărate studii istorice", s-a produs odată cu renașterea conștiinței naționale, prin luptele pentru libertate, unitate și independență [52]. Alimentând conștiința națională, istoria joacă un rol important în procesul de învățământ și în educarea tinerei generații, care trebuie să fie înzestrată cu solidă cultură istorică. În acest scop, nu este suficientă o simplă acumulare de date; este necesară și *priceperea* lor. Faptele istorice trebuie analizate și înțelese după *cauze* și *efect*. Cultura istorică, precizează D. Onciul, se realizează prin *cugetare istorică*, prin capacitatea de a vedea și a aprecia lucrurile în perspectiva generală în care sunt situate și în care se petrec.

Studiul istoriei naționale continuă istoricul, subliniind rolul său de *pedagogie națională*, „nu e numai chestiune de învățământ, ci, totodată, chestiune de stat". Istoriografia noastră, și deci și istoricii, își încheie el observațiile — care-și păstrează actualitatea și valoarea — „nu poate să lase din vedere și conștiința de unitate națională ca și cultura românimii întregi. Și fiecare progres în răspândirea conștiinței noastre naționale e totodată un progres pentru întărirea acestei conștiințe de naționalitate; iar în vederea progresului ce vedem că se realizează azi din generație în generație, conștiința istoriei noastre ne va da tărie și credință în viitor" [53].

În această *prelegere introductivă*, în care austerul profesor explică sensul și valoarea disciplinei pe care o profesa de la înălțimea catedrei, surprindem un alt Onciul: cald, entuziast, încrezător în destinul națiunii sale. Această adevărată profesiune de credință, ce ni-l înfățișează pe dascălul pedagog dar și pe român, este rostită moderat, cu măsură; sentimentul național, considera profesorul, se cuvine a fi măsurat, nu prin înălțimea tonului și accentele declamatorii, ci prin valoarea convingerilor și capacitatea de a rosti, întotdeauna, *adevărul* în cel mai autentic spirit ciceronian: „*Nimic fals să nu cuteze, nimic adevărat să nu se sfiască a spune istoria*", încheie el. Acesta trebuie să fie principiul suprem al istoricului; „numai prin cunoștința adevărului asupra trecutului putem înțelege adevărat prezentul și pregătim viitorul. Și numai din adevăr naște adevărata iubire de țară și de națiune!" [54].

O confesiune impresionantă, care-și păstrează nealterată valoarea și mesajul, rostită de un istoric-cetățean, care, prin viața și conținutul operei sale, a oferit contemporanilor și posterității o înaltă lecție de civism.

Dimitrie Onciul s-a stins din viață la 20 martie 1923, măcinat de boala care i-a pricinuit, mereu, o mare suferință, împiedicându-l în activitatea sa de creație. Credința și munca sa sunt răsplătite astăzi de bogatul rod pe care l-a dat pe ogorul patriei sămânța aruncată de dânsul. Putem repeta, aici, rostirea lui Pârvan cu prilejul trecerii profesorului în lumea umbrelor: „*Vor trece secole și numele lui va fi legat mereu de povestea epică a luptei cu taina cea mare a istoriei noastre*" [55]. De dezlegarea acesteia l-a apropiat încrederea nestrămutată în muncă, în rosturile înalte ale istoriei și în destinele patriei sale, pe care a dorit-o întregită în hotarele sale firești.

[52] *Ibidem*.
[53] *Ibidem*, p. 191.
[54] *Ibidem*.
[55] Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 494.

Gândurile care l-au frământat pe omul și învățatul Onciul sunt gândurile noastre; opera și fapta lui civică sunt victorii câștigate în lupta cu sfinxul, a cărui taină nu am pătruns-o deplin, încă. Ele sunt, totodată, îndemn și exemplu.

Zusammenfassung

Das Studium schlägt sich vor Dimitrie Onciuls Leben und Werk darzubieten. Er lebte und wirkte als einer der wichtigsten rumänischen Historiker in der Periode der grossen nationalen Durchführungen von Al. I. Cuzas Vereinigung bis 1. Dezember 1918 der Grossen Vereinigung.

D. Onciul forschte die grundlegenden Probleme der Geschichte des rumänischen Volkes nach: die Entstehung des rumänischen Volkes und der rumänischen feudalen Staaten.

D. Onciul gewährte dieselbe Aufmerksamkeit seiner Mission als Professor auf der Universität aus Bukarest, sowie auch als Direktor des Archivs des Staates in Rumänien.

Das Werk und die Staatstat des grossen Gelehrtes D. Onciul sind gewonnene Siege im Kampf mit dem Sfinx und gleichzeitig Antrieb und Beispiel.

CONSTANTIN N. HURMUZACHI ENTOMOLOG ŞI PUBLICIST MILITANT PENTRU DREPTURILE ROMÂNILOR

PETRE BEJENARU

Descendent din marea familie de cărturari şi patrioţi din Moldova, familia Hurmuzăcheştilor, Constantin Hurmuzachi şi-a consacrat viaţa cercetărilor biologice şi luptei pentru drepturile românilor. Deoarece această numeroasă şi distinctă familie în istoria şi cultura din Moldova are un arbore genealogic mai complex, în rândurile introductive vom preciza poziţia lui Constantin Hurmuzachi în acest arbore.

Doxachi Hurmuzachi, împreună cu soţia sa Elena, vine în Bucovina în 1804, se stabileşte la Cernauca unde îşi ridică un admirabil conac cu un parc feeric. Are cinci băieţi : Constantin, Eudoxiu, Gheorghe, Alecu, Nicolae şi două fete : Eufrósina şi Eliza. Nicolae se căsătoreşte cu Natalia (născută Stârcea) şi aduc pe lume pe Constantin, viitorul biolog. Nicolae Hurmuzachi, cărturar de vază, pentru activitatea sa culturală este ales membru de onoare al Academiei Române, iar fraţii săi vor înfiinţa ziarul „Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura poporului român în Bucovina" şi vor desfăşura o bogată activitate în istoria şi cultura Bucovinei. Istoricul Eudoxiu Hurmuzachi, unul dintre cei ma destoinici fii ai lui Doxachi Hurmuzachi, s-a preocupat de adunarea documentelor latine şi germane referitoare la români. La Budapesta, Lemberg, Veneţia şi Muntele Athos a copiat peste 3000 de documente. Opera sa *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* cuprinde documente diplomatice privind istoria României, însoţite de comentarii, tratat tradus la Floreşti, în 1878, de Mihai Eminescu. În biblioteca Academiei Române se află în atenţia celor interesaţi 44 de volume de documente referitoare la istoria românilor intitulate *Colecţia Hurmuzachi*, ca omagiu pentru istoricul şi omul politic Eudoxiu Hurmuzachi, care a adunat documentele pentru primele 11 volume.

Familia Hurmuzachi adăposteşte în casele ei din Cernauca pe cei mai de seamă revoluţionari de la 1848 refugiaţi din Ţările Române : Vasile Alecsandri, Alexandru I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Alecu Russo, George Sion, Aron Pumnul, George Bariţiu ş.a. În lucrarea *Istorie şi cultură*, apărută în 1975, referindu-se la rolul familiei Hurmuzachi, Dan Zamfirescu scria : „Fără toate acestea nu l-am fi avut, poate pe Ciprian Porumbescu, ar fi lipsit un capitol decisiv din biografia lui Mihai Eminescu. Hurmuzăcheştii au fost ca nişte stejari cu rădăcini adânc implântate în pământul natal, ţinându-l pe loc în viitura apelor pentru ceasul când istoria avea să-l redea ţării din care fusese rupt".

Analele Bucovinei I, *1*, p.51—54, Bucureşti, 1994

Acum 130 de ani, la 3 octombrie 1863, în orașul Cernăuți, a venit pe lume Constantin Hurmuzachi. Urmează școala primară și liceul la Cernăuți. S-a pregătit și instruit într-o atmosferă plină de rigoare și de simțăminte patriotice specifice acestei mari familii despre care George Bariţiu scria cu entuziasm: „Numai așa s-a putut întâmpla ca cei cinci frați și două fiice ale lor, deși crescuți între atâtea limbi, au ajuns să fie tot atâtea modele de virtuți private și publice, totodată însă și aprigi luptători pentru dezvoltarea noastră națională în timpuri de acelea pe când a se numi cineva român trecea aproape de crimă". Și Constantin a avut relativ aceeași atmosferă în familia părinților săi Nicolae și Natalia Hurmuzachi.

Despre Constantin Hurmuzachi, entomologul și luptătorul pentru drepturile românilor din Bucovina, s-a scris puțin și din cât s-a scris se cunoaște și mai puțin. Trei sunt cauzele principale ale acestei situații: Constantin Hurmuzachi s-a format și s-a exprimat la umbra stejarilor, cum adesea sunt numiți tatăl, unchii și bunicul său, cu atât de mare renume în istoria și cultura Bucovinei; activitatea și-a împărțit-o între lupta pentru drepturile românilor și fascinația provocată de uriașa diversitate de forme și culori din lumea lepidopterelor, ceea ce a diminuat din capacitatea de cuprindere și profunzime: domeniul cercetării — studiul fluturilor și biogeografiei — are un impact social mult mai redus pentru oamenii de rând, fiind o preocupare a specialiștilor din sfera biologiei.

Încă din vremea când era elev la școala primară și mai cu seamă la liceu, Constantin Hurmuzachi manifesta pasiune pentru cunoașterea naturii și era firesc ca mai târziu să fie ales membru al Societății de Zoologie și Botanică din Viena. Începând din anul 1881 se înscrie la cursurile Facultății de Filosofie și Științe din Viena, iar în anul următor le părăsește și urmează Facultatea de Drept din Cernăuți.

După absolvirea facultății lucrează un an în administrația locală, iar apoi se consacră cercetărilor biologice.

Constantin Hurmuzachi și-a păstrat independența față de politica statului austro-ungar și a putut timp de 22 de ani, adică în perioada 1892—1914, să elaboreze și să publice studii și articole în apărarea limbii, culturii și drepturilor românilor din Bucovina. A colaborat la publicațiile: „Gazeta Bucovinei", „Deșteptarea", „Patria" — Cernăuți; „Tribuna" — Sibiu; „Românismul", „Liga Română", „Kreutzzitung" — Berlin; „Politik" — Praga; „Morning Post" — Londra; „Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft" — Viena; „Entomologische Nachrichten" — Berlin; „Iris" — Dresda; „Entomologische Rundschau" — Stuttgart; „Societas Entomologica" — Zurich; „Buletinul Societății de Științe" — Cernăuți ș.a.

În perioada 1910—1914 a fost ales deputat în Dieta Bucovinei, alături de alți deputați români prezenți în parlamentul din Viena de-a lungul timpului: Gheorghe Grigorovici, Constantin Isopescu-Grecul, Teofil Simionovici, Alexandru Hurmuzachi, Aurel Onciul ș.a.

În anii primului război mondial Constantin Hurmuzachi trăiește la Viena unde cercetează colecțiile Muzeului și Institutului Botanic, iar pe baza acestor studii apare în lumea științifică prin publicarea unor aprofundate studii faunistice și floristice la Societatea de Zoologie și Botanică din Viena.

În anul 1925 Constantin Hurmuzachi revine în Bucovina împreună cu soția, Pulcheria Calmutschi și cei doi copii, împarte moșia Ropcea țăranilor și apoi se stabilește la Cernăuți.

Cunoscut pentru activitatea științifică, în 1919 este ales membru al Academiei de Științe din București și membru al Societății Naturaliștilor din România. În anul 1931 i se conferă titlul de „Doctor Honoris Causa" de către Universitatea Cernăuți și este numit profesor de entomologie și biogeografie la Facultatea de Științe a acestei universități. Din studiul lucrărilor sale constatăm că profesorul Constantin Hurmuzachi a fost un mare și generos erudit, un cercetător de mare profunzime și un neobosit naturalist în realitatea extraordinar de bogată a Bucovinei. Așa se explică realizarea unor mari colecții de insecte, un ierbar cu peste 2000 de specii, publicarea unui mare număr de lucrări privind fauna și flora Bucovinei. De la debutul său cu articolul *Fauna de coleoptere din Bucovina* publicat în 1888 la Berlin și până la studiile cu caracter practic în entomologia aplicată constatăm aceeași personalitate robustă, tenace și profundă. În anul 1897, la Viena, Constantin Hurmuzachi va publica monografia *Fluturii din Bucovina* cu 304 pagini, în care enumeră și descrie 834 de specii de macrolepidoptere cu răspândirea lor în regiune. Sunt aduse în monografie numeroase forme și specii noi, între care *Erobia monto trajanus Hurmuzachi*, *Erobia pharto romania Hurmuzachi* și propunerile privind împărțirea biogeografică a Bucovinei în raioanele alpin, baltic și pontic, însoțite de o interesantă hartă biogeografică. Cu un an mai târziu, în 1898, publica lucrarea *Schița de vegetație a Bucovinei*, iar între anii 1901—1907 publică alte două lucrări privind definirea speciei și subspeciei.

Constantin Hurmuzachi se ocupă de cercetarea unor specii controversate—*Potentilla* și *Rubus*—și cu acest prilej inventariază 21 de specii de *Potentilla* cu două specii noi pentru flora României — *Potentilla norvegica* și *Potentilla pusilla*—și 47 de specii de *Rubus*. Datele noi ca inventar de specii și areale coroborate cu datele de entomologie, paleogeografie și paleontologie îl conduc pe profesor la elaborarea unei noi concepții asupra originii europene a multor macrolepidoptere despre care se credea că au migrat postglaciar din Angora (Siberia actuală). Această nouă concepție o vom găsi sintetizată în lucrarea *Opinii noi asupra evoluției faunei și florei europene*. Speciile de fluturi din genul *Erobia* în număr de 29 din totalul de 35, au originea în Alpi, dovedind caracterul endemic al acestor specii, concepție susținută apoi și de H. Goltz, monograful acestui gen de insecte. Așadar, Constantin Hurmuzachi a schimbat concepția despre originea macrolepidopterelor paleoarctice, ca și valoarea lor ca elemente zoogeografice în ecosistemele din Bucovina. Profesorul C. Hurmuzachi a studiat și problemele dimorfismului sexual la fluturi, introducând în entomologia taxonomică noi criterii, între care criteriul armăturii genitale, care astăzi este unanim acceptat de entomologi. În domeniul entomologiei îi datorăm: *Catalogul Lepidopterelor din România*, *Privire analitică asupra familiilor de lepidoptere paleoarctice*, *Contribuții la fauna de lepidoptere din Alpii Austriei*, *Catalogul Coleopterelor din România*, *Fauna de coleoptere din Bucovina și Galiția de est*.

Studiul insectelor l-a dus și în planul practicii, publicând date extrem de utile despre omida stricătoare a sfeclei și un studiu intitulat *Importanța economică a entomologiei*. Deosebit este și faptul că semnalează

răspândirea speciei *Fritillaria meleagris* — Laleaua pestriță sau bibilica — în Bucovina și propune măsuri de ocrotire valabile și astăzi.

Opera științifică a entomologului Constantin Hurmuzachi înscrie peste 90 de studii și articole, lucrări și volume, un autentic tezaur științific în biologia românească.

În semn de omagiu elevii săi i-au imortalizat numele prin denumirea unor taxoni cu numele de Hurmuzachi: *Hormuzachia Guşuleac*, gen din familia Boraginaceae și *Hydrachma hormuzachii*, specie din Hydrocarina.

LUCRĂRI PUBLICATE DE PROFESORUL CONSTANTIN HURMUZACHI

Beiträge zur Käferfauna der Bukowina und Nordrumäniens (Berlin, 1888);

Gesammelte entomologische Aufzeichungen (Berlin , 1892);

Untersuchungen über die Lepidopterenfauna der Bukowina (Cernăuți, 1894);

Bemerkungen über Varietäten einiger in der Bukowina einheimiacher Grosschmetterlinge (Wien, 1895);

Cercetări nouă asupra raporturilor faunistice din Bucovina cu privire specială la clasa coleopterelor (București, 1901);

Catalogue des lépidoptères récoltés en Roumanie et déterminés par (București, 1902);

Conspectus speciarum et varietatum generis Rubus L. Circum Ichl. (București, 1925);

Die Entwicklung der europäischen Lepidopteren fauna seit der Tertiärzeit in Lichte der Paleogeographie... (Cernăuți, 1930);

Opiniuni mai nouă despre evoluția geografică a florei și faunei europene aplicate la fauna lepidopterelor (București, 1936);

Die Schmehterlinge (Lepidoptera) der Bukowina 1—11, (Wien, 1897).

Résumé

Constantin C. Hurmuzachi, descendant de la grande famille des Hurmuzachi, famille d'hommes de grande culture et de patriotes de la Moldavie, a consacré toute sa vie aux recherches biologiques et à la lutte pour les droits des hommes.Pour ses recherches et résultats obtenus dans le domaine de l'entomologie, C. Hurmuzachi fut reçu dans l'Académie Roumaine.

L'ateur présente également l'activité socio-culturelle et la préoccupation du savant roumain pour la défense des droits des Roumains, pour la continuité et le maintien de notre être national en Bukovine.

BIBLIOGRAFIE

Mihai Guşuleac, Bul. Fac. St., Cernăuți, 1937, p. 2—16.

V. Zaharescu, Rev. St. „V. Adamachi", 1937, p. 63—69.

E. Niculescu, Fr. Konig, *Fauna din R.S. România*, 1970, Lepidoptera XI, 10.

D. Mititelu, M. Scolka, *Contribuția lui Constantin N. Hurmuzachi în Biologie*, „Natura", nr. 1, 1990 p. 51—53.

Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii. Dicționar, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 185—186.

Știința în Bucovina. Ghid bibliografic, Suceava, 1984, p. 36.

D. Vatamaniuc, — *Eminescu*, Galați, Editura Porto-Franco, Muzeul Literaturii Române, 1993 p. 46.

IANCU FLONDOR.
DATE INEDITE DIN ARVIVELE STATULUI

RADU ECONOMU

În istoria popoarelor apar în momente cruciale ale existenţei lor personalităţi politice, care, intuind marile idealuri, au un rol hotărâtor în realizarea acestora. Un astfel de moment a fost în toamna anului 1918, când Bucovina, după 144 de ani de anexiune austriacă, a fost confruntată cu situaţia favorabilă de a-şi redobândi libertatea de a se reîntoarce la matcă.

Sfâşiată timp de patru ani de război, Europa era în preajma unei noi aşezări statale. Se năruiau marile imperii şi naţiunile oprimate îşi vedeau apropiată realizarea idealului unităţii lor naţionale. Dintre toate provinciile româneşti înstrăinate şi care în 1918 au revenit la patria mamă, Bucovina a cunoscut, şi mai cunoaşte şi acum, cea mai dramatică existenţă. Ruptă din trupul Moldovei şi anexată Austriei în 1775, ca urmare a unui joc diplomatic între cele trei imperii : otoman, austriac şi rus, în aproape un secol şi jumătate de dominaţie străină, Bucovina a suportat sfâşietoare transformări demografice în structura etnică. Populaţia românească autohtonă, majoritară în 1775, a fost copleşită de populaţii eterogene, în cea mai mare parte venite prin imigrare, formate din ucraineni, austro-germani, evrei şi polonezi. Astfel că toamna anului 1918 a găsit provincia în faţa unor multiple şi diverse interese ale numeroaselor etnii.

Pe acest fundal politic, propriu Bucovinei, românii au luat iniţiativa şi şi-au manifestat primii dorinţa lor fermă pentru unitatea naţională. Glasul lor s-a făcut auzit în Parlamentul din Viena la 4 octombrie 1918, iar la Cernăuţi la 12 octombrie 1918, când intelectualii reprezentativi din oraş au afirmat voinţa poporului român din Bucovina de a-şi făuri viitorul în cadrul românismului.

În aceste momente hotărâtoare pentru destinul Bucovinei, când se cerea o acţiune fermă şi curajoasă pentru realizarea dorinţei de unitate a românilor din Bucovina cu fraţii lor de pretutindeni, se aruncă în vâltoare Iancu Flondor [1], personalitate marcantă în viaţa politică a provinciei.

Născut în 1865 la Storojineţ, dintr-o veche familie răzăşească boierită, rămasă în 1775 în teritoriul pierdut al Ţării de Sus a Moldovei, Iancu Flondor, doctor în drept la Viena, intră de tânăr în viaţa politică. Alături de Gheorghe Popovici (T. Robeanu), Iancu Flondor pune bazele partidului naţional român. O viguroasă acţiune naţională şi democratică,

[1] C. Loghin, *Iancu Flondor, cavaler de Flondor*, Cernăuţi 1924.,, Revista Bucovinei" nr. 11 ,din noiembrie 1943 — număr închinat lui Iancu Flondor. *Iancu Flondor — Eroul Bucovinei*, Rădăuţi, 1992, editată de Fundaţia Culturală ,,Iancu Flondor".

Analele Bucovinei, I, *1*, p.55—65, Bucureşti, 1994

precum și de puritate morală, este dusă de Iancu Flondor în cadrul acestui partid pentru obținerea drepturilor legitime ale poporului român și afirmarea lui în viața social-politică a recent înființatului Ducat al Bucovinei. Presiunea și intimidările autorităților austriece, ca și frământările interne, produc dezbinări și reunificări ale partidului, până în 1910, când Iancu Flondor se retrage de la conducerea partidului și din viața politică activă. Va reapărea meteoritic în toamna anului 1918, redevenind conducătorul necontestat al românilor din Bucovina. Catalizator al luptei naționale din perioada austriacă, prezența sa în fruntea celor care s-au identificat cu aspirațiile naționale ale românilor din Bucovina în acea perioadă a fost hotărâtoare pentru revenirea Bucovinei istorice în hotarele României Mari. Patriotismul său ardent, concepția sa politică largă și deschisă ideilor democratice și înoirilor social-economice ca și spiritul său generos și vizionar în problemele relațiilor interetnice, l-au consacrat, pe drept cuvânt, ca omul providențial al Bucovinei. Și totuși Iancu Flondor este un nedreptățit. Asupra lui s-a așternut, de-a lungul anilor, o tăcere condamnabilă. S-a scris despre el puțin și fragmentar și n-a fost înțeleasă atitudinea lui în perioada de după 1920 când s-a retras din viața de partid a țării.

Venit din Storojineț la Cernăuți în zilele fierbinți ale mijlocului lunii octombrie 1918, când încă nu se realizase o unitate de vederi între oamenii politici români și intelectualitatea din localitate, asupra mijloacelor și căilor care trebuiau urmate pentru realizarea aspirațiilor de unire ale românilor din Bucovina, Iancu Flondor imprimă o linie națională fermă și consecventă. Din inițiativa lui se convoacă la 27 octombrie 1918 la Cernăuți adunarea națională a românilor din Bucovina, transformată în Constituantă. Moțiunea Constituantei are o importanță deosebită. Aci și acum s-a manifestat pentru prima oară, public, în capitala Bucovinei, hotărârea românilor din această provincie istorică de a fi suverani în țara lor, exprimând totodată dorința lor ca în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria să formeze un stat unitar român, prefigurând astfel marea unire.

Ca președinte al Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918, Iancu Flondor a avut o hotărâtoare contribuție la adoptarea moțiunii de unire necondiționată a Bucovinei cu România. A fost un moment înălțător în istoria Bucovinei, când s-a realizat o unitate deplină între oamenii politici români din partidele național-democrat și socialist, precum și independenți, cu reprezentanții comunităților polone și germane și cu delegați ai unor comune ucrainene. Mai târziu, în primul Parlament al României Mari, la 29 decembrie 1919, când Unirea Bucovinei, ca și a celorlalte provincii revenite la patria mamă, era consacrată pe plan internațional, reprezentanții Bucovinei, aleși de toate naționalitățile provinciei, au aprobat unirea Bucovinei cu România.

Studiul celor 77 de dosare care formează fondul „Iancu Flondor" din Arhiva Centrală Istorică ne oferă prilejul de a da publicității date inedite despre omul politic Iancu Flondor. Am selectat, într-o primă prezentare, atestări și relatări referitoare la unele evenimente care sunt mai puțin elucidate sau chiar necunoscute din activitatea sa națională și politică. Este vorba de demersurile făcute de Iancu Flondor pe lângă guvernul Marghiloman pentru sprijinirea acțiunii naționale din Bucovina, concepția lui Iancu Flondor despre componența primului guvern al României Mari,

adeziunea grupării lui la Liga Poporului și relațiile în cadrul acesteia cu generalul Averescu, precum și atitudinea sa, și motivarea ei, față de actul încoronării regelui Ferdinand de la 15 octombrie 1922 la Alba Iulia.

Este cunoscut din memoriile lui Al. Marghiloman [2] că după ce Iancu Flondor a trimis, prin mesaj verbal transmis de Vasile Bodnărescu, cererea de protecție a guvernului român încă la 3 noiembrie 1918, a trimis o telegramă din Cernăuți la 5 noiembrie 1918 cumnatului său Sever Zotta, directorul Arhivelor Statului din Iași, prin care îi cere acestuia să intervină pe lângă generalul Averescu în scopul urgentării trimiterii armatei române. Cunoaștem acum scrisoarea de răspuns a lui Sever Zotta (Anexa 1) din 6 noiembrie 1918 adresată lui Iancu Flondor prin care îl informează că a încercat să-i înmâneze telegrama lui Averescu, dar acesta lipsind din Iași, prin senatorul Dr. Pilescu a transmis-o primului ministru Al. Marghiloman și a primit confirmarea că „lucrul s-a făcut". Totodată, relatează că la Senat Marghiloman a ținut un discurs în care a anunțat că România a luat sub ocrotire Bucovina încheind cu cuvintele „Trăiască România Mare". Presa ieșeană apărută în cursul dimineții anunța intrarea armatei române în Bucovina. Autorul scrisorii considera că Marghiloman este un om politic abil care se va acomoda împrejurărilor. În dimineața zilei de 6 noiembrie 1918, când Sever Zotta își redacta scrisoarea, nu putea să știe că în cursul aceleiași dimineți Marghiloman va fi primit în audiență de regele Ferdinand și că va fi „demis". Guvernul care a succedat celui demisionat nu a fost format dintr-o coaliție Marghiloman, Averescu, Mișu, Cantacuzino, așa cum credea Sever Zotta, ci prim-ministru a fost numit generalul Coandă, de curând venit din Ucraina. Ceea ce a întrevăzut corect autorul scrisorii este faptul că Ion I. C. Brătianu n-a fost chemat în acel moment să formeze guvernul, ci abia la 29 noiembrie/10 decembrie 1919, după revenirea regelui și a guvernului la București.

După demisia din guvernul Brătianu la 14 aprilie 1919, Iancu Flondor și-a constituit în Bucovina o grupare politică proprie, cu organul de presă „Bucovina". Apropiată ca ideologie și program de guvernare de Liga Poporului, înființată de generalul Averescu, gruparea lui Iancu Flondor a fuzionat cu aceasta cu ocazia transformării ligii în partid, la congresul din 16—17 aprilie 1920. Corespondența ce s-a purtat în acea perioadă între generalul Averescu și Iancu Flondor pune în evidență rigoarea înaltei etici politice și intransigența necesară a acestui component al vieții politice. Printr-o primă scrisoare, nedatată (Anexa 2), scrisă probabil la sfârșitul lunii martie 1920, perioadă în care generalul Averescu, numit prim-ministru la 13 martie 1920, intenționa o remaniere a guvernului, Iancu Flondor îi comunică generalului considerentele sale pentru care nu poate accepta intrarea în guvern. Convingerea sa era că formarea guvernului exclusiv din membrii Ligii Poporului a fost o greșală și că, astfel cum opoziția stabilise, urma să fie constituit un guvern de coaliție care ar fi dobândit prestigiu și autoritate într-un moment dificil pentru țară. Nu consideră că intrarea sa într-un guvern monocolor ar putea aduce un folos real țării.

Răspunzând acestei scrisori, generalul Averescu, la 2 aprilie 1920 (Anexa 3), fără a accepta considerentele pe care le invoca Iancu Flondor în favoarea guvernului de coaliție, apreciază corectă atitudinea acestuia de a

[2] Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. V, București, Ed. Eminescu, 1927, p. 205, 123 230, 239.

nu se angaja într-un guvern pe care nu-l considera capabil de a face față situației.

Venit la București între timp, cu ocazia congresului Ligii Poporului, ce a avut loc între 16—17 aprilie 1920, relațiile dintre cei doi oameni politici devin încordate.

La 27 aprilie 1920, ambii fiind în București, se produce un schimb de scrisori care are drept obiect posibila numire a lui I. V. Stârcea ca ministru al Bucovinei în locul lui Ion Nistor, demisionat.

Iancu Flondor, consecvent concepției sale de moralitate în viața politică, atrage atenția (Anexa 4), că prin numirea ca ministru al Bucovinei lui I. V. Stârcea ar însemna să se dea curs liber corupției în Bucovina, întrucât acesta, încă din timpul administrației austriece, este implicat în afaceri veroase în exploatarea pădurilor fondului bisericesc. Nevoind să favorizeze corupția în Bucovina, Iancu Flondor declară că în cazul în care totuși I. V. Stârcea ar fi numit ministru, el este nevoit să renunțe la candidatură pe listele partidului poporului și să se retragă chiar din partid.

Răspunzând vădit iritat (Anexa 5) în cursul aceleeași zile, dar fără a comenta sau măcar lua în discuție sesizarea lui Iancu Flondor privind moralitatea lui I. V. Stârcea, generalul Averescu, crezând că astfel își păstrează prestigiul de șef de partid, consideră că hotărârile sale trebuie să prevaleze, deoarece un partid nu poate avea decât un singur șef.

În replica ce nu s-a lăsat așteptată (Anexa 6), Iancu Flondor, ferm și cu demnitate, păstrând același stil protocolar, îl informează pe generalul Averescu că în ziua în care I. V. Stârcea va fi numit ministru, ceea ce ar însemna „consfințirea celei mai odioase corupții în Bucovina", calitatea lui de membru al partidului poporului încetează.

La 2 iunie 1920 I. V. Stârcea este numit ministru al Bucovinei și pe aceeași dată Iancu Flondor se retrage din partidul poporului și totodată din viața politică de partid a țării.

Aceeași concepție privind necesitatea unui guvern de coaliție o manifestase și anterior într-o scrisoare din 6 august 1919 (Anexa 7), adresată omului politic Theodor Mihaly. Înaintea demisiei lui Ion I. C. Brătianu, ce s-a produs la 12 septembrie 1919, Iancu Flondor a avut întâlniri cu exponenții mai multor partide din opoziție, inclusiv ai socialiștilor, precum și ai partidului liberal aflat încă la guvernare, în legătură cu formarea unui guvern de uniune națională care să organizeze primele alegeri parlamentare pe teritoriul României Mari. Iancu Flondor a discutat în acea perioadă și cu regele Ferdinand, căruia i-a sugerat persoana lui Theodor Mihaly ca viitor prim-ministru, propunere cu care regele se pare că a fost de acord. După cum se știe, sub influența liberalilor, n-a fost constituit un guvern de coaliție, ci unul de militari și tehnicieni, sub conducerea generalului Arthur Văitoianu, care a guvernat între 27 septembrie — 1 decembrie 1919, organizând alegerile parlamentare.

În sfârșit, un alt eveniment care nu este clarificat și care a fost folosit de adversarii lui Iancu Flondor ca un argument de neloialitate față de dinastie, este neparticiparea acestuia la serbările încoronării regelui Ferdinand ce au avut loc la Alba Iulia în ziua de 15 octombrie 1922. S-a comentat, în genere, negativ atitudinea lui Iancu Flondor în legătură cu acest eveniment la care n-a participat, de altfel, ca și Iuliu Maniu, dar nu s-au

cunoscut până acum motivele reale pentru care omul politic bucovinean a adoptat această atitudine.

Dintr-un proiect de scrisoare din decembrie 1922 (Anexa 8) care, rezultă din însemnarea de pe text,este adresată „D-lui Mișu" (probabil că este vorba de N. Mișu, fost ministru de externe pentru scurt timp în guvernul generalului Arthur Văitoianu), aflăm că lipsa sa de la ceremonia de la Alba Iulia se datorește unei chestiuni de protocol pe care Iancu Flondor a apreciat-o ca jignitoare, nu pentru el ca persoană, ci pentru națiunea română din Bucovina și lupta dusă de aceasta pentru Unire. „Vârsta și cele petrecute în viața mea mă scutesc de ambiții copilărești", scrie Iancu Flondor. Ignorându-se calitatea sa de fost președinte al Consiliului Național Român din Cernăuți și cea de șef al guvernului provizoriu al Bucovinei, a fost omis din cortegiul regal, fiind amplasat în „masa" foștilor miniștri, cu locul fixat în fundul bisericii, în anonimat, între coloane. „Acest eveniment, regretabil — continuă Iancu Flondor — în proiectul scrisorii suscitate — se prezintă ca o degradare și denaturare a unor sublime acte istorice și implicit o jignire a oamenilor care au urmat la timpul său cu însuflețire chemările mele". Însemnarea de pe textul proiectului de scrisoare scrisă cu creionul de o altă persoană decât Iancu Flondor, atesta că acesta s-a dus în audiență la rege cu „decorația în mână". Lipsa sa fizică de la Alba Iulia, justificată de considerente de onoare și prețuire pentru românii din Bucovina, nu l-a împiedicat însă să participe simbolic la eveniment trimițând o telegramă de felicitare [3], la care regele a răspuns cu mulțumiri. Nu se poate deci susține că neparticiparea lui Iancu Flondor la Alba Iulia este manifestarea unei poziții ostile față de dinastie sau față de evenimentul Unirii tuturor românilor. O inadmisibilă gafă de protocol a provocat atitudinea demnă și justă a lui Iancu Flondor ca și a altor oameni politici.

Iancu Flondor face parte din aristocrația oamenilor politici români. Este bărbatul de stat, printre puținii din istoria noastră politică, ce a stat drept și neclintit în convingerile sale naționale și politice și a fost incoruptibil în ținuta sa civică. Politica sa, în sens aristotelic, a însemnat pentru el slujirea până la sacrificiu a cetății, fără nici un avantaj sau privilegiu personal. Dimpotrivă, și-a cheltuit averea pentru politică. „Sunt gata să jertfesc totul pentru înfăptuirea voinții poporului român din Bucovina", va spune el la 27 octombrie 1918.

Chiar atunci când s-a retras din viața politică de partid a României în 1920, sub presiunea politicianismului veros și infeudat intereselor egoiste de castă, el n-a fost un om înfrânt. Putem afirma astăzi, după date documentare pe care le avem la dispoziție, că dimpotrivă, în această luptă, Iancu Flondor a fost moralmente un învingător, rămânând un model peren al omului politic aflat numai și numai în slujba comunității.

A fost comparat de un cunoscut ziarist cu Petre Carp și se pot găsi trăsături comune și cu Iuliu Maniu [4]. Cu toții s-au remarcat prin consecvență și demnitate națională și politică, integritate și onestitate irepro-

[3] Arhivele Statului București — Arhiva Centrală Istorică, Fond Iancu Flondor, Dosar 24 fila 32.

[4] Pamfil Șeicaru, *De la Petre Carp la Iancu Flondor*, „Bucovina", nr. 45, din 14 iunie 1919.

şabilă, civism dezinteresat şi adversitate totală faţă de moravurile veroase, afacerism clientelar şi înfruptare oficializată din avuţia naţională.

Marea personalitate a lui Iancu Flondor rămâne nu numai pentru românii bucovineni, dar şi pentru cei de pretutindeni, un simbol al patriotismului şi un model al democraţiei.

ANEXA Nr. 1

Iaşi, 26 oct./6 nov. 1918

Scumpe Iancule,

Cu cea mai adâncă emoţie am primit ieri la 6 seara telegrama Ta şi imediat am dat-o lui Traian ca să o ducă lui Averescu. Cum însă aceasta lipsea, Traian a comunicat-o deputaţilor cu care stă la masă, dintre cari unul, senatorul Dr. Pilescu, un intim a lui Marghiloman, i-a spus că lucrul s-a făcut. Bodnărescu n-a sosit la Iaşi, cel puţin n-a fost la mine, ci a fost numai la Botoşani. Presupun că cenzura a trimis telegrama întâi lui Marghiloman, care a luat imediat măsurile în consecinţă. Numai astfel se şi explică întârzierea în expedierea unei telegrame urgente. Împreună cu telegrama transmisă de către oficiul telegrafic central într-un plic închis, am primit şi următoarea comunicare: „*Vă comunicăm că Dl. Bodnărescu nu se mai află în Iaşi ci în drum pentru înapoiere. Oficiul telegrafic central Iaşi*".

Având şi ştiri directe prin Manga, care a sosit tot ieri, la 5 seara şi pretindea să fi auzit bubuituri de tunuri din direcţiunea Cernăuţi, eram foarte alarmat şi m-am dus încă seara la Iorga, cerându-i o intervenţie şi din partea sa însă şi el primise tocmai ştirea că armata noastră a trecut frontiera. Totodată am aflat că la Senat a ţinut Marghiloman un discurs senzaţional anunţând că *România a luat sub ocrotirea ei Nordul Basarabiei şi Bucovina*, sfârşind cu *Trăiască România Mare*. Văd că nu m-am înşelat în prevederile mele când am bănuit că Marghiloman, ca om abil, se va acomoda împrejurărilor.

Încă alalteieri luni, dimineaţa, se răspândise cu insistenţă în oraş zvonul că un reg. de inf. şi 2 de cav. ar fi trecut în Bucovina. Mi se dăduse chiar numărul reg. de inf. 29 Dorohoi. Zvonul a persistat şi în cursul zilei de ieri.

Azi, precum vei fi văzut, ziarele de dimineaţă aduc în mod oficial la cunoştinţă trecerea armatei în urma intervenţiilor Tale.

Te felicit din adâncul inimii pentru această mare faptă, care va lega pentru totdeauna numele tău de istoria Românilor, şi-ţi mulţumesc în numele strămoşilor şi părinţilor noştri pentru marea jertfă personală legată de atâtea riscuri ce o duci. Dumnezeu să Te binecuvânteze şi să Te răsplătească. Să-i mulţumim din suflet că ne-a fost dat să trăim aceste clipe. Acum la o altă chestiune. Traian nu găsise, precum era de presupus după actualele împrejurări, camera pentru Mariţa. Am profitat deci de ocaziune, văzând că Constance Ghica are o cameră disponibilă şi am rugat-o să o cedeze Mariţei. Deşi camera era rezervată pentru o altă persoană, o damă din Bucureşti, fiica ei a preferat să o dea Mariţei, pe care o cunoaşte din Dângeni şi cu care se pare că se înţelege bine. Am luat deci camera cu 100 lei pe lună.

Ce priveşte mâncarea, sau o va căpăta în familie sau se va aduce de la o popotă aprepiată de unde-mi pare o ia şi acum. Viaţa fiind extrem de scumpă, trebuie să conteze un cel puţin 20 L. pe zi pentru mâncare. Deci 400 + 6000 + 1000 lei trebuie să socotească locuinţa şi mâncarea. Vor mai fi vreo 500 Lei necesari pentru alte cheltuieli, precum teatru, bilje etc.

Numele Flondor fiind acum aci pe buzele tuturora, e în interesul Maritei ca ea să se folosească de această conjunctură fericită. Chiar dacă poate pentru mai mult timp nu i-ar conveni să stea acolo — dată fiind firea ei cam pornită şi puţin disciplinată —, totuşi ar fi bine să vie în contact fie numai un timp oarecare cu lumea mare din Iaşi. Te rog însă ca să-i spui serios ca ea să dea importanţa cuvenită sfaturilor mele desinteresate, ca unul ce cunoaşte mai bine oamenii şi împrejurările de aici şi care, din fericire, rar când s-a înşelat în prevederile sale.

A venit tocmai D-nul Isopescul şi mă întrerupe. Trebuie deci să sfârşesc.

Mai adaug că acelaşi intim a lui Marghiloman i-a spus ieri lui Traian că nemţii din ţară vor da muniţiile lor *nouă*, probabil în urma armistiţiului Austriei. Aici au avut loc manifestări mari pentru înfăptuirea României Mari. Se vorbeşte de un guvern de colaborare Marghiloman—Averescu—Mişu Cantacuzino etc.

Brătienii n-au însă şansă şi Averescu să fi declarat Regelui că nu garantează de liniştea Ţării, dacă ar chema pe Brătianu. Aceasta mi-a comunicat-o şeful de cabinet a lui Meissner.

Isopescul îmi spune că toată lumea așteaptă sosirea Ta aici. Traian spune același lucru și ieri la deputați s-a zis că Te vor primi în mod grandios și Marmeliuc, cu care nu m-am înțeles înainte, este de părere că rolul tău viitor este Ministru pentru Bucovina. Vox populi, cum vezi.

Te rog în caz că vii să mă anunți telegrafic ca să te întâmpin după cum se cuvine nu numai pentru meritele Tale personale, dar și în interesul cauzei românismului, în vederea repercursiunii asupra unor suflete poate încă îndoielnice din Ardeal.

Te îmbrățișez de multe ori
Trăiască România Mare

al Tău
Sever

Originalul scrisorii în Arhivele Statului București
Arhiva Centrală Istorică—Fond Iancu Flondor,
Dosar 44, filele 31—33,

ANEXA Nr. 2

Mult stimate Domnule General,

Neflind în stare să plec acum la București și având în vedere telegrama Dvs, ținde datoriița mea să lămuresc pe calea aceasta chestiunea atinsă de trimisul Dvs. cu aceeași sinceritate fără rezervă, pe care mi-o impun interesele superioare ale țării.

Convingerea mea intimă e că greșeala inițială făcută cu ocazia formării guvernului Dvs., precum și toate urmările ei, azi nu se mai pot redresa. În locul unui guvern de coaliție a tuturor puterilor de seamă, guvern mare și cu autoritate, sub președinția Dvs., idee care ne-a călăuzit și unit în opoziție, ați preferat o formațiune exclusiv a Ligii Poporului, împovărată cu un balast discreditat din guvernul care v-a precedat și V-ați folosit astfel *în mare parte* de elemente cu desăvârșire insuficiente pentru misiunea lor. Dovadă că scurt timp după formarea guvernului Dvs. s-a impus remanierea lui, problemă care, cu toate rezultatele schimbării făcute de atunci, se menține mereu la ordinea zilei. Insuficiența inițială a acestui guvern a dat naștere firește unei Camere cu o majoritate și ea la rândul ei... insuficientă, iar Dvs. ați cheltuit din capitalul Dvs. politic atât de prețios o bună parte pentru a susține la suprafață aceste elemente, care nu meritau în nici un caz o jertfă egală cu o risipă în detrimentul prestigiului și popularității Dvs. La oricare remediu ați recurge acum, el va fi, după convingerea mea, zadarnic, prin urmare și o remaniere cât de largă a cabinetului nu va avea efectul să șteargă urmările greșelii inițiale. Ea nu va fi decât o măsură paleativă care va îngădui pentru o guvernare (mai bine zis e administrare) pentru un timp scurt până la redeschiderea parlamentului; când procesul de descompunere a majorității va fi atât de înaintat încât orice muncă serioasă și pozitivă a guvernului va fi cu neputință .

Situația s-a mai agravat mult în timpul din urmă prin dezorientarea și dezorganizarea administrației în țările alipite. Intrarea mea în guvern sub astfel de împrejurări ar fi o jertfă pentru mine mai ales din cauze personale, enormă, fără nici un folos real pentru țară; mai mult, o muncă istovitoare lipsită chiar a priori de orice șansă de reușită.

Nici hotărârea mea, nici motivarea ei, n-am vrut și nici n-am putut să o comunic D-lui Popovici—Tasică fiind de natură prea intimă.

Din contra, trebuiam să evit minuțios o eventuală divulgare a motivelor pentru a Vă feri de o stirbire și mai mare a prestigiului și autorității Dvs. Motivul acesta m-a determinat să răspund trimisului Dvs. în mod mai evaziv: am accentuat că e datorința fiecărui bun român să-și pună puterile sale în serviciul patriei, dacă, bineînțeles, *este în măsură să-i aducă folouse reale*. I-am atras însă totodată atențiunea asupra stării mele fizice care din pricina unei răceli contractate în timpul din urmă îmi impunea pentru un timp oarecare o îngrijire și o cruțare deosebită. Pentru public o explicație suficientă de ce în remanierea actuală a guvernului ați fost nevoit să renunțați deocamdată la persoana mea.

Primiți, Vă rog, Domnule General, asigurarea sentimentelor mele celor mai distinse.

(ss) Dr. I. Flondor

Copie scrisă de mână de Iancu Flondor, în Arhivele
Statului București, Arhiva Centrală Istorică
— Fond Iancu Flondor, Dosar 32, filele 10—11.

ANEXA nr. 3

2.IV.20

Stimate Domnule Flondor,

Vă mulțumesc călduros pentru faptul de a-mi fi scris mai în detaliu și în special pentru bunele intențiuni ce par să rezulte din scrisoarea Dvs.

Cred însă că, în complexul de considerațiuni pe care le clădiți după vederile Dvs. actuala situațiune politică, unele sunt foarte departe de realitate.

Astfel Dvs. aveți credința față de Dvs.

În orice caz vă înțeleg foarte bine. Nu se angajează cineva într-o situațiune în care nu are deplină încredere. Este regretabil numai că Dl. Tașcă nu v-a înțeles bine din capul locului.

Vă urez însănătoșire grabnică și complectă și vă rog a crede în sentimentele mele prea distinse.

(ss) General Averescu

Originalul în Arhivele Statului București —
— Arhiva Centrală Istorică — Fond Iancu
Flondor, Dosar 32, fila 4

ANEXA nr. 4

București, 27 aprilie 1920

Mult stimate D-le General,

Din diferite părți mi se comunică că se depun cele mai [mari] insistențe pe lângă Dvs. pentru a vă determina a propune M.S. Regelui numirea D-lui I.V. Stârcea ca ministru de stat în locul D-lui Nistor.

Mă simt dator a Vă atrage de cu vreme atențiunea că Dl. Stârcea este angajat în întreprinderi de exploatare a pădurilor fondului bisericesc din Bucovina încă de pe vremea administrației austriece cu o societate evreiască din Viena, care având și concursul Dlui Nistor, continuă să păgubească averea acestui fond de sute de milioane de coroane. În timpul când am fost în fruntea administrației Bucovinei am reușit să desființez contractele referitoare la această afacere, care însă au fost reinființate de Dl Nistor. A urmat o vehementă campanie în presă din care actualul candidat la portofoliul Dlui Nistor a ieșit stigmatizat ca om de afaceri fără scrupule. Drept recunoștință Dl. I.V. Stârcea a fost nevoit să părăsească partidul meu. Numirea sa ca ministru ar însemna să se dea curs liber corupției în Bucovina.

În ce mă privește o atare numire m-ar obliga a renunța la candidatură pe listele guvernului și m-ar forța să mă retrag din partidul poporului.

Primiți, Vă rog, Dle General, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

(ss) Dr. I. Flondor,

Copie scrisă de mâna lui Iancu Flondor în Arhivele
Statului București, Arhiva Centrală Istorică
— Fond Iancu Flondor, Dosar 32 — fila 8

ANEXA nr. 5

27.IV.20

Stimate Domnule Flondor,

Intrasigența înapoia căreia te retrașezi Dta, întotdeauna când te găsești în fața unei păreri care nu se acordă cu a Dtale, denotă, pentru mine cel puțin, că Dta ai mai mult însușirile unui șef de partid decât pe acele al unui membru de partid.

La fiecare pas, în viața politică, părerile pot să difere. Natural că discuțiunile și consfătuirile pot fi un corectiv foarte util și eficace, intransigența însă este un element de slăbiciune.

Vei conveni cred că atunci când două păreri sunt opuse, aceea a șefului trebuie să prevaleze, și tot de asemenea vei conveni că un partid nu poate avea decât un singur șef.

Astfel fiind, înțeleg să-mi păstrez neștirbite prerogativele mele de șef de partid, iar Dta vei dispune cum vei crede mai bine. Cu toată bunăvoința ce aș avea și cu toată deosebita considerațiune ce am pentru însușirile Dtale politice și pentru suprafața Dtale politică, nu mă pot împăca, în interesul soliditățiii partidului meu, cu sistemul ultimativ.

Cu cele mai bune și cordiale sentimente al Dtale devotat,

(ss) General Averescu

Plicul în care a fost scrisoarea are antetul „Prețedența Consiliului de Miniștri", scris de mâna generalului Averescu „Dlui I. Flondor, fost ministru".
Originalul în Arhivele Statului București — — Arhiva Istorică Centrală — Fond Iancu Flondor, Dosar 32 filele 1—3

ANEXA nr. 6

București, 27 aprilie 1920

Mult stimate Domnule General,

Având în vedere că scrisoarea Dvs. din 27 crt. nu lămurește câtuși de puțin fondul chestiunii atinsă de mine, Vă rog să binevoiți a lua la cunoștință că în ziua în care D.l I.V. Stârcea va fi numit ministru, fapt care ar însemna consfințirea celei mai odioase corupțiuni în Bucovina, am încetat a mai fi membru al partidului poporului.

Primiți, vă rog, Domnule General, asigurarea deosebitei mele considerațiuni,

(ss) Dr. I.. Flondor

Copie scrisă de mână de Iancu Flondor, în Arhivele Statului București — Arhiva Centrală Istorică — Fond Iancu Flondor, Dosar 32, fila 8

ANEXA nr. 7

București, 6 august 1919

Mult stimate Domnule Mihaly,

Aflându-mă la București pentru o chestiune particulară și îngrijorat de greaua situație politică în care se află țara, am crezut că e de datoria fiecăruia bun român de a contribui în limitele puterilor sale la soluționarea crizei actuale.

În acest scop am sondat aproape toate partidele de opoziție și după lungi și laborioase discuțiuni am reușit a-i convinge că interesele țării, care stau mai presus de interesele de partid reclamă imperios o colaborare patriotică a tuturor.

Pregătind astfel terenul pentru o apropiere, am căutat și mijloacele reale pentru realizarea unui guvern de coaliție la care ar lua parte toate partidele din opoziție. Din nefericire, nu este dată posibilitatea de a atinge idealul, adică un guvern național, deoarece gruparea Dlui Marghiolan s-a declarat categoric pentru rezistență și, în afară de aceasta, colaborarea ar fi inoportună și din alte cauze.

Dar în urma declarațiilor hotărâte ale Dlui Brătianu, nici guvernul actual nu mai este în măsură, după părerea mea, să revie asupra atitudinii luate. Totuși, ar fi de dorit ca și partidul liberal să facă parte din guvernul de coaliție. prin persoane de încredere care nu s-au legat până acum de politica de rezistență.

Fiind opoziția, inclusiv partidul socialist, dispusă a face parte din un guvern de coaliție în baza unui program îngust și bine determinat și anume încheierea păcii și efectuarea alegerii, am crezut momentul oportun să spun M. Sale proiectul acestei soluțiuni.

În discuțiunea avută cu M. Sa (audiența secretă în care timp de o oră și jumătate am examinat toate argumentele pro și contra) am propus M. Sale persoana Dvs. cea mai indicată pentru misiunea de a forma un cabinet de coaliție. Am avut impresia că M. Sa nu avea nimic de obiectat la propunerea mea și discutând amănuntele despre cabinet luat în vedere, am putut lămuri și unele chestiuni de resort.

Acum problema urgentă care se pune este dacă Dvs. sunteți dispus să luați această însărcinare pentru că, după cum știți, nu mai dispunem de un timp lung, și la cazul afirmativ ar trebui să continuu încă în această direcție demersurile mele pe lângă partidele de opoziție. Accentuez că făcând această propunere M. Sale avem siguranța că această combinație e realizabilă și că opoziția nu se va opune.

În consecință, vă rog să binevoiți a examina această chestiune cu Dl. Maniu pe care, spre marele meu regret nu l-am putut întâlni din cauza scurtei Dsale șederi în București și din cauza indispoziției mele. După părerea mea, Dl. Maniu ar fi în măsură să determine partidul liberal să participe și el la guvernul de coaliție, bineînțeles prin persoane care nu s-au angajat pe programul rezistenței și care ar fi în stare să exercite controlul necesar priviter la măsurile de luat pentru efectuarea alegerilor.

Aștept aici în București răspunsul Dvs. Evident că prezența Dvs. în capitală ar înlesni considerabil tratativele, grăbind astfel clarificarea situației.

(ss) Dr. Iancu Flondor

Copie scrisă de mână de Iancu Flondor, în Arhivele Statului București — Arhiva Centrală Istorică, Fond Iancu Flondor, Dosar 14, filele 12—13

ANEXA nr. 8

decembrie 1922

Mult stimate Dle Mișu,

Sunt nevoit să recurg la valorosul Dvs. concurs într-o chestiune cam gingașă care nu permite altă cale.

Alipirea necondiționată a Bucovinei la vechiul regat s-a hotărât — cum știți — în anul 1918 într-o adunare a consiliului național bucovinean. Acest act — pe lângă importanța lui istorică — a trezit un entuziasm elementar în toate sufletele românești și a determinat drept urmare alipirea neîntârziată a celorlalte țări. Astfel Bucovina a luat rolul Piemontului în unirea țărilor românești A fost apreciată atitudinea patriotică a românilor bucovineni și de Majestatea Sa conferind președintelui consiliului național Cordonul Coroanei.

Cu ocazia încoronării Suveranilor, însă, fostul președinte al consiliului național s-a trecut în categoria Tăzlăuenilor, — a foștilor miniștri — nefăcând nici parte din cortegiul regal și neaflând loc alături de Marghiloman, Iorga, Averescu etc. Am refuzat să particip la încoronare într-un rol degradator. Nu din jignire personală, pentru că nu am aspirațiuni de felul acesta. Vârsta și cele ce am petrecut în viața mea mă scutesc de ambiții copilărești. Acest eveniment regretabil se prezintă ca o degradare și o denaturare a unor sublime acte istorice și implicit o jignire a oamenilor care au urmat la timpul său cu însuflețire chemării mele. Concomitent cu acest fapt dureros se decorează o adevărată selecțiune de ordinare canalii din Bucovina, decorare care a stârnit o furtună de indignare.

Din cele expuse rezultă în mod neîndoielnic că M.S. a greșit sau cu ocazia încoronării, sau cu ocazia alipirii. Deoarece însă încoronarea a urmat alipirii nu rămâne decât concluzia că greșala a fost anterior și că prin urmare decorația amintită nu mai e la locul ei.

Vă trimit deci decorația cu un om de încredere rugându-vă insistent a o înpoia M.S.

Nu am nimic de obiectat dacă veți crede necesar a comunica M.S. confidențial conținutul scrisorii de față.

De prisos să mai adaug că țin să evit orice complicații sau o divulgare a chestiunii atât de gingașe. Totuși, vă rog, chiar în interesul cauzei, să nu mai amânați ce nu mai poate fi înconjurat.

Știu că nu vă procur o plăcere, dară trebuie să admiteți singur că n-am altă cale și sper că mă veți ierta.

Mulțumindu-vă anticipat, Vă rog să primiți asigurarea distinselor mele sentimente.

Iancu Flondor

Pe textul scrisorii s-a menționat cu creionul de o altă persoană decât Iancu Flondor: ,,,Scrisoarea n-a fost expediată. S-a dus însă în [audiență] la Rege cu decorația..."

Originalul scrisorii, cu corecturi, în Arhivele Statului București — Arhiva Centrală Istorică, Fond Iancu Flondor, Dosar 14, fila 18

Résumé

Iancu Flondor, homme politique roumain, né à Storojinetz (ville située au nord de la Bucovine, appartenant à présent à l'Ukraine), est considéré comme le grand artisan de l'Union de la Bucovine à la Roumanie, décidée par le Congrès Général de Bucovine, à Cernăutzi, le 28 novembre 1918 et consacré sur le plan international à Saint-Germain en Laye, en 1919.

L'étude des Archives Historiques Centrales — Fonds Iancu Flondor a relevé de nouvelles inédites concernant le rôle du gouvernement Al. Marghiloman considéré comme filoallemand, dans la période préliminaire de l'Union.

L'affinité idéologique entreIancu Flondor et son groupement politique et le général Averescu, le fondateur de la Ligue du Peuple, a déterminé la fusion des deux partis. Mais la conception rigoureuse de Iancu Flondor sur l'application des principes moraux dans la politique a déclenché un conflit, soldé par la retraite de l'homme politique bucovinien de la vie politique roumaine. L'auteur présente, en première, la motivation justifiée de Iancu Flondor concernant son absence des festivités de l'encouronnement du roi Ferdinand, le 15 novembre 1922 à Alba-Iulia.

Iancu Flondor reste un ,,aristocrate" parmi les hommes politiques roumains, remarqué par son fermeté, conséquence, moralité et son civisme irreprochables.

V. ALECSANDRI ȘI BUCOVINA : O LECȚIE DE PATRIOTISM ȘI IUBIRE

MARIA PLATON

„Vrem falsele hotare dintre români
să piară".

(V. Alecsandri)

Îndemnul de a aduce în actualitate un moment crucial din biografia unui scriitor reprezentativ, cum este V. Alecsandri, care continuă să fie „un rezumat al cugetării și simțirii românești dintr-o jumătate de veac", pornește, se înțelege, și din nevoia de a rotunji, prin sinteză organică, imaginea globală a unui univers uman și artistic, dar și din convingerea că nu doar opera de creație păstrează în ea sâmburele pietros al duratei. Orice încercare de reducere axiologică a unei vieți și activități bogate și variate ni s-a părut, totdeauna, nu doar nedreaptă ci și inoportună, pentru că ea lasă în penumbră aspecte importante, demne de interesul cititorilor și de efortul interpretativ al cercetătorului. O disociere absolutizată dintre omul care scrie și omul care trăiește nu e posibilă în cazul lui Alecsandri. Cu toată prioritatea și autonomia operei, hotărâtoare, desigur, în cursa spre eternitate, istoria literară nu poate face abstracție de *structura unei existențe*. Aceasta înseamnă că biografia omului interesează în sine, ca o aventură a spiritului, ca o cronologie a unui destin. Spectacolul unei individualități, cum este cea a lui Alecsandri, ne obligă să părăsim metoda „aprecierii cu bucata" în virtutea unui parcimonios criteriu artistic și să-l judecăm în totalitatea acțiunilor sale intelectuale, civice, spirituale, adică în toate lucrurile trăite sau scrise. Omul există și prin faptele sale; personalitatea sa poate fi cunoscută prin acele elemente determinabile în care se exprimă felul său de a fi, de a gândi, de a acționa, de a scrie. Când este vorba de un destin excepțional, cum este cel al scriitorului nostru, ne interesează, în gradul cel mai înalt, structura acestui destin, coerența, liniile lui de forță, slăbiciunile, eșecurile lui. Acestea nu justifică, desigur, o operă, dar pot justifica o existență. Iar existența lui Alecsandri, ca și cea a multor pașoptiști, este o parte a operei. El a trăit și a scris în același fel. Și-a transformat existența într-o experiență și a făcut din această experiență un act de conștiință, punând de acord experiența, adică viața, practica, acțiunea, scrisul cu morala și făcând din toate un pilduitor act etic.

În cadrul evocării noastre, ne limităm la un singur moment al biografiei lui Alecsandri, la un fragment al unui spațiu și timp, fixat prin intermediul personalității sale : *Alecsandri și Bucovina*. Este o etapă importantă

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 67—76, București, 1994

a existenţei sale intelectuale şi civice, care atinge şi un resort intim al vieţii profunde a spiritului, întregind profilul uman, pentru că, aşa cum de îndată vom demonstra, nu este vorba doar de ecoul operei în provincii înstrăinate, ci şi de un contact viu, de un schimb de idei, gânduri, sentimente de la om la om, de la suflet la suflet.

Pentru Alecsandri, ca şi pentru Eminescu, Bucovina reprezintă o mare realitate a României mari, neîntemeiată, încă, atunci, dar visată de toţi, un uriaş rezervor de energie şi spiritualitate. Dincolo de convenţionala denumire geografică, această realitate sufletească şi antropologică aducea în fiinţa spirituală diversă, totuşi unică, a românismului, un accent în plus sub raport sociologic şi psihologic, derivat dintr-o situaţie obiectivă a ei, din cadrul politico-sociologic variat, venit din supuşenie străină. Antropologia, istoria, diferenţele dialectale, structura spirituală şi sensibilitatea specifică i-au dat — şi-i dau şi astăzi — ceea ce se cheamă o metafizică autonomă, adică un profil specific, care merită să fie cunoscut şi definit. Ceea ce a încercat să şi facă bardul naţional şi popular în simţita-i poezie *Bucovina*, această „frumoasă salutare", cum a socotit-o bucovineanul Alexandru Hurmuzachi.

„Dulce Bucovină
Veselă grădină
Cu pomi roditori
Şi mândri feciori!
Cuib de păsărele
Albe, sprintenele
Care-n ochii lor
Au foc răpitor.
Tu, ce eşti o floare
Căzută din soare,
Cu trei alte flori
A tale surori,
Ele către tine
Cată cu suspine
Şi tu le zâmbeşti
Cu zâmbiri cereşti.

Dulce Bucovină!
Vântul se închină
Cu aripa lui,
Iarba câmpului
Naşte prin şoptire
Dulcea amintire
De-un trecut frumos
Scump şi glorios.
Fii în veci voioasă
Pre cât eşti frumoasă!
Fie traiul tău
După gândul meu,
Că cine te vede
Chiar în rai se crede;
Cine-i trecător
Te plânge cu dor"[1]

[1] Poezia *Bucovina* a apărut în „Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura română din Bucovina," la 30 ianuarie 1865, însoţită de o entuziastă notă explicativă a lui Alexandru Hurmuzachi: „Genialul poet V. Alecsandri a avut bunăvoinţa de a ne noroci cu această frumoasă salutare a Bucovinei, înlesnindu-ne astfel o inaugurare atât de îmbucurătoare a foii noastre şi dând prin aceasta foii speranţa că o va sprijini şi pe mai departe, din când în când, cu nepreţuitul său geniu şi cu măreţele sale producte literare". Apud Ilarie Chendi, *Alecsandri şi românii din Bucovina, Scrieri*, III, ediţie, note şi comentarii de D. Bălăeţ, Bucureşti, Edit. Minerva, 1990, p. 306. Autorul studiului consideră că „Miculi ar fi procedat imediat la scrierea melodiei pentru poezia *Bucovina*, pentru că la o reprezentaţie teatrală, dată la începutul anului 1865, la Cernăuţi, de către trupa ieşeană Tardini şi Vlădicescu, acesta din urmă a avut „un enorm succes cu cântarea *Bucovinei*" (*ibidem*). Eugen I. Păunel, în articolul său *V. Alecsandri şi Carol Miculi*, Cernăuţi, 1935, declară că părerea lui I. Chendi „e greşită", de vreme ce „nimeni nu ni-l indică pe Miculi drept compozitor. Se cunosc numai melodiile datorate lui Aurel Popovici şi Gavril Muzicescu „ (*op. cit.*, p. 11). Nu este, însă, exclus ca Miculi să fi alcătuit o melodie pentru poezia lui Alecsandri, existând, astăzi, mai multe variante melodice. Vezi scrisoarea lui Alecsandri către Alexandru Hurmuzachi, din 30 ianuarie 1865: „de se va pune pe muzică (poate Miculi) ar face aria cântecului *Bucovinei* şi de va fi cântată la teatru va aduce plăcere bucovinenilor" (V. Alecsandri, *Opere*, IX, *Corespondenţă (1861—1870)*, ediţie îngrijită traducere, note, indici de Marta Anineanu, Bucureşti, Edit. Minerva, 1982, p. 226).

Relațiile strânse ale lui Alecsandri cu Bucovina și oamenii ei sunt legate de un anume „anotimp" al existenței sale, de „anotimpul" binecuvântat al unei tinereți bogate în gânduri înalte și fapte îndrăznețe, atunci când era „de 26—27 ani" și se înfățișa bucovineanului Iraclie Porumbescu ca un ins „de statură mijlocie, dar sprintenă și mlădioasă. Fața-i era rătunzie și cu trăsături din cele mai simpatice. Fruntea-i bine dezvoltată, pe care nu o împresura nici un păr până după vârful capului, ce însă nu-i scăzu omenitatea, ba pot să zic frumusețea, nici un pic. Ochii îi erau negri, iară sprincenele negre deplin și încordate sus și apoi împreunate la mijloc, gemeni una de alta, ce-l făcea mai frumos și mai drăgălaș. Gura-i simpatic proporționată și nasul tot așa. Buza-i superioară o orna o mustață nu mare, negră ca și sprincenele și ca părul acesta scurt dindărătul capului. Barbetele și fauretele și le rădea... Mersul îi era pururea galant, dar nici când afectat. În fine, glasu-i era atât în vorbire cât și în cântare domol și totuși de un timbru foarte amabil și atrăgător. V. Alecsandri era, cum îl numește și Eminescu, pururea vesel. Altfel eu nicicând nu l-am văzut" [2].

Este „anotimpul" tinereții sale generoase, revoluționare, când ducea o existență în tensiune, sub „presiunea istoriei", când, ca toată „floarea" generației sale, cum o socotea Eminescu, trăia și înțelegea lumea nu pentru sine, ci în numele unei cauze în care se implicase cu toată ființa sa, asumându-și, cu multă și smerită hotărâre, jertfa pentru apărarea poporului și a pământului românesc. Când i s-a părut că „sosită-i vremea emanțipației popoarelor și a națiunilor", el s-a aruncat în luptă alături de alți „căuzași", „pentru a patriei iubire", neștiind ce-i osteneala, necunoscând descurajarea. „Pentru noi—scria Alescandri, mărturisind crezul civic al generației sale —lupta era viața; a scrie, a vorbi, a lucra era viața noastră. Așa înțelegeam noi fericirea". De față la prologul revoluției, la adunarea din 27 martie de la Iași, părtaș la epilogul acțiunii, la reuniunea din casele Mavrocordat, din dealul Copoului, Alecsandri și-a demonstrat, alături de Kogălniceanu, C. Negri, Al. Russo și mulți alții, pregătirea politică și devotamentul pentru cauza românească, luptând împotriva „strâmbătăților" unui regim despotic și arbitrar. Modest, nu și-a revendicat nimic din gloria făuritorilor de istorie. Singura onoare pe care și-a reclamat-o a fost aceea de a-și elibera și înălța „poporul prin popor". Prin tot ce-au întreprins pe tărâmul activității cetățenești, revoluționarii moldoveni oferă exemplul unui „stil al participării la istorie", cum atât de bine s-a spus, iar scrisul lor, în ansamblul lui un aspect al luptei politice și o întregire a ei, mărturisește, pentru aceleași motive, un *stil* propriu de însușire artistică a realităților naționale.

Revoluția din Moldova, „menită să întărească naționalitatea română", cunoaște, se știe, „o prăbușire ridicolă și vrednică de plâns", spune poetul luptător, datorită multor cauze, printre ele „lipsa de prevedere și slăbiciunile unor șefi buni de gură și mai buni încă de fugă" *(Un episod din anul 1848)*. La începutul lui aprilie 1848, Alecsandri, de teama arestării, pornește spre munți și, luând-o pe căi ocolite, ajunge la Hangu, la moșia bunilor săi prieteni, Cantacuzinii, nutrind mereu speranța că țăranii de la

[2] Iraclie Porumbescu, *Amintiri*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1978 p. 193

munte se vor răscula împotriva „Răului Moldovei", Mihai Sturdza. Cu speranţele înşelate, după 10 zile, împreună cu Gh. Cantacuzino şi poate şi cu Teodor Sion, conduşi pe poteci tainice de oamenii locului, trece munţii. La 25 aprilie/7 mai ajunge la Braşov. Aici se desfăşura o activitate bogată şi complexă, datorită lui G. Bariţiu, Iacob şi Andrei Mureşanu, o efervescentă agitaţie, în care patriotismul şi democratismul s-au dovedit a fi îndemnuri puternice nu numai pentru o acţiune directă în viaţa politică şi socială, ci şi pentru o alta, mediată prin literatură, o literatură militantă, cu finalitate practică, imediată.

Alecsandri se integrează perfect în această activitate fierbinte. Participă, alături de alţi moldoveni veniţi cu el, la şedinţele vestitei societăţi culturale „Casina română" [3], scrie poezii (*15 mai 1848*, *Către români*, *Hora Ardealului*), în care, departe de a fi o reproducere simplistă a evenimentelor ce se pregăteau, reuşeşte să intuiască, prin concilierea ocazionalului cu universalul, semnificaţia generală a faptelor şi să înfrunte timpul prin valori atingătoare de frumuseţi artistice. Tot la Braşov, ca „mădular al comitetului ales de obşte pentru redacţia cererilor sale", Alecsandri publică broşura *În numele Moldovei, al omenirii şi al lui Dumnezeu*, în care amănunţeşte, pe puncte, „dorinţele partidei naţionale" şi schiţează proiecte de constituţie pentru „România unită". În Transilvania, ca pretutindeni la noi, revoluţionarii, tot mai solidarizaţi cu dorinţele obştei, lucrează pentru triumful ideii unităţii, pregătind marea adunare de la Blaj (3/15 mai 1848), la care „întâiaşi dată"... un popor întreg va lansa acea memorabilă „strigare" : „noi vrem să ne unim cu Ţara". Având, cu toţii, „conştiinţa întâmplărilor viitoare", această „minunată mărturisire", spune Bălcescu, traducea, prin comunicare, „ceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român : mântuirea de orice domnire străină prin unitatea naţională" [4].

Alecsandri nu participă la Adunarea de la Blaj. El rămâne la Braşov, scriind la „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" şi redactează, sau poate numai iniţiază, o „proclamaţie" a partidului naţional din Moldova, „către români", chemând la rezistenţă împotriva lui M. Sturdza şi o alta, *Principiile noastre pentru reformerea patriei*, cea mai avansată, din punct de vedere social şi naţional, cerere de revendicări a exilaţilor moldoveni, un adevărat legământ al acestor patrioţi, gata de a-şi cheltui fără ezitare pasiunea, elanul, viaţa, pentru realizarea aspiraţiilor legitime ale poporului [5].

La începutul lunii iunie (5/17 iunie 1848), Alecsandri părăseşte Braşovul, în urma hotărârii refugiaţilor de aici de a fi mai aproape de Moldova şi, poate, mai la adăpost de aspra supraveghere a administraţiei străine, intensificată în urma conflictelor armate dintre români şi unguri. Pe la pasul Bârgăului, el intră în Bucovina, alături de alţi mulţi moldo-

[3] Gh. Sion, *Proză .Suvenire contimporane* Bucureşti, Edit. Minerva, 1915 p. 225; I. Breazu, *Literatura Transilvaniei*, Bucureşti, 1944, p. 135—136

[4] N. Bălcescu, *Opere*, I, P. a II-a, Bucureşti, 1940, p. 126—127 (ediţie G. Zane).

[5] Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Viaţa lui Alecsandri*, Craiova, 1940, p. 111; G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri*, Bucureşti, 1926; Teodor Bălan, *Activitatea refugiaţilor moldoveni în Bucovina*, Sibiu, 1944, p. 4.

veni [6]. Aici se afla numeroasa și generoasa familie a lui Eudoxiu Hurmuzachi, „nestoru și fruntașul boierilor bucovineni", cum îl numește Iraclie Porumbescu, în amintirile sale [7]. Cei cinci fii ai săi, Eudoxiu, Alexandru, Gheorghe, Nicolae și Constantin, se aflau în fruntea mișcării de regenerare națională din acest colț de țară, iar la venirea moldovenilor această mișcare cunoaște un vădit progres. Se înființează un *comitet revoluționar*, în fruntea căruia se găsește, ca președinte, Costache Negri, iar ca secretar, Petrache Cazimir. Alecsandri este al treilea membru. Regulamentul societății românești din Cernăuți, existentă încă înainte de venirea „bejenarilor", alcătuit de cei trei, a fost aprobat într-o „seanță", la 25 iunie 1848. Comitetul păstra strânse legături cu „mădularele Comitetului din Iași", cu care societatea bucovineană stabilise, de multă vreme, relații strânse, realizate prin emisari, care circulau între Cernăuți și Iași, prin întâlniri directe la hotar sau prin scrisori [8].

Alecsandri, care , împreună cu fratele său Iancu și cu C. Negri, locuiau la „Otel Paris" din Cernăuți, se implică, cu dăruire, în activitatea comitetului. Participă la ședințele de miercuri și duminecă, semnează toate actele emigrației, colaborează la redactarea unor manifeste, apeluri, scrisori. În multe din acestea, poetul „deșțărat" le cere moldovenilor să iasă din „ticăloasa nemișcare", să lucreze „mai sigur și mai repede" și în toate „potrivit cu ideile de dignitate a epocii noastre" [9]. Exemplul să-l caute la „frații de piste Milcov, frații de același sânge și de aceeași soartă" [10], care au făcut ca, pentru început, cauza revoluției să triumfe, Bibescu să semneze constituția și apoi să părăsească tronul. Ideea unității este, din nou, cu energie agitată, cei din București scriindu-le celor de la Cernăuți și Iași să întreprindă o acțiune mai concretă și mai coordonată în acest sens : „Aideți frați, deșteptați-vă din lunga letargie, aideți, sculați-vă și să ne dăm frățeasca sărutare a libertății. Încă o dată, în numele suferințelor noastre... vă jurăm să vă sculați, să răsturnați piatra de pe mormântul libertății și să ne dați mâna, ca să doborâm zidul dezunirii ce tiranii înălțară între noi, Frați moldoveni, nu uitați că numai uniți vom fi singur trup precum suntem și un singur suflet, vom fi liberi" [11].

Alecsandri reacționează cu entuziasm la acest apel și, când cunoaște textul *Proclamației de la Islaz*, adus la Cernăuți și Iași de Sanders, un străin aflat în slujba consulului englez de la București, înflăcărarea lui nu cunoaște margini. Îi scrie lui Bălcescu una din cele mai emoționante scrisori, în care îi spune cât de aproape îi este idealul unirii, acest „vis de mult

[6] Nu cunoaștem cu exactitate, numărul emigranților moldoveni aflați în Bucovina. Iraclie Porumbescu, în amintirile sale, declară, că „în casa lui Aavram " (casa lui E. Hurmuzachi) se adunau vreo 35 de tineri moldoveni (cf. I. Porumbescu, *op. cit.*, p. 191). Elena Rădulescu-Pogoneanu crede că numărul lor s-ar fi ridicat la „vreo 50" (*op. cit.*, p. 114). Într-o scrisoare a lui Nicolae Hurmuzachi către fratele său Alexandru, trimisă la 29 iunie 1848, îi scrie că „la Cernăuți sunt mulți bejenari", iar în altă scrisoare, din 21 iulie același an, el menționează că, la Cernăuți, sunt „o mulțime de moldoveni tineri și bătrâni" (T. Bălan, *op. cit.*, p. 7).

[7] Iraclie Porumbescu, *op. cit.*, p. 190.

[8] Cf. T. Bălan, *op. cit.*, p. 18.

[9] G.C. Nicolescu, *Viața lui Alecsandri*, capitolele *În vâltoarea revoluției* și *pribegi peste mări și țări*, Buc. 1962, p. 127.

[10] T. Bălan, *op. cit.*, Anexe, p. 81—82.

[11] *Către frații noștri din Moldova. Chemare în „Pruncul român"* de la București, 26 iunie/8 iulie 1848, în vol. *1848 la Români. O istorie în date și mărturii*, de Cornelia Bodea, II, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982 p. 792—793.

visat" de toţi românii. „Trebuie, dar, să te înştiinţez că dorul cel mai înfocat al nostru şi al unei mari partide din Moldova este: unirea Moldovei cu Valahia sub un singur guvern şi sub aceeaşi constituţie" [12].

Tot mai puternic ancoraţi în lupta politică şi ideologică a vremii, revoluţionarii bucovineni, împreună cu „deşţăraţii" moldoveni, simt nevoia să editeze o publicaţie, care, cu „urechea la glasul timpului", să popularizeze problemele ce interesau lumea românească şi să-i introducă pe compatrioţi în miezul luptei politice, sociale, literare. Aşa apare, la 4/16 octombrie 1848 (durează până la 2 octombrie 1850) ziarul „Bucovina", pus sub conducerea fraţilor Alexandru şi Gheorghe Hurmuzachi şi declarat a fi, cum se spune în articolul de fond (scris de Gheorghe Hurmuzachi), „defensorul intereselor naţionale, intelectuale şi materiale ale Bucovinei, reprezentantul dorinţelor şi nevoinţelor ei, organul bucuriilor şi suferinţelor ei" [13].

De acest ziar s-au folosit refugiaţii moldoveni pentru a lovi în „despotul" de la Iaşi, Mihai Sturdza şi de a-i familiariza pe cititori cu mişcarea politică din Principate. De altfel, redacţia „Bucovinei" mărturiseşte, deschis, interesul său pentru stările din ţările române, declarând în articolul-program: „aflându-ne la graniţa Moldovei, din care şi Bucovina până la 1775 au făcut parte întregitoare şi cu care aceasta din urmă este unită prin fireştile legături a unei aceeaşi naţionalităţi, a istoriei, a religiei, a năravurilor şi a multor altor relaţii de trebi şi de familii, noi nu putem tăgădui interesul nostru cel mai viu ambelor principate şi cercărilor lor de a-şi îmbunătăţi starea şi de a călca pe calea libertăţii şi a fericirii" [14]. Ca atare, în paginile ziarului, se publică numeroase articole-pamflet împotriva „tiranului", „corespondenţe" din Valahia, Transilvania şi Moldova şi multă literatură, „nouă producţii ale literaturii româneşti, aparţinând celor mai slăviţi poeţi români". Trimiterea se face, în primul rând, la Alecsandri, care îşi va publica, aici, cum de îndată vom arăta, multe din poeziile sale patriotice, poezii populare culese şi prelucrate de el, scenete comice, fragmente din jurnalele sale de călătorii, care, alături de texte aparţinând altor scriitori, conturau imaginea vie a mişcării literare dintr-o etapă istorică şi înlesneau descifrarea semnelor viitoarei evoluţii a literaturii române, aşezată sub semnul programului „Daciei literare", îmbrăţişat, cu convingere, şi de literaţii Bucovinei: „o limbă şi o literatură comună pentru toţi românii".

Aflat în vâltoarea tuturor acestor preocupări de ordin politic şi cultural, Alecsandri găseşte, totuşi, timp să asculte cântece populare, rostite de ţărani aduşi de Iraclie Porumbescu la cererea lui, şi să petreacă seri de discuţii şi poezie la moşia Cernauca a familiei Hurmuzachi, când „auzeau — o spune poetul însuşi — glasul lung, tainic şi pătrunzător al unui bucium care răsuna din partea Moldovei. Acel sunet trezi fiori fierbinţi în inimile noastre, căci părea a fi glasul ţării chemându-şi copiii rătăciţi în străinătate" [15]. Într-una din aceste seri, „din luna lui iulie", îşi aminteşte

[12] V. Alecsandri de la Cernăuţi către N. Bălcescu la Bucureşti (25 iulie/6 august 1848) (*ibidem*, p. 806—807).

[13] T. Bălan, *op. cit.*, cap. *Ziarul Bucovina*, p. 27.

[14] *Ibidem*, p. 29.

[15] V. Alecsandri, *Călătorie în Africa*, *Culegere de proză*, I, Bucureşti, 1960, p. 119.

mai târziu, Alecsandri, într-o scrisoare către Alexandru Hurmuzachi [16], „când ne aflam mai mulți prieteni la moșia voastră, la poetica Cernauca... atunci, ca totdeauna începuseră toți o lungă și mult interesantă dizertare asupra neamului românesc. Unul vorbi despre istoria lui, altul făcu analizul proverbelor culese din gura poporului, un al treilea descrise obiceiurile românești. În sfârșit, veni rândul meu și fusei rugat a zice balada *Mioarei*. Deși, eu nu o știam întreagă pe de rost, totuși vă spusei câteva părți din ea, care deșteptară în voi o mare admitere pentru poezia populară" [17].

La Cernăuți, Alecsandri îl cunoaște pe muzicianul Carol Miculi, prieten și editor al lui Chopin, care se interesează îndeaproape de folclorul muzical românesc [18]. Acesta îi va pune, se pare, pe note, poezia *Bucovina*, cântată, cu mare succes de public, la o reprezentație teatrală, dată la Cernăuți, în 1865, de trupa ieșeană Tardini [19], va compune o nouă melodie pentru *Hora Unirii*, deosebită de cea a lui Flechtenmacher, precum și melodii pentru multe cântece comice, apărute în ziarul „Bucovina", ceea ce va face ca Bucovina „să răsune de cântecele lui Alecsandri", din grija, mai ales, a Eufrosinei și Elizei Hurmuzachi și a lui Carol Miculi [20].

Eșecul revoluțiilor din Țara Românească și Transilvania îi obligă pe bucovineni și pe frații lor exilați să-și intensifice activitatea, idealul social și național căpătând o tot mai largă reprezentare în conștiința lor. În același timp, permanenta inspirație din realitățile obiective, trecută sub un sever regim al responsabilității civice și morale, îi determină să adauge, la mijlocele locale de luptă, și cointeresarea popoarelor Europei pentru cauza Principatelor. O fac expediind memorii în capitalele europene, articole care apar în ziarele din Paris („Le National", „La Réforme"), Viena și Frankfurt, mai mulți trimiși speciali ajungând și ei acolo unde sperau să găsească sprijin. Al. Golescu-Arăpilă pleacă la Viena și Paris, I. Ghica la Constantinopol, Ion Maiorescu la Frankfurt, toți „cu protesturi puternice și cu cereri de ajutor" [21].

Lui Alecsandri i se încredințează misiunea de a merge la Paris, pentru a pleda, cum spune într-o scrisoare către Ubicini, „cauza noastră pe lângă guvernul provizoiu al Franței". Prin Galiția, ca să ocolească Ungaria, ajunge la Viena, de aici, la Frankfurt și, apoi, la Paris, unde sosește,

[16] Scrisoarea este datată 12 octombrie 1849 și a apărut în ziarul „Bucovina", alături de alte scrisori ce vor alcătui prefața (*Românii și poezia lor*) la culegerile sale de *poezii populare* (cf. Ilarie Chendi, *Alecsandri și românii din Bucovina*, în *Scrieri. Foiletcane (1903—1914)*, București, Edit. Minerva, 1990, p. 286—287).

[17] În februarie 1850 Alecsandri îi trimite poezia, care apare în prima ei variantă, în „Bucovina", nr. 11/1850, *Mioara*, auzită pe muntele Ceahlău, de la baciul Udrea, cu prilejul unei „primblări la munți" (cf. Ilarie Chendi, *op. cit.*, p. 287).

[18] Carol Miculi publică un album de arii de „tot soiul, hore, cântece de lume, cântece hoțești" (cf. V. Alecsandri, *Melodii românești*, în „România literară", 1850, p. 110), pe care poetul îl laudă pentru că „aduce un contigent de mare preț la comoara cunoștințelor Europei în primăvara naționalității noastre" (Ilarie Chendi, *op. cit.*, p. 297).

[19] „Cântarea" *Bucovina* a fost rostită de actorul Vlădicescu, având un succes „străbătător, entuziastic, încât atunci și de câteva ori s-a mai cântat, i s-a cerut repetirea chiar până la obosirea cântărețului", declară Alexandru Hurmuzachi, în „Foaia Societății"..., în 1865 (cf. Ilarie Chendi, *op. cit.*, p. 302).

[20] Gh. Sion, *op. cit.*, p. 283; E. Păunel, *V. Alecsandri și Carol Miculi*, în „Făt Frumos", nr. 1—2, iunie 1935, p. 103—128.

[21] Cf. T. Bălan, *op. cit.*, p. 89.

se pare, pe 20 septembrie 1848 [22], de vreme ce, la 22 aceeași lună, i se propune să facă parte dintr-o societate franceză ce se interesa, prin „Revue de l'Orient" și de situația românilor [23]. Plecând, Alecsandri nu uită Bucovina; aceasta îi trezea, cum mărturisește deschis, „o mie de glasuri ale trecutului", iar pentru oamenii ei, pentru „familia Hurmuzăcheștilor", cu deosebire, „adăpostitoarea emigranților din 1821 și 1848" [24], dragostea îi rămâne neștirbită. Acestor prieteni ai săi, „închiși în inima sa", le-a scris numeroase scrisori, „cele mai frumoase scrisori", cum le-a considerat el însuși, dictate de o mare temperatură a afectelor.

Alecsandri a făcut, totdeauna, din *actul de prietenie* o adevărată activitate cognitivă, cu o finalitate bine statornicită, aceea de a-și descoperi sieși, și celor cărora li se adresează, ființa umană sub toate înfățișările. Adevărate proiecții ale inteligenței și sensibilității, expresii ale unui mod particular de a gândi și trăi faptul de viață, aceste scrisori reprezintă un act de cunoaștere și o dovadă de iubire. Cele mai multe scrisori le-a trimis lui Alexandru Hurmuzachi. Cu el i-a plăcut „să grăiască împreună ca doi amici care avem multe de spus" [25].

Pe acest prieten al său l-a prețuit pentru „onorabilitatea caracterului, patriotismul înfocat și inteligența dezvoltată prin studii serioase" [26]. Pentru aceleași alese însușiri îl prețuia și M. Kogălniceanu, care i-a trimis atunci când, la 24 martie 1840, a editat revista „Dacia literară", „umedă încă de sub teasc", ca unuia care „n-a uitat că este român" [27].

Alecsandri îi scrie lui Alexandru (Alecu) Hurmuzachi începând din 1849, până târziu, spre 1870, totdeauna cu „o nestrămutată iubire frățească", interesându-se, tot timpul, de ceea ce se petrece în Bucovina pe plan politic, dorind ca „interesul general să nu fie uitat pentru interesul personal", și, cu deosebire, pe plan cultural, sperând că „foaia Bucovinei" să devină cel mai bun organ al răspândirii ideilor frumoase pentru români" [28]. Pentru această publicație, el făgăduiește să lucreze „cu aceeași râvnă cu care am lucrat pentru „Propășirea" [29]. Și o face, într-adevăr, trimițând poezii intime și patriotice, balade populare, cântece haiducești, hore, „adunate și prelucrate", pe care i le dedică, pentru că el a fost „cel dintâi care le-ai publicat în foaia Bucovinei" [30], lucrări dramatice pentru „teatrul românesc din Cernăuți", mult „apreţuit". Cele mai multe din acestea din urmă sunt cântecele comice, pe care le-a scris, motivează autorul lor, fiind „silit a mă mărgini într-un cadru potrivit cu puterile trupelor actuale din țară" [31]. În aceeași scrisoare, cu conștiința lucrului bine făcut,

[22] G.C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 173—174.

[23] *Ibidem*, p. 114.

[24] Scrisoarea târzie către Nicolae Hurmuzachi, din martie 1878, V. Alecsandri, *Opere*, X, *Corespondență*, p. 411.

[25] Scrisoarea din 30 ianuarie 1865, în V. Alecsandri, *Opere*, *IX*, *Corespondență*, p. 224.

[26] Scrisoarea din 8 februarie 1867, *ibidem*, p. 287.

[27] Maria Platon, *Dacia literară. Destinul unei reviste. Viața unei epoci literare*, Iași, Junimea, 1974, Anexe, p. 327.

[28] V. Alecsandri, Scrisoarea din 12 mai 1849, în *Opere*, VIII, *Corespondență* (1844—1860), p. 137.

[29] *Ibidem*.

[30] Scrisoarea din 8 februarie 1867 (*ibidem*, p. 267).

[31] Scrisoarea din 30 ianuarie 1865 (*Opere*, IX, p. 224).

declară, ceea ce noi, posteritatea, cunoaștem și prețuim : „nu știu dacă am creat teatrul național, dar știu că i-am adus un mare concurs" [32].

Când, în 1865 apare, la Cernăuți, „Foaia Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina", Alecsandri, mulțumit de „renașterea simțului de naționalitate", urează revistei să devină, „sub supravegherea fraților Hurmuzachi, o publicație datorită căreia „spiritele vor apuca pe o cale dreaptă și literatura se va cultiva ca o grădiniță cu flori și fără *buruieni sălbatice*" cu trimitere evidentă, prin sublinierea poetului, la „încălciturile pedantismului ungaro-latin de peste Carpați" pe care l-a atacat, cu atâta violență, și în scrisorile sale către frații bucovineni.

Pentru această revistă de directivă, trimite poezia *Bucovina*, devenită adevărat „cântec național", piesele *Rusaliile în satul lui Cremene*, *Sgârcitul risipitor*, *Gramatica* sa, scrisă „pentru a înlesni străinilor studiul limbii române", amplul poem *Dumbrava roșie*, jurnalul *Călătorie în Africa* [34] și multe alte texte literare, pe care și le dorește publicate „cu toate defectele mele de stil și de limbă, iară să nu năciunească din cap până în picioare". Tot pe Alecu Hurmuzachi îl informează că pregătește pentru tipar *Poezii populare ale românilor*, în care ar fi vrut să cuprindă și poezii din Bucovina, pe lângă cele culese din Moldova, Valahia, Transilvania și Basarabia. Astfel, „toate provinciile românești", adaugă el, cu gândul la unirea cea mare, „ar figura în cartea mea de poezii" [35]. Îi comunică, de asemenea, că lucrează la pastelurile sale, „tablouri de frumusețile naturii și de munca câmpului" [36], îi povestește despre „voiajurile" sale în străinătate și nu uită, niciodată, să-i dea informații despre viața politică din *Țară*, dominată, după 1864, de „șarlatanism politic", cea de la București părându-i a fi „un spectacol tragico-prostico-caraghiozlâcesc".

Ritmul și coloritul fondului temperamental al lui Alecsandri se recunosc, ușor, în aceste scrisori către „frații" săi bucovineni. Dar, pe lângă comprehensiunea largă și atitudinea participativă care le prezidează, aceste texte, hrănite din afecțiune, prezintă, pentru toate amănuntele de ordin social, politic, literar cuprinse în ele ca și pentru viguroasele și condensatele observații personale, și un mereu actual interes istorico-cultural, ce merită reținut ca valoare documentară. Am mai adăuga, că în aceste scrisori către „bunii prieteni ai vieții" sale, Alecsandri a căutat nu numai semnele actului uman, ci s-a căutat și s-a aflat și pe sine, descoperindu-și, în contemporanii săi, ca într-o oglindă, chipul, felul de a-și corespunde.

Plecând din Bucovina, Alecsandri a căutat, mereu, prilejuri pentru a se întoarce aici. A făcut-o în 1850, 1860, în 1866, primit fiind, totdeauna, cu căldură, sărbătorit cu entuziasm [37], pentru că bucovinenii au aflat în persoana poetului concentrarea propriilor aspirații, împărtășind, împreună, idealul emancipării naționale și al unirii. De aceea, Bucovina i-a adus poe-

[32] *Ibidem*.

[33] Scrisoarea din 28 martie 1865 (*Ibidem*, p. 228).

[34] Fragmentul apare în „Foaia Societății..", nr. 4, 1868, sub titlul *Jurnalul meu de călătorii (Tanger și Maroc)*. Vezi scrisoarea lui Alecsandri către Alex. Hurmuzachi, din 20 ianuarie 1868, în *Opere*, IX, p. 336.

[35] Scrisoare din 28 martie 1864 (*ibidem*, p. 230).

[36] Scrisoare din 20 aprilie 1868 (*ibidem*, p. 350).

[37] Scrisoarea lui Alecsandri adresată soției sale, Paulina, la 29 decembrie 1866 (*ibidem*, p. 229).

tului omagiul meritat, răspândindu-i opera literară prin toate filierele culturale, recitându-i poeziile, jucându-i, cu o surprinzătoare frecvență, piesele de teatru, urmându-i exemplul în direcția cultivării și păstrării tezaurului creației populare și al limbii.

Determinantele valorice ale persoanei sale fizice și morale, ca și ale operei sale scrise, alcătuiesc criteriul de apreciere a bardului nostru național și popular în Bucovina, felul cum apare el în conștiința bucovinenilor punând în lumină circulația numelui și a creației sale dincolo de hotarele Moldovei.

Relațiile lui Alecsandri cu Bucovina constituie, pentru toate aceste motive, nu doar un capitol important ale existenței sale, ci și un domeniu semnificativ al unității spirituale a românilor de pretutindeni. Prin sensul adânc al faptei și operei sale, el și-a ridicat contemporanii la înălțimea unei mari idei, unindu-i pe linia permanențelor noastre naționale din totdeauna.

A evoca acest capitol în fața prezentului ni se pare a fi nu numai un act de pietate, ci și o revizuire și o reculegere, de vreme ce, tot ceea ce leagă pe Alecsandri de Bucovina reprezintă un act de cunoaștere și o dovadă de iubire. Iar a trăi și a lucra în cunoaștere și în dragoste înseamnă a nu îmbătrâni, înseamnă a dura.

Zusammenfassung

Vasile Alecsandris Existenz, „eine Zusammenfassung der rumänischen Betrachtung und des Bewusstseins aus fünfzig Jahren, wie auch den anderen Schriftsteller der Generation von 1848 ist ein Teil des Werkes. Der Schriftsteller lebte und schrieb ebenso. Er verwandelte seine Existenz in einer Erfahrung und hat aus dieser Erfahrung eine Tat des Gewissens und gewährte eine grosse Bedeutung des Lebens, der Praktik, des Schreibens, der Handlung und der Moral und machte daraus eine vorbildliche, ethische Tat.

Bukowina ist eine wichtige Etappe der intellektuellen und bürgerlichen Alecsandris Existenz. Es ist nicht die Rede nur das Echo des Werkes in einer entfremdenden Provinz, sondern einem, Ideen-Gedanken — und Gefühlswechsel von Mensch zu Mensch, von einem Gemüt zum anderen.

Für Alecsandri, wie auch für Eminescu, Bukowina representiert eine grosse Realität des Grossen Rumäniens, noch nicht begründet, aber von allen geträumt, ein riesengrosses Reservoir der Energie und Spiritualität.

Alecsandris enge Beziehungen mit Bukowina und ihren Menschen sind mit der geeegneten „Jahreszeit" einer sehr reichen Jugend in hohen Gedanken und kühnen Taten.

Es ist die „Jahreszeit" seiner grossmütigen, revolutionären Jugend, als er eine hochgespannte Existenz lebte, als er lebte und die Menschheit nicht für sich verstand, sondern im Namen einer Sache in der, er sich gänzlich verwickelte.

Die Niederwerfung der Revolution von 1848 in der Moldau, seine Zuflucht in Brașov, seine reiche Aktivität hier, sein Halt in Bukowina, die Bewegung der nationalen Erneuerung der Buchenländern geleitet von Brüder Hurmusaki, seine tätige Teilnahme daran, die Aktivität der Zeitung Bukowina, sein Interesse für Folklore, seine Mission in Paris, seine Korrespondenz mit seinen „Brüdern" aus Bukowina sind wichtige Etappen aus der „Aufführung einer exemplaren Individualität."

Alecsandri ist in Bukowina in Jahren 1850, 1860, 1866 zurückgekommen. Er war hier immer gut empfangen und mit Begeisterung gefeiert.

Die Buchenländer haben in Alecsandri die eigenen Streben für nationale Unabhängigkeit und Vereinigung gefühlt.

Bukowina hat dem Dichter gehuldigt, hat sein Werk verbreitet, hat seine Gedichte vorgetragen, hat seine Theaterstücke gespielt, hat sein Beispiel in Bewahrung der Folklore und der Sprache nachgefolgt.

Alecsandris Beziehungen mit Bukowina bilden nicht nur ein wichtiges Kapitel seiner Existenz, sondern einem bedeutsamen Bereich der geistigen Vereinigung aller Rumänen, eine vorbildliche und immer gegenwärtige Lektion des Patriotismus und Liebe.

PREOCUPĂRI DE ISTORIC LITERAR ÎN ACTIVITATEA LUI ARON PUMNUL

LUCA BEJENARU

Aron Pumnul își expune concepția sa despre literatură în *Curs de literatură românească :* „Cuvântul literatură este născut din literă — — scrie A. Pumnul — literatura românească înseamnă cuprinsul tuturor scriptelor câte s-au făcut în limba românească de când a început a se scrie într-insa și până astăzi" [1]. Și apoi continuă : „Fiind literatură cuprinsul tuturor scriptelor românești, se poate numi drept românește cu mult mai nimerit *scriptură*, pentru că *scriptura* înseamnă cuprinsul scriptelor". Pe aceeași pagină mai găsim : „Literatura sau scriptura românească ca știință, are să înfățișeze într-un șir bine așezat, chiar și lămurit, toate acelea ce s-au scris sau tipărit în limba românească de când a început a se scrie într-insa sau a se tipări, și până în zilele noastre".

Așa stând lucrurile, profesorul nu-și propune ca în manualele sale să adune acele bucăți care pot servi ca model din poezia și proza românească.

În atenția sa n-a stat criteriul estetic și afirmația lui T. Maiorescu că răposatul „Aron Pumnul a publicat nu mai puțin de 6 volume de exemple din literatura noastră, cele din urmă cu notițe biografice asupra celebrităților române! 6 volume de modeluri literare la români"[2] ni se pare fără justificare și nebinevoitoare.

Nu se putea apela la cartea de lectură întocmită de Mozart care se folosea în gimnaziile austriece și în care se adunau bucăți de model din poezia și proza germană, după care să se învețe limba și literatura română. Aron Pumnul a desfășurat activitatea de pionierat în această direcție.

Profesorul a fost nevoit să alcătuiască o carte de citire și a avut la dispoziție un material destul de limitat.

Abia după ce a terminat și ultimul volum, în 1866, începea a scrie Eminescu. Să ținem seama și de afirmația autorului că înțelege prin literatură toată *scriptura* până la o anumită dată.

Literatura noastră era la începuturile ei moderne, iar autorul manualului un militant care vedea în literatură un mijloc de luptă pentru realizarea idealurilor epocii. Și apoi și-a dat seama că nu are de unde alege, că prea puțini scriitori ar fi corespuns unui criteriu estetic.

[1] A. Pumnul, *Voci asupra vieții și însemnătății lui* dimpreună cu documente relative la înființarea catedrei de limba și literatura românească la gimnaziul superior din Cernăuți, precum și *scrierile lui mărunte și fragmentare* publicate de D-rul Ion a lui G. Sbiera, Cernăuți, Editura societății — Tipografia Archiepiscopală, 1889, p. 270—326.

[2] P. Maiorescu, *Critice*, 1866—197, Ediție completă, Vol. I, București, Editura Minerva Institut de Arte grafice și Editură, 1915, p. 127.

Analele Bucovinei, I, *1*, p.77—84, București, 1994

Să apreciem că *Lepturariu*... este prima antologie de literatură românească în care se întâlnesc, prin operele lor, scriitori din toate provinciile istorice românești, că bucățile literare sunt originale, și autorul n-a apelat decât în foarte mică măsură la traduceri. Munca de adunare, de ordonare a materialului, cât și planul au aparținut în exclusivitate lui Aron Pumnul — ne informează I.G. Sbiera — chiar dacă se spune că au fost alcătuite de o comisiune desemnată de ministerul învățământului.

Parcurgând *Lepturariu*... ne convingem că Aron Pumnul a cunoscut foarte bine scrierile înaintașilor și contemporanilor și a selectat și pus în manualele sale acele bucăți literare care aveau menirea de a trezi în rândurile tineretului conștiința demnității naționale, a dezvolta dragostea pentru limbă, lege, neam, pământ, datină, obiceiuri, rămânând credincios ideii că „limba românească este cel mai sfânt și mai prețios tezaur al națiunii române"[3] și de aici datoria de a păstra, cultiva și îmbogăți limba.

Mai mult, prețuirea limbii îl determină a apela la Bonfiniu și a consemna că „românii, strămoșii noștri, așa s-au luptat ca să nu-și părăsească limba sa românească, cât se pare a se fi luptat mai mult pentru păstrarea limbii decât pentru apărarea vieții"[4].

Știm că aceste manuale au fost editate pentru a servi școlii bucovinene, aflată sub stăpânirea austriacă, și că autorul lor era un luptător neînfricat pentru autonomia Bucovinei în imperiu, cu speranța în unirea viitoare a românilor. Și atunci vom înțelege că amprenta națională a fost criteriul de selectare a textelor pentru manuale.

Ele au crescut generații de tineri în spiritul dragostei pentru tot ceea ce e românesc, aducând argumente pentru justificarea sentimentului mândriei naționale. Manualele întrețin admirația pentru străbuni, dau detalii despre romani, aduc elogii dacilor și cuprind multe bucăți literare pentru a transmite elevilor cunoștințe din cultura antichității. Cu siguranță că de aici a început dragostea lui Eminescu pentru istorie și cultul antichității, de la manualele iubitului său profesor.

Bucățile literare — în special cele în proză — sunt lungi, pentru ca elevii să-și formeze singuri o părere despre scrierea respectivă. prin aceasta Aron Pumnul dovedind gust literar. Preocupat și de a face educație morală, a ales din fiecare scriitor ceea ce a găsit mai bun, mai demn. Chiar dacă manualele școlare nu sunt opere originale, după materialele incluse, după ordonarea lor, se deduc sentimentele și atitudinea autorului care se vor transmite discipolilor.

Potrivit organizării învățământului din acea perioadă, manualele sale sunt pentru cursul inferior, 3 volume tipărite între 1862—1863, la Viena, totalizând un număr de 748 de pagini și alte 3 volume pentru cursul superior, cu 1272 de pagini, ultimul volum pentru clasa a VIII-a, apărând în 1865.

Manualele pentru cursul inferior cuprind multe bucăți menite să transmită elevilor cunoștințe despre lume, mediul înconjurător, descoperiri științifice și geografice, despre diversele animale ale globului, reproduse după *Icoana lumii* și *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, scrise într-o limbă cursivă, plăcută, cum ar fi: *Leul*, t. I, p. 4, *Cocoșul*, p. 11. *Cerbul*, p. 14—16, *Cangurul*, p. 111—114, *Crocodilul de Nil*, p. 149—154, *Leopar-*

[3] Aron Pumnul, *op. cit.*, p. 229.
[4] *Ibidem*, p. 196.

dul, p. 185—186, *Despre mătase* p. 68—72, *Planta de bumbac*, p. 200—202, *Hârtia și istoria ei*, p. 166—174, *Descoperirea și folosul tiparului*, t. II, p. 70—81, *Descoperirea telegrafului*, t. II, partea a II-a, p. 191—197, *Descrierea băilor Borsec* de V. Alecsandri, t. I, p. 63—65 și 56—58, *Vulcanii*, p. 108—109, *Sărăria de la Uioara din Ardeal*, t. II, partea I, p. 152—153, *Privire peste Hațeg*, de G. Bariţiu, p. 155—157, etc...

Alte bucăţi vorbesc despre strămoşi, datini, obiceiuri, urmărind să insufle şi să dezvolte în sufletele elevilor dragostea pentru pământul natal, pentru neam, admiraţie pentru înaintaşi. Iată câteva titluri reprezentative: *Insemnele Moldovei*, t. I, p. 61—62 (în care se întâlneşte termenul „eraldică"), *Podul lui Traian peste Dunăre*, p. 138—139. *Pasul de la Turnu-Roşu*, p. 141—142, *Mormintele la cei vechi*, p. 187—190, *Cercul roman* t. II, partea I, p. 141—144, *Îmbrăcămintea romanilor*, p. 181—182, *Casa romană*, t. II, partea I, p. 187—190, *Câteva întâmplări scoase din istoria patriei române*, t. II, partea a II-a, p. 117—126, *Românii din Elveţia, Moravia şi Polonia*, t. II, partea a II-a, p. 113—115, *Românii din Tesalia, Macedonia, muntele Pind*.... p. 164—183, *Românii din Istria*, p. 183—191, în timp ce despre Imperiu se includ doar câteva scrieri: una despre o cetăţuie, Direpştain din Austria, t. II, p. 125—126, *Habsburg*, după Lihnovsci, t. II, partea I, p. 172—181, *Încoronarea lui Rudolf de Habsburg*, p. 183—186, *Albert cel înţelept*, p. 194—196, *Curtea împărăţească din Viena*, (după Körner,) t. II, partea II-a, p. 235—241, *Asedierea Vienei de turci* (1529 şi 1683) t. II, partea a II-a, p. 213—220, *Bătăliile de'n câmpul Moercieann* (1278, 1809) p. 220—235, şi cu aceste bucăţi, evident, nu se putea face educaţie în spiritul supunerii şi loialităţii faţă de împărat. Aşa că Aron Pumnul, ca profesor, n-a făcut nimic pentru creşterea generaţiilor de români din şcolile austriece într-un astfel de spirit, ci, dimpotrivă, prin manualele sale pentru cursul inferior a preamărit naţiunea română — dând dovadă de înalt românism.

Bucăţile de popularizare a ştiinţei sunt luate din scrierile lui Iuliu Baraş iar cele referitoare la civilizaţia greco-romană, la elementele de mitologie, credinţe, datini, aparţin, în cea mai mare parte, lui Damaschin Bojâncă: *Joe sau Jupiter*, p. 212—214; *Juna*, p. 214—215; *Vesta*, p. 217—218; *Minerva*, p. 219—221; *Diana*, p. 224—225; *Marte*, p. 235—236; *Nemese*, p. 238—239; *Neptun*, p. 244—245; *Apolune*, p. 247—248; *Iann*, p. 248—250; *Pann*, p. 257 etc...

În *Câteva întâmplări scoase din istoria patriei române*, tomul II, partea a II-a, se includ scurte povestiri referitoare la înfrângerea lui Darius de locuitorii Daciei, credinţele dacilor, luptele de apărare ale regelui Dromihete sfârşitul lui Mihai Viteazul, sfâşitul demn al lui Gheorghe Doja şi tot aici se află o pagină intitulată *Iubirea de patrie*, în care se defineşte, cu exemplificări, amplu, noţiunea de patriotism (p. 127—134).

Profesorul doreşte să cultive în rândul tinerelor generaţii mândria de afirmare şi pentru aceasta introduce în *Lepturariu*... poezii ca: *Scrieţi toţi* de I. Raţiu, *Limba română* de G. Sion, precum şi aprecieri ale unor străini despre români şi limba lor. Astfel în tomul III, partea a II-a, p. 113 găsim aprecierile învăţământului german Hoffmann, din care spicuim: „...pricepere aşa de iute, înţelegere aşa deschisă, agerime aşa de mare, împreunate cu îndemânare în purtare cum vedem la românul cel mai de rând şi mai neînvăţat, nu se află nicăiurea" (*Beschireibung*

der Erde, p. 3074). Dacă primul tom include poezie şi proză, alternativ, tomul II partea I şi a II-a, pentru clasele a III-a şi IV-a cuprinde mai întâi poezii şi apoi bucăţi în proză.

Poeziile cuprinse în manualele pentru cursul inferior aparţin scriitorilor : A. Pann, Gh. Asachi, V. Alecsandsi, Al. Donici, S. Sion, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, I. H. Rădulescu, Cezar Bolliac şi unor nume mai puţin cunoscute : H. Grandea, N. Istrate, S. Neagoe, I. Popescu, M. Cuciurean, M. Porfiru, C.D. Aricescu, C. Săulescu ş.a... Care sunt poeziile? Sunt cele reprezentative pentru scriitorii amintiţi, figurând şi astăzi, în parte, în manualele şcolare.

Manualele lui Aron Pumnul pentru cursul superior, clasele V—VIII, se prezintă antologic, realizându-se, împreună cu studiul *Curs de literatură românească*, o istorie a literaturii noastre de la cele dintâi începuturi şi până la 1861, când materialul era adunat şi pregătit pentru tipar.

Potrivit programelor şcolare în clasele a V-a şi a VI-a se parcurgea tomul III al *Lepturariului*, de la începuturile istoriei literare româneşti şi până la inclusiv reprezentanţii Şcolii Ardelene şi primii poeţi moderni.

Manualul se deschide cu cronica falsă a lui Huru, *Hurul cancelarul lui Dragoş, domnul Moldovei*, ca să continue cu reprezentanţi ai literaturii religioase : Coresi, incluzându-se un fragment din *Evanghelia cu învăţătură*, Popa Ioan din Vinţ cu o pagină din *Sicriul de aur sau învăţătura la morţi*, Varlaam (se dau şi date biografice) cu un fragment din *Cartea românească de învăţătură*, tipărită în 1643, la Iaşi, Dosoftei (notiţă biografică) şi reproducându-se psalmii :46, 53, 48, 54, 136, 8. 55, 132 din *Psaltirea pe versuri tocmită*, la care fac trimiteri şi cele mai noi studii de istorie literară veche, parte din ei citaţi şi astăzi în manualele şcolare clasa a IX-a de liceu.

Literatura religioasă se încheie cu un fragment reprodus din *Neatârnarea mitropoliei Moldovei* de mitropolitul Gheorghe al II-lea.

Comparativ cu ceea ce se prevede în epoca noastră în manualele şcolare şi în programe la acest capitol, constatăm că lipsesc date despre *Biblia de la Bucureşti*, *Noul Testament de la Bălgrad*, activitatea lui Antim Ivireanul, dar să notăm că la pagina 34 găsim *Epistoliea lui Paul apostolul către Filimon* de Silvestru (călugăr din Ardeal) despre care se spune după „analectele" lui T. Cipariu, că „acesta a tradus *Testamentul* nou, tipărit la Alba-Iulia în 1648".

Înainte de a trece la literatura istorică, profesorul Aron Pumnul dă câteva date despre Mihai Halici, reproducând *Întâile versuri exametre în limba română* şi urmează date biografice şi fragmente, de obicei ample, din cronica lui Gr. Ureche (p. 68—96), M. Costin (p. 96—142), N. Costin (p. 142—166), I. Neculce (p. 166—207), M. Mustea (p. 207—221), Spătariul Ioan Canta (p. 222—224), Ioan Cogalniceanul (p. 224—234), Radu Greceanul (p. 241—244), Radu Popescul (p. 245—253), Dimitrie Cantemir (p. 297—315), lipsind doar Stolnicul Constantin Cantacuzino. Aron Pumnul mai include şi necrologul lui Ştefan cel Mare, găsit de C. Hurmuzachi la un boier din Basarabia, pe care-l reproduce în întregime pentru că constituie o pagină minunată de patriotism, deşi consideră că este făcut cu mulţi ani după moartea lui Ştefan.

Din literatura premodernă sunt cuprinşi : I. Văcărescu (26 de pagini), cu ce are mai reprezentativ : *O zi şi o noapte de primăvară la*

Văcărești (fragmente), ceea mai realizată dintre poeziile erotice, *Peaza bună* și *Peaza rea*, din care se vede înrâurirea literaturii populare în tehnica versului, valorificarea unor credințe populare, *Cele patru virtuți* și *Tipografia*, poezii de nuanță filozofică în care se întâlnește ideea unității naționale;

Ion Barac (12 pagini) cu fragmente din *Arghir și Ileana cu părul de aur*, cântul II, în care versurile sunt asemenea celor populare;

Paris Mumuleanu (10 pagini) cu poemul *Plângerea și tânguirea patriei*, în care se cuprind acele strigăte de deșteptare care l-au făcut pe Eminescu să-l denumească în *Epigonii*, „glas cu durere";

P. Maior este așezat după Mumulean, cu 40 de pagini din istoria sa, după ce, în notița biografică, Aron Pumnul consemnează afirmațiile lui Ion Eliade Rădulescu și M. Kogălniceanu despre acest „*Moise al românilor*, carele prin istoria despre începutul românilor în Dacia, a scos pre români din robia neștiinței originii sale celei strălucitoare" p. 342; Daniil Scavinschi, (75 de pagini) cuprinzând *Călătoria la Borsec* și traducerea dramei *Democrit* de Regnard, precedată de o epigramă care a contribuit în mare măsură, la caracterizarea „cel trist și mic", consemnată de Eminescu;

Vasile Fabian Bob (10 pagini), figurează în manual cu o amplă notiță biografică (p. 507—512) și cu *Moldiova la 1821* și *Geografia țintirimului*, bucăți pe care, prin intermediul *Lepturariului*, le-a cunoscut Eminescu și care l-au influențat mai târziu.

Se mai cuprind fragmente din satirile lui Antioh Cantemir (33 de pagini) în traduceri realizate de A. Donici și C. Negruzzi.

Tomul III al *Lepturariului*... se încheie cu prezentarea lui Vasile Cârlova; notița biografică este după Ioan Eliade, iar poeziile incluse — în număr de trei: *Păstorul întristat*, *Inserare* și *O noapte pe ruinele Târgoviștii*.

Tomul IV, partea I, pentru clasa a VII-a, cuprinde reproduceri din scriitorii care se studiază și astăzi în școală:

I.H. Rădulescu (p. 177—212), Cântul I și II din *Mihaida*, *Rugăciunea de seară*, *La moartea lui Cârlova*, *Serafimul și Heruvimul* și o scriere în proză *Jocul Călușarilor*;

Gr. Alexandrescu (p. 275—289), reproducându-se poeziile: *Trecutul*, *Umbra lui Mircea la Cozia*, *Fericirea*, *Răsăritul lunii*, *Epistolă către dumnealui Ioan Văcărescu* și *Lebăda și puii corbului*

C. Negruzzi (p. 242—255), figurând cu poemul *Aprodul Purice*;

D. Bolintineanu, (p. 406—416), fiind reprezentat prin: *O noapte la morminte*, *Mortul*, *Ferentarul*, *Proscrisul*, *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*, *Mircea cel Mare și solii*, ș.a.;

Din Cezar Bolliac (p. 292—299), se dau *O dimineață pe Caraiman*, *Prunculș* și *Sila*;

N. Bălcescu (p. 371—408) apare în manual cu studiile *Cuvânt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor* și *Puterea armată la români*;

M. Kogălniceanu (p. 255—275) este reprezentat prin *Cuvânt la deschiderea cursului de istorie națională*, 1834 la Iași;

Gh. Șincai și S. Micu apar cu fragmente din istoriile lor, A. Doinci, cu un număr de nouă fabule, Gh. Asachi, cu sonetul *La introducerea limbei naționale române în învățătura publică în Moldova la anul 1828*,

apoi *Prolog la teatrul românesc din Iași 1837*, *Cuvântul cel din urmă al lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei către fiul său Bogdan în anul 1503* (scriere în proză) și alte poezii, T. Cipariu cu bucățile în proză *Începutul literaturii românești* și *Puterea de viață a națiunii române*, listă în care includem și alte nume ca : Al. Beldiman, Vasile Pogor, Ioan Pralea, bucovineanul Vasile Ianovici, Ioan Molnar, Gh. Lazăr, Ioan Maiorescu (inclus în manual pentru că a demonstrat vechimea noastră în Transilvania, a apărat limba de atacurile străine, pentru cercetările sale asupra istroromânilor), C. Conachi, A.T. Laurian, G. Săulescu, Alexandru Hașdeu, Dr. Vasile Pop, T. Rococea, D. Țichindeal, nume mai mult sau mai puțin cunoscute.

Tomul IV, partea a II-a, manual pentru clasa a VIII-a, ne reține atenția cu scriitorii : V. Alecsandri (p. 189—195), cu *Strigoiul*, *Cântec haiducesc*, *Adio Moldovei*, *Pădurea Strunga*, *Cântec ostășesc*, *Lăcrămioarele*, *Șoldan Viteazul sau recrutul moldovean* ș.a. ;

G. Sion (p. 229—253), cu *Fiica și mama* (Bucovina și Moldova la 1848), *Adio la Bucovina*, *Punga mea*, *Poetul moldav către partea Basarabiei reîmpreunată cu Moldova* etc . . . ; Andrei Mureșanu (p. 73—81) cu *Răsunet*, *Alt răsunet*, *Glasul unui român*, George Creţianu (p. 267—271) cu *Dorul țării*, *Rugăciunea* (după o noapte de studie), Gh. Tăutu cu poeziile *Românul*, *Arcașul*, *Țara mea*, *Dorul meu*, George Baronzi cu *Pe pagina unei istorii moldovene*, Dumitru Gusti (poezie și proză), Ion Pușcariu, C. Aricescu, Ioan Negruț, N, Israte, Florian Aron, Al. Pelimon, C. Aristia, Paul Iorgovici, H. Grandea, George Radu Melidon, V. A. Ureche, Aron Densușianu și mulți alții reținuți de Aron Pumnul în manualul său și prezentați cu multă generozitate.

Multe nume au fost introduse în cărțile sale nu numai pentru activitea literară ci și pentru cea culturală și științifică, desfășurată pentru slujirea cauzei române (Gavril Munteanu, tom IV, partea a II-a, p. 44, elogiat pentru că a luptat pentru deschiderea a cât mai multe școli în limba română, fiind și întemeietorul liceului român din Brașov).

Manualul lui Aron Pumnul este o operă de pionierat în literatura didactică românească, fiind conceput pentru toate clasele liceale, cuprinzând un bogat volum de cunoștințe și urmărind formarea unor generații de tineri cu o cultură temeinică și vastă. Scriitorii cuprinși în *Lepturariu* sunt din toate provinciile românești, ca expresie a unității spirituale a poporului român, cu merite literare mai mari sau mai mici, dar toți militanți devotați cauzei naționale, luptei pentru dezvoltare și progres. Fragmentele selectate pentru *Lepturariu* alcătuiesc pagini de mare vibrație și însuflețire patriotică, de înălțare a valorilor noastre naționale.

Aron Pumnul a procedat, cum și astăzi procedăm, cu prezentarea unor date despre viață și operă scriitoriilor, cele mai importante —, încheindu-le cu ceea ce a considerat esențial în activitatea scriitorului respectiv. Urmează apoi fragmente selectate, fără nici un fel de comentariu. Redând multe scrieri în întregime, profesorul intenționa să lase libertatea ca fiecare elev să-și formeze o părere proprie despre operă respectivă.

C. Loghin vorbind despre manualele lui Aron Pumnul preciza : „Meritul acestor manuale este nu numai de a fi dat lui Eminescu cunoștințe foarte temeinice din literatura română, ci și de a-i fi trezit interesul pentru această literatură și de a-i fi arătat calea pe care să poată cunoaște tot

ce s-a scris în românește până la dânsul"[5]. Și nu numai atât. Ele au educat generații și generații de tineri în spiritul dragostei de neam, în spiritul sacrificiului pentru națiune. Prin intermediul acestor manuale au învățat generațiile trecute că

„Mult e dulce și frumoasă
Limba, ce vorbim" (G. Sion),
„Țara mea are câmpii mănoase
Dealuri înalte cu mândre flori"
„Și-oricât timp român voi fi
Nu mă tem că voi pieri" (Gh. Tăutu)

iar din *Adio la Bucovina* de G. Sion, împrejurările în care aceasta a fost răpită:

„Nu plâng eu nici ursita, ce prin diplomație
Te-a smuls de lângă muma ce-o dată ai avut".

Al. Hurmuzachi aprecia că *Lepturariul* reprezintă un adevărat „tezaur al literaturii noastre, un substrat foarte prețios pentru istoria literaturii noastre", „un op unic în felul său la români, și carele, chiar după judecata și a străinilor celor mai competenți, poate susține prea bine asemănarea cu opuri de altfel ale altor literaturi mult mai înaintate"[6].

Eminescu ia apărarea *Lepturarelor* în polemica cu D. Petrino din 1870[7] și face o caracterizare a lor. „Dacă apoi *Lepturariul* a exagerat în laude asupra unor oameni, ce nu mai sunt, cel puțin aceia, mulți dintre ei, au fost pioneri perseveranți ai naționalității și ai românismului — pioni, soldați gregari, a căror inimă mare plătea poate mai mult decât mintea lor, e adevărat! — care însă de nu erau genii, erau cel puțin oameni de-o erudiție vastă"[8].

Dacă mulți dintre cei elogiați de Aron Pumnul au fost uitați, nu trebuie pierdut din vedere faptul că nici unul dintre scriitorii de talent, care se afirmă până la acea dată, nu lipsește din aceste manuale.

Importanța *Lepturarelor*... constă deopotrivă în caracterul informativ și educativ. „Într-o vreme când programa analitică austriacă — — scrie C. Loghin — caută să perverteasca sufletul tineretului român, îmbâcsindu-l cu diferite cunoștințe mai mult sau mai puțin folositoare, când istoria românilor nu se învăța în școli, iar istoria patriei însemna istoria Austriei, când deci elevii români din Bucovina trebuiau să cunoască pe toți urmașii lui Rudolf de Habsburg, fără să aibă idee cine odihnea de veci sub lespedea de la Putna, *Lepturarele*... lui Aron Pumnul au venit să suplinească și această lipsă, dând elevilor ample cunoștințe din istoria neamului și numai exemple din care ei să fie înălțați sufletește"[9].

[5] C. Loghin, *Aron Pumnul — Mihai Eminescu*, Cernăuți, Editura „Mitropolitul Silvestru", 1943, p. 83.

[6] A. Pumnul, *op. cit.*, p. 8—9.

[7] D. Petrino, *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina*, Cernăuți, Tiparul lui Bucoviecki și Comp., 1869.

[8] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 82.

[9] „Revista Bucovinei", I, nr. 5, mai, 1942, p. 158.

Carte de minte, inimă și literatură, *Lepturarele* lui Aron Pumnul au servit școlii din Bucovina istorică aflată sub dominație austriacă, crescând generații de tineri în spiritul dragostei pentru patria și poporul român.

Zusammenfassung

Einer der wichtigsten grossen Buchgelehrten unseres Volkes war Aron Pumnul. Er kam von Blaj nach Czernowitz nach den Begebenheiten von 1848.

A. Pumnul war der erste Professor für rumänische Literatur und Grammatik auf das neue Institut für Philosophie aus Czernowitz.

Weil er für seine didaktische Aktivität keine Lehrbücher hatte, musste er selbst solche Lehrbücher für die rumänische Literatur und Grammatik herausgeben.

In dem vorliegendem Material wird nur über seine literarische Tätigkeit geschrieben. Und zwar das Buch : ,,Lepturariu rumânesc...", Lehrbuch für Schüler, der acht Klassen, in vier Bänder, sechs Teile wurde zwischen 1862—1865 in Wien — herausgegeben.

Es werden Beweise gebracht um zu behaupten, dass dieses Buch, für die ersten vier Klassen, der erste Auswahl aus der rumänischen Literatur ist. Hier werden Schriftsteller aus allen rumänischen Provinzen und ihre Werke umfasst.

Das Lehrbuch für die Klassen V—VIII zusammen mit dem Studium ,,Kursus für rumänische Literatur" bildet eine Geschichte unserer Literatur von den ersten Anfängen bis 1861, indem das Material zusammengebracht und für den Druck vorbereitet wurde.

Viele, sehr viele Generationen aus Bukowina haben mit Hilfe A. Pumnus Bücher studiert und sich gebildet.

LUPTA DE EMANCIPARE NAȚIONAL REFLECTATĂ ÎN PAGINILE „FOII SOCIETĂȚII PENTRU LITERATURA ȘI CULTURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA"

MARIAN OLARU

Viața culturală din Bucovina intră într-o nouă etapă, după 1861, când provincia se desprinde de Galiția și devine „țară de coroană autonomă cu titlul de Ducat" și cu dietă, în frunte cu un „căpitan al țării"[1]. Intelectualitatea bucovineană înființează Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina în 1862 și se simțea nevoia și a unei publicații, care să reflecte mișcarea culturală din provincie. Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina scoate „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina" cu începere din martie 1865, publicație lunară. Redactorul revistei este Ambrozie Dimitroviță, iar de la 1 august 1866, I. G. Sbiera, până în decembrie 1869, când își încetează apariția[2]. Articolul programatic, *Către cititorii noștri*, din primul număr, semnat Comitetul redacțiunii, pledează pentru unirea tuturor forțelor intelectuale în promovarea cultului naționale. Revista își propunea să traducă în viață testamentul lui Doxache Hurmuzachi: „nu uitați că aveți trei mari îndatoriri și sfinte pentru care aveți să răspundeți înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și a urmașilor noștri; aceste trei îndatoriri sunt: patria, limba și biserica"[3].

Gheorghe Hurmuzachi, sesizând principalele comandamente ale luptei de emancipare națională, în articolul *Către cetitori*, își îndemna confrații să năzuiască și să acționeze pentru o viață națională proprie, pentru o înaltă dezvoltare spirituală și morală.

Autorul definește secolul al XIX-lea „ca secolul naționalităților, unde oricare națiune se luptă cu toată energia pentru respectarea individualității sale, pentru libertatea de a se dezvolta și de a se cultiva în limba sa proprie"[4]. Mai cu seamă românii bucovineni, trebuiau să se preocupe de dezvoltarea luptei naționale de răspândirea „Foii", de împlinirea chemării și a onoarei de a răspunde pentru aceasta în fața „confraților" și „înaintea viitorului".

[1] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe. București, Humanitas, 1991, p. 107—116.

[2] P. Țugui, *Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina 1865—1869*, „Analele Universității din Craiova", Seria Istorie. Geografie. Filologie, I. Craiova, 1972, p. 185—193.

[3] Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775—1918, în legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți, 1926, p. 83—89.

[4] „Foaia Societății", II (1866), nr. 8—11, p. 215.

Un loc deosebit îl ocupă, în paginile „Foii Societății", istoria — știință „formatoare de conștiințe și aducătoare de temeiuri pentru intensificarea luptei naționale". Aceasta se explică și prin progresele realizate de școala istoriografică românească, iar „Foaia Societății" nu făcea decât să concretizeze obiectivele fundamentale ale „Societății pentru cultură". Acestea constau în „înlăturarea întunericului neștiinței" și răspândirea luminii cunoașterii, în datoria conaționalilor de a-și însuși limba maternă, de a cunoaște trecutul de luptă al poporului, marile personalități culturale și politice ale neamului. Alexandru Hurmuzachi, cunoscând importanța studiului istoriei pentru dezvoltarea conștiinței naționale a dat o admirabilă definiție istoriei și a definit rolul ei în cunoașterea umană : „Cine poate lumina, cine poate cârmui un popor fără a-i cunoaște istoria, care singura e în stare de a ni-l arăta după ființa sa adevărată ?"[5]

W. Hoffmann, sesizând specificul existenței poporului român pe aceste meleaguri, în lucrarea sa *Descrierea pământului* (preluată în paginile sale de „Foaia Societății", nr. 8—10 din anul 1868), afirmă următoarele : „În țările frumoase și foarte roditoare dintre Dunăre, Marea Neagră, Nistru și Tisa, locuiește un popor vânjos și de viță nobilă, descendent al vechilor romani... țăria sa este de zece milioane, locuiesc compact și are o preferință ca nu mai puține popoare moderne,... are aceeași religie, aceleași datini caracteristice și una și aceeași limbă... privind la istoria lui cu luare aminte, trebuie de o parte să-l admiri, văzându-l cu câtă încredere în sine și înțelepciune a dat piept cu toate valurile, ce s-au revărsat asupra lui cu furie, ieșind din toate învingător..."[6]

Redacția „Foii Societății", inițiind ciclul de *Studii istorice literare*, începând din ianuarie 1867, adaugă la bucățile literare propriu-zise o parte istorică, care se vroia întregitoare a studiilor istorice literare, dar și temei cultural și politic formator de cunoștințe pentru cei ce aveau să citească „Foaia". În articolul de început al *Studiilor istorice literare*, se arată că se urmărește realizarea istoriei literare a românilor, dar că aceasta este strâns legată de istoria politică „fără de care nici nu s-ar putea înțelege deajuns, de aceea vom schița mai întâi evenimentele politice dintr-un răstimp anumit"[7]. Din nr. 2, al anului 1867, *Studiile istorice literare* prezintă istoria antică a pământurilor românești dintre Nistru Tisa, Dunăre și Marea Neagră, adică istoria tuturor ținuturilor locuite de români la vremea când publica revista. În primul rând sunt abordate cauzele războaielor daco-romane și este subliniată vitejia și abilitatea lui Decebal în obținerea unei păci avantajoase în anul 89 d. Hr. De asemenea, sunt prezentate războaiele dintre daci și romani din anii 101—102 ; 105—106 d. Hr., arătându-se că datorită numărului mare de romani care au rămas în Dacia, numele, limba, datinile și aplecările locuitorilor săi (ai Daciei Traiane, n.n.), sunt mai romane decât celelalte provincii cucerite de romani"[8]. În continuarea studiilor, sunt prezentate probleme ca : retragerea aureliană, raporturile autohtonilor cu „barbarii", caracterul latin al limbii române, moștenitoare a limbii latine populare și rolul creștinismului în istoria românilor.

[5] *Ibidem*, IV (1868), nr. 3, p. 74.
[6] *Ibidem*, IV (1868), nr. 8—10, p. 244.
[7] *Ibidem*, III (1867), nr. 1, p. 10.
[8] *Ibidem*, nr. 2, p. 25.

În nr. 5 și 6 ale „Foii Societății", din anul 1867, se insistă asupra împrejurimilor în care împăratul Aurelian a fost constrâns de „împrejurări fatale" să lase Dacia în mâna goților. Autorul studiului istoric insistă asupra ariei de formare a poporului român, prezintă modul de formare a macedo-românilor, țânțarilor sau cuțovlahilor. La baza scrierii acestui studiu istoric, stă ideea continuității de locuire a românilor pe aceeași vatră istorică[9], a existenței unor forme proprii de organizare a romanizaților după retragerea aureliană, forme care aveau la bază, cum spun autorii articolului „moșnenii", „bătrânii", „alegii de popor" și care se numeau „juzi mici", „consuli", „pretori". Apoi, sunt prezentate populațiile migratoare care s-au perindat pe pământul fostei Dacii : goții, hunii, gepizii, slavii, bulgarii, longobarzii și avarii, ariile de formare ale acestor populații și teritoriile românești peste care s-au „lățit" acestea. Concluziile acestui studiu istoric sunt formulate astfel : „neprudința" lui Aurelian care a părăsi Dacia traiană ; încercările urmașilor acestuia de a recuceri Dacia ; pătrunderea protoromânilor și românilor în forme specifice la asaltul „barbarilor" ; așezarea slavilor în sudul Dunării care „au avut o înrâurire stricăcioasă asupra românilor în privința dezvoltării spirituale a acestora" ; așezarea bulgarilor în dreapta Dunării a dus la desprinderea populației romanizate din nordul Dunării de împărăția romană.

Articolul intitulat *Încreștinarea românilor*, apărut în nr. 1, din anul 1867, este inspirat, după cum scriu autorii lui, de scrierile din *Magazinul istoric* al lui A.T. Laurian și Nicolae Bălcescu, precum și de *Istoria Bisericii* a lui Andrei Șaguna. Subiectul era în opinia autorului de o deosebită importanță și venea să sublinieze străvechimea creștinismului românesc, pavăza unității românilor față de „toată urgia și furia barbarilor", argument de neclintit al unității și continuității de locuire a românilor în aceeași vatră istorică. Un rol deosebit în creștinarea strămoșilor noștri l-au avut, după cum subliniază și autorii studiului, legiunile romane și colonii, care au adus în Dacia creștinismul. Odată creștinați, romanizații din nordul Dunării au avut un rol deosebit în creștinarea goților (încă din vremea împăratului Valerian în Dacia erau preoți creștini). Astfel, leagănul poporului român a devenit „leagănul creștinătății popoarelor vecine și conlocuitoare"[10].

Conștienți de rolul pe care îl au însemnele care afirmă identitatea națională, realizatorii „Foii Societății" găzduiesc în paginile revistei informații privitoare la activitatea conaționalilor din România, pentru realizarea și aducerea la București a copiei Columnei lui Traian. Astfel, în nr. 4 din 1867 al „Foii Societății" se reproduce un articol din ziarul „Românul", din 9 februarie 1867, în care V.A. Urechia, „apostol sincer a tot ce se numește românism și cultură națională", propune camerelor legiuitoare ale României realizarea acestei întreprinderi cu caracter național. Autorii comentariului pe marginea articolului menționat deplâng lipsa de înțelegere a parlamentului României, care nu a prevăzut în buget sumele necesare realizării acestei propuneri, aprobând în același timp

[9] *Ibidem*, nr. 5—6, p. 106.
[10] *Ibidem*, nr. 1, p. 12.

atitudinea lui George Bariţiu care arăta necesitatea aducerii copiei Columnei la Bucureşti.

Consecventă principiului formulat de preşedintele „Societăţii pentru cultură", Gheorghe Hurmuzachi, în adunarea comitetului societăţii din ianuarie 1867, de a produce cu mijloace puţine, rezultate mari „şi a birui în prezent piedicile multe şi greutăţi"[11], „Societatea" şi-a fixat ca scop, în şedinţa comitetului din ianuarie 1868, înfiinţarea unei catedre de istorie naţională. Se propunea a se ţine un curs de istorie naţională română, timp de opt luni, cu trei ore pe săptămână şi că acesta trebuie să fie gratuit şi „oricine să aibă dreptul a se înscrie la dânsul şi a-l cerceta"[12]. Preocuparea societăţii pentru întemeierea acestui curs se înscria pe linia dezvoltării culturii naţionale, a intensificării luptei de emancipare naţională, beneficiind de prevederile legii austriece din 21 decembrie 1867, care arăta că cetăţenilor austrieci le este garantat accesul liber la ştiinţă şi învăţătură. Obiectivul înfiinţării unei catedre de istorie a românilor se va perpetua peste timp şi după înfiinţarea universităţii germane din Cernăuţi, inaugurată odată cu centenarul ocupării Bucovinei de către austrieci. Cererilor insistente ale românilor privitoare la înfiinţarea unei catedre de istorie naţională, li s-a răspuns cu înfiinţarea catedrei de „Istoria Europei sud-estice, cu deosebită consideraţie a istoriei românilor", al cărei prim titular a fost profesorul Ion Nistor[13], începând din 12 octombrie 1912.

O importantă modalitate de redeşteptare a sentimentelor naţionale a reprezentat-o, pentru colectivul de redacţie al „Foii Societăţii", evocarea unor personalităţii ilustre din trecutul neamului, pentru a constitui exemplu şi imbold la acţiune. Astfel de personalităţii sunt evocate prin tehnica paralelismului în nr. 6—7, din iunie-iulie 1868. Cele două personalităţi alese sunt Decebal şi Ştefan cel Mare în studiul istoric al lui Alecu Ruso. Ştefan cel Mare este prezentat ca un „luceafăr luminos", un „om gigantic ce împle ochii", în timp ce Decebal este un soare întunecit, umbra lui întinzându-se mai departe decât lumina lui Ştefan. Ceea ce le este comun celor două personalităţi este „aceeaşi idee sublimă : neatârnarea patriei lor !"[14] Cei doi eroi, spune Alecu Ruso, au lăsat „testamenturi patriotice", testamentul lui Decebal a fost sacrificiul lui pentru apărarea poporului său, iar testamentul lui Ştefan a fost determinat de gestul ridicării „spadei sângeroase" care căzuse din mâna lui Decebal. Autorul articolului se întreabă „Cine oare va fi chemat a ridica spada purtată cu atâta glorie de Ştefan cel Mare ! Şi când"[15] ?

F. Caniţu, începând cu numeroasele contribuţii, publică un „studiu etnografic" despre „ţânţari", dovadă a preocupărilor redacţiei „Foii", pentru studierea istoriei tuturor românilor, între aceştia şi a celor din sudul Dunării. Autorul studiului precizează că ţânţarii sunt românii mauro sau cuţovlahi, care erau răspândiţi pe întreaga suprafaţă a Turciei europene de atunci, formând unul din cele mai însemnate elemente de cultură ale ei. Precizând mai exact aria de răspândire a „ţânţarilor",

[11] *Ibidem*, nr. 3, p. 59.
[12] *Ibidem*, IV (1868), nr. 3, p. 59.
[13] Ion Nistor, *op. cit.*, p. VIII—IX.
[14] „Foaia Societăţii", IV (1868), nr. 6—7, p. 158—160
[15] *Ibidem.*

autorul arată că aceștia trăiesc în Bulgaria, Macedonia, Tracia și Albania. Aceștia, se ocupau mai ales cu comerțul și locuiau în marile orașe ale țărilor menționate. „Țânțarii" înșiși, se numeau cu plăcere români și se mândreau a fi urmașii romanilor de pe acele locuri. Acolo unde trăiesc „țânțari", se țin de biserica greco-ortodoxă, iar liturghia se citea în limba română — spun autorii articolului. Pentru acest drept „țânțarii" au jertfit sume mari, într-un proces cu „comuna" grecească din Pesta. Făcând o prezentare a localităților în care trăiesc, autorul studiului arată că „satele lor frumoase, ce par a fi târgușoare", vara sunt „deșerte" și numai iarna se populează, când ei coboară din munți[16]. „Țânțarii" sunt caracterizați ca fiind sârguincioși, întotdeauna câștigând mai mult decât trebuințele familiei.Profesiile de bază ale lor sunt, alături de negoț și oierit, tâmplăria, zidăria, lăcătușeria. De asemenea, se arată aplecați spre arhitectură și artă. „Țânțarii" sunt pomeniți în izvoarele istorice ca dând dovadă de patriotism și mult curaj, fiind pomeniți în luptele împotriva turcilor. Încercând să evalueze numărul acestei populații românești din sudul Dunării, F. Caniţu estimează că s-ar ridica la 500.000 de suflete. În acest număr nu sunt cuprinși românii balcanici din Serbia, Bulgaria și Dobrogea.

În dorința de a oferi cititorilor săi o imagine completă a situației românilor din celelalte teritorii aflate sub dominație străină, colectivul de redacție și colaboratorii revistei s-au oprit și asupra studiului *Românismul în Banat*! publicat în nr. 11, din anul 1865 al „Foii Societății". F. Caniţiu, arată că neamul românesc din Banat s-a ținut „morțiș de limba lui" și nu a primit limba celorlalte naționalității, deși trăia în amestec cu sârbii, ungurii și germanii. Românul din Banat și Transilvania, spune autorul, nu s-a acomodat a învăța germana, sârbeasca sau ungureasca; toate „națiunile" Banatului vorbesc românește „și aceasta așa de general încât germanii și sârbii se înțeleg între altele numai în limba română"[17].

Pentru înțelegerea situației românilor din Transilvania, mai ales după realizarea dualismului austro-ungar și adoptarea de către parlamentul maghiar a legilor îndreptate împotriva mișcării de emancipare națională a românilor, „Foaia Societății" publică articolul intitulat *Pentru cunoștința istoriei maghiarismului*, studiu tradus din jurnalul german de la Viena „Internationale Revue". Articolul cuprinde în fapt cuvântarea lui August Greguss, în ședința ținută la Academia Maghiară la 3 decembrie 1867, din care se desprind ca relevante următoarele idei: „limba maghiară nu este o limbă generală în Ungaria de după 1867, dovadă că ea nu este utilizată în tratarea afacerilor publice, fiind înlocuită de limbile: germană, slovenă, și română; proporția dintre maghiari și nemaghiari este net în favoarea nemaghiarilor (5 milioane maghiari — 7—8 nemaghiari) și aceștia din urmă au numeroși cosângeni și veri în afara Ungariei, fapt care duce la izolarea Ungariei pe plan internațional; problema naționalităților din Ungaria era una dramatică, care impunea abordarea cu tact a acesteia de către conducătorii maghiari"[18].

Pe aceeași linie se înscrie și articolul intitulat *Cele șapte păcate ale Transilvaniei*, publicat de „Foaia Societății", în numerele 1—2 din 1869. Articolul menționat este o traducere din publicația „Die Reform",

[16] *Ibidem*, I, (1865), nr. 1—3, p. 56.
[17] *Ibidem*, nr. 11, p. 273.
[18] *Ibidem*, IV, (1868), nr. 8—10.

ce apărea la Viena sub redacția lui Francisc Schuselka (nr. 1 pe 1869). *Cele șapte păcate ale Transilvaniei* prezintă situația deosebit de dificilă a românilor transilvăneni în vremea dualismului austro-ungar și unirea arbitrară a Transilvaniei cu Ungaria. „Dieta împiedică să vorbească (protesteze) pe deputații români și sași... și eroii parlamentului maghiar amenințau cu pumnul ridicat"[19], descrie revista vieneză atmosfera ce domnea în parlamentul maghiar după 1867. În articolul menționat, autorul aduce grave critici politicii maghiare de deznaționalizare a națiunilor asuprite, arătând că metoda folosită de autoritățile maghiare este dezinformarea, falsificarea adevărului istoric: „Foile maghiare sunt pline de neadevăruri istorice și nicăieri în Europa nu se falsifică istoria mai mult și nu se scrie cu atâta părtinire ca în Ungaria"[20]. În continuare Schuselka subliniază că Transilvania este cheia Orientului, că-n trecutul ei istoric erau, la acea dată, multe pete albe, dar pentru cunoașterea acestor perioade erau necesare cercetări nepărtinitoare. Se subliniază apoi că, niciodată, ungurii n-au cucerit cu arma Transilvania și că de la începuturile stăpânirii maghiare în Transilvania, românii se aflau între cele patru națiuni egal îndreptățite politic, adică: românii, ungurii, secuii și sașii (natio Valachorum, nobilum, Sicularum, Saxonum). Documentele istorice dovedesc că până către mijlocul secolului al XV-lea, „națiunea" română se afla între „staturile" și „ordinile" regatului maghiar (status et ordines regni). Românii aveau un mod propriu de organizare și o administrație proprie. După ce, în 1438, au fost excluși formal din rândul „staturilor" și „ordinilor", ca urmare a măsurilor papilor Grigore al IX-lea și Clement al VI-lea, se încearcă integrarea românilor în biserica apuseană. Persecuțiile religioase și aservirea țărănimii au determinat înrăutățirea continuă a situației românilor transilvăneni, fapt marcat și prin *Tripartitul lui Werböczi*, prin *Aprobate* și *Compilate*. Cele trei națiuni privilegiate, împreună cu cele patru confesiuni ale lor, se numesc chiar de către un ungur, șapte păcate ale Transilvaniei[21] — sublinează autorul studiului.

În partea finală, studiul prezentat cuprinde dezvoltarea mișcării naționale a românilor în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, de la acțiunile lui Inochentie Micu, la revoluția română de la 1848 — surprinzând mersul continuu și ascendent al mișcării românilor în secolul naționalităților.

Nu mai puțin interesați de istoria Bucovinei s-au arătat membrii colectivului redacțional al „Foii Societății". Dovada în acest sens este referirea directă la evenimentele care aduseseră această parte a pământului românesc în componența imperiului habsburgilor, precum și publicarea unor documente, inedite atunci, privitoare la chestiunile controversate de cedare de către Poartă a pământului nordului Moldovei către Austria. Astfel, sub titlul *Acte relative la cesiunea Bucovinei* este publicată „convențiunea cu poartă otomană" în privința cedării Bucovinei și a demarcării între Transilvania și „teritoriul turcesc" din 7 mai 1775. În argumentația privitoare la publicarea acestui document se arată că este după „o copie demnă de credință, ce se află în arhivele Curții și ale statului Austriei"[22].

[19] *Ibidem*, V (1869), nr. 1—2, p. 38.
[20] *Ibidem*, p. 39.
[21] *Ibidem*, p. 42.
[22] *Ibidem*, nr. 6—12, p. 133—154.

Această preocupare a cărturarilor români de atunci anunța eforturile pe care avea să le facă școala istoriografică românească, pentru a demonstra că ceea ce se întâmplase în 1775 era o răpire de pământuri, așa cum va demonstra Mihail Kogălniceanu în *Răpirea Bucovinei*, apărută în 1875.

★

În 1848, prin decizia Consistoriului din 18 septembrie, se introduce limba română ca limbă didactică pentru toate materiile de studiu de la Institutul Teologic în locul limbilor latină, greacă și germană, concomitent se introduce și la Liceul latino-german din Cernăuți, limba română ca materie de studiu; catedra a fost încredințată lui Aron Pumnul, fost profesor de filosofie la Blaj, care, în urma evenimentelor revoluționare, se stabilise la Cernăuți. De la 1850 școala din Bucovina trece sub conducerea bisericii ortodoxe, prilej de creștere a numărului școlilor din această provincie românească, dar, așa cum sublinia Constantin Morariu, nici una românească. „În anul 1780 se aflau în Bucovina șase școli românești; după 85 de ani, adică în anul mântuirii 1865, nu se află în țara aceasta nici o școală curat românească"[23].

În epoca de redeșteptare națională deschisă de revoluția de la 1848—1849, ideile pumnulene fac școală prin urmărirea susținută a dezvoltării școlii în limba maternă. După 1860, preocuparea fruntașilor luptei de emancipare a românilor a fost de sporire continuă a numărului școlilor, de transformare a acestora în școli naționale, prin studierea limbii, literaturii și istoriei românilor. Articolele publicate în „Foaia Societății" pe această temă scot în evidență marile carențe ale organizării și funcționării școlilor din Bucovina acelei vremi: lipsa acută a manualelor școlare și cu deosebire a celor în limba română; în școlile poporale predarea obiectelor de studiu se făcea în 2—3 limbi, fapt care ducea la scăderea randamentului școlar; lipsa unor cadre corespunzător pregătite și „drept credincioase" învățământului național; lipsa din programa școlară a obiectelor care trebuiau să ducă la formarea conștiinței naționale—geografia și istoria și studiul ca obiect secundar al limbii și literaturii române. Această stare de lucruri a făcut obiectul unei analize detaliate în paginile „Foii Societății", prin publicarea articolelor lui Alexandru Hurmuzachi, *Despre o lipsă a învățământului public la noi* și *Carele e caracteriul și tendința învățământului public la noi*[24].

Prin aceste articole Alexandru Hurmuzachi atrăgea atenția asupra pericolului deznaționalizării ca urmare a lipsurilor mai sus menționate:

„...ca să ne pierdem naționalitatea noastră, păstrată cu ajutorul lui Dumnezeu și al brațului român peste un mileniu și jumătate de ani, și periclitată aici de un timp încoace mai mult decât în timpurile cele mai triste — ca să pierdem până și amintirea cine am fost și conștiința ce am mai rămas..."[25]

Analizând situația școlilor din Bucovina, dr. A. Dimitrovița sublinia că după 1850 este de netăgăduit un oarecare progres în domeniul învățământului, dar sistemul școlilor „poporale" are încă multe lacune, că

[23] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 69.
[24] „Foaia Societății", II (1866), nr. 3 și IV (1868), nr. 3.
[25] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 71.

sarcina şcolilor ar trebui să fie în a-i învăţa pe copii să scrie şi să citească să-şi facă o bună pregătire religioasă şi să posede suficiente cunoştinţe agronomice pentru ca de acestea să beneficieze întreaga lume a satului. Deplânge situaţia nemulţumitoare a urmăririi învăţământului superior de către fiii ţării, aceasta datorită lipsei de mijloace materiale.

Sesizând principalele necesităţi ale ţinutului românesc, A. Dimitroviţa susţine necesitatea pregătirii unor cadre pentru industrie, comerţ, „dregătorii", pentru aplicarea ştiinţei legilor. În acest sens evidenţiază eforturile „Societăţii pentru cultură" de a acorda stipendii elevilor meritoşi pentru o mai bună sprijinire a învăţământului de către comitetul şi dieta ţării, pentru o eficientă utilizare a „fondului religionar"[26].

Ioan Drogli, bun cunoscător al situaţiei învăţământului din Bucovina, în articolul *Unele cuvinte privitoare la învăţământul şcolii populare*, arată „cauzele adevărate ce împiedică învăţământul":

— salariul de numai 200 de florini pe an al învăţătorilor în sistemul învăţământului public făcea ca aceştia să se ocupe cu „treburi, care nu-s iertate unui învăţător";

— frecvenţă slabă a copiilor la şcoală şi necesitatea ca pretorii să intervină prin puterea lor politică pentru a-i sili pe oameni să-şi trimită copiii la şcoală;

— slaba prestaţie a preoţilor în răspândirea învăţăturilor bisericii şi neîndeplinirea sarcinilor ce ţin de efectuarea orelor de religie[27].

I. Gh. Sbiera se ocupă de înfiinţarea „comisiei de cercetarea şi compunerea cărţilor scolastice în limba română", arătând că înfiinţarea şcolii reale din Cernăuţi trebuia să aibă caracter confesional, propunea înfiinţarea unei preparandii pe lângă şcoala reală care să fie încadrată cu profesori „bărbaţi naţionali". Comisia pentru realizarea manualelor în limba română, înfiinţată la 9 ianuarie 1866, era compusă din protopopul Samuil Andrievici, profesor de teologie Vasile Mitrofanovici, profesor suplinitor de teologie Eusebiu Popovici, parohul din Ceahor, Artemie Iremievici, Alexandru Hurmuzachi, secretarul ţării, Orest Reni de Herseni, profesor Ioan Drogli şi profesor suplinitor I. Gh. Sbiera. Singurul care refuză participarea la această comisie este profesorul Eusebiu Popovici. I. Gh. Sbiera îşi exprima în paginile „Foii" speranţa ca această comisie să dea în scurt timp toate cărţile „scolastice" pentru şcolile reale în limba română[28]. În anul 1867, „Foaia Societăţii", publică lista manualelor pentru şcoala românească, traduse după cele germane: zoologia, botanica şi mineralogia. În anunţ se arată că I. Gh. Sbiera tradusese manualul de mineralogie [29].

În numerele 5 şi 6 din 1867, se arată că dezvoltarea sistemului de învăţământ este foarte importantă pentru o naţiune, deoarece „un popor poate atâta cât ştie, şi că nu se poate aştepta nimic mai mare, nimic mai durabil, nimic glorios de la o naţiune care nu s-ar îngriji deloc de a se vindeca de lepra neştiinţei"[30]. Această apreciere aparţine ministrului italian de atunci, Riscoli.

[26] „Foaia Societăţii" I (1865), nr. 9, p. 218—226.
[27] *Ibidem*,, nr. 11, p. 265—267.
[28] *Ibidem*, II (1866), nr. 7, p. 195—207.
[29] *Ibidem*, III (1867), nr. 4, p. 91—94.
[30] *Ibidem*, nr. 5—6, p. 127.

În articolul *Școlile poporale din Bucovina*, se publică o statistică pe anul 1867, în care se arată că din 45054 „copii buni de școală", doar 3073 „copii le cercetează", ei aveau doar 114 învățători. În acest sens se arăta: „cât de rău stăm noi în Bucovina cu răspândirea învățământului poporal, căci cele mai multe comune ale noastre n-au încă școale poporale, dar și unde se găsesc, ele nu-s cercetate deajuns, adică la vreo 6 și 3/4 de procente"[31]. Situația se prezenta și mai rău în satele izolate.

Pe linia aceloraşi preocupări în domeniul învățământului, în numerele 7 și 8 ale „Foii Societății", se vine cu o *Întâmpinare* din partea „privegheatoriatului" din Gura Humorului, arătându-se că situația în această zonă este mai bună decât se arăta în articolul precedent, înființându-se școli poporale la: Capul Câmpului, Gemenea, Stuplicani, Mănăstirea Humorului, Drăgoiești și Capul Codrului. În continuare se arăta că vina lacunelor manifestate în sistemul de învățământ trebuie împărțită și cu dregătoriile civile și politice.

Sub regimul constituției din 1867, se produc importante schimbări și în domeniul învățământului public, fapt reflectat și în paginile „Foii Societății". Astfel, în octombrie 1868 se publica „noua lege scolastică" preluată din buletinul legilor imperiale nr. 48, prin care se proclama despărțirea școlii de biserică și trecerea învățământului sub controlul organelor statului. Conform acestei legi, școlile se împărțeau în școli poporale (normale și elementare), școli mijlocii (gimnazii și școli reale) și școli înalte (universități și institute tehnice)[32].

În anul 1869 este adoptată o nouă lege a învățământului primar pentru țările de coroană ale Austriei, prin care era scos în totalitate învățământul primar de sub controlul bisericii, etatizându-se școlile primare. Legea decreta obligativitatea învățământului primar pentru copiii în vârstă de 7—13 ani și se organiza un curs supraprimar pentru cei cuprinși între 13 și 15 ani. Prin această lege, școlile din Bucovina au fost scoase de sub autoritatea consistoriului catolic din Lîov și a consistoriului ortodox din Cernăuți. Școlile erau trecute sub autoritatea consiliului școlar al țării și subordonate inspectorului general. Ca modalitate de organizare, consiliul școlar se întrunea sub președenția guvernatorului Bucovinei, având ca raportor inspectorul general. Pe trepte ierarhice diferite, se organizau consilii școlare (districtuale, comunale sau orășenești). Ca inspectori școlari au fost chemați oameni străini de țară: poloni, germani etc., care nu știau limba română. Fondurile pentru susținerea școlilor rămâneau pe mai departe pe seama țării, statul contribuia și el cu unele sume la constituirea bugetului pentru școli. Pe această cale se produce tot mai mult germanizarea învățământului și înstrăinarea școlilor de spiritul poporului. Totuși în anii '70. vor apărea chiar și în aceste condiții profesori români, care vor desfășura o rodnică activitate didactică, contribuind la redeșteptarea națională, cum ar fi: Ștefan Repta, Daniil Verenca, Ironim Munteanu, Samuil și Dimitrie Isopescu, Constantin Cosovici, Ștefan Dracinschi[33] etc.

*

Biserica, pilon important al edificiului național, ocupa un loc deosebit în acțiunea fruntașilor mișcării de emancipare națională. Doxache Hur-

[31] *Ibidem*, p. 126.
[32] *Ibidem*, IV (1868), nr. 8—10, p. 230—235.
[33] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 187—193.

muzachi în cunoscutul său testament politic arăta că: „Biserica țării noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletelor noastre, care, cu toate că are drepturile cele mai frumoase, se află totuși în împrejurările de față amenințată de niște jurstări nefavorabile și cere ajutorul fiilor săi ca s-o apere. Deci vă jur pe Dumnezeu, pe fericirea noastră și pe tot ce aveți mai prețios și mai sfânt, ca să fiți urmași demni de strămunii și părinții voștri, ca să vă nevoiți cu toată virtutea nu numai să apărați drepturile, religiunea și limba patriei voastre, ci să le lăsați urmașilor voștri într-o stare mai înfloritoare decât le-ați primit" [34].

Deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea a fost deosebit de frământat pentru preoții și mirenii bucovineni, în lupta lor pentru păstrarea caracterului național al bisericii ortodoxe, împotriva arhipăstorului lor Eugenie Hacman, dornic de mărire și putere în contra aspirațiilor de emancipare a păstoriților săi. Acțiunea deputaților români transilvăneni și bucovineni din parlamentul de la Viena, susținută de Andrei Șaguna, dusese la sfârșitul lunii septembrie a anului 1860 la apariția rescriptului imperial prin care toți episcopii ortodocși din Austria erau convocați în sinod la Karlowitz, pentru a chibzui asupra viitoarei organizări a bisericii ortodoxe din Austria. Era de fapt un succes al românilor, pentru că Francise Iosif își dăduse asentimentul în vederea creării unei mitropolii ortodoxe pentru românii aflați sub stăpânire austriacă. Prin ordonanța din 30 septembrie 1860, episcopii erau chemați să se consulte cu enoriașii asupra reformelor care trebuiau să se înfăptuiască. Neluând în seamă această cerere, episcopul Eugenie Hacman s-a sfătuit în zilele de 17, 18 și 19 ianuarie 1861 cu membrii „consistoriului înmulțit", iar hotărârile luate au fost aduse la cunoștința „adunării bisericești", la 30 ianuarie 1861. Cei 33 de participanți clerici au aprobat în bloc și semnat *Dorințele drept credinciosului cler din Bucovina*, care în esență solicitau ridicarea episcopiei bucovinene la rangul de mitropolie, crearea unui sinod eparhial al Bucovinei, numirea a 2 episcopi sufragani în Bucovina și trecerea administrației fondului religionar în seama consistoriului episcopal și a clerului. În motivația acestor „dorințe" se arăta: „Noi, bucovinenii, nu suntem cu toții români, ci o parte a confraților noștri religionari sunt ruteni. De am alege între Carlovăț și Alba-Iulia, nu ne-am putea învoi între noi. Unii s-ar trage încolo, alții încoace; așadar ceea ce ar conveni unora ar fi de supărare pentru ceilalți, până acum viețuim noi în Bucovina frățește și în concordia cea mai prietenoasă, unii cu alții; noi dorim cu toții ca această bună învoire și de acum înainte să fie. Pentru aceasta, să fim iertați dacă dorim și voim a delătura toate cele ce ar tulbura împăcarea și concordia acestor două elemente naționale și ar căsuna daune pentru biserica ortodoxă din Bucovina" [35]. Prin acest document, episcopul Eugenie Hacman își exprima împotrivirea față de cuprinderea românilor bucovineni, alături de transilvăneni, în mitropolia ardeleană. Atitudinea lui Eugenie Hacman a nemulțumit profund pe Andrei Șaguna care a spus cuvintele profetice: „atunci biserica bucovineană în loc să iasă din starea abnormă de până atunci, tot mai

[34] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 43.
[35] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 126.
[36] Idem, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București Editura, Casei Școalelor, 1916, p. 82—83.

afund se va încurca într-o stare și mai abnormă și va da hrană inamicilor ortodoxiei, care să se bucure de abnormitatea ce vine din partea ierarhică"[36].

În februarie 1862, intelectualii români precum: frații Hurmuzachi, Ioan Costin și alții protestează pe lângă primul ministru austriac Schmerling, cerând reforme în pas cu timpul. În martie 1862, fruntașilor români li s-a refuzat autorizația de a convoca o adunare de protest la Cernăuți. În anul 1864, mirenii adresează memorii direct împăratului în care susțin ecumenicitatea și sinodalitatea. [37]. Eugenie Hacman, răspunde acestora printr-o epistolă în limba germană, preluată apoi în 1899 de fruntașul ucrainean Ștefan Smal-Stocki sub numele de *Străduințele naționale și bisericești ale românilor din Bucovina*. Replica episcopului combătea „pretențiile" laicilor de a-și spune cuvântul în treburile bisericești. Cu toate eforturile lui Andrei Șaguna, în ședința din 27 august-8 septembrie 1864, de la Karlowitz, Eugenie Hacman susține ideea ca biserica ortodoxă din Austria să fie împărțită în trei: sârbească, românească a Transilvaniei și Ungariei și bucovineană. Propunerile episcopului Eugenie Hacman au stârnit o adevărată furtună de proteste și nemulțumiri atât în Transilvania, cât și în Bucovina. La 10 decembrie 1866, Eugenie Hacman a obținut de la guvernul Belcredi respingerea cererilor bucovinenilor, privitoare la dreptul mirenilor de a participa la conducerea treburilor acesteia. Encicilica jignitoare a episcopului Hacman a avut darul de a altera profund raporturile dintre păstoriți și păstor, dar mai ales a dus la alterarea caracterului național istoric al diecezei bucovinene. La 23 ianuarie 1873, Eugenie Hacman este numit mitropolit, dar n-a apucat să-și vadă visul împlinit, deoarece moare la 31 martie 1873, fără să fi ajuns la Cernăuți pe scaunul mitropolitan. La moartea sa, presa română scria despre Eugenie Hacman numit „Schismaticul": „moartea a stins persoana sa, să nu mai poată păcătui, a stins-o într-un moment când păcatele lui, trecând marginile Bucovinei, încercau să lovească în față toată creștinătatea" [38].

Sub directa influență a fraților Hurmuzachi, care s-au situat de partea acelui curent ce dorea transformarea bisericii ortodoxe într-una națională, „Foaia Societății" a reflectat pe cât a fost cu putință, frământările care cuprinseseră societatea bucovineană din acea vreme. În articolul *Înrâurința creștinismului asupra culturii geniului omenesc*, V. Mitrofanovița subliniază rolul deosebit al creștinismului în dezvoltarea culturii, în mod deosebit al artei și moralei. Odată cu creștinismul „se înființează în lume un spirit nou și modul de cuget asupra celor mai înalte obiecte și interese ale spiritului omenesc" [39]. Prin creștinism „i se deschide spiritului părțile eternității, i se descoperi minicia cea nefinită a omului" [40]. V. Mitrofanovița a arătat rolul bisericii în societate, mai ales în contextul evenimentelor din deceniul al șaptelea al secolului trecut. Autorul articolului a evidențiat că „biserica noastră până nu de mult a fost unica cultivatoare, păzitoare și păstrătoare de pierderea a limbii noastre. Apoi tot așa ne arată istoria, cum că servitorii bisericii creștine au dat impulsul la deșteptarea și renașterea națională a românilor" [41]. Arătând rolul deosebit

[37] Idem, *Istoria Bucovinei*, p. 129.
[38] *Ibidem*, p. 197.
[39] „Foaia Societății", I (1865), nr. 5, p. 10.
[40] *Ibidem*, p. 112.
[41] *Ibidem*, p. 115.

jucat de creştinism în istoria umanităţii, autorul evidenţiază rolul civilizator al acestuia, fiind cauza principală prin care unele seminţii barbare au devenit popoare civilizate: „creştinismul dă impulsul la civilizaţie. Crucii îi urmează aratul şi alte ocupaţii folositoare" [42].

În *Conferinţele pastorale*, Ion Ştefaniuc abordează o problemă deosebit de discutată în acea vreme, rolul preoţilor şi al bisericii în educaţia tinerei generaţii şi a lumii satelor în general. Păstorii sufleteşti — spune autorul articolului — au posibilitatea ca prin contribuţia lor să determine o mai bună frecvenţă în „şcolile poporale", pentru luminarea prin cultură a „poporului nostru". Sporirea numărului de şcoli săteşti avea efecte benefice şi asupra rolului şi locului bisericii în lumea satelor. În antiteză cu arhipăstorul diecezei bucovinene, autorul articolului susţine sensul naţional al existenţei bisericii ortodoxe în Bucovina: „de la şcoală atârnă înflorirea sau opunerea naţiunii şi a bisericii. Cu cât vor fi mai multe şcoli şi mai bine îngrijite, prin comunele noastre, cu atâta mai nobilă, mai bine crescută va fi generaţia cea nouă" [43].

În numărul 6-7 din 1868, s-a publicat în „Foaia Societăţii" prin reluare din ziarul „Albina" de la Viena „legea în cauza celor de confesiunea greco-orientală". Este cunoscut că ziarul „Albina" era ostil episcopului Eugenie Hacman şi găzduia în paginile sale scrierile intelectualilor şi preoţilor din Bucovina ostili ambiţiilor personale ale arhipăstorului lor. Legea care consacra ridicarea la rangul de mitropolie a episcopiei Ardealului era însoţită de o notă introductivă, care este un indiciu sigur al raporturilor existente, la nivelul anului 1868, între intelectualii şi preoţii patrioţi din dieceza Bucovinei şi Eugenie Hacman cu ai săi susţinători. Autorul notei introductive (probabil Al. Hurmuzachi), îşi exprimă speranţa în succesul petiţiei adresate ministrului cultelor Hasner, pentru convocarea în Bucovina a „unei conferinţe diecesane spre regularea definitivă a afacerilor noastre bisericeşti" [44].

În articolul intitulat *Mişcări şi reforme bisericeşti în Austria*, Alexandru Hurmuzachi se pronunţă pentru creşterea rolului bisericii, prin înrâurirea ei socială, prin asigurarea unei mai strânse legături între membrii societăţii, mireni şi preoţi, care trebuie să participe cu un înalt simţ al demnităţii şi conştiinţa drepturilor", la conducerea treburilor acestei instituţii. „Biserica este sanctuarul în care se păstrează neatinse principiile cele mari ale religiei creştineşti — spunea Alexandru Hurmuzachi — prin care omul se ridică mai presus de interesele materiale. Să legăm dar strâns credinţa părinţilor noştri cu simţul pentru progres şi să nu depăşim niciodată dragostea pentru Dumnezeu de aceea pentru patrie" [45]. Această atitudine, profund angajantă şi naţională, oferă o imagine concretă asupra spiritului naţional ce domnea în societatea românească din Bucovina între anii 1865—1869, la care o contribuţie deosebită şi-a adus şi „Foaia Societăţii", organ al „Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina".

Comitetul redacţional, condus la început de A. Dimitroviţa şi apoi de I. Gh. Sbiera, a oferit cu generozitate paginile „Foii Societăţii", reflec-

[42] *Ibidem*, p. 141.
[43] *Ibidem*, II (1866), nr. 12, p. 271.
[44] *Ibidem*, IV, (1868), nr. 6—7, p. 169.
[45] *Ibidem*, p. 168—169.

tării principalelor comandamente ale mișcării de emancipare națională în domeniile învățământului, istoriei și vieții bisericești. Din analiza articolelor și studiilor publicate pe aceste teme, rezultă preocuparea „Foii" și a comitetului „Societății" pentru formarea unei veritabile conștiințe istorice, care să aibă la bază ideile străvechimii, unității și continuității românilor pe aceeași vatră istorică. În paginile sale, au fost descrise faptele de vitejie ale înaintașilor conduși de : Decebal, Mircea, Țepeș, Iancu, Ștefan cel Mare etc. Redactorii „Foii" oferă contemporanilor pilde de vitejie pentru a-i îndemna la fapte, pe măsura trecutului istoric.

În ceea ce privește învățământul public din Bucovina, redactorii „Foii" și autorii studiilor, după ce sesizează principalele carențe ale acestuia, formulează obiectivele transformării sale într-unul național prin introducerea limbii și literaturii române, a istoriei și geografiei, ca obiecte de studiu. Pe aceeași linie se înscrie și constituirea comisiei pentru elaborarea manualelor necesare elevilor români, în care o activitate deosebită a desfășurat-o I. Gh. Sbiera. Necesitatea pregătirii unor cadre didactice apropiate de „simțul național", pentru a determina un învățământ care să răspundă necesităților societății românești din Bucovina — a fost sesizată de autorii articolelor publicate în „Foaia Societății".

Biserica, pilon al conștiinței naționale, a avut de întâmpinat atitudinea ostilă a episcopului Eugenie Hacman, care a căutat să împiedice transformarea acestei instituții într-una națională. Disputa s-a purtat și în paginile „Foii Societății", unde membrii comitetului societății au susținut dreptul mirenilor la intervenție în treburile bisericești.

Prin studiile și articolele publicate pe aceste teme, „Foaia Societății" se dovedește a fi avangarda eforturilor societății românești din Bucovina, pentru transformare și dezvoltare în plan socio-cultural și național.

Zusammenfassung

Das vorliegende Studium wiederspiegelt die Tätigkeit des redakteurischen Komitees des „Blattes der Gesellschaft für Kultur und rumänische Literatur in Bukowina" für die Unterstützung des Kampfes der nationalen Emanzipation der Rumänen aus Bukowina. Die Publikation offerierte grossmütig in ihren Seiten die Wiederspiegelung der nationalen Emanzipation im Unterricht, Geschichte, kirchliches Leben. Nach der Analyse der Artikeln des „Blattes der Gesellschaft" resultiert eine standhafte Beschaftigung des redakteurischen Komitees für die Ausbildung seines wirklichen historischen Bewusstseins; eines nationalen, öffentlichen Unterrichts und das Steigen der Rolle der Kirche als Pfeiler der nationalen Existenz der Rumänen aus Bukowina.

Durch die herausgegebenen Studien und Arkiel „Das Blatt der Gesellschaft" beweist es in der Avantgarde der rumänischen Bemühungen für die Umwandlung und Entwicklung auf dem sozio-kulturellen und nationalen Plan in dem siebenten Jahrzehnt des XIX-ten Jahrhunderts zu sein.

FILOLOGIA BUCOVINEANĂ ŞI ORTOGRAFIA ROMÂNEASCĂ (1864—1869)

PAVEL ŢUGUI

Se ştie că studiile filologice erau prevăzute în programul şcolii domneşti de la mănăstirea Putna, transformată de mitropoliţii Iacob Putneanul şi Vartolomei Măzăreanu într-o instituţie cu profil superior, încât este cunoscută sub denumirea „Academia de la Putna"[1]. Într-o diplomă de absolvire a şcolii de la Putna, semnată de V. Măzăreanu şi de Ilarion „mădular al filosofilor Patmosului şi învăţător psaltirei şcoalelor Moldovei", datată „Putna la 1 Aprilie 1778", se indică drept discipline de studiu şi „*gramatica*, gheografia cea tălmăcită de episcopul Amfilohie după Bouffier, *retorica*..." [2]. Analizând opera şi activitatea celor doi mitropoliţi moldoveni animatori ai şcolii superioare de la Putna, Al. Piru subliniază preocuparea lor pentru introducerea limbii naţionale în biserică şi şcoală, înnoirea şi distanţarea de vechile tradiţii slavone, ei fiind „în acelaşi timp promotorii ideilor noi ale filosofiei luminilor, care în ultimele trei decenii ale secolului al XVIII-lea vor cuceri tot mai mult teren, devenind ideologia caracteristică din perioada descompunerii orânduirii feudale şi a formării relaţiilor capitaliste" [3].

O etapă nouă a preocupărilor filologice în cercurile bucovinene se conturează în ultimele două decenii din secolul al XVIII-lea şi primele decenii din secolul următor, sub influenţa Şcolii Ardelene. În urma călătoriei împăratului Iosif al II-lea în Bucovina şi a consultării unor localnici, între care şi boierul progresist Vasile Balş, apare, la 28 aprilie 1786, „Planul regulării bisericeşti", care cuprindea un capitol special referitor la învăţământ. Directiva imperială prevedea organizarea a *şase* şcoli naţionale pentru limba românească în Cernăuţi, Suceava, Siret, Zastavna, Câmpulung-Moldovenesc şi Văşcăuţi şi dezvoltarea activităţii „şcolilor normale" etc. Se prevedea ca în toate şcolile din Bucovina învăţătura să fie împărtăşită *numai* în limba română şi în limba germană, aceasta din urmă ca „limba oficială a statului", idee consfinţită prin Ordonanţa din 11 mai 1784.

Pentru asigurarea şcolilor bucovinene româneşti cu manuale s-a organizat, la Viena, un colectiv de traducători, supravegheat de Vasile

[1] V.A. Urechia, *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu*, *Analele Academiei Române*, tom. X—1887—1888; D. Dan, „*Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu*, „*Analele Academiei Române*", seria II, tom. XXXIII (1910—1911), Memoriile Secţiei Literare.

[2] Textul diplomei respective este reproducs de Eusebie Popovici, în *Din istoricul Liceului Ştefan cel Mare din Suceava*, Suceava, 1935. Despre „Academia de la Putna" vezi şi N. Iorga, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor, 1928, p. 117—118.

[3] Programul de studii al „Academiei de la Putna" este analizat de Al. Piru în *Literatura română veche*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1961, p. 521—524.

Balș, care îndeplinea funcția de concipist la „Consiliul Aulic de Război". Între traducători, rolul principal l-a îndeplinit Ion Budai-Deleanu, angajat de Vasile Balș cu ziua [4]. Interesantă, din punct de vedere istoric și filologic, este traducerea „Manualul pentru directori și învățători" *(Handbuch für Schulmeister und Lehrer)* din care prima parte apare în toamna anului 1785, iar partea a doua în primăvara lui 1786, unde I. Budai-Deleanu și V. Balș au utilizat termeni de pedagogie și metodică în română, cartea fiind prima metodică modernă din literatura noastră pedagogică. Versiunea în română este „cărturărească populară, limpede", iar cartea „îngrijită, aproape artistic executată".

Au fost traduse în românește numeroase coduri de legi, ordonanțe și patente, elaborate de autoritățile austriece cu scopul unificării și centralizării administrației, justiției și vieții economico-sociale. Pentru Bucovina, majoritatea traducerilor, de acest fel, au fost executate de I. Budai-Deleanu și sasul G. Oechsner, sub îndrumarea lui V. Balș, aceștia fiind obligați să găsească termenii adecvați pentru transpunerea în românește a conceptelor juridice latinești și germane. În lucrările înfăptuite se observă că cei trei protagoniști au întreprins studii asupra vechilor scrieri juridice din Moldova și Țara Românească spre a găsi termenii cei mai potriviți.

Stabilindu-se la Lemberg, influența lui Ion Budai-Deleanu asupra autorităților de învățământ și culturale din Bucovina a sporit, punându-și amprenta asupra studiilor filologice incipiente. În decembrie 1783, este numit ca învățător, la școala normală din Cernăuți, Anton de Marchi, originar din Transilvania, unde și-a desăvârșit studiile. Atașat învățământului în limba română, Anton de Marchi traduce și publică diferite manuale și scrie studiul „Introducere în ortografia română", lucrare ce nu s-a păstrat însă. Preocupările lui filologice sunt atestate și de masiva gramatică românească-nemțească, un „extract" de 719 pagini, recomandată cititorilor care „voesc să învețe limba germană sau română". Cercetarea acestui op demonstrează că autorul a realizat o traducere, destul de greoaie, a unui text german, încât valoarea filologică a lucrării este minimă, mai ales că puțini termeni de specialitate au rezistat timpului. Mult mai interesantă pentru filologi este scrierea lui Anton de Marchi, în germană și română, — *Arătare a slovelor, a împărțirei a lor*, tipărită la Buda în anul 1816 [5]. Această scriere marchează începuturile atestate ale preocupărilor intelectualilor români din Bucovina față de ortografia limbii noastre. Se observă că Anton de Marchi promovează opinii împărtășite din operele filologice ale reprezentanților Școlii Ardelene, adică afirmă concepțiile etimologice ale acestora. Apărută în anul 1816, într-un centru cultural european, lucrarea n-a fost comentată în comparație cu opiniile despre ortografie, afirmate de corifeii Școlii Ardelene sau de filologii din Muntenia și Moldova. Un asemenea demers este necesar în vederea reconstituirii obiective a cronologiei principiilor de înlocuire a alfabetului cirilic cu alfabetul latin. Fără să aibă o formație filologică temeinică, profesorul Anton de Marchi cunoștea ideile lingvistice ale corifeilor Școlii Ardelene și ale unor lingviști de pres-

[4] L. Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu. Documente inedite*, București, Editura Academiei, 1967.

[5] Despre Anton de Marchi și activitatea lui vezi, D.C. Isopescul, *Învățământul românesc în Bucovina (1775—1869)*, „*Foaia pedagogică bucovineană*", Cernăuți, 1873, și Constantin Morariu, *Părți din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, 1893, p. 156.

tigiu din Austro-Ungaria, iar în scrierile lui se remarcă influența gândirii despre limba română a lui Ion Budai-Deleanu, anume că vorbirea moldovenească „este vechia limbă română populară, amestecată cu feluite cuvinte slave, grecești și albaneze, dar cuvintele luate din celelalte limbi abia fac 1/3" [6].

Sub impulsul ideilor Școlii Ardelene apar în Bucovina primele lucrări lexicografice. Vasile Cantemir, contemporan și prieten cu Teodor Racoce, editorul *Chrestomaticului românescu*, termină în doi ani (februarie 1826-decembrie 1827) un dicționar căruia îi dă titlul : *Deutsch-Moldauisch-Französisches Wörterbuch*, bearbeitet von Basilius Kantemir, K. K. Agenție Kanzler zu Iassy, 1827. Dicționarul, în manuscris, cuprinde 11 tomuri, în 12 004 file și a fost vândut în anul 1846 Consistoriului Episcopal din Cernăuți, de fiul autorului, Toma, ofițer în armata austriacă. Elaborat, aproximativ în aceeași perioadă când reprezentanții Școlii Ardelene redactau principalele lor opere de lexicografie, dicționarul lui V. Cantemir pare să aibă anumite relații cu *Lexiconul românesc-nemțesc și nemțesc-românesc* de Ion Budai-Deleanu, datat 1818. Nu s-a putut stabili dacă lexicograful bucovinean a primit sugestii sau vreun îndemn de la marele scriitor ardelean care și-a petrecut ultimii ani ai vieții în Lemberg și a întreținut strânse legături cu intelectualii români bucovineni.

Un alt cercetător pasionat în domeniile lingvisticii românești a fost Porfiriu Dimitrovici (1801—1865), profesor la școala reală superioară ortodoxă din Cernăuți, membru fondator al Societății Academice Române. Îmbrățișând opiniile reprezentanților Școlii Ardelene, P. Dimitrovici (mai târziu Dimitrovița) a elaborat un *Vocabular etimologic compărătiv român-germân și germân-român*, al cărui manuscris neterminat l-a donat „Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina", împreună cu alte manuscrise [7].

Colaboratorul lui P. Dimitrovița la redactarea *Calendarelor* din Bucovina, preotul Teoctist Blajevici (1807—1879), ajuns mai târziu mitropolit al Bucovinei, tipărește în limba germană o gramatică a limbii „dacoromane" [8]. După aceea, lucrarea lui T. Blajevici a fost tipărită în patru ediții, bucurându-se și de prețuirea cercurilor filologice din metropolele universitare ale Austro-Ungariei. În cele patru ediții, se remarcă limba română literară folosită de publicațiile din Iași („Dacia literară"), autorul evitând construcțiile și ortografia promovate de curentul latinist.

Perioada istorică în care se configurează o școală filologică bucovineană începe cu memorabilele evenimente din anii 1848—1849, când Bucovina devine casă ospitalieră pentru toți revoluționarii români din provinciile ardelenești, din Moldova și Țara Românească, prigoniți de forțele politice reacționare. În toamna anului 1848 sosește la Cernăuți Aron Pumnul, în scurt timp fiind angajat redactor la gazeta „Bucovina",

[6] Ion Budai-Deleanu, *Scurte observări asupra Bucovinei* (Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina), probabil din anul 1805 reproduse în original de Ion Nister în cartea *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. 168—200, iar versiunea în română a fost publicată de G. Bogdan-Duică, în „*Gazeta Bucovinei*", numerele 8, 9, 13, 14, 17, 21, 22 și 23 din anul 1894.

[7] *Necrologul lui Dimitrovița*, publicat în „*Foaea Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina*", Cernăuți, I, nr. 6, 1865.

[8] *Teoretisch-practische Gramatik der dako-romanischen, das ist der moldauischen oder Walachischen Sprache*, Leow, 1844.

ca să traducă articolele din limba română în germană. În paginile publicaţiei cernăuţene, Pumnul semnează studiul *Neatârnarea limbei romanesci cu dezvoltarea sa şi cu modul de a o scrie (închinată junimei romane)* [9]. Din adept fervent al teoriilor filologice promovate de Timotei Cipariu şi ceilalţi transilvăneni, înregimentaţi în curentul filologic latinist, stabilindu-se definitiv în Cernăuţi, Aron Pumnul renunţă la normele ortografice susţinute în prima lui lucrare, tipărită în *Foaie pentru minte...* din anul 1845, şi concepe un sistem filologic, inclusiv ortografic, propriu, sistematizat în lucrarea *Convorbire între un tată şi între fiul lui asupra limbei şi literelor româneşti*, Cernăuţi, Tip. Eckhardt, 1850 şi alte scrieri filologice editate postum de I. G. Sbiera în vol. *Aron Pumnul. Voci asupra vieţei şi însemnătăţii lui, precum şi scrierile lui mărunte şi fragmentare*, Cernăuţi, Tip. Arhiepiscopală, 1889.

Referitor la concepţiile lingvistice ale lui Aron Pumnul, cu deosebire la opiniile sale despre evoluţia limbii române şi aplicarea legilor fonetice, s-au publicat în ultimele patru decenii studii fundamentale [10]. Profesorul D. Macrea califică teoriile lingvistice ale lui Aron Pumnul, despre dezvoltarea limbii române, drept „purism românesc", soluţiile fiind „antiistorice" ca şi cele susţinute de latiniştii ardeleni şi I. Heliade Rădulescu. Aron Pumnul s-a încăpăţânat să făurească „terminologia necesară culturii moderne aproape exclusiv din sursele latine ale limbii române", prin folosirea analogiei : să spunem „limbămînt" pentru „lingvistică", „scriemînt" pentru „ortografie" etc. etc. după analogia cuvintelor moştenite din latină, ca *pământ*, *jurământ*, *cuvânt*, în care sufixul *—entum* a devenit, în română *—ânt*. Procedeul analogiei, Aron Pumnul l-a aplicat şi pentru neologisme şi în fonetică. Bunăoară, propunea *leptură* pentru „lectură" după analogia transformării în română a grupului *ct* în *pt* (noctem > noapte), iar sufixul latin *—tionem* devenit în română *—ciune* (rugăciune) era folosit şi în neologisme : de pildă «*nation*» naţiune, ori «formation» formaţiune, A. Pumnul le pronunţa şi scria *năciune*, *formaciune*. Studiind legile fonetice ale evoluţiei limbii române din latina populară, profesorul cernăuţean şi-a format părerea subiectivă că toate cuvintele româneşti a căror formă nu corespunde evoluţiei normale, trebuie *schimbate* conform cerinţelor legilor verificate istoric, adică *românizate*, după principiul *analogiei :* lat. *signum*, în română este *semn*, atunci şi lat. *regnum* trebuie să fie în română — *remn* etc. Această stâlcire a limbii, prin creaţii voluntariste şi aberante, a adus concepţiilor pumnuliste denominarea peiorativă de *ciunism*. D. Macrea subliniază că eroarea fundamentală a lui Aron Pumnul şi a adepţilor săi constă în aplicarea mecanică, în dezvoltarea şi folosirea limbii române, a unor legi fonetice şi de formare a cuvintelor „care au funcţionat într-o epocă de mult depăşită în istoria ei". Concluzia reputatului lingvist este că atât latiniştii cât şi I. Heliade-Rădulescu şi Aron Pumnul „au ur-

[9] *Bucovina*, Cernăuţi, numerele 6—23 inclusiv, 1850.

[10] D. Macrea, *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii române*, Bucureşti Editura Didactică şi Pedagogică, 1965, p. 9—11 ; Ioana Petrescu, *Concepţia lingvistică a lui Aron Pumnul*, în „*Cercetări de Lingvistică*", Cluj, XI, 1966, p. 2 şi urm. — lucrare fundamentală ; Mihai Drăgan, *Aron Pumnul*, în „*Ateneu*", Bacău, V, 1968, p. 12 ; D. Macrea, *Aron Pumnul. La 150 de ani de la naşterea sa*, în „*Cercetări de lingvistică*", Cluj, XIII, 1968, p. 2 şi urm. ; Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1976, p. 70 şi urm. ; D. Macrea, *Contribuţii la istoria lingvisticii şi filologiei româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 74—96.

mărit realizarea pe cale raţionalistă a unităţii" limbii române literare, considerând posibilă „perfecţionarea ei prin intervenţia conştientă a unei autorităţi diriguitoare", ceea ce reprezintă — adăugăm noi — concepţii şi practici străine de realităţile limbii vorbite de românii de pretutindeni.

Dacă concepţiile lui Pumnul despre evoluţia limbii române şi aplicarea abuzivă a legilor fonetice depăşite istoric au fost repudiate de mulţi contemporani, „purismul său românesc" devenind o curiozitate în istoria lingvisticii româneşti, opiniile şi regulile lui privitoare la introducerea scrierii limbii române cu litere latine reprezintă embrionul teoretic şi practic al fonetismului românesc, principiu ce constituie temelia sistemului ortografiei limbii române contemporane, pentru eternitate. Oricât s-ar opinti unii să eludeze această realitate din istoria lingvisticii româneşti, concepţiile şi soluţiile oferite de Aron Pumnul, în jurul anului *1860*, la Cernăuţi, referitoare la *adoptarea în scrierea limbii române a alfabetului latin* au fost esenţiale şi fundamentale, ele inspirând ideile despre ortografia fonetică, atât lui Titu Maiorescu cât şi urmaşilor acestuia. Trebuie să menţionăm că până în deceniile şase şi şapte din secolul nostru, lingviştii români au ignorat contribuţia fundamentală a fonetismului bucovinean, a lui Aron Pumnul, a elevului acestuia, I. G. Sbiera, a „*Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina*" la cristalizarea sistemului ortografic românesc modern. Cercetările efectuate, în ultimele decenii, au dezvăluit atât erorile şcolii lingvistice bucovinene, fondată de Aron Pumnul, cât şi principalele ei merite privitoare la ortografia limbii române. Analizând sistemul ortografic pumnulist, profesoara Flora Şuteu îl consideră „cel mai economic inventar de sisteme grafice latine din câte s-au propus pentru limba română" (*op. cit.*, p. 71). În aceeaşi lucrare, întemeiată pe investigaţii ample, spirit critic şi deplină profesionalitate, de fapt studiul lingvistic cel mai complet despre avatarurile istorice ale ortografiei limbii române contemporane, autoarea realizează, prin procedeul *comparaţiei* sistemelor ortografice oferite de diferitele orientări lingvistice, o reevaluare istorică a acestora, prioritătile propunerilor lui Aron Pumnul relevându-se, atât în scrierea cu litere latine a vocalelor cât şi a consoanelor şi grupurilor fonetice.

Ceea ce surprinde şi provoacă anumite nedumeriri este faptul că Flora Şuteu trece cu vederea realitatea istorică, atestată de documente scrise, despre *modalitatea* şi *împrejurările concrete* de afirmare *pe plan naţional*, în confruntarea cu sistemele ortografice promovate în toate provinciile româneşti, a propunerilor reprezentanţilor fonetismului bucovinean. O succintă rememorare a *faptelor istorice* impune moralmente cuvenita reparaţie şi recunoaşterea deplină a adevărului, spulberând anumite *nedreptăţi* şi *denaturări*. Acestea se pot înfăptui numai prin reconstituirea cronologică a evenimentelor pe plan naţional şi desăvârşită acribie în prezentarea datelor istorice şi a contribuţiei personalităţilor, participante la dezbaterile despre ortografia limbii române.

★

Aron Pumnul a fost un strălucit dascăl şi a avut norocul să promoveze tineri înzestraţi, care l-au venerat şi i-au urmat ideile şi principiile de viaţă, între care şi dragostea sinceră, desăvârşită, faţă de poporul român, de limba lui strămoşească şi gloriosul trecut istoric. Între elevii lui cu pre-

ocupări lingvistice s-au remarcat I. G. Sbiera, Vasile V. Burlă și Porfiriu Dimitroviță. Altă împrejurare ce nu trebuie deloc ignorată o constituie prietenia, colaborarea și sprijinul dezinteresat oferit profesorului ardelean de frații Eudoxiu, George și Alecu Hurmuzachi, personalități de aleasă cultură, cucerită la universitățile din spațiul germanic, devotați națiunii și limbii române, încrezători în idealurile nobile ale unității spirituale și statale a românilor de pretutindeni. În asemenea condiții, un grup de tineri intelectuali români, în frunte cu I. G. Sbiera, foști elevi ai lui A.Pumnul și diplomați ai Universității din Viena, înființează în ianuarie 1862 un comitet provizoriu pentru organizarea societății ,,Reuniunea română de leptură". Acțiunea a fost susținută de A. Pumnul și frații Hurmuzachi, încât la 19 aprilie/1 mai 1862 se ține adunarea generală a reuniunii, cuvântul de deschidere fiind rostit de Alecu Hurmuzachi [11]. ,,Reuniunea" cernăuțeană se constituia cu un an înainte de ,,Junimea" din Iași, activitatea ei desfășurându-se numai în limba română, iar scrierea cu grafemele latine preconizate de Aron Pumnul. Unul din obiectivele societății a fost ,,unificarea ortografiilor române", menținut și în statutul ,,Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina", denumire aprobată de autoritățile austriece, la începutul anului 1865. Consultând dările de seamă și procesele verbale ale ședințelor de comitet și adunărilor generale ale ,,Reuniunii" și apoi ale ,,Societății pentru literatură..." am observat că una din problemele centrale, în discuție, a fost scrierea limbii române, subliniată și în articolul de fond din primul număr al revistei ,,Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina", apărut *la 1 martie 1865*, exact cu doi ani înainte de apariția revistei ,,Convorbiri literare". În nr. 7, din 1 iulie 1865, al ,,Foii Societății pentru literatură...", din Cernăuți, se publică apelul ,,Asociațiunei naționale din Arad pentru cultura poporului român" de a se discuta depsre ortografia limbii române. Apelul relevă inițiativa lui A. Pumnul care a deschis calea celei ,,mai pure principie ale foneticei, ear de alta parte transilvănenii conduși de aderele studii a unui Țipariu adoptara mai peste totu principiile etimologice". Cu onestitate, arădenii Victor Babeșiu, Antoniu Mocioni și Diunisiu Pescutiu remarcă existența de ,,divergintie" între ardeleni și bucovineni și, de aceea, propun *o dezbatere*, fie în Timișoara sau Pesta, fie la Viena, în vederea unificării ortografiei. În același număr al *Foii*..., I. G. Sbiera, în calitate de secretar al Societății din Cernăuți, publică răspunsul — *În causa unificării ortografiilor române* (p. 170—176). El salută inițiativa Asociației din Arad, dar consideră necesară o dezbatere preliminară ,,publică", în presă, reviste, adunări... Prima obiecție, esențială a bucovinenilor, este că mulți cărturari ,,prin ortografie s-au ocupat de originea limbei", fapt ce complică nefiresc unificarea scrierii cu alfabet latin. Subliniază existența a două orientări, anume *scrierea etimologică*, deosebită de pronunțarea actuală a românei și *principiul fonetic*, conform căruia să fie alcătuit un ,,alfabet fonetic". Existența ,,anarhiei" în scrierea cu alfabet latin a limbii,

[11] Al. Hurmuzachi, *Cuvent de deschidere* rostit în I-a adunația generală den 19 aprilie/1 mai 1862 a Reuniunei Române den Cernăuți, tipărit la Joan Eckardt, 1862. Despre acest moment din viața culturală bucovineană, vezi amănunte, în Pavel Țugui, *Contribuții la o istorie a mișcării cultural-științifice din ținuturile bucovinene*. Reprografia Universității din Craiova, 1977, p. 16 și urm.

în toate provinciile românești, impune realizarea urgentă a unui „consens" asupra ortografiei, între reprezentanții Principatelor Unite, Ardealului și Bucovinei. Ideea de a se renunța la o dezbatere *numai* între societățile românești din Austro-Ungaria și înlocuirea ei cu *o dezbatere* între reprezentanții tuturor provinciilor românești a avut, — după cum se va vedea — urmări de importanță națională. Sbiera se ridică vehement contra „tendințelor locale" de impunere a unor soluții periculoase ce vor duce la spargerea unității poporului român și a culturii lui. Apoi critică sistematic ortografia etimologistă. Latiniștii — scrie elevul lui Pumnul — au dus scrierea de la ortografia fonetică cirilică la scrierea etimologică, în care sunete ale limbii române actuale sunt scrise *cu mai multe litere latine*, după originea cuvântului. Astfel, etimologiștii scriu pe *ă*, când cu *a*, cu *e*, sau cu *o* ; pe *î* cu *a*, *e*, *i* ,*o*, *u* ; pe *z*, *s*, *t* cu *d*, *s* , *t etc.* La sfârșit, spre informarea cititorilor, secretarul Societății bucovinene transcrie argumentele etimologiste, publicate de T. Cipariu în „Amicul Școalei", nr. 31 și 32 din 1862.

A doua parte a studiului lui Sbiera apare în „Foaia Societății pentru literatura...", nr. 8, din 1 august 1865, p. 181—195. Acum prezintă sistemul ortografic fonetic al lui Aron Pumnul, *în forma adoptată de Comitetul „Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina"*, principiul fundamental fiind : „vorbește și scrie fiecare cuvânt, cum se rostește el universal de către Români, așa ca să fie cât se poate de regulat, hotărît..". Dacă unele cuvinte se rostesc, în diferite ținuturi locuite de români, în chipuri diferite, *atunci hotărește acea rostință care o recunosc învățații de mai bună, mai regulată, mai potrivită cu firea limbei*" (p. 181). Critica sistemului etimologist, efectuată de I. G. Sbiera, cuprinde întregul evantai de erori, sfârșindu-se cu întrebarea retorică : dar omul simplu cum va învăța limba română cu atâtea grafeme și alografe ? Răspunzând acuzației aduse fonetismului că nu se poate scrie după cum se pronunță, deoarece ar fi atâtea scrieri „câte sate sunt în țară", I. G. Sbiera afirmă *tranșant* — spre deosebire de A. Pumnul — că Societatea bucovineană luptă ca „diversitatea de rostire zonală" să fie „unificată" prin adoptarea formei „celei mai răspândite și frumoase". De pildă, rostirea diferită a sunetelor *b*, *v*, *p*, *f* care urmate de *i* moale se prefac în unele părți în *g*, *j*, *ch*, *pc*, *pch* (bine—ghine, vin—jin, piele - chiele sau pchiele, etc.), precum și *t*, *f*, *d*, *n* înaintea lui *e* și *i* se rostesc uneori muiat — *ch*, *ș*, *dz*, *n'*, sau bănățenii rostesc — *sce* și *sci* și nu universal *ște*, *ști*, nu poate constitui un argument contra fonetismului, deoarece aceste forme nu apar nici în „literatura cea veche", scrisă și tipărită, iar Societatea din Cernăuți susține litere unice, conform „rostirii universale". Apoi adaugă că nici în „literatura cea nouă" formele de exprimare zonale nu sunt „imitate". Prin scrierea și rostirea latinizantă *bene*, *tene*, *domnae*, *lacte*, *pect*, *vende*, *herba*, *aqua*, *lepore* etc. „vom ajunge la înlăturarea limbii poporului și folosirea latinei hibride", căci latiniștii nu țin seama de evoluția limbii noastre, de progresele ei, teoriile lor fiind calificate„ metafizice, de cabinet", pentru că ignoră limba vie a românilor de pretutindeni.

Susținând alfabetul latin, Sbiera afirmă condițiile istorice speciale ale evoluției limbii române și propune *27 grafeme latine* pentru ortografia unificată a limbii române literare. *Ortografia propusă de Societatea bucovineană nu este „curat fonetică", dar ea este „cea mai aproape de principiul fonetic"*, și trebuie considerată „o compilație din toate ortografiile de până

acum " (august, 1865) și *are „literă deosebită" pentru fiecare vocală și consoană din limba română.*

Un studiu critic, bine argumentat și care dezvăluie temeinică pregătire filologică, cunoașterea limbii latine și a limbilor romanice, publică în „Foaia Societății..." din Cernăuți [12] Vasile Burlă, fostul elev al lui Aron Pumnul, viitorul profesor ieșean junimist și colaborator în paginile „Convorbirilor literare". V. Burlă analizează erorile științifice ale etimologiștilor, dă exemple de scriere etimologică ce denaturează realitatea concretă a limbii române vorbite și scrise, prevestind că „zilele principiului ortografiei etimologice sunt numărate". „Foaia Societății" din decembrie 1865 publică răspunsul integral al bucovinenilor trimis Asociației arădene, în care se cere cu fermitate „unificarea ortografiilor", păstrarea „unității limbii" române și înlăturarea „anarhiei crescânde în modul scrierii și al vorbirii limbei noastre, și *la stabilirea unei ortografii generale pentru toți frații noștri*...". Se propune ca pe lângă „bărbații competenți din societățile românești din Austria" să se alăture „cu deosăbire " și „împărtășirea bărbaților luminați și literați din România" [13].

Lansarea publică a acestui apel a avut ecou puternic și imediat în cercurile guvernamentale și culturale din București.

În numărul din decembrie 1865 al „Foii Societății pentru literatura..." [14], I. G. Sbiera publică un nou articol. El consideră unificarea ortografiilor o chestiune „arzătoare și vitală" și deplânge pasivitatea publicațiilor românești din celelalte provincii. Polemizând cu etimologiștii ardeleni, profesorul lui Mihai Eminescu afirmă ca toate vocalele limbii române „să-și aibă în semn deosebit, câte o literă proprie", pentru ca limba noastră să-și păstreze „dulceața, forța și specificul " ei. Descendente din „latina rustică", sunetele limbii române trebuie să aibă niște „semne convenționale", luate din alfabetul latin. Pentru vocalele românești *a, e, i, o, u* propune să fie folosite grafemele latine : *a, e, i, o , u*. Româna are două vocale specifice apărute pe parcursul formării și evoluției istorice a limbii noastre : *ă* și *î*. Bucovinenii propun pentru sunetul *ă* semnul etimologic *ae*, deoarece *ă* se rostește între *a* și *e*, iar pentru sunetul mai închis, care „s-a pornit de la *i* în diferite împrejurări", propune grafemul *î*,adică *i* latin cu căciuliță. Din cele 20 consoane, I. G. Sbiera susține că provoacă „ceartă între români" doar 5, și anume cele scrise cu semnele cirilice : *z*, щ, ч, ц, ѣ. Societatea bucovineană propune ca bază pentru *ḑ*, *ș*, *ț*, grafemele latine *d*, *s*, *t*, când sunt înainte de *i*, încât va exista „un semn distinct pentru sunet distinct". Pentru ч, ѣ, I. G. Sbiera propune următoarea regulă : „literele *c*, *g* se rostesc înaintea lui *e* și *i* totdeauna muiate și reprezintă cirilicele ч și ѣ, iar dacă își păstrează aceste litere sunetul propriu și înaintea acestor două vocale *e*, *i*, atunci se interpune între literă și vocală un *h* mut". Această regulă — zice autorul — împacă amândouă principiile, „ba celui etimologic i se dă întâietate". În concluzie, Sbiera declară că sistemul ortografic propus de bucovineni „se reazimă pe principiul fonetic și cel etimologic" (p. 290), el este practic, pentru toți românii, dar și pentru străinii care vor să învețe limba română.

[12] „*Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina*", an I, nr. 9, 1 septembrie, 1865, p. 205 și urm. : *Încă ceva în causa ortografiilor române* de Vasili B... (Burlă).

[13] „*Foaia Societății pentru literatura*...", an. I, nr. 11, 1 noiembrie 1865, p. 261—264.

[14] *Ibidem*, an II, nr. 1, 1 ianuarie 1866, p. 25.

La sfârşitul anului 1865, George Hurmuzachi, preşedintele „Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina", înregistra comunicarea Ministerului Instrucţiunii Publice din Bucureşti prin care se aprobă cererile societăţilor culturale din Arad şi Cernăuţi, dar dezbaterea privind unificarea ortografiilor se amână, deoarece lipsesc „fondurile necesare" şi nu s-au obţinut încă răspunsurile privind „neapărata reprezentare a tuturor ţărilor române". În subsolul paginii, redacţia face precizarea: „...cele două dintâi au esprimat în public cu toată căldura dorinţa de a se însoţi şi Principatele prin buna şi libera lor plecare la lucrările comisiunei filologice, propuse de Arad şi Cernăuţi". G. Hurmuzachi subliniază cu tărie că răspunderea pentru unificarea ortografiei române revine tuturor „ţărilor române, tuturor societăţilor româneşti", iar Bucovina, „această ţară clasică, a(l) căreia pământ este sfinţit", de vechea glorie a Moldovei lui Ştefan cel Mare va lupta pentru aceste nobile scopuri ale românilor.

Trecuse aproape un an de strădanii neîntrerupte ale reprezentanţilor „Societăţii pentru literatura... în Bucovina" de a se ajunge la un *consens naţional* pentru unificarea ortografiilor române, dar rezultatele erau mai mult decât modeste. Cea mai importantă înfăptuire s-a remarcat în limpezirea deplină a ideilor şi principiilor ortografiei promovate de Aron Pumnul. Comitetul Societăţii din Bucovina, sub privegherea fraţilor George şi Alecu Hurmuzachi şi cu acordul mai tinerilor I. G. Sbiera, P. Dimitroviţa, V. Burlă, izbuteşte să dea o formă definitivă atât principiilor lingvistice teoretice cât şi propunerilor concrete ale sistemului fonetic de unificare a ortografiei limbii române moderne. După cum s-a văzut, articolele lui I. G. Sbiera promovează concepţii echilibrate, renunţă la unele excese ale fonetismului pumnulist şi afirmă punţi de înţelegere cu idei benefice, existente în sistemul etimilogic al lui T. Cipariu.

La sfârşitul anului 1865, Titu Maiorescu, mentorul Societăţii „Junimea" din Iaşi „concepe... cea dintâi... lucrare originală... cu iuţeala fulgerului" [15], — *Despre scrierea limbei române*, din care primele părţi apar la mijlocul anului 1866, a treia parte, în anul 1867, iar a patra în 1873. Din motive inexplicabile, tânărul rector al Universităţii din Iaşi nu pomeneşte nici un cuvânt, în cartea lui din 1866, despre sistemul ortografic propus de Societatea bucovineană, cu toate că, de-a lungul anului 1865, apăruseră în „Foaia Societăţii..." din Cernăuţi *cinci* materiale referitoare la sistemul ortografic fonetic, susţinut de comitetul „Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina". Am arătat în altă parte [16] că propunerile bucovinene au fost publicate cu mult *înainte* de apariţia lucrărilor lui Titu Maiorescu — *Despre scrierea limbei române*. Constatarea reală trebuie înregistrată de toţi specialiştii oneşti, mai ales că unele dintre soluţiile propuse de Societatea bucovineană (I. G. Sbiera) sunt reluate de mentorul „Junimei".

La 1 martie 1866, se publică „Raportul către adunarea generală asupra propunerii Comitetului despre unificarea ortografiilor române". După o succintă retrospectivă istorică, despre alfabetul cirilic folosit de

[15] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate cu o *Introducere, note, facsimile şi portrete* de I. Rădulescu-Pogoneanu, I (1855—1880) Bucureşti, Socec (1936), p. 124. *Despre scrierea limbei române*, Iaşi, Junimea, 1866.

[16] I.G. Sbiera, *Poveşti şi poezii populare româneşti*, Ediţie îngrijită şi prefaţă de Pavel Ţugui, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. XX—XXIV.

români, autorii se opresc asupra primelor încercări de introducere a alfabetului latin și oferă noi aspecte despre primejdia „scrierii etimologice". A fi „indiferenți, pasivi" la situația ortografiei înseamnă admiterea „stricării și nimicirii" unității limbii și literaturii române. În concluzie, raportul propune convocarea unei comisii „cu membri din toate societățile românești care să discute ortografiile" ce trebuie „neapărat și urgent unificate" [17]. Un exemplar cu textul raportului respectiv a fost trimis și guvernului din București.

Urmarea *insistențelor* și am putea spune, chiar, a *presiunilor* Societății din Cernăuți și ale Asociației din Arad a fost apariția, la 1 aprilie 1866 a *Regulamentului pentru formarea Societății Litterarie Române* cât și numirea la 22 aprilie 1866, a membrilor „Societății Literare Române" din București. Între cei numiți figurează și Al. Hurmuzachi și P. Dimitrovici din Bucovina. Deoarece P. Dimitrovița demisionează, domnitorul Carol I numește, prin decretul 975 din 11 iunie 1866, pe „Ioana Sbiera den Bucovina..." [18]. Sesiunea „Societății Literare Române" trebuia să aibă loc în august 1867, dar ea a fost amânată pentru vara anului 1867, din pricina „unei epidemii". Printr-un decret din 2 iunie 1867, sunt numiți noi membri ai „Societății Literare Române pentru cultura limbei" (noua denumire !) „spre completarea numărului de membri prevăduți de regulamentu": V. Alecsandri, C. Negruți și V. Alessandrescu Urechia, „din România de preste Milcovu"; J. Heliade Radulescu, A. Treb. Laurian, C. A. Rosetti și J. C. Massianu, „din România de dincoace de Milcovu". La 20 iulie 1867 este numit prin decretul 1047 membru al Societății și Titu Liviu Maiorescu.

Sub numele nou de Societatea Academică Română, sesiunea începe la 6/18 augst 1867, în București, fiind prezenți membrii: T. Cipariu, I. Heliade Rădulescu, G. Munteanu, V. Alessandrescu Urechia, I. Caragiani, G. Barițiu, A. Treb. Laurian, Alex. Roman, I. Străjescu, I. C. Massim, Al. Hurmuzachi, V. Alecsandri și I. G. Sbiera. Ultimul este ales și secretar al sesiunii.

G. Munteanu din Transilvania prezintă proiectul său de ortografie, „ce se însărcinasse a face". Dezbaterile relevă cele două orientări diametral opuse: sistemul etimologist și cel fonetic, iar I. G. Sbiera propune ca vorbitorii să se pronunțe întâi asupra principiului: fiecare „sunet simplu" din română să aibă „litera sa proprie...", iar după aceea să se treacă la „statornicirea alfabetului". El se declară adept al „principiului fonetic cu puține concesiuni la cel etimologic". Propunerile lui Sbiera sunt respinse de Roman, Massim, Străjescu, Caragiani, Hodosiu. În cadrul ședinței următoare (12/24 august), Sbiera și V. Alecsandri susțin „ca drept baze în scrierea noastră" să se admită principiul fonetic „regulat prin cel etimologic...". Fiind respinsă și această propunere a reprezentanților din Moldova și Bucovina, I. G. Sbiera cere să se formeze o comisie din șapte membri, care să propună un proiect de ortografie. În comisie este ales și el. După discuții animate și prelungite, Massim prezintă plenului academic,

[17] „*Foaia Societății...*", an. II, nr. 3, 1 martie 1866, p. 74–83.

[18] „*Analele Societății Academice Române*", Tom. I— Sesiunile 1876, 1868 și 1869, București, 1869, p.3–6.

în numele comisiei alese, un proiect de ortografie, adoptat cu şase voturi, împotrivă fiind I. G. Sbiera, despre care Massim spune că a susţinut principiul : „pentru fiecare sunet, chiar derivat, să se determine un semn special", *ceea ce constituia o denaturare*, respinsă categoric de I. G. Sbiera, în *Anexa* la raport, intitulată : *Părerea şi propunerea minorităţei din Comisiunea filologică în privinţa defigerii alfabetului limbei române şi a regulării scrierii după principiul fonetic combinat cu cel etimologic* [19].

Trebuie să se reţină *adevărul istoric* că la dezbaterile în jurul raportului lui Massim şi a *opiniei* separate prezentată de Sbiera n-au participat V. Alecsandri, C. Negruzzi. T. Maiorescu, iar Al. Hurmuzachi nu a luat cuvântul, încât punctul de vedere bucovinean *a fost respins numai* de reprezentanţii etimologismului din provinciile transilvănene, din Muntenia, Basarabia şi de macedoneni. Totodată, la prima *sesiune naţională* a Societăţii Academice Române (august-septembrie 1867) nu s-a pomenit, sub nici o formă, despre lucrarea lui Titu Maiorescu. La sesiunea respectivă s-au confruntat două tabere : cea a majorităţii etimologice cu reprezentanţii fonetismului bucovinean (Al. Hurmuzachi şi I. G. Sbiera), susţinuţi — după cum s-a văzut — de moldovenii Vasile Alecsandri şi C. Negruzzi. În memorabila sa replică ştiinţifică, prima afirmare naţională a fonetismului ortografic, I. G. Sbiera şi susţinătorii lui din Societatea Academică Română afirmă în august 1867 :

— În limba română modernă există 27 sunete simple, adevărate, *demne de figurat* în alfabetul limbii române *culte* ;

— Pentru fiecare sunet din română trebuie să existe „o literă proprie", luată din alfabetul latin ;

— Există în alfabetul latin *19 grafeme* cărora le corespund tot atâtea sunete de română, şi anume : vocale — a, e, i, o, u ; consoane : b, c, d, f, g, h, l, m, n, p, r, s, t, v ;

— Rămân de înfăţişat grafic încă *opt sunete simple*, anume cele grafiate în alfabetul cirilic cu semnele : ж, з, щ, ч, ц, ѵ, ъ, ѣ.

După ce prezintă explicaţiile necesare despre aceste sunete grafiate în cirilice, I. G. Sbiera şi susţinătorii lui înfăţişează *alfabetul latin fonetic* pentru limba română.

I. *Vocale :* a, *ae*, e, i, î, o, u.

II. *Consonante :* b, c (a, *ae*, î, o, u, che, chi), c (e, i,— ce, ci), d, ḑ, f, g (a, *ae*, î, o, u, ghe, ghi, g (e, i — ge, gi), h, j, l, m, n, p, r, s, ş, t, ţ, v.

În încheiere, profesorul bucovinean declară : „Este aşadar unul din alfabetele cele mai depline latineşti întrebuinţate până acuma la scrierea limbei române" [20]. În acelaşi timp, I. G. Sbiera socoteşte nimerit să întocmească un „tablou sinoptic" [21], cu toate propunerile referitoare la scrierea

[19] „*Analele Societăţii Academice Române*", tom. 1, 1867—1869, Bucureşti, 1869, p. 77—78.

[20] *Ibidem*, tom. I, p. 82.

[21] „*Foaia Societăţii...*", Cernăuţi, an III, nr. 12, 1 decembrie, 1867, p. 10.

cu alfabetul latin a *sunetelor specifice și definitorii* pentru individualizarea și personalitatea limbei române :

Literele cirilice	G. Șincai 1805	P. Maior	A. T. Laurian		Timotei Cipariu	Ion Heliade Rădulescu	Aron Pumnul	Societatea pentru cultură în Bucovina	Titu Maiorescu
			Tentamen criticum	Simplificat					
ѧ	a	a′, e′, o′ u′	a, e, o, u	ă, ē ō	a, à, e, o	ā, ē, ō	ae	ae	ă, ĕ
ѣ	â, è, i, ò	a′, e′, i′ o′, u′	a, e, i, o, u	â, ê, i, ô, û	a, à, e, i, o, u	à, è, i, ô, û	î	î	â, è, i′
з	z, di	ḍ, z	z, d	ḍ, z	z, di, di	ḍ, z	d̄	ḍ	ḍ, z
k	c, ch qu	c, qu	c, qu	c, ch qu	c, ch	c, ch, qu	c̄	c, ch	c, ch
ц	ti, ç	ţ, c	t, c	ţ, ç	ti, ti, c	ţ, c	t̄	ţ	ţ
ц	c, qu	c, qu, t	c, qu, t	c, qu, ţ	c, t	c, qu	c̄	c (c, i)	c
ш	s	ș	s	ș	si, si	ș	s̄	ș	ș

Evoluția confruntărilor despre ortografia limbii române a infirmat propunerea Societății bucovinene de a scrie *vocala română* ă, prin semnele latine *ae*, iar litera з cirilică, până la urmă, devine în româna modernă litera *z*, renunțându-se definitiv la semnul *ḍ*. Până la urmă, în anii 1865—1868 s-au conturat două contribuții esențiale la unificarea ortografiei române, care au supraviețuit în istorie, fiind acceptate definitiv de lingvistica română : întâi au fost propunerile „Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina" (1864—1865) urmate de cele ale lui Titu Maiorescu din 1866. Concepțiile și propunerile concrete ale fonetismului bucovinean au fost *oficializate pe plan național* în sesiunea Academiei din vara anului 1867. În anii următori, reprezentanții Bucovinei din Academia Română au colaborat, fără întrerupere, cu Titu Maiorescu, V. Alecsandri, B. P. Hașdeu și ceilalți adepți ai fonetismului ortografic, până la biruința științifică definitivă împotriva etimologismului latinist. Confruntările acerbe, uneori urmate de demisii răsunătoare, nu pot eluda adevărul istoric imanent acestor demersuri științifice, privitor de prioritățile ce revin școlii fonetice bucovinene, în frunte cu Aron Pumnul, I. G. Sbiera, George și Alecu Hurmuzachi, Porfiriu Dimitroviță și V. Burlă. Menținându-se, în toate împrejurările, în terenul dezbaterilor științifice de strictă specialitate și militând riguros pentru unitatea limbii române și a scrierii ei cu alfabet latin, bucovinenii au evitat constant implicațiile de natură politică, discuțiile și polemicile consacrându-se prin spirit științific critic, urbanitate și dialog academic.

[22] *Ibidem*, an III, numerele 7, 8, iulie, august 1867, p. 196.

Zusammenfassung

Die Arbeit präsentiert im ersten Kapitel die philologischen Beschäftigungen in Bukowina angfans 1775 unter dem Einfluss der siebenbürgischen Schule und der lateinischen Strömmung aus Siebenbürgen. Die philologische Nachforschung bemerkt sich nach der Revolution von 1848, gleichzeitig mit der Niederlassung in Czernowitz von Aron Pumnul.

Die Arbeit analysiert Aron Pumnuls Ideen über die rumänische Schrift mit lateinischen Bucstaben, und eröffnet in der Philologie der Epoche das Prinzip der Phonetik in der rumänischen Ortographie. Dieses Prinzip war im Konsens mit der ortographischen Position der Schriftssteller und Buchtgelehrter aus der Moldau, wie C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, und George, Eudoxiu und Alecu Hurmusachi, I.G. Sbiera, Vasile Burla, P. Dimitroviță aus Bukowina.

A. Pumnuls Anschaungen über Rechtschreibung sind übernommen und amendiert von den Leitern der ,,Sozietät für Literatur und rumänische Kultur in Bukowina" (gegründet imtsch Jahre 1862—1865).

In der Zeitschrift ,,Das Blatt der Sozietät..., aus Czernowitz (1 März 1865), die Vertreter der Sozietät aus Bukowina beginnen eine Kampagne für die Vereinheitlichung der rumänischen Ortographie. Sie verlangen in Publikationeen zun erörtern und eine Aussprache in Bukarest mit alle Sprachwissenschaftler.

Die Arbeit stellt die phonetische Ideen aus Bukowina vor :"... sprich und schreib jedes Wort wie man es rumänisch ausspricht". I.G. Sbiera hat kategorisch zurückgewisen dass der Phonetismus behauptet so viele Schriften ,,wie viele Dörfer gibt es im Land".

Die Buchenländer schlungen noch im Jahre 1865, 27 Buchstaben aus dem lateinischen Alphabet vor, und wurden im Jahre 1867 in Bukarest an der ,,Literarische Tagung" der Akademie vorgestellt.

,,Die Sozietät für Literatur und rumänische Kultur in Bukowina" hat die erste nationale, wissenschaftliche Konfrontierung zwischen Etymologie und rumänische Ortographie hervorgerufen und hat die Buchstaben aus dem lateinischen Alphabet präsentiert, und bestimmte so soll man die moderne, literarische, rumänische Sprache schreiben.

ERNST RUDOLF NEUBAUER, PROFESOR, SCRIITOR ŞI JURNALIST

D. VATAMANIUC

Bucovina a constituit pentru Curtea din Viena o preocupare permanentă de colonizare a ei cu elemente germane şi a favorizat expansiunea ucraineană. Situată la marginea imperiului, Bucovina deveni cu vremea şi provincia de exil pentru persoanele indezirabile, care se făceau vinovate într-un fel sau altul faţă de stăpânirea habsburgică. Situaţia aceasta o ilustrează, ca nimeni altul, Ernst Rudolf Neubauer prin drumul străbătut în viaţă [1].

Ernst Rudolf Neubauer coboară dintr-o familie germană stabilită la Iglau, în Boemia, poate încă în secolul al XVII-lea. Aici se naşte în 15 iulie 1710 Elias Jakob Neubauer, ca ultimul copil al lui Augustin şi Elisabeth Neubauer. Afirmaţiile potrivit cărora familia s-ar fi stabilit în Boemia pe la 1737 sunt infirmate de documente.

Ernst Rudolf Neubauer se naşte la Iglau în 14 aprilie 1822. Face aici liceul şi urmează la Universitatea „Karl" din Praga, filosofia, iar la Universitatea din Viena, dreptul şi filosofia. Se specializează în germană, istorie şi geografie pentru liceu şi în ştiinţele naturale pentru gimnaziu. Este secretar al ziarului „Wiener Zeitung" între 1847-1848, când vine prima dată în contact cu jurnalistica. Se îngrijeşte aici de foiletonul ziarului şi de partea ştiinţifică. Din 29 iulie 1848 este proprietar şi redactor răspunzător al ziarului „Der freie Wiener", care se număra printre cele opt publicaţii de orientare radicală apărute la Viena din aprilie 1848. Săptămânalul vienez este redactat, iniţial, de J. Alexander Medis, după care urmează Fr. Schmutz şi J.M. Schleichert, când ziarul îşi schimbă subtitlul din „Scriere săptămânală" în „Organ radical". Schleichert este acţionat în judecată pentru publicarea unui articol, *Die Republik in Wien*, însă Curtea cu Juraţi îl scoate de sub acuzare. Schleichert trece conducerea ziarului lui Neubauer, încă înainte de pronunţarea sentinţei în 24 august 1848. Era o măsură privind apariţia, în continuare, a publicaţiei vieneze.

Ernst Rudolf Neubauer îşi precizează crezul politic la preluarea conducerii ziarului „Der freie Wiener" în cuvintele „Mit Gott für Freiheit und Vaterland" („Cu Dumnezeu pentru libertate şi patrie"). Orientarea politică pe care o dă ziarului se desprinde îndeosebi din articolul *Die Monarchie und die Volksvertretung* (Monarhia şi reprezentantul poporului). Aici

[1] Alfred Klug, *Ernst Rudolf Neubauer. Der Mann und das Werk* II Theil I. Abteilung Czernowitz — Cernăuţi, Verlag von V. Mühldorf, 1933, 44 p. Singura monografie consacrată lui Neubauer întocmită pe bază de documente la care, în bună parte, nu mai avem acces astăzi. De aici scoatem informaţiile când nu menţionăm altă sursă. Un al doilea volum, anunţat de autor, nu se tipăreşte.

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 113–121, Bucureşti, 1994

Neubauer caracterizează monarhia constituțională ca una artificială, un armistițiu între domnia absolută a regelui și cea absolută a poporului, însă nu reprezintă un organism viabil. „Die konstitutionelle Monarchie — scrie

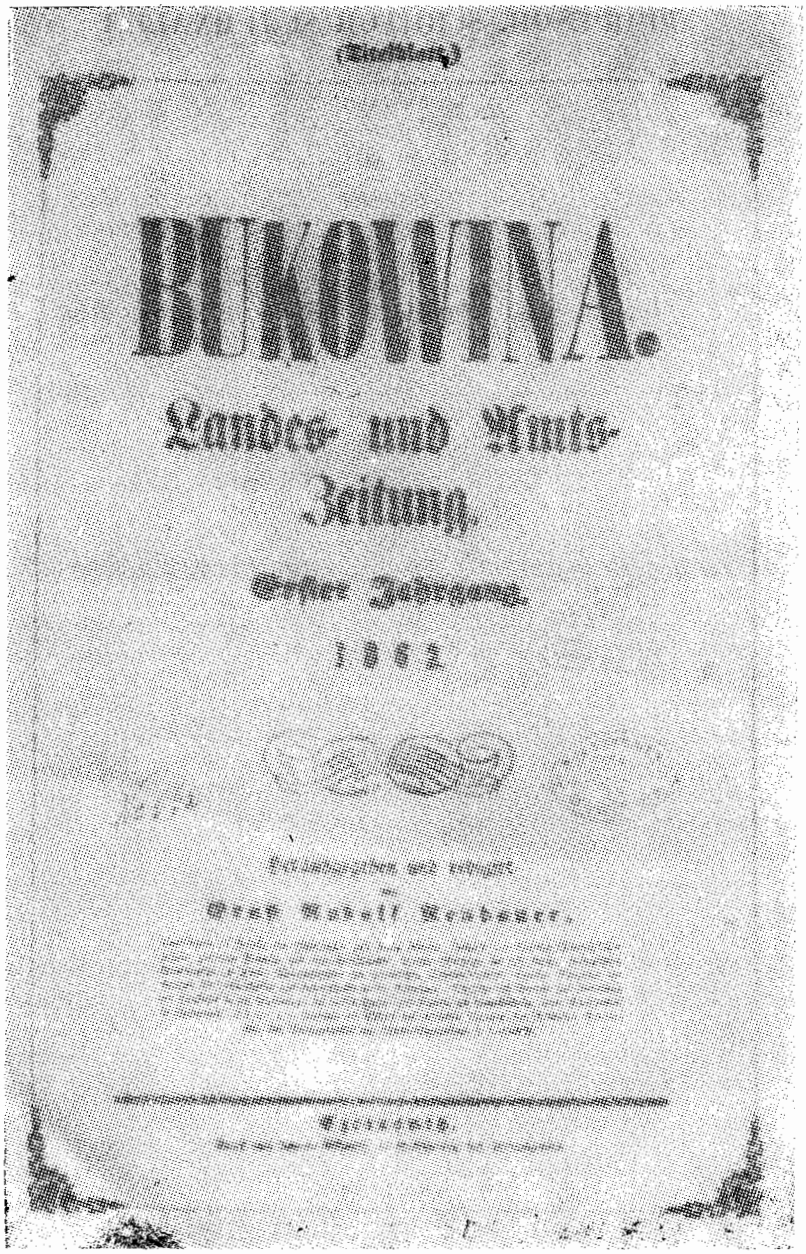
BUKOWINA.
Landes- und Amts-
Zeitung.
1861

Neubauer — ist eine künstliche, halbe Freiheit für ein Freiheit noch nicht herangezogenes Volk, ein Wassenstillstand zwischen absoluter Königs- und absoluter Volksherrschaft, aber kein Frieden, kein lebensfähiger Orga-

nismus." Cu un asemenea program, Neubauer scoate nr. 36 în 1 august 1848 nr. 37 în 2 august 1848 și nr. 38 în 9 august 1848, după care ziarul încetează să mai apară. Explicația stă în orientarea prea radicală pe care o dă ziarului vienez. August Nibio evocă într-un studiu, *Ein Erlebnis E. R. Neubauers im Jahre 1848*, publicat în revista „Die Heimat" în 21 octombrie 1923, activitatea lui Neubauer în timpul revoluției din 1848 în Viena [2]. De aici aflăm despre ecoul stârnit de volumul de poezii *Schilf und Weide*, tipărit împreună cu fratele său, Maximilian, la Viena în 1846 și volumul *Osterreichisch-patriotischen Lieder*, tipărit tot la Viena în 1848. Neubauer se consideră, cum arată într-o poezie, *Die Ideonen*, eliberator și eliberat și participă cu însuflețire la revoluție:

Wo um Befreier und befreit zu sein
Ich jauchzend stürzte in des Aufruhrs Toben.

Neubauer este rănit, după câte se pare, în timpul revoluției din martie 1848 din Viena. Este trimis în fața Tribunalului militar, împreună cu Franz Wutchel, un prieten al său din Moravia, participant și el la revoluția din Viena. Wutchel părăsește Austria, ca să ajungă în America de Nord și să lupte acolo în războiul din 1862. Neubauer părăsește și el Viena în noiembrie 1848, ca să mai revină aici în 1849. Își caută o nouă patrie și o găsește în Bucovina, la două sute de mile de capitala imperiului.

Neubauer izbutește să obțină, în urma unei convorbiri cu Franz-Friedrich Exner, ministrul Instrucțiunii Publice din Austria, intrarea în învățământ, însă nu la școlile din Viena și nici din Austria. Este numit, cu data de 19 martie 1850, profesor suplinitor la Ober-Gymnasium din Cernăuți, pentru germană, istorie, geografie și numai pentru clasele inferioare. Se prezintă la catedră în 14 aprilie 1850. Neubauer este supus, în cariera sa didactică, birocrației austriece. În toamna anului 1852 se prezintă la un examen să i se recunoască calificarea. Obține aprobarea să predea, ca obiect principal, numai limba germană; iar istoria și geografia doar la clasele inferioare. Este numit profesor provizoriu printr-un decret din 20 martie 1853. Pentru a-și completa examenele își ia concediu în anul școlar 1854/1855. În loc să se ocupe de istorie și geografie, asistă la cursurile lui Joseph Hyrtl, profesorul de anatomie descriptivă și topografică la Universitatea din Viena, cursuri pe care le frecventează mai târziu și Eminescu și Slavici [3]. Comisia de examinare îi aprobă să predea științele naturii la cursul inferior. Prin dispozițiile legii examenelor din 1856 se constată că nu avea calificarea pentru toate obiectele pe care le preda. Neubauer protestează prin memorii adresate Ministerului Instrucțiunii, însă nu primește nici un răspuns. Situația sa materială era precară. În august 1866 înaintează o cerere pentru un concediu, la care anexează și un certificat medical cu specificarea că suferea de „paroxism la cap" („Kopf-Paroxysmus"). Concediul nu i se aprobă. Neubauer se consideră însă în concediu și pleacă din Cernăuți în septembrie 1866. Ștefan Wolf, directorul liceului, propune Ministerului Instrucțiunii să i se suprime salariul. Neu-

[2] „Die Heimat", IV, nr. 42, 21 octombrie 1923, p. 1—3.

[3] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 121, 122, 506; *Eminescu. Manuscrisele, jurnal al formării intelectuale și al lărgirii orizontului științific. Laborator de creație. Instrument de lucru*. București, Editura Minerva, 1988, p. 36, 37, 39.

bauer se întoarce la catedră în noiembrie 1866 și raporturile sale cu Ștefan Wolf devin tot mai încordate. În 1869 trimite la Viena câteva lucrări, să-i fie recunoscute ca o completare la examenele ce i se cereau. Comisia de examinare îl invită în 19 septembrie 1870 să se prezinte la examene, pe care le trece cu rezultate bune. Abia în 1871 i se recunoaște titlul de profesor, cum prevedea legislația austriacă. Conflictul deschis cu Ștefan Wolf și ostilitatea corpului profesoral de la Ober-Gymnasium îl determină să părăsească capitala Bucovinei. În 13 septembrie 1872 se mută la Rădăuți, ca director provizoriu al liceului nou înființat. Este numit director definitiv doi ani mai târziu. Aici găsește un climat liniștit și leagă prietenii durabile cu câțiva profesori. Sănătatea sa se resimte însă de pe urma întâmplărilor prin care trece în revoluția din 1848 și în exilul de la Cernăuți. În august 1882 cere un concediu care i se aprobă pentru octombrie 1882 — ianuarie 1883. Se întoarce la conducerea liceului în ianuarie 1883, însă cere, tot acum, și pensionarea. Inspectoratul școlar al Ducatului Bucovinei aprobă cererea în februarie 1883. Este pensionat cu data de 1 martie 1883, după ce funcționează, ca profesor suplinitor, trei decenii. Ministerul Instrucțiuni aprobă trecerea în pensie numai la sfârșitul anului școlar 1882/1883.

Ernst Rudolf Neubauer este cunoscut în cultura noastră îndeosebi ca profesor al lui Eminescu de istorie la Ober-Gymnasium din Cernăuți. Biografii poetului îl prezintă ca dascăl sever și zgârcit cu calificativele în aprecierea elevilor. „Es rief in dem ganzen Gymnasium — scrie I. Scurtu — Aufsehen hervor, als der Lehrer Neubauer ein sehr strenger Mann, ihm die beste Censur in der Geschichte gab, was bei jenem noch der Fall gewesen war" [4]. În termeni asemănători îl prezintă și T. V. Stefanelli în amintirile sale. „Îmi aduc aminte — scrie colegul lui Eminescu — că, predându-ne profesorul nostru în clasa a doua istoria persienilor și venind vorba de tinerețea lui Cyrus, ne zise mustrându-ne că în despărțitura A este un elev Eminovici care știe istoria mai bine decât noi" [5]. K. E. Franzos, elev și el al lui Neubauer la Ober-Gymnasium, își caracterizează profesorul în termeni severi pentru că se îngrijea prea puțin de elevi, fiind ocupat cu redactarea ziarului local și publicarea de versuri rele. „Der zugleich die Landeszeitung redigierte, sehr viele und sehr mittelmässige Verse machte und sich wenig um uns kümmerte" [6].

Profesor cu o cultură aleasă însă nesupus rigorilor administrației austriece, care îl teroriza cu îndeplinirea unor formalități, Neubauer era implicat, cum vom arăta mai departe, în gazetărie și mai puțin preocupat de activitatea la catedră. Orele de clasă le folosea, cînd găsea elevi să-l suplinească, pentru scrierea articolelor la gazetă. Nu se vede de nicăieri, pe de altă parte, că era sever. Sunt foarte puțini elevi care nu promovează la el examenele. Neubauer nu se putea supune disciplinei școlare prin temperamentul său de boem și atracția pentru gazetărie. Ștefan Wolf, directorul liceului, protocolar, reprezentant tipic al administrației austriece, avea motive să fie nemulțumit de subalternul său. Spre a scăpa de el, susține numirea la conducerea unui liceu, departe de capitala provinciei.

[4] Ioan Scurtu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1903, p. 15.

[5] T. V. Stefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, București, Institutul de arte grafice C. Sfetea, 1914, p. 27; *Amintiri despre Eminescu*, Ediție îngrijită, prefață, bibliografie și indice de Constantin Mohanu, Iași, Editura Junimea, 1983, p. 64 (Eminesciana, 31).

[6] Alfred Klug, *op. cit.*, p. 14.

Neubauer trăiește la Rădăuți, în cel de-al doilea exil al său, aproape două decenii [7]. Director de liceu, nu mai are situația de subaltern, ca la Cernăuți, și nu este terorizat de forurile superioare din administrația de stat. Se consacră îndeletnicirilor literare și acestor ani le aparține opera sa de maturitate. Publică în anuarul liceului din Rădăuți, pe care îl redactează, studii cu o bună informare. În anuarul pe 1873/1874 publică studiul *Gründzuge zur Geschichte von Seretland* [8], în anuarul pe 1876/1877 studiul *Das Gudrunlied. Über Gottfried von Stressburg „Tristan"* [9], în cel pe 1878/1879 studiile *Fürst Constantin Brancovan* și *Basedow und seine Gedanken über das Schulwesen* [10], acestea reunite și în volum, tipărit la Cernăuți în 1879. [11] Un alt studiu istoric, *Versuch einer Darstellung nach Quellen für die Beziehungen zwischen zur Zeit Kaiser Maximilians II und seines Sohnes Maximilian aus Deutschmeisters Polen und Osterreich*, tipărește mai înainte, la Cernăuți, în 1870 [12]. Dintre volumele sale de versuri, cel dintîi *Schilf und Weide*, semnat împreună cu Maximilian, fratele său, se tipărește, cum am văzut, la Viena, în 1846. Îi urmează *Osterreichische-patriotischen Lieder* (Viena, 1849), *Die vier Himmelsgegenden* (Viena, 1855), *Strassenlieder*, *Liedern aus der Bukowina* (Viena, 1856). Neubauer își adună creația literară, cum arată August Nibio în studiul *Autobiographisches von E. R. Neubauer*, publicat în revista „Die Heimat" în 1921, într-un manuscris, *Cantavita*, care însumează 334 pagini format mare [13]. Producția literară dinainte de venirea la Rădăuți o supune unui examen critic sever și reține din ea puține poeme. Include aici epopeea *Nogaia oder die Steppenschlacht*, tipărită la Rădăuți. O altă epopee, *Darius*, în care înfățișează episoade din viața haiducului Darie, rămâne în manuscris. Neubauer era un iubitor al naturii și păsărilor. August Nibio reproduce în studiul *Neubauer und sein Papagei*, publicat în revista „Die Heimat" în 1924 [14], o povestire despre un papagal Koko, căruia îi închină și poezia *Abschied von Koko* la moartea sa. Transcriem prima strofă :

Weh' der bittren Frucht, die Herbst mir trug!
Ach' ! mein teurer Sittich starb, mein grauer,
Dessen Herzschen mir in treuster Dauer,
Heisser Liebe voll entgegenschlug.

Papagalul, numit tot Coco, este și pentru Arghezi partenerul de dialog în scrierile sale.

[7] Franz Wiszniowski. *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes*. Waiblingen, 1966, p. 312—315. Lucrare fundamentală pentru prezentarea comunității germane din Rădăuți, cu o bogată informație istorică. Scoatem de aici informațiile pentru timpul petrecut de Neubauer la Rădăuți.

[8] „Erste Jahresschrift des Staats-Gymnasium in Radautz", 1874, p. 1—3.

[9] Nu am văzut anuarul pe acest an.

[10] „Vierte Jahresschrift des Staats-Gymnasiums in Radautz", 1879, p. 1—42.

[11] E. R. Neubauer, *Constantin Brancovan*. Eine geschichtliche Mittheilung und *Basedow* (Gedanken über das Schulwesen), Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1879.

[12] E. R. Neunauer, *Versuch einer Darstellung nach Quellen für die Beziehungen zwischen zur Zeit Kaiser Maximilians II und seines Sohnes Maximilian des Deutschmeisters Polen und Oesterreich*, Czernowitz, 1970.

[13] „Die Heimat" II, nr. 26, 31 august 1921, p. 2—4.

[14] *Ibidem*, V, nr. 37, 14 septembrie 1924, p. 1—2.

Viața și activitatea lui Neubauer stă în atenția lui Nubio și într-un ultim studiu, *E. R. Neubauers Leben* (Lebensgeschichte eines Bukowiner deutschen Dichters). publicat în 1930 [15].

Manuscrisul *Cantavita* a ajuns în posesia lui Vasile Tomiuc, profesor de religie la liceul din Rădăuți, drept garanție pentru un împrumut de 3000 de florini, pe care Neubauer îi cheltuiește în călătoriile sale în străinătate. Tomiuc achită datoria și reține manuscrisul. Demersurile noastre pentru recuperarea lui nu au fost încununate de succes.

Suntem siliți să ne limităm la scrierile din care citează biografii săi. Prezintă interes îndeosebi volumul *Cântece din Bucovina* (Liedern aus Bukowina), cu poeziile *Inima mea-i în codru, Legenda fetei înțelepte, Mireasmă de mai, Vânătorul, Pe Bistrița aurie.*

Cantavita se deschide cu un *Cuvând către cititori (An die Leser)*, în care Neubauer declara că nu se considera poet, numai rapsod. Transcriem ultimele două strofe :

Ich sang's der Welt, dem Himmelslicht',
Dem Freund' wie dem Bedränger ;
Drum nennt mich einen Dichter nicht,
O nennt mich nur den Sänger.

Und meine Lieder, nehmt sie hin,
Wie sie mein Herz gegeben,
Und lasst, was Euch gefällt darin,
In Eurem Herzen leben !

Neubauer este un cântăreț al naturii, cu care se identifică.

Wie lacht mir alles, was ich seh',
So freudenvoll entgegen.
Das grüne Tal, die dunkle Höh',
Der Fluren reicher Segen.

Der blaume Himmel über mir,
Die lichten Wolkensäulen ;
O gold'ne Wolken, könnt' ich doch
Mit euch von dannen eilen !

Dintre anotimpuri, Neubauer preferă primăvara. Reproducem o strofă din poezia *Frühlingsluft :*

In grünenden Feldern,
In schattigen Wäldern
Wohnt Freunde und Luft ;
Und sanfte Gefühle,
In schattiger Kühle,
Beleben die Bruft.

Neubauer excelează în improvizație și Alfred Klug îl consideră în monografia sa deopotrivă rapsod și poet. Este interesant de observat că,

[15] „Czernowitzer deutsche Tagespost", VII, nr. 1919, 24 iulie 1930, p. 5 ; nr. 1922, 27 iulie 1930, p. 2 ; nr. 1985, 11 octombrie 1930, p. 3 ; nr. 1991, 18 octombrie 1930, p. 3 ; nr. 1992, 19 octombrie 1930, p. 3. Se dă în nr. 1919 un portret al lui Neubauer.

dacă rapsodul dă curs liber improvizației, poetul preferă forma fixă și cu deosebire sonetul. Aria de desfășurare a poemelor sale merge de la imnul închinat divinității și frumuseților naturii, la iubire și dramele morale, și nu ocolește nici cântecul de pahar.

Neubauer este și un prozator și colaborează la diferite publicații. I se publică o nuvelă, *Gattes Fügung*. Kriminal-Novelle aus Moldau, în „Deutsche Kalender für die Bukowina" pe 1930 [16]. Karl Emil Franzos, care avea păreri rele, cum am văzut, despre profesoratul și activitatea lirică a lui Neubauer, îi publică o proză, *Das Geschenk des Feuer-Konigs*, în caietele sale, „Buchenblätter" [17], de unde i se reproduce și „nuvela criminală". Neubauer întreprinde călătorii în Bucovina, încă din 1860, îndată după venirea sa la Cernăuți, când vizitează mânăstirile. Călătorește și în România și vizitează monumente din Moldova și Muntenia. Importantă pentru cunoașterea acestui aspect din biografia sa este cartea *Erzählungen aus der Bukowina*, tipărită în 1874.

Opera principală a activității culturale a lui Neubauer în Bucovina rămâne fondarea și conducerea ziarului „Bukovina" între 1862 și 1868. Istoria presei din Bucovina nu înregistrează multe apariții până spre sfârșitul secolului trecut. Teodor Racoce face demersuri încă în 1816 pentru întemeierea unui ziar românesc. Obține aprobarea în 25 februarie 1817, însă condițiile nu erau favorabile pentru întreprinderea sa. Tipărește la Cernăuți *Chrestomaticul românesc*, în 1820, culegere de texte din diferiți scriitori [18]. Într-un istoric al literaturii austriece se menționează numele ziarului *Bukowiner*, la Cernăuți, în 1818, din care nu s-a găsit nici un număr[19]. Frații George și Alexandru Hurmuzachi scot în 4 octombrie 1848 ziarul „Bucovina", care apare la Cernăuți până în 20 septembrie 1850 [20]. Este cea mai importantă publicație din acei ani pentru întreg spațiul culturii românești. Se menționează și un ziar cu profil comercial și meșteșugăresc, „Wochenschrift der Bukowiner Handels-und Gewerbekammer", care apare la Cernăuți între 1851—1854. Intelectualitatea bucovineană se informa asupra vieții politice, economice și culturale din presa vieneză.

Despărțirea Bucovinei de Galiția în 1861 și obținerea statutului de ducat, cu administrație proprie, reclama înființarea unei publicații oficiale. Tratativele se duc cu Neubauer în 1861 și se încheie un contract pe mai mulți ani. Primul număr apare în 14 ianuarie 1862, cu titlul „Bukowina. Landes-und Amtszeitung" și cu specificarea că era editat și redactat de Ernst Rudolf Neubauer. O prezentare a ziarului o face August Nubio în studiul *Die erste deutsche Zeitung in der Bukowina*, publicat în 1929 [21]. Spre a spori prestigiul ziarului Neubauer înșiră titlurile sale, pe care le

[16] „Deutsche Kalender für die Bukowina 1930", Cernăuți p. 93—109.

[17] „Buchenblatter" Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen in der Bukowina [f. a.], p. 136—142. Se reproduce și o poezie de Teodor von Lupul, apreciat ca o mare speranță a literaturii germane din Bucovina, și o alta de Iancu von Lupul, probabil frate cu cel dintâi.

[18] T. Balan. *Teodor Racoce și „Chrestomaticul românesc"*. Cernăuți, 1925; Teodor Racoce. *Crestomaticul românesc din anul 1820*. Ediție critică îngrijită de Teodor Balan, Cernăuți, 1930.

[19] Alfred Klug, *op. cit.*,

[20] Teodor Balan, *Frații George și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina"*. Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848—1850. Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1924.

[21] „Deutscher Kalender für die Bukowina 1929", Cernăuți [1928], p. 51—59. Și fotografie a lui Neubauer și reproducere după frontispiciul ziarului.

transcriem în românește: „Candidat în drept, filosofie și artă, posesor al marei medaliei de aur—imperial —austriacă, membru de onoare al Asociației Radetzky din Tirol, membru corespondent al Asociației de științe din Bucovina, membru al Asociației pentru promovarea muzicii în Bucovina, al Asociației pentru ajutorarea celor săraci care studiază în Cernăuți „Împăratul Franz Joseph" ș.a.m.d., profesor de estetică, literatură germană, istorie, geografie și științele naturale la gimnaziul de stat din Cernăuți". Neubauer concepe ziarul ca o publicație a Ducatului Bucovinei, cu o apariție de trei ori pe săptămînă (miercurea, vinerea și duminica) în numere de 4 pagini, în formatul „Bucovinei", scoasă de frații Hurmuzachi în 1848—1850. Organ de presă oficial, ziarul consacră un spațiu mare problemelor administrative, știinților interne și externe. Neubauer concepe însă ziarul și ca o publicație cu deschidere largă spre mișcarea culturală și literară a vremii și face loc în coloanele sale foiletoanelor în germană și uneori și în română, cronicilor dramatice și muzicale, prezentărilor de cărți. În atenția sa stă viața cotidiană a Cernăuțului și a provinciei (școala, justiția, ordinea publică, starea sanitară, cursul valutar, prețurile în piețe). Ziarul este tipărit cu caractere gotice, cu o anume eleganță, articolele nu sunt semnate și nu se face nici o mențiune cu privire la existența unui colegiu redacțional. Neubauer își propunea să dea și o versiune românească a ziarului. Exista un precedent, „Bucovina" fraților Hurmuzachi, care tipărea articolele în română și în germană. Neubauer publică în 1862 un concurs pentru un redactor în limba română, însă nu se prezintă nimeni. Nu izbutește să-și creeze o rețea de corespondenți. Excepție face doar Siretul, care avea un reporter în persoana grefierului Josef Kunz, poet și nuvelist [22]. Sarcina redactării ziarului cădea în seama lui Neubauer, fapt care explică trecerea activității didactice pe al doilea plan și disensiunile cu autoritățile școlare.

„Bukowina" rămâne cea mai importantă sursă de informații pentru o perioadă agitată din viața provinciei anexată la Imperiul habsburgic cu opt decenii mai înainte și nici un istoric nu ar trebui să o ignore, cum se întâmplă până în zilele noastre. [23]

E. R. Neubauer scrie o frumoasă prezentare la albumul lui F. X. Knapp, *Illustrierte Bukowina*, tipărit la Viena în 1874. Albumul este mai cunoscut sub forma unei colecții de stampe: *Piața Cernăuților*, *Ulița mare din Cernăuți*, *Cataractul Sucevei lângă Șipote*, *Egumenia cea veche „Vatra Moldoviței"*, *Mormântul lui Ioan cel Nou în cripta metropolitană la Suceava*, *Mânăstirea Putna*, *Bordeiul unui locuitor din Carpați*, *Mânăstirea Dragomirna*, *Monumentul tartarilor lângă Eisenau*, *Suceava, odinioară capitala Moldovei*, *Strâmtoarea „Lucava" lângă Moldova la Carpați* [24]. Se precizează, la fiecare stampă, „Nach Natur gez. v. F. X. Knapp".

Neubauer are o viață de familie liniștită. Se căsătorește în 24 iunie 1854 cu Amalia Diener, născută în Cernăuți în 12 februarie 1816. Nu au

[22] Poetul și nuvelistul de la Siret este prezentat de August Nibio, *Ein Gedankblatt für den Dichter Josef Kunz*, în revista „Die Heimat" în 1927. Publicația de la Academia Română este incompletă.

[23] Colecția ziarului „Bucovina" se păstrează la Centrul de studii „Bucovina" din Rădăuți.

[24] *Bucovina ilustrată*, Biblioteca Academiei Române. Stampe A.G. 745. De aici transcriem titlurile stampelor scrise în românește și în germană.

copii. Soția îl urmează în exilul de la Rădăuți și încetează din viață aici în 21 ianuarie 1890. Neubauer lichidează gospodăria și se mută la prietenul său Iliuț, funcționarl a poștă. Moare în 4 mai 1890 de „asthma cardis" și este înmormîntat în cimitirul orășenesc din Rădăuți. Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina se îngrijește de mormîntul și monumentul funerar, care îl străjuiește, iar portretul său este pus la loc de cinste între personalitățile, foarte numeroase, care au frecventat cursurile liceului din Rădăuți mai bine de un secol [25].

Ernst Rudolf Neubauer desfășoară în Bucovina o activitate multilaterală ca nici unul din conaționalii săi care se stabilesc, printr-o întâmplare sau alta, în provincia de la marginea imperiului. Prietenii săi apropiați și statornici sunt românii. Călătorește ca un pelerin prin Țara Fagilor și cîntă în versuri frumusețile peisajului bucovinean. Scoate un ziar, printre cele mai importante, prin apariția regulată și îndelungată. Cunoaște ctitoriile domnitorilor Moldovei din această parte de țară și hotarele ei din timpurile străvechi. Ștefan cel Mare este întruchiparea tuturor virtuților poporului român și-și îndeamnă contemporanii bucovineni să facă măcar o dată în viață un drum la Putna, să se închine la mormântul său și să cultive dragostea față de un trecut când Moldova era un stat în granițele sale firești. „Beuge dich in Ehrfurcht vor diesem Geschichtsmomente, Bewohner der Bukowina — scrie Neubauer —. Er ist vom Anfange aller Geschichte bis zum heutigen Tage der einzige Moment, wo dieses dein Heimatland Bukowina ungefähr mit denselben Grenzen, die es gegenwärtig hat, ein eigener Staat war" [26].

Neubauer străbate în viață un drum asemeni celui al lui Aron Pumnul, profesorul cernăuțean. Participanți la revoluția din 1848 împotriva stăpânirii pajurei cu două capete, unul la Viena, altul în Transilvania, găsesc noua patrie în Bucovina, provincia de la marginea imperiului. Se identifică cu oamenii și locurile, desfășoară o activitate rodnică și rămân aici și în odihna veșnică.

Zusammenfassung

E. R. Neubauer wurde in Iglau, Böhmen geboren. Er nahm an der Revolution von 1848 in Wien teil. Nach der Revolution lies er sich in Czernowitz nieder, wo er als Professor an dem deutschen Gymnasium funktionierte. Er beendete seine didaktische Karriere in Radautz als Direktor des deutschen Gymnasiums. Er entfaltete eine reiche, literarische Tätigkeit als Dichter und Prosaschriftsteller. Er imponierte sich in der kulturellen Bewegung aus Bukowina durch die Herausgebung der Zeitung „Bukowina" zwischen 1862—1868.

[25] Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*. Band II. Mittel-Berufs-und Hochschulwesen, München, Verlag „Der Südostdeutsch", 1986, p. 43—44. Se indică, eronat, ca dată a încetării din viață a lui Neubauer : *5 mai 1891*.

[26] E. R. Neubauer, *Erzählungen aus Bukowina*, Viena, 1874, p. 13.

VIAȚA CULTURALĂ ȘI ARTISTICĂ DIN CERNĂUȚI OGLINDITĂ ÎN ZIARUL GERMAN „BUKOWINA" ÎN ANII 1862–1868

GEORGETA ISTRĂȚOAIE

Ernst Rudolf Neubauer, editorul și redactorul ziarului „Bukowina", îl concepe cu o deschidere largă spre viața politică și culturală a Bucovinei și cu deosebire a Cernăuțului, capitala provinciei. Nimic nu ilustrează mai bine această deschidere largă decît spațiul pe care îl ocupă în paginile sale prezentarea vieții teatrale, muzicale și editoriale.

Exista în Cernăuți o trupă de teatru polonez, încă din 1862, care dădea spectacole în sălile hotelurilor Pajura neagră (Hotel zum schwarzen Adler), Hotelul Moldova (Hotel de Moldavie), Hotel Prințul moștenitor (Hotel zum Kronprinzen). În piața pentru făină (Mehlmarkt) s-a lucrat timp de doi ani la o construcție destinată special reprezentațiilor teatrale. Cheltuielile au fost suportate de Nikolaus, cavaler de Buchenthal. Aici a avut loc primul spectacol în 10 iunie 1863.

Cu începere din 1 octombrie 1863, spectacolele nu vor fi numai în limba polonă ci și în limba germană. Pentru teatrul german sunt angajați artiști talentați și îndrăgiți de public, care au activat în orașe mari. Sunt prezenți la Cernăuți : Eugénie Schmid de la Teatrul de Stat din München, Iosef Stampfl de la Teatrul de Stat din Viena, care preia regia teatrului german, Rosa Exel de la Teatrul Mare din Pesta, Wilhelm Roman Cappilleri de la Teatrul Wiedner. Directorul noului teatru german a fost Lucian Eysenbach, care nu precupețește nici bani, nici oboseală pentru a realiza acest lucru atît de important.

Începând din 13 martie 1864 sunt prezentate în Cernăuți și spectacole în limba română. Până la această dată nu a existat în Cernăuți un teatru românesc și nici nu s-au prezentat spectacole în limba română. Directoarea teatrului românesc este Ștefania (Fani) Tardini, artistă foarte talentată, maestră în tragedie. Teatrul român prezintă în prima stagiune treizeci de piese în cele 20 de spectacole.

Repertoriul dramatic al celor trei teatre se compunea din : comedii, farse muzicale, vodeviluri, comedii muzicale, melodrame, drame, tragedii.

Trupele teatrale poloneze reprezintă : *Domy polskie XVII, wieku, czyli : Maria, corka Miecznika (Societatea poloneză în secolul al XVII-lea sau Maria, fiica spadasinului)*, dramă prelucrată de Majeranowski după povestirea ucraineană a poetului Malczowski, cunoscut în literatura universală ; *Pierwey Mama (Mai întâi mama)*, comedie într-un act de Korzeniowski ; *Temperamenta czyli : Zbe Wychowanie (Temperamente sau Educație greșită)*, comedie în două acte, tradusă din limba germană de

Analele Bucovinei, I, 1, p. 123–127, București, 1994

Tafinski; *Krewni (Rudele)*, comedie originală în două acte de St. Boguslavski; *Niema meja w domu (Soţul nu este acasă)*, comedie în două acte tradusă din limba franceză de W. Thullie; *Wienec Grochowy, czyli Mazury w Krakowskiem (Coroniţă de mazăre sau Mazurii din Cracovia)*, comedie muzicală în patru acte de Malecki, una din cele mai hazlii comedii din literatura dramatică poloneză; *Zboejy (Hoţii)*, tragedie în 5 acte de Fr. von Schiller, tradusă de J. N. Kaminski; *Kasper Karlinski*, dramă în trei acte de Wlad. Drama prezintă disputa dintre cele două partide poloneze reprezentate prin Maximilian de Austria, arhiduce şi Sigismund al III-lea, rege, marea nenorocire a Poloniei. *Wladislaw Lobietek, czyli Wisliczanki (Vladislav Lobietek sau Fetele de pe malul Vistulei)*, operă istorică în trei acte de L.A. Dmuszewski. Scriitorul descrie perioada de pe timpul lui Vladislav al IV-lea, care reuşeşte cu ajutorul şi sprijinul ţăranilor să unească Polonia, ce de 200 de ani era dezbinată şi să se încoroneze în Cracovia ca rege al Poloniei.

Teatrul polonez organizează în 1864 o comemorare a lui Shakespeare şi prezintă *Negutătorul din Veneţia* în traducere poloneză.

Trupele teatrale germane reprezintă: *Einen Tur will er machen (El vrea să facă o plimbare)* — farsă muzicală în patru tablouri de Johann Nestroh, una dintre cele mai hazlii farse ale creaţiei dramatice a scriitorului; *Dornen und Lorbeer (Spini şi lauri)*, dramă în două acte de C. Lafort. Această dramă prezintă viaţa şi moartea sculptorului Torelli; *Der Sonnwendhof oder Der Brandstifter (Incendiatorul)*, piesă în cinci acte de Rosenthal. Este reprezentată şi la Hofburgtheater din Viena; *Die Bürgermeisterwahl in Krädwinkel (Alegerea primarului într-un orăşel de provincie)*, farsă muzicală într-un act de Th. Flamm; *Eine leichte Person (O persoană uşuratică)*, farsă muzicală moralizatoare de Anton Bittner; *Marie, die Tochter des Regiments (Maria, fiica regimentului)*, vodevil de F. Blumm; *Ein Herr und eine Dame (Un domn şi o doamnă)*, comedie într-un act de F. Blumm; *All zu toll (E prea grozav)*, farsă de carnaval într-un act din limba engleză, prelucrată de K. Gräfer; *Der Hässliche (Urâtul)*, comedie într-un act; *Die eine weint, die andere lacht (Una plânge, alta râde)*. Aceste piese de excepţie din repertoriul teatrului „Hofburgtheater" din Viena se reprezintă în două spectacole, în 4 şi 6 mai 1864. Se pare că aceste două spectacole vor fi ultimele ale teatrului german care va pleca din Cernăuţi.

Trupele române reprezintă: *Baba Hârca*, vodevil în două acte de Matei Millo, muzica de Flechtenmacher; *Chiriţa în Iaşi*, comedie muzicală în trei acte de V. Alecsandri, muzica de Flechtenmacher; *Cimpoiu dracului*, vodevil naţional, muzical şi dans în trei acte de V. Alecsandri; *Iaşii în carnaval*, comedie în trei acte de V. Alecsandri; *Iancu Jianu, căpitan de haiduci*, melodramă naţională în patru acte de I. Anestin; *Doi morţi vii*, operetă în două acte din limba germană, prelucrată de V. Alecsandri pentru scena naţională din Iaşi. Originalul este cunoscuta farsă *Der Zerrissene (Dezbinare interioară)* de J. Nestroy.

V. Alecsandri a prelucrat cu mare măiestrie această farsă introducând numeroase arii populare româneşti şi schimbând locul unde se desfăşoară acţiunea. Personajul principal este transformat de V. Alecsandri în lipovan din Iaşi foarte comic. *Doi ţărani şi cinci cârlani*, vodevil într-un

act de C. Negruzzi; *Herșcu bocșagiu*, glumă monolog de V. Alecsandri; *Învierea babei Hârcei*, vodevil național în patru acte de D. M. Pascaly, muzica de Borman; *Scara mâței*, comedie ușoară de situații, într-un act, de V. Alecsandri; *Idiotu sau Suteranele de Etsberg*, dramă în cinci acte și trei tablouri, tradusă de Mihăilescu; *Piatra din casă*, farsă într-un act de V. Alecsandri; *Săracu cinstit*, farsă națională și cânt în trei acte de Halepliu; *Viitorul României*, monolog în versuri într-un act de M, Pascaly; *Însurățeii*, comedie națională cu cântec, în două acte, de M.Millo, muzica de Flechtenmacher.

Cronicile dramatice cuprind informații bogate cu privire la personalitatea actorilor care joacă pe scenele cernăuțene, veniți de la marile teatre din Europa, precum și caracterizări ale repertoriului [1].

Alături de spectacolele teatrale, publicul din Cernăuți participă la concerte susținute de mari cântăreți sau virtuozi ai pianului, viorii,violoncelului, din Cernăuți sau de la teatrele din Viena, Lvov, Varșovia, Pesta. De foarte multe ori auditoriul era format nu numai din entuziasmați din capitala Bucovinei ci și din împrejurimi, aceștia deplasându-se special pentru a fi prezenți la concerte. Pianista Alphonsine von Weiss a susținut în seara de 20 februarie 1862 și 24 februarie 1862 concerte interpretând strălucit *Rapsodia ungară*, *Marșul turcesc* de Beethoven, *Capriciu pe teme poloneze*, sextet din *Lucia* de Fr. Liszt, *Cîntece populare* de Mendelssohn Bartholdy, *Fantezie asupra cântecelor populare române*, *Valsul* și *Marșul funebru* de Chopin. Johann Stysinski, membru al operei din Varșovia, dă concerte în 1 aprilie 1862 în sala hotelului „Moldova". Concertele date în 3 și 6 octombrie 1862 de Karoline și Emilie Mikulitsch, originare din Cernăuți, ce și-au desăvârșit talentul în institutul de muzică din Praga, au demonstrat talentul lor și o tehnică desăvârșită. Interpretează *Sonata* de Beethoven, *Valsul* de Chopin, *Polca* de Dreischock și *Don Juan* de Mozart — duet la două piane. În 16, 22, 28 martie și 1 aprilie 1863 violonistul Miska Hauser interpretează *Uvertura „Prometeu"* de Beethoven, *Andante și Finale* din concertul pentru vioară de Mendelssohn Bartholdy, *Poloneza* de Chopin, *Fantezie* la *Lucreția Borgia*, *Ruga unei mame* de Bull, *Adio Varșovia*, *Mazurcă*, *Pasăre de pe copac*, după o fabulă americană.

După o absență de patru ani, directorul conservatorului din Lvov, Carol, cavaler de Miculi, se hotărăște să concerteze în orașul său natal, Cernăuți. Elevul lăudat și urmașul contemporan, cel mai credincios, reprezentantul nemuritorului Chopin, Miculi, este recunoscut ca un artist de prim rang. În programul reprezentațiilor date la Cernăuți în 28 septembrie 1863 și 5 octombrie 1863 figurează: *Concert de pian cu acompaniament al orchestrei* de Mendelssohn Bartholdy, *Sonata* de Chopin, *Larghetto* de Hummel, *Galop cromatic* de Liszt, *Krakowiak* și *Romanță* de Chopin, *Viață de țigan* de Schumann, *Larghetto* de Mozart, *Meditație* de Bach. Ziarul

[1] Teodor Bălan prezintă repertoriul reprezentanțiilor teatrale românești la Cernăuți într-un studiu, *Trupa Fani Tardini în Bucovina 1864—1865*, publicat în revista „Mihai Eminescu" în 1932—1934 (III. nr. 9, 1932, p. 121—140. IV, nr. 11, 1933, pi 22—30, V, nr. 12-, 1934, p. 30—42). Se publică afișele reprezentațiilor, cu unele lipsuri. Găsim însă în ziarul cernăuțean informații cu privire la personalitatea actorilor români și arta lor interpretativă pe scenă. Nu avem cunoștințe să se fi întocmit studii pentru reprezentațiile în germană și poloneză.

cernăuţean insistă îndeosebi asupra capacităţii excepţionale a lui Miculi de a se transpune în cele mai variate registre sufleteşti [2].

În 7 şi 14 ianuarie 1864 au loc în sala hotelului Prinţul moştenitor concertele virtuozului violonist Franz Schipek, fost director muzical în Rusia, profesor la conservatorul din Lvov [3].

Primul mare concert vocal şi instrumental are loc la Cernăuţi în 28 martie 1864 şi este dat de Carlo Misko. Concertul are în program în majoritate arii din operele italiene.

Pianistul Louis Bolange din Iaşi dă concerte şi la Cernăuţi în 19 şi 27 iunie 1864 în sala mare a hotelului Acvila neagră. Programul cuprinde *Fantezie* la *Wilhelm Tell* de Döhler, *Fantezie* la *Lucreţia Borgia* de Bolange, *Mazurcă*, *Marş funebru*, *Cantonete* pentru mâna stângă de Chopin, *Variaţii pe teme populare româneşti* de Bolange, *Fantezii* la *Norma* de Jaell, *Sonata quasi fantasia* de Beethoven, *Poloneza* de Weber.

Familia Human din Rusia dă primul concert în 2 septembrie 1864. Ea dă concerte în Asia de nord şi centrală (China, Amur, Kamciatca, Caucaz), stârnind admiraţia iubitorilor de muzică. Sunt foarte apreciate interpretările fetiţei Olga Human în vârstă de numai 14 ani, solistă vocală altistă şi soprană totodată. Fraţii Alexandra şi Theodor interpretează în duet şi în cvartet piese minunate, demonstrând un rar talent muzical. Human, virtuoz la clarinet, interpretează în concert piese grele, foarte apreciate de public. Doamna Lindner, sora lui Human, interpretează la pian diferite piese pentru prima dată în Cernăuţi. Karl von Kozlowski, violonist de la conservatorul din Viena, dă în 20 februarie 1866 în marea sală a hotelului Pajura neagră un concert cu: *Andante* şi *Roddo* din *Concertul I pentru vioară* de Vieuxtemps, duet din *Ernani* de Verdi, fantezie pentru vioară la opera *La Favorito*, parafrază de concert din opera *Rigoletto* de Liszt. Interpretează renumita pianistă Vanda von Rylska.

Iosef Boka, violonistul ungur, dă şi el un concert la Cernăuţi în 17 aprilie 1867. Îşi face studiile la Berlin şi călătoreşte în România, Polonia, Rusia, unde dă concerte.

Membrii societăţii artistice teatrale germane din Lvov sunt invitaţi şi ei să concerteze în Cernăuţi. Spectacolele încep în 2 aprilie 1867 cu *Trubadurul* de Verdi şi ţin pînă în 14 iunie 1867. Se prezintă opera *Norma* de Puccini, *Ernani* de Verdi, *Faust* de Ch. Gounod, opereta *Das Pensionat* (Pensionul), opera *Die schöne Galathea* (Frumoasa Galatea), opereta *Nachtlager in Granada* (Adăpost de noapte în Granada) de Kreuzer, opereta *Die schönen Weiber von Georgien* (Femeile frumoase din Georgia), opera *Bărbierul din Sevilla* de Rossini, *Hughenoţii* de Giacomo Meyerbeer, *Freischütz* de K. M. von Weber, opereta comică în două acte *Gascoletto* de Offenbach.

Îşi dau concursul tenorul Frauendorf de la teatrul de stat din Königsberg, Budkowski, baritonul de la teatrul din Varşovia, prim-valerinele Emma şi Marie Hirsch de la Teatrul de stat din Hamburg.

[2] Carol Miculi este în 1859—1864, de la sfârşitul lui mai până în iunie, la Şipotele Suceevei în casa lui Iraclie Porumbescu. Se ocupă de talentul nativ al lui Ciprian Porumbescu şi sădeşte încrederea părinţilor în aptitudinile muzicale ale viitorului compozitor (Paul Leu, *Ciprian Porumbescu*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1978, p. 21—23).

[3] Franz Schipek (1844—1881) se stabileşte în România în 1875 şi dă concerte la Bucureşti. Este elogiat de Eminescu pentru arta sa interpretativă (M. Eminescu. *Opere XII. Publitica*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 196, 513, 583),

Mișcarea literară este prezentă în „Bukowina" prin semnalarea apariției unor volume de versuri, astăzi rarități bibliografice. Ziarul cernăuțean prezintă în 16 ianuarie 1862 volumul lui Teodor von Lupul, *Gedichte*, poet stins din viață prematur. Este elogiată bogata fantezie, simțirea profundă și arta cu care evocă frumusețile Bucovinei. De o atenție deosebită se bucură culegerea lui Wilhelm Capilleri, *Die Buchenblätter*, căreia îi consacră o prezentare în 1 iunie 1864. Culegerea reunea creații ale poeților bucovineni. Se reproduce și cuvântul introductiv întocmit în versuri. Neubauer inserează în ziar suita volumelor sale : *Schilf und Weide* (Viena, 1846), *Osterreichisch-patriotische Lieder* (Viena, 1848), *Lieder aus der Bukowina* (Viena, 1855), *Die vier Himmelsgegen der Erde* (Viena, 1855), *Über das Gudrunlied und über Tristan und Isolde*. Mai notăm, tot aici, prezentarea lucrării lui I. Pușcariu, *Die romanische Amtssprache*, tipărită la Brașov în 1864. În darea sa de seamă din 4 septembrie 1864 atrage atenția că lucrarea se tipărea cu litere latine.

Ziarul „Bukowina" oferă, cum se desprinde din informațiile de mai sus, o privire cuprinzătoare asupra vieții culturale și artistice în capitala Bucovinei în anii 1862—1868. Orașul nu avea, înainte de jumătatea secolului trecut, instituții teatrale și muzicale subvenționate de stat. Spectacolele se dau în sălile celor cîteva hoteluri. Intelectualitatea cernăuțeană susține viața culturală și artistică prin mijloace proprii, găsind înțelegere și sprijin în afară. Se cuvine observat, în sfârșit, obiectivitatea cu care ziarul lui Neubauer comentează reprezentațiile teatrale și muzicale în cele trei limbi.

Zusammenfassung

E. R. Neubauer macht aus seiner Zeitung „Bukowina" die er in Czernowitz zwischen 1862—1868 redigierte eine Publikation mit einer verschiedenen Problematik, die das politische, ökonomische und kulturelle Leben darstellt. Das kulturelle Leben ist durch die Theateraufführungen und Konzerte aus Czernowitz dargestellt.

„CZERNOWITZER ILLUSTRIERTES FAMILIENWOCHENBLATT" ȘI VIAȚA ARTISTICĂ DIN CERNĂUȚI

NICOLETA FLOREA

Viața culturală și artistică din Bucovina cunoaște după 1918 o dezvoltare spectaculoasă, ilustrată deopotrivă prin publicațiile în limba română, ca și ale naționalităților. Presa germană se impune atenției printr-un mare număr de ziare și reviste. Se situează pe primul loc, prin apariția îndelungată, „Czernowitzer Morgenblatt" (1919—1940) și „Czernowitzer Deutsche Tagespost" (1924—1940), la care se alătură multe altele cu o periodicitate mai scurtă. Menționăm câteva dintre ele : „Allgemeine Zeitung Tageblatt", „Czernowitzer Blätter", „Czernowitzer Extrablatt", „Czernowitzer Humor", „Czernowitzer Tagblatt", „Deutsche Volkszeitung". Nu lipsește nici presa de specialitate :„Der Bukowiner Kaufmann", „Bukowiner Pädagogische Blätter", „Bukowiner Schule". Concomitent ieșeau ziare germane în celelalte orașe din Bucovina : Suceava, Rădăuți, Câmpulung. Ar fi interesant de cercetat dacă nu cumva apar mai multe publicații germane în Bucovina după 1918 decât sub stăpânirea austriacă între 1900—1918.

„Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt" este o revistă-magazin și apare între 29 octombrie 1927 și 2 iunie 1928. Editorul publicației, Dawid Weidenfeld, și redactorul Bruno Skrehunetz organizează materialele în mai multe rubrici : știri din întreaga lume, recorduri și curiozități, evenimente mondene, umor cernăuțean. Spațiul cel mai extins îl ocupă literatura. Se publică proză în serial și se acordă mare atenție debutanților.

Programul publicației este expus într-un articol programatic, *Nimm und lies* !, pe care îl transcriem în traducere :

„Ia, citește și bucură-te ! însuși cuprinsul primului număr dovedește îndreptățirea acestui categoric imperativ. Ia, citește și bucură-te ! Aceasta o spunem fiecăruia în locul unor lungi explicații programatice. Răsfoiește, iubite cititor și privește ce număr mare de imagini și de pagini, care dovedesc că nu a fost cruțat nici un efort în folosirea invenției lui Gutenberg ! Fiecare să respire prin această revistă spiritul locului natal".

În altă ordine de idei, poate fi amintită bogata ilustrație a săptămânalului ceea ce, desigur, îl face cu atât mai atractiv". „Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt" este o publicație care se adresează nu unui public specializat, ci unei largi mase de cititori, singura condiție fiind aceea de a cunoaște limba germană. Că lucrurile stau astfel o dovedește și dialogul cu acești cititori, care aparțin unor naționalități diferite : români evrei, ucraineni, poloni. Este sigur că în cei doi ani de apariție : 1927—1928,

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 129—131, București, 1994

„Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt" a ocupat o poziție deloc neglijabilă în presa cernăuțeană.

Am transferat special la sfârșit discuția despre o rubrică ce nu putea desigur lipsi dintr-un astfel de săptămânal: „Theater und Kunst" („Teatru și artă"). Aici poate fi întâlnită de-a lungul anului 1927 și o perioadă din 1928, semnătura lui Georg Drozdowski. Acesta este un colaborator deosebit de activ, numele său putând fi întâlnit și în alte publicații. Astfel în „Bukowiner Wochenschau" nr. 2 din 1925, Drozdowski se dovedește a fi un poet sensibil, fapt dovedit de două dintre creațiile sale: „Ahnung der Stunde" („Presimțirea unei ore") și „Herbst singt" („Cântă toamna").

Mai târziu în „Deutsch Tagespost" (Nr. 4568 din 1938) el își exersează și talentul de traducător, sarcină deloc facilă dacă se are în vedere că poetul tradus este Mihai Eminescu. Creațiile asupra cărora s-a oprit sunt: *Uber die Gipfel (Peste vârfuri), Und schlagt Gezweig... (Și dacă ramuri), Herbst Kam ins Land (Afară-i toamnă...)*. După cum am avut ocazia să ne convingem, Georg Drozdowski se dovedește a fi un atent observator al fenomenului teatral, care avea loc la acea dată sub acoperământul Teatrului Național. Nu se poate trece la aprecierile propriu-zise fără a reaminti că, la sfârșitul anului 1920, Constantin Cehan Racoviță, George Voevidca și Teodor Nastas, semnând în numele direcțiunii Teatrului Popular Delavrancea din Cernăuți, adresează ministrului Octavian Goga un cald și amplu memoriu, în care îl roagă să subvenționeze acest teatru înființat din inițiativă locală. În locul subvenției se propune înființarea unui Teatru Național în Bucovina.

Directorul general al teatrelor, Alex. Mavrodi, telegrafiază directorului general al Teatrului Național din Iași, Mihai Codreanu, pentru a-l anunța că, în conformitate cu recomandările Ministerului Artelor, ansamblul ieșean urmează să inaugureze Teatrul Național din Cernăuți în ziua de 1 februarie 1921. Oaspeților ieșeni li s-a făcut o „primire oficială"; ei au prezentat piesa „Vlaicu Vodă" de Alex. Davilla.

La ora când Georg Drozdowski face critică de teatru, trecuseră deja șapte ani de la fericitul eveniment, deja începuse să se capete oarecare experiență, iar trupa de actori începuse să se sudeze. Astfel la 5 noiembrie 1927, apare o cronică destul de amplă la piesa *Viforul* de B. Șt. Delavrancea. Drozdowski compară atmosfera dramelor lui Shakespeare cu cea creată de Delavrancea în trilogia sa istorică, apoi intră în amănunte explicând alegerea numelui eroului principal: „Ștefăniță, nepotul marelui Ștefan. Diminutivul numelui reprezintă prăpastia dintre strămoș și urmașul său". Dintre actori, Drozdowski, remarcă pe Nae Bulandra, care „a știut să-i dea lui Luca Arbore atâta interiorizare, încât el și-a luat locul printre figurile centrale ale dramei". Cât despre Ștefăniță, cronicarul mai adăuga că „e un pacient, dar fără caracter..."

Poate ar fi interesant de amintit repertoriul teatrului din Cernăuți. Iată ce cuprindea el deci în noiembrie 1927: *Amfora* de L. Pirandello, *Leul ghimpat* de G. B. Shaw și *Unchiul Vania* de Cehov. Drept eveniment artistic însemnat se consemnează turneul lui „Deutschen Volkstheater" din Viena, care are câteva reprezentații cu: *Intrigă și iubire* de Fr. Schiller *Vrăjitorul* de Edgar Wallace și *Șase personaje în căutarea unui autor* de L. Pirandello.

Se pare că Cehov îi oferă lui Drozdowski ocazia unor reflecţii personale, pe care preferă să le insereze la rubrica de teatru a ziarului cernăuţean, sub forma unei scrisori adresată unchiului Vania. Iată ce notează el la un moment dat : „Ceea ce noi cei de azi avem prea puţin, ai tu, unchiule Vania, în schimb prea mult, şi anume : « suflet »". Tot emoţia este aceea care-l determină pe Drozdowski să exclame la un moment dat : „O, Dumnezeule ! ce însemni tu pentru caracterele sensibile şi complicate !"

Trecând în anul 1928, „Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt" nu mai beneficiază de semnătura lui Georg Drozdowski. Locul său este luat de redactorul Otto Brück, de la care nu avem decât prezentări ale subiectului pieselor cu mult mai puţin sensibile şi de judecăţi oarecum sumare asupra jocului actoricesc. Iată însă ce piese din repertoriu puteau atrage atenţia iubitorului de teatru din acei ani : *Urciorul sfărâmat* de Heinrich von Kleist şi *Doctor fără voie* de Molière, în cadrul unei seri clasice. Se mai jucau şi piese bulevardiere precum : *Concurenţii* de Charles Méré sau comedii uşoare : *Precum şcolarii* de André Birabeau ; piese făcute „să provoace publicului burghez o seară plăcută", după cum notează Otto Brück. Printre turneele a căror gazdă este Teatrul Naţional se numără şi acela al Teatrului „Wikt" („Warschauer judisches Kunstlertheaters") — „Teatrul artiştilor evrei din Varşovia".

Tot în plan teatral ni s-a părut interesant să amintim deschiderea primului teatru românesc de marionete din Cernăuţi, la 1 mai 1928.

Drept încheiere, găsim potrivite câteva rânduri scrise de Paul Celan lui Alfred Margul-Sperber la 30 iulie 1960 : „Ah, ştiţi dvs.... m-am întrebat adesea, dacă nu era mai bine să fi rămas printre fagii Bucovinei mele..."

Zusammenfassung

„Czernowitzer Illustriertes Familienwochenblatt" ist eine Zeitschrift die erscheint wochentlich in Czernowitz, Hauptstadt der Bukowina, deutsch „Buchenland", zwischen 1927—1928. Herausgeber, Leitender und Verantwortender ist Dawid Weidengfeld und Redakteur ist Bruno Skrehunetz. An Rubrik „Theater und Kunst", macht theatralische Reportage und Chronik Georg Drozdowski, ein bekannter publizist. Seine Beiträge haben eine reale Wichtigkeit für die Wiederspiegelung Beiträge haben eine reale Wichtigkeit für die Wiederspiegelung des theatralischen Lebens aus Czernowitz.

AUGUST NIBIO ŞI PRESA GERMANĂ RĂDĂUŢEANĂ

D. VATAMANIUC

August Nibio este unul din cei mai activi intelectuali ai comunităţii germane din Rădăuţi, profesor şi publicist cu un lung stagiu în presa vremii.

Biografia sa nu cuprinde, după câte cunoaştem, evenimente aparte, care să fi influenţat într-un fel sau altul pregătirea sa profesională. Se naşte la Rădăuţi în 13 iulie 1886, termină liceul de aici în iulie 1904, îşi ia licenţa în litere şi filosofie la Universitatea din Cernăuţi şi intră în învăţământ în 1 septembrie 1907. Îşi trece examenul de capacitate în 17 martie 1911, iar în octombrie 1924 se supune la un examen pentru limba română, istoria şi geografia României. Este profesor la Liceul Eudoxiu Hurmuzachi din Rădăuţi, unde predă istoria, geografia şi cântul [1], şi la Liceul de Fete din Rădăuţi, unde predă germana şi este angajat şi ca maestru suplinitor pentru muzică [2].

Concomitent cu munca la catedră, August Nibio desfăşoară şi o remarcabilă activitate publicistică. Debutează cu un articol, *Sagen aus Radautz*, în „Bukowiner Volksblatt" din Cernăuţi în octombrie 1911, ca să publice, tot aici, un alt articol, *Misail Chisaliţă als Egumen von Putna*, în mai 1912. De la ziarul cernăuţean trece la „Bukowiner Volkszeitung", care apărea la Câmpulung Moldovenesc. Publică aici articolele *Über den Sitten der Sprache und Sitten der Rumänen auf die Deutschen in der Bukowina* şi *Vom Volkswitz und den Spitznamen in der Bukowina*, amândouă în 1912. Profesorul rădăuţean publică în presa din Bucovina şi din afara hotarelor ei, cum se desprinde din lucrarea lui Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina*, peste 60 de studii şi articole între 1912 şi 1940. Mai multe îi apar în „Deutsche Kalender für Bukowina", din Cernăuţi, între 1919 şi 1934, „Die Heimat", din Cernăuţi, între 1920 şi 1931 şi „Czernowitzer Deutsche Tagespost", tot din Cernăuţi, între 1925 şi 1932. Dintre studiile sale consacrate unor societăţi se cuvine menţionat *Geschichte des Männergesangvereines „Harmonia" in Sereth (1864—1867)*, publicat în „Czernowitzer Deutschen Tagespost" în 1930 [3]. De o atenţie deosebită se bucură comunitatea germană din Rădăuţi, însă le prezintă şi pe cele din

[1] „Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hurmuzachi pe anul şcolar 1921—1922", Cernăuţi, 1923, p. 61, 84, 87; „Anuarul II al Liceului de Stat Eudoxiu Hurmuzachi pe anul şcolar 1922—1923", Cernăuţi, 1924, p. 14.

[2] „Anuarul I al Liceului de Fete al Statului din Rădăuţi pe anii şcolari 1919—1923", Cernăuţi, p. 55—56; „Anuarul II al Liceului de Fete al Statului din Rădăuţi pe anii şcolari 1923/24—1926", Cernăuţi, 1927, p. 22, 27.

[3] „Czernowitzer Deutschen Tagespost", VII, nr. 1786, 7 februarie 1930, p. 5.; nr. 1794, 16 februarie 1930, p. 6; nr. 1796, 19 februarie 1930, p. 4; nr. 1797, 20 februarie 1930, p. 5; nr. 1800, 23 februarie 1930, p. 3. Şi în volum „Rădăuţi", Verlag F. Schledt, 1930, 32 p.

comune. Se ocupă de creaţia populară, îndeosebi de anecdote şi de interferenţe culturale româno-germane. August Nibio este şi primul biograf, cum s-a putut vedea, al lui Ernst Rudolf Neubauer, căruia îi consacră mai multe studii cu informaţii bogate, întemeiate şi pe cunoaşterea nemijlocită a manuscriselor. Să menţionăm tot aici şi studiul *Ludwig Adolf von Stauf-Simiginowicz*, publicat în „Czernowitzer Deutsche Tagespost" în 1932 [4].

August Nibio este şi fondatorul a trei publicaţii germane pe care le scoate la Rădăuţi. „Archiv für Landeskunde der Bukowina" apare sub formă de revistă, în 1927 şi 1930. Mai înainte sunt de semnalat la Rădăuţi doar câteva publicaţii germane, „Radautzer Zeitung" în 1893 şi „Freie deutsche Worte" în 1907, care nu se găsesc în bibliotecile noastre şi nu le înregistrează nici Erich Beck în bibliografia sa. Să amintim şi alte două publicaţii, „Der Anfang" din 1930 şi „Sonntagsblatt" din 1932, contemporane cu cele scoase de August Nibio, care de asemenea nu figurează în bibliotecile noastre [5].

August Nibio concepe revista sa ca o culegere de studii. Face loc, în primul număr. studiilor lui Raimund Fr. Kaindl, *Ludwig Adolf Simiginowicz*, Ioan Zugrav, *Călugăriţa*, Hans Gaschler, *Eine deutsche Dorflitanei aus der Bukowina*, August Nibio publică studiul *Das Kloster Ilişeşti*. Cel de-al doilea număr se deschide cu studiul lui Eugen Herzog, *Landeskunde und Mundartenforschung*, căruia îi urmează Teodor Balan, *Der Ursprung der Familie Constantinovici-Grecul*, Norbert Zimmer, *Der Siedlungsaufbau der buchenländischen deutschen Siedelungen*, Hubert Kargl, *Zur Vogelkunde der Bukowina*, Alfred Klug, *Rumänen als deutsche Dichter*, Rudolf Gassauer, *Der gegenwärtige Stand der moldauischen Münzkunde* Fritz Netollitzky, *Der „Himmelstau" eine Speise auf dem Ineu*. August Nibio face o recenzie la cartea lui Alexandru Vitencu, *Documente moldoveneşti din Bucovina* [6]. Studiile abordează domenii variate, mergând de la istorie, aspecte din viaţa comunităţii germane şi prezentarea unor personalităţi. Se remarcă studiul lui Kaindl şi cel al lui T. Bălan, care dă şi un arbore genealogic al familiei Constantinovici-Grecul.

Cea de-a doua publicaţie pe care o scoate August Nibio la Rădăuţi, „Bukowiner Heimatblätter", este tot o culegere de studii şi ea se tipăreşte în 1933 în tipografia văduvei lui P. Blondowski. Se publică aici patru studii : Sever de Zotta, *Die Abstammung der Familie Flondor*, O. Marcu, *Zoogeographische Bemerkungen über einige für die Bukowina neue oder weniger bekannte Chrysomeliden*, Albert Baumgarten, *Kinderrime aus Pojana Micului*. August Nibio tipăreşte studiul *Erdleben in der Bukowina*. Studiul lui Sever de Zotta privind familia Flondor se remarcă prin informaţia în mare parte inedită la acea dată. Reţine atenţia studiul lui Albert Baumgarten, cu „rime de ale copiilor" dintr-o comunitate germană. August Nibio prezintă cutremurele de pământ în Bucovina din anii 1471, 1516,

„Czernowitzer Deutsche Tagespost", IX, nr. 2480, 12 iunie 1932, p. 2—3 ; nr. 2522, 3 august 1923, p. 3.

[5] August Nibio, *Radautzer Zeitungen*, in „Bukowiner Wochenpost", I, nr. 4, 14 august 1932, p. 3. De aici luăm informaţiile despre presa rădăuţeană.

[6] Alexandru Vitencu, *Documente moldoveneşti din Bucovina* (Colecţia Ion Baloşescul din Cernăuţi), Cernăuţi, Tipografia Mitropolitul Silvestru, 1929.

1620, 1711, 1738, 1822, 1829, 1838. Se folosesc cronicarii Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce, precum și izvoare germane.

Cea de-a treia publicație care apare la Rădăuți, „Bukowiner Wochenpost" [7], este un ziar în adevăratul înțeles al cuvântului. Poartă ca subtitlu: „Unabhängiges deutsche Wochenblatt". Primul număr iese în 24 iulie 1932 și-și continuă apariția până în 5 martie 1933. Sunt în total, în colecția Academiei Române, 32 de numere. Numele lui August Nibio nu apare ca director sau editor ca la cele două publicații anterioare. Se menționează la sfârșitul fiecărui număr, începând cu primul și până la nr. 27 din 29 ianuarie 1933, numele lui Robert Neunteufel ca „Vorantworlicher Schriftleiter", iar în continuare figurează în această calitate Karl Brzezina. Ziarul se imprimă în tipografia văduvei lui P. Blondowski. Articolul programatic, *Zum Gelerte*, din primul număr, dă câteva indicații privind orientarea ziarului, care poate fi urmărită și în modul de prezentare a materialelor. Editorialele cu care se deschide fiecare număr tratează probleme politice curente. Editorialele nu sunt semnate, cu puține excepții, ca cea mai mare parte a articolelor. Dintre rubricile permanente sunt de notat *Politisches*, care dă informații din lume și din România, și *Radautzer Nachrichten*, cu informații locale. Dintre rubricile permanente, cea mai importantă este *Foiletonul* semnat alternativ de August Nibio, Julius Teuchert, Max Januszewski, Wilhelm Wühr și Siegfried Hugo, care publică și poezii. Dintre foiletoanele lui August Nibio notăm *Unsere Konigshymne*, *Radautzer Zeitungen*, *Von unseren Volkstanzen*, *Czernowitzer oder Cernăuți?*, *Auf der Kukuruzklaker* [8]. Două din foiletoane sunt consacrate, cum se vede, dansurilor populare și obiceiurilor la clăcile de desfăcut porumb. Foiletonul cel mai important din ziar rămâne cel al lui August Nibio, *Verschwendene Ortschaften in der Radautzen Ebene*, conceput ca o suită de monografii ale comunelor Măneuți, Balosinești, Tărnăuca, Măcicatești. Problema satului Măneuți îl preocupă pe August Nibio și într-un articol, *Wo lag das alte Maneutz*, publicat în „Czernowitzer Deutschen Tagespost", în 1932 [9]. Sunt sate dispărute, și meritul lui Nibio constă în localizarea lor, acceptată și de istorici [10]. Studiul se remarcă printr-o informație bogată, scoasă din izvoare inaccesibile, în parte, cercetătorului de azi din România.

August Nibio se oprește în foiletonul *Radautzer Zeitungen* și la presa românească. Prezintă „Gazeta agricultorilor", scoasă la Rădăuți, sub conducerea lui Ioan Larionescu, între 1926 și 1928, „Cuvântul Rădăuților" sub conducerea lui E. Nastasi, care apare însă la București, „Îndrumarea" sub conducerea lui A. Cernovschi, care apare între 1931 și 1933, și „Îndrumarea nouă", care apare între 23 decembrie 1931 și 16 septembrie 1932." „Gazeta agricultorilor", „Cuvântul Rădăuților", „Îndreptarea nouă", erau ziare politice și nu acordau atenție mișcării culturale. „Îndrumarea" cu subtitlul „Gazetă independentă", scoate și un supliment, „Îndrumarea

[7] „Bukowiner Wochenpost", I, nr. 3, 7 august 1932, p. 3; nr. 4, 14 august 1932, p. 3; nr. 8, 11 septembrie 1932, p. 3; nr. 17, 13 noiembrie 1932, p. 3; II, nr. 24, 8 ianuarie 1933, p. 4.

[8] „Bukowiner Wochenpost", II, nr. 25, 15 ianuarie 1933, p. 2—3; nr. 26, 22 ianuarie 1933, p. 2—4; nr. 28, 5 februarie 1933, p. 2—4; nr. 29, 12 februarie 1933, p. 2—4; nr. 31, 26 februarie 1933, p. 2—4; nr. 32, 5 martie 1933, p. 2—3. Ultimul număr al ziarului din colecția Academiei Române este deteriorat și lipsește continuarea studiului.

[9] „Czernowitzer Deutsche Tagespost", IX, nr. 2464, 22 mai 1932, p. 3.

[10] Teodor Bălan, *Satele dispărute din Bucovina*, Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei", 1937, p. 18.

literară", susţinut de cele mai reprezentative personalităţi ale mişcării literare bucovinene din acei ani. Publică articole, proze, poezii A. Cerneanu Iulian Vesper, Ghedem Coca, George Drumur, Ion Roşca, E. Ar. Zaharia, Traian Chelariu, Mircea Streinul, Vasile I. Posteucă, George Putneanu.

Mai notăm, în sfârşit, că I. Vişan, prefectul judeţului Rădăuţi, îi încredinţează lui August Nibio traducerea în germană a monografiei lui O. Tafrali, *Le monastère de Sucevitza*, tipărită la Iaşi în 1929 [11].

August Nibio se impune în mişcarea culturală din Bucovina din prima jumătate a secolului nostru ca un mesager al comunităţii germane din Bucovina anexată la Imperiul habsburgic în 1775. Apelează la presă, prin mijlocirea căreia face cunoscute valorile spirituale ale conaţionalilor săi. Informaţia bogată şi variată face din studiile şi articolele sale texte de referinţă pentru cercetătorul de azi.

Zusammenfassung

August Nibio, Lehrer in Radautz und Journalist entfaltete eine reiche, publizistische Tätigkeit in dem Zeitungswesen aus Bukowina in der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts. Er ist der erste E. R. Neubauers Biograph und der erste Gründer von drei Publikationen, die in Radautz zwischen 1927—1933 erschienen.

[11] O. Tafrali, *Le monstère de Sucevitsa*,, Viaţa Românească, 1929, p. 3—50. *Das Kloster Suceviţa. Deutsche uebersetzung von Prof. A.* Nibio, p. 53—103.

LITERATURA ROMÂNĂ DIN BUCOVINA POSTBELICĂ

GEORGE MUNTEAN

Se împlinesc, în 1994, 220 de ani de când partea nordică a fostului stat românesc al Moldovei a fost ocupată și, în 1775, anexată cu forța de către austrieci, care au creat astfel una dintre cele mai adânci și durabile răni în trupul țării. În plus, aici a avut loc unul dintre cele mai profunde și aberante procese de deliberată alterare etnică din întreg spațiul european. De la inventarea toponimului Bucovina (inițial i s-a zis Moldova Austriacă, dar tenta imperialistă prea străvezie a dus la abandonarea denominației), la aducerea sistematică a reprezentanților a circa 20 de etnii în zonă (sau la consolidarea substanțială a prezenței firave a câtorva semnalabile anterior), până la germanizarea constantă a instituțiilor, limbii, păturilor sociale românești, a întreprinderilor existente și a celor ce s-au creat pe parcurs, la atragerea elementului autohton în circuitul germanizant, spre a-l pulveriza și, eventual, împrăștia în spațiul imperial etc., nimic n-a fost evitat. Cu toate marile pierderi înregistrate și în ciuda presiunilor exercitate permanent, baza românească a provinciei a supraviețuit mereu majoritară, încât revenirea acestor pământuri la patria-mamă în 1918 s-a săvârșit aproape de la sine, fără mari convulsii, prin votul unanim al tuturor participanților, Bucovina fiind, cum nu s-a prea observat, prima provincie românească din fostul imperiu habsburgic care a dat semnalul unirii necondiționate cu țara. Nu uităm, evident, prioritatea desprinderii Basarabiei din Imperiul țarist, însă e de la sine înțeles că această inițiativă istorică a românilor bucovineni, sprijinită de ceilalți locuitori ai proviniciei, a avut o anume însemnătate în grăbirea procesului de întregire a statului nostru național în hotarele lui firești.

În acest complex de factori care au dus la întregirea statului (căci, factor cardinal, națiunea a fost mereu întreagă, indiferent de evoluția formelor statale interne și de sfâșierile provocate din exterior), un rol important l-au avut spiritualitatea, cultura, arta și literatura bucovineană, care au gravitat constant și revelator către spațiul național, indiferent de mulțimea piedicilor ce au trebuit înlăturate. Ele au ținut trează și au alimentat viguros ideea unității și continuității noastre naționale, a autohtonității vii și creatoare de valori specifice. Faptul e cu atât mai important cu cât asemenea manifestări au fost mereu stânjenite, deviate în parte de la cursul lor normal, minimalizate sau ignorate. În plus, spiritele creatoare sau vehiculatoare de cultură națională erau confruntate cu o civilizație superioară în multe privințe (tehnice, mai cu seamă), cu valuri culturale puternice, impuse de noii stăpâni, cu o difuzare copleșitoare a elementelor de spiritualitate, cultură și artă ale altora, ca și cu firave posibilități de susținere a creației autohtone, mereu împinsă în plan secund.

Analele Bucovinei, I, 1; p. 137–150, București, 1994

Cu toate acestea, Bucovina a adus în momentul întregirii statului național o zestre de spiritualitate creată în intervalul cât s-a aflat sub ocupație cel puțin impresionantă. Aceasta, lăsând la o parte numărul notabil de personalități care își desfășurau de mai înainte activitatea în celelalte provincii. Mulți dintre aceștia și-au continuat drumul până la al doilea război mondial și după aceea, când s-a produs noua sfâșiere, cu cele mai dramatice urmări.

Între consecințele nefaste ale ocupării de către austrieci a nordului Moldovei timp de 144 de ani, cel puțin una se cuvine evocată aici. Este vorba de continua modificare a profilului demografic al provinciei, într-un ritm fără de precedent. Înmulțirea în iureș a alogenilor, cu deosebire a ucrainenilor, care au înregistrat în secolul trecut un ritm de creștere de circa 10 ori mai mare decât cel normal (evident, prin colonizare aproape sufocantă), dar și a evreilor și germanilor și oarecum a polonezilor, prin aceleași procedeie, a dus la împrejurarea că de la o vreme au început să forțeze raporturile istorice, să pretindă a fi ei autohtoni cu drepturi de decizie asupra soartei acestor pământuri. Mai cu seamă unii naționaliști ucraineni s-au înfierbântat de această idee, scornindu-i chiar justificări și trâmbițându-le în patru vânturi, sprijiniți cum erau, pe de o parte, de imperiali, care visau, cum se știe, o Ucraină integrată Curții din Viena, iar pe de alta, de țariști, animați de gândul expansiunii imperiului lor spre centrul Europei. Sigur, întregirea statului național român unitar a dus la diminuarea substanțială a acestor aberații, dar nu și la stingerea lor, cu atât mai mult cu cât noul imperiu creat în răsărit, cel sovietic, n-a renunțat nici o clipă la vechile tendințe acaparatoare, schimbându-le doar denumirea, încât, sub ideea revoluției proletare mondiale, sub cea de internaționalism proletar și sub lozinca „proletari din toate țările, uniți-vă" se ascundea un imperialism de cea mai pură specie, care, în ce ne privește, a intrat imediat în acțiune.

Mai întâi prin tentativa de a-l răpi sau asasina pe regele Ferdinand, prin atacul armat de la Hotin, în 1919, simultan și coordonat cu cel al trupelor maghiare ale lui Bela Kun pe Tisa, ceea ce a implicat cu necesitate urmărirea lor până la Budapesta. Nici sovieticii n-au încetat activitățile ostile vreo clipă, astfel că frontiera noastră cu ei a fost mereu un calvar. De la infiltrări de agenți, la declarații belicoase, la încălcări ale teritoriului național și la alte șicane ale arsenalului reimprospătat, n-a fost cruțat nimic. Iar când s-au consolidat și au contribuit masiv la izolarea noastră pe plan internațional au trecut la aranjamente și revendicări fățișe, cum au fost notele ultimative din iunie 1940 și apoi cotropirea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a Ținutului Herța. Acum s-au văzut efectele agresive ale colonizărilor practicate sistematic de către imperialii austrieci, sovieticii invocând prezența, majoritară, după ei, a populației de origine ucraineană și rusă în Bucovina. Nemții lui Hitler replicând că acolo se află o masivă prezență germanică, s-a ajuns la târgul sfâșierii Bucovinei, în fond, fără de nici o îndreptățire,afară de argumentul forței. Este un *incipit* de culpă, ca să nu zic mai mult, de care habsburgii nu vor putea fi nicicând absolviți, în primul rând în privința Bucovinei, dar și, în trepte descrescătoare, și în a altor zone pe care le-au acaparat și alterat, în numele unei germanizări și „civilizări" cu târzii efecte contrare, și ici, colo și astăzi, dacă ne uităm bine în fostul ei spațiu. Pentru că, oricât de

bine intenționat ar fi, — ceea ce n-a fost și nu este cazul cu pământurile noastre — un ocupant alterator rămâne. De aceea, un fir al actualei situații din nordul Bucovinei duce și către Curtea de la Viena și, după al doilea război mondial, către alte capitale occidentale, măcar pentru faptul că reprezentanții lor au consfințit în tratatul de pace de la Paris minciuna strecurată de sovietici că frontiera dintre URSS și România se stabilește conform cu acordul din 1940, „uitându-se" că un *ultimatum* nu poate ține loc de acord, decât în mentalitatea cras-imperialistă.

Consecințele acestor manevre mai mult sau mai puțin evidente și care în concretul manifestării lor sunt mult mai complexe, cele mai multe săvârșite peste capul poporului nostru și împotriva lui (ca și a altora), au fost și încă sunt dramatice pentru noi și cu deosebire pentru teritoriile ocupate, pentru nordul Bucovinei cu precădere. Pentru că aici s-a produs un proces de alterare fără precedent. Evident, nici sudul provinciei, rămas în țară, n-a fost cruțat, din alt unghi, de monstruozitățile totalitarismului de tip sovietic, aplicat aici încă mai virulent decât în restul patriei. Dar dacă în sud opresiunea a fost cu deosebire economică, socială, culturală, politică, în general, ideologică, și numai indirect, dar multă vreme eficient, națională, — în nord aceasta din urmă a fost de-a dreptul devastatoare, programul de aneantizare a românilor luând forme de o violență extremă. Premisa era că românii sunt acolo venetici, foști exploatatori cruzi ai așa-numiților băștinași, care ar fi, se înțelege, ucrainenii, ținuți în întuneric de „ocupanții" români încă înainte de detrunchierea austriacă și mai cu seamă în perioada interbelică.

Ocupanții au fost avantajați și de împrejurarea că în primăvara anului 1944 s-au refugiat de acolo aproape toate instituțiile, o mare parte a populației și majoritatea intelectualilor ce supraviețuiseră primei ocupări, din 1940 — 1941, deportărilor masive (numai în noaptea de 12—13 iunie 1941 au fost deportați 13.000 de oameni, din care au supraviețuit câteva sute) și războiului, încât pe fondul dezastrului creat, aceștia și-au putut desăvârși opera fără probleme majore. Nu e mai puțin adevărat că în cadrul nemulțumirii generale, surde și continui, s-au înregistrat și câteva încercări de protest. Cu precădere la nivelul opoziției spontane, individuale, dar și la cel al încercărilor de oarecare organizare, cum a fost cazul cu mișcarea de partizani, mai firavă în nord, unde a fost rapid și bestial lichidată, mai fermă și de durată în sud (până către 1960), unde a avut aceeași soartă. E un capitol de investigat în continuare, inclusiv în plan literar, în care a dat un număr de doine și altfel de producții de luat în seamă („Grea-i viața de partizan,/Trăită pe sub bradani,/Numa-n cușmă și suman,/Cu pușca către dușmani ;/Urmărit din toată partea /Cu-nchisoarea și cu moartea"). Mai sunt încă supraviețuitori care le știu.

Un alt factor de dezarticulare a realităților, cu urmări directe și asupra vieții culturale și literare, a fost răscroirea arbitrară a teritoriului, atât în nordul Bucovinei, unde au fost desființate județele cotropite, anexându-se actualei regiuni Cernăuți o parte a fostului județ Hotin și Ținutul Herța, cât și în sud, unde au fost, de asemenea, comasate fostele județe, apoi s-a impus regiunea Suceava (cuprinzând sudul Bucovinei și cea mai mare parte a fostului județ Baia, a județelor Dorohoi și Botoșani) și, în sfârșit, actualul județ Suceava (cuprinzând, la fel, sudul Bucovinei și partea din județul Baia, plus alte rectificări). Împrejurările respective au

dus la decăderea culturală a multor localități, la dezagregarea tradițiilor spirituale și ale unor instituții, la o uniformizare cu semn negativ pe aproape întregul cuprins bucovinean. Nu în ultimă instanță, la modificări demografice de mentalitate, de standard cultural și de nuclee coezive, cu efecte majore în partea de nord, unde totul s-a petrecut sub dușmănosul ochi străin, falsificator din principiu.

Pe fondul arestărilor, al deportărilor, trădărilor și corupției morale, politice și naționale, al detențiilor îndelungate, fără proceduri judiciare (mai totdeauna ilegale), al feluritelor suspiciuni, al distrugerii și masivei confiscări de bunuri și valori (adesea transferate, fără adresă, în cine mai știe ce locuri din cuprinsul fostei Uniuni Sovietice), al domiciliilor forțate, al recrutărilor pentru muncă obligatorie și schimbării destinației organice a feluritelor instituții (comune, cu nuanțe, în sud și în nord) și al unor masive, până la sufocarea elementului național, colonizări (active până în anul 1993) în partea ocupată, al altor fenomene negative, viața spirituală, culturală, artistică și literară a fost mereu în suferință, deturnată de la sensurile ei fundamentale. Ajunge a menționa că timp de aproape două decenii în nordul Bucovinei n-a apărut nici o carte scrisă de un autor român, după cum în sud sau în cuprinsul țării cei afirmați în epoca interbelică au putut să se manifeste mai semnificativ abia către 1960, fiind mereu încorsetați cu un fel de măsură în plus, datorită locurilor din care proveneau sau în care activaseră.

A nu se uita că în acest teritoriu cu „probleme", atât pentru fostul regim din statul român, cât și pentru ocupanți, n-a putut apărea aproape 50 de ani nici un periodic cultural. Dacă ne gândim că în Bucovina au apărut până în 1944 circa 350 de periodice românești,dintre care vreo 270 între 1918 și 1944, la care se adaugă un număr apreciabil ale minoritarilor de până atunci, adică ale nemților, evreilor, ucrainenilor, polonezilor, armenilor etc., realizăm și mai din plin imaginea declinului programat. Au apărut periodice până și prin sate, cum a fost cazul cu „Crai Nou" de la Molodia, „Țara Șipenițului" de la Cuciurul Mare, „Țara Fagilor" de la Solonț, „Credința apostolică" și „Crainicul Cetății " de la Burdujeni, „Cuvinte Nouă" de la Cozmeni, „Valea Ceremușului" de la Vijnița, „Freamătul Literar" de la Sinăuți, „Almanahul special din Bucovina și Basarabia" de la Satu Mare etc. Unele periodice ale provinciei aveau redacția sau câte o subredacție la Viena, București, Botoșani, Craiova și în alte localități, ceea ce indică o solidaritate cu întregul spațiu național și o deschidere spre lume pe care fenomenul literar le validează plenar, mai ales dacă e pus în contextul întregii noastre spiritualități. Scriitorii români de aici colaborau substanțial la periodicele din țară încă de pe la mijlocul veacului trecut, își publicau cărțile la Iași, București și în alte localități, erau prezenți în ziarele și revistele transilvănene și basarabene, publicau în periodice de limbă germană din Austria și Germania, în cele de la Praga, Varșovia, Lvov, ca și în cele bucovinene de limbă germană, idiș, ori ucraineană, după cum scriitorii minoritari erau adesea prezenți în periodicele românești etc. Faptul este semnificativ pentru convietuirea mai largă ce se consolidase pe fundalul omeniei românești, chiar în epoca în care era opresată de străinii colonizatori. Ascuțișurile extremiste, manifeste de pe la începutul secolului de față, aveau să altereze încet bunele raporturi. De subliniat cu fermitate împrejurarea că atât extremismul de dreapta cât și cel de stânga

nu sunt produse autohtone, ci au fost aduse tocmai de către unii minoritari, găsind teren relativ primitor, mai ales pe fondul împilării crescânde a românilor și a disprețului cu care îi tratau unii din cei veniți, ca și pe cel al nedreptăților sociale în creștere, al polarizării unor mari resurse și întreprinderi către vârfurile relativ monopolizate de alogeni, unii de un iredentism pe cât de neîntemeiat, pe atât de periculos și mereu iritant.Cine ar parcurge unele ziare germane sau ucrainene din epocă ar avea tristețea de a constata că multe din cele ce ni se atribuie se găsesc întâi acolo și numai ca reacție în presa românească. Actualul periodic „Ceas" din Cernăuți nu era mai puțin violent în perioada interbelică și nu s-au luat nici un fel de măsuri impotriva lui, sovieticii interzicându-l.

De altfel, trebuie spus că deși unii minoritari s-au arătat foarte devotați noului regim, atât în nordul cât și în sudul Bucovinei, acesta nu i-a cruțat și după utilizare și anume privilegiere au fost supuși, în mare, aceluiași malaxor al dogmatismului împins la extrem. Chiar ucrainenii, deveniți fulgerător majoritari, prin procedeie de cel mai tipic model colonialist dus la limită, au plătit destul de scump„eliberarea" și anexarea la Uniunea Sovietică, pentru unii însă adevărată mană cerească. Mai ales ucrainenii mai vechi în Bucovina și huțulii au dat numeroase victime. Nici în plan cultural și artistico-literar nu s-a mers mult dincolo de o anume spoială. Pentru că, lucru mai puțin observat de unii dintre ei în epocă și fetișizat superficial și chiar supralicitat astăzi de mulți dintre dânșii, acest mare popor tot regim de minoritar a avut în cadrul fostei URSS. Cât a fost de apăsător regimul totalitar pentru ucrainenii aflați aici înainte de ocupație se poate sugera prin simpla comparare a cifrei scriitorilor aparținând acestei naționalități, născuți în nordul Bucovinei — și nu Bucovina de nord, cum zic unii tendențios sau din inconștiență, de parcă ar fi vorba de două Bucovine, de sud și de nord — și afirmați în acest interval, cu cea a celor din sudul provinciei. Fără pretenția exhaustivității, dar dacă îi amintim pe câțiva din aceștia din urmă, ca Orest Masichievici, Cornel Irod, Corneliu Reguș, Ioan Rebușapcă, Ivan Negriuc, Iurii Mihailo Mihailiuc, Stepan Tcaciuc și alții, ori pe cei ce scriu în românește dar au o anume tangență ucraineană, precum Traian Chelariu, Stelian Gruia, Matei Visnec etc., mă întreb câți asemenea putem evoca, având în vedere, totuși, condițiile ce-i avantajau, pentru partea ocupată a provinciei? Constatarea e valabilă, cu probabile variații, și pentru domeniul mai larg al spiritualității, culturii și artei în general, încât îngândurarea firească în legătură cu ruperea brutală a Bucovinei nu poate fi evitată pentru nici un domeniu al existenței și pentru nici una dintre minoritățile existente acolo înaintea acestei barbarii, când s-au manifestat mult mai viguros decât din 1944 până la zi. Iar perspectiva unei ameliorări substanțiale, inclusiv pentru ucrainenii de dinainte, e încă dificilă. Se înțelege că autori ca Mihailo Ivasiuc, Mihailo Tkaci, Tamara Severniuc, Sofia Maidanski, V. Folvarocinîi și alții (înțeles e că nu-i știu pe toți), originari din nordul provinciei noastre sau trăitori acolo sunt de luat deîndată în seamă. E de adăugat, de asemenea, că în timp ce scriitori de limbă germană sau idiș, ori evrei care scriu în română au dispărut aproape cu totul din nord (de menționat, totuși, nume ca V.Sadovnik și Iosif Burgh), în sudul provinciei și mai ales în țară au continuat să se manifeste câțiva, precum Alfred Margul-Sper-

ber, Ury Benador, Lotte Berg, Alfred Kittner, Adrienne Prunkul-Samurcaş, Edwald Ruprecht Korn, Lothar Rădăceanu, Norman Manea, Immanuel Weissglas (I. Iordan) şi alţii. Nu e vorba de a face aici o contabilizare inexpresivă, ci doar de a sugera anume situaţii, între care cea mai paradoxală e cea de astăzi, când scriitorii şi în general cetăţenii ucraineni de origine română sunt mai oprimaţi decât pe vremea sovieticilor. Era de aşteptat ca, având în vedere experienţa amară pentru unii şi desfigurantă pentru alţii, lucrurile să cunoască un alt făgaş. Dar, vorba de care face caz Emil Cioran, n-a fost să fie.

Noii ocupanţi au fost avantajaţi în demersul lor de a-i reduce pe români la neant şi de vidul creat după cel de al doilea război în actuala regiune Cernăuţi, prin refugierea masivă a forţelor creatoare, urmat de cel radical al deportărilor şi lichidării celor rămaşi acolo. Locul lor a fost imediat ocupat până la suprasaturare de noii veniţi, între care cei mai mulţi ucraineni. Administraţia a fost încredinţată aproape exclusiv unor aduşi, veniţi sau trimişi în regiune, necunoscători şi insensibili la realităţile locale, a căror alterare şi convertire forţată erau hotărâţi sau însărcinaţi s-o înfăptuiască. Prin ei, atacul s-a deslănţuit pe toate planurile. Eliminarea bisericii şi înlocuirea ei şi a celorlalte forme de manifestare spirituală cu un sistem întemeiat pe materialismul primar şi agresiv, confecţionarea unei istorii false şi de împrumut, atât de aberantă încât se întoarce chiar împotriva celor pe care părea a-i avantaja, introducerea unui program de învăţământ de o unilateralitate copleşitoare şi, evident, în limba rusă şi ucraineană, suprimarea tuturor periodicelor româneşti anterioare (ca şi, peste puţin timp, în sudul provinciei, câteva numere din „Revista Bucovinei" şi din „Bucovina literară", spre exemplu, apărând, cum se ştie, la Timişoara şi Râmnicu Vâlcea, unde se refugiaseră câţiva intelectuali.

Închiderea şi disparea fondurilor bibliotecilor publice şi chiar particulare (ca şi în întregul stat român, supus, în ansamblu, aceleiaşi ordini dictatoriale în ascensiune), trierea şi răpirea din ţară a arhivelor (cum a fost cazul cu cea a Liceului „Aron Pumnul" din Cernăuţi, „transferată" în 1953 de la Suceava, unde fusese depusă spre salvare, undeva în URSS) şi muzeelor (cum s-a întâmplat cu cel de artă populară de la Rădăuţi), crearea fondurilor secrete, speciale sau inabordabile, sustragerea de hărţi, manuscrise, documente, piese arheologice (cum sunt cele de la Ermitaj, provenind de la săpăturile — de tranşee şi cazemate — din Dobrogea, în timpul prezenţei trupelor sovietice de „protecţie") şi de alte valori (ştim încă puţin ce s-a întâmplat cu cele rămase în nordul ocupat) au avut ca efect dezorganizarea bazei culturale şi de informare şi mai ales suplinirea ei cu ce convenea cu precădere. Acelaşi amatorism agresiv a acţionat multă vreme şi în sudul Bucovinei, unde explorarea arhivelor în legătură cu trecutul provinciei era privită cu suspiciune şi bine ghidată, iar o seamă de piese muzeistice, cărţi, hărţi, manuscrise şi alte documente din fondurile publice erau inaccesibile. Abia acum descoperim dimensiunile vitregirii în materie de cunoaştere adecvată a existenţei naţionale, în general, şi a celei bucovinene îndeosebi. Sunt semne că bibliotecile, arhivele şi alte fonduri documentare străine ce încep să fie cercetate (inclusiv cele existente încă în nordul Bucovinei) vor releva aspecte pe care până de curând mai mult le intuiam. În arhivele din Cernăuţi se găsesc lucruri importante, mai cu seamă pentru perioada de până la al doilea război mondial, după

cum depozitele din judeţul Suceava şi ce a fost răspândit prin ţară, din cauza dezinteresului sau a opresiunii, sunt de natură să ne completeze imaginea pe care o aveam asupra unor scriitori şi perioade literare.

În nord, răscroirea a mers în adâncime, înlocuindu-se alfabetul latin cu cel impropriu limbii noastre, rusesc, schimbându-se deliberat apartenenţa naţională a oamenilor şi inventându-se inexistenta naţionalitate moldovenească, cu „limba" şi „cultura" respectivă, falsificându-se nume de familie şi de localităţi, interzicându-se, reciproc, din păcate, orice relaţii cu patria, propagându-se o sistematică românofobie etc. — totul fiind menit să rupă orice legături cu originile (văzute drept cel mai rău lucru de pe pământ) şi să creeze omul nou, de tip sovietic, neştiutor de sine şi de ai săi, fără rădăcini şi perspectivă.

Aservirea la două limbi străine, — rusa (care a fost şi în ţară impusă mulţi ani până la sufocare) şi ucraineana — la trei tipuri de cultură (rusă, ucraineană şi sovietică) şi forţarea spiritelor să adere la cel mai agresiv mod de organizare social-politică şi economică, de relaţii, comportament şi mentalitate — cel sovietic, atacul demografic susţinut continuu prin măsuri colaterale etc., au condus la alterarea şi împuţinarea constantă a elementului românesc şi, deci, a potenţialului său de purtător şi creator de valori, inclusiv în domeniul literaturii în ansamblu (caricaturizat o vreme, ca toate artele, şi cu dogma inflexibilă şi antinaţională a realismului socialist). Cu accente important deosebitoare, situaţia s-a desfăşurat mulţi ani relativ asemănător şi în partea din Bucovina rămasă în cadrul actualului stat român. Ani în şir, simpla rostire a cuvântului Bucovina implica un risc, fără a mai vorbi de scrierea lui. Evident, nume precum Ion Nistor, George Grigorovici, Grigore Nandriş, Vasile Posteucă, D. Marmeliuc, Traian Brăileanu, Leca Morariu, Aurel Vasiliu, George Antonescu, Zamfir Arbore, Claudiu Isopescu, Titus Cristureanu, Barbu Sluşanshi, Mircea Streinul, Petru Iroaie, Teodor Onciulescu, Iulian Vesper, E. Ar. Zaharia (Zaharia Macovei), George Nimigeanu, Teofil Lianu, Nicolae Tcaciuc-Albu, I. E. Torouţiu, Traian Cantemir, Leon Ţopa, Ghedeon Coca, George Voevidca, Vasile Huţan, Alexander von Randa, Vianor Bendescu, Gregor van Rezzori, Roman Vlad, Ladis K. D. Kristor, George R. Ursul, George Cotos, Petru Rezuş, Octavian Nandiş, Demetrius Leonteş, Aurel Putneanu, George Drumur, Ion Negură, Dragoş şi Cristofor Vitencu, Traian Chelariu, Mircea Zapraţan, George Sidorovici, Pan Solcan, Vladimir Iliescu, Corneliu Dumbrăveanu, Marin Tarangul, George Astalos, Norman Manea, Matei Vişnec, pentru a exemplifica doar cu câţiva, nu puteau fi menţionate decât cel mult cu conotaţii negative sau ca într-o carte de telefon. Cauzele invocate erau pe cât de arbitrare, pe atât de greu de înlăturat: naţionalism, anticomunism, detenţie, greşeli politice, neîndestulă fidelitate faţă de noile rânduieli, mentalitate burgheză, social-democratism, avangardism, realism critic, lipsă de viziune nouă, apartenenţă la diverse foste partide interzise sau presupusă simpatie cu ele, exil, prietenii în străinătate etc.

Se înţelege că despre cei din nord, câţi apucaseră a zvâcni sub chingile amintite, nici nu putea fi vorba, pe lângă faptul că nu erau cunoscuţi decât câţiva, parţial şi indirect (prin radio, prin Chişinău şi Moscova, ori prin străbaterea câte unuia din nord, care era în stare să dea vreo informaţie). Paul Celan este originar din Cernăuţi, după cum tot din Buco-

vina se trag și Itzak Manger, Jakob Gropper, Alfred-Margul Sperber, Rose Ausländer, scriitorul israelian de limbă idiș Alexander Spiegelblatt, ori cel de limbă ivrit, Aron Appelfeld, încă puțin cunoscuți în întreg spațiul Bucovinei și al țării.

Din cauza acestor sălbatice oprimări și a tensiunii continui, mulți nu și-au manifestat talentul, și-au înăbușit sau schimbat vocația ori îndeletnicirile, n-au mai scris sau au produs extrem de puțin și, de regulă, sub posibilități, și-au frânt destinul literar și câțiva chiar pe cel biologic, au trăit într-o teamă perpetuă și în suspiciune, uneori bucurându-se că sunt uitați, ceea ce, în timp, a dus la ignorarea unora, la o stare de incertitudine sau la cunoașterea strict parțială a valorii câtorva, bazată adesea pe surse indirecte, antebelice și nu totdeauna la obiect. Pentru a nu mai vorbi de nordul Bucovinei, de unde mulți se trag, dar unde numele lor abia începe a fi silabisit, cum al celor apăruți acolo în interval își face loc cu aceeași greutate în spațiul național, căruia îi aparțin prin toate manifestările lor.

Astfel, încercările de a închega o viață culturală și literară în Bucovina de după al doilea război mondial, în linia tradițiilor anterioare, s-au izbit mereu de chingile impuse de regimul din țară și de presiunea sovieticilor și a celorlalte regimuri din țările vecine, devenite „frățești", adică suspicioase până la adversitate, iar în partea ocupată de apăsarea sovieto-ucraineano-rusă, de românofobie și de împingerea într-un aberant moldovenism, astfel cu net substrat în continuare anexionist. Primii care au încercat ca, printr-o breșă teritorială, să dea sugestii de nevoie a unei lărgiri în continuare, au fost habsburgii, când au numit, pentru scurt timp, partea răpită, Moldova Austriacă. Renunțarea la noul toponim e posibil să aibă cauze pe care nu le știm, dar aș înclina să întrezăresc prudența de a nu-i supăra prea rău pe otomani și pe țariști, care au acceptat tranzacția, dar știau nedreptatea. Peste puțin, același moldovenism avea să înflorească în Basarabia răpită în 1812, cu două înțelesuri. Cel al localnicilor, menit a reliefa apartenența lor la statul din care fuseseră smulși, dar și cel al țariștilor, care vizau extinderea imperiului. Sovieticii, încă mai apăsat imperialiști, au oficializat denumirea, după dispariția statului românesc al Moldovei, prin unirea de la 1899, în două rânduri. Întâi, prin crearea în 1924, după eșecul primelor tratative cu noi, a Republicii Socialiste Sovietice Autonome Moldovenești, peste Nistru, cu sugestia implicită a intenției de a cuprinde măcar toată Moldova, dacă nu tot teritoriul românesc. Indirect, se releva și masiva prezență românească în respectivul spațiu, în care au fost și câteva încercări de agregare culturală și literară, pe care mulți le-au plătit cu viața sau cu ani grei și lungi de închisoare și deportare.

A treia artificializare oficială a numelui Moldova și mai ales folosire abuzivă și clar anexionistă a lui s-a produs cu prilejul creării, în 1940, a Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești, ajunsă astăzi Republica Moldova, ultima fără intenții anexioniste, dar care este tot un produs al conjuncturii — nu al altora, cum au fost cele anterioare — și nu al permanențelor. Răpirea din 1940 și răscoirea ce i-a urmat — adâncită după 1944 — a avut urmări directe și asupra nordului Bucovinei și, evident, asupra mișcării literare, haotizată organizat în acele locuri. Cea mai gravă a fost crearea naționalității artificiale de moldovean și vehicularea ei intolerabilă până astăzi. Cât este de abuzivă se vede din împrejurarea

că nici unul dintre oamenii de cultură, artiștii și scritorii de acolo nu se simt moldoveni, ci români, chiar dacă oficialitatea îi moldovenizează ori de câte ori are ocazia (consolidată, prin reflex, și de cei din Republica Moldova, uitându-se că e vorba, în fond, de provizoratul existenței într-o parte a țării a celui de al doilea stat românesc).

În tot acest interval s-au făcut diverse încercări de a readuce lucrurile pe un făgaș normal și de a reînoda firele cu tradiția anterioară. Chiar anume oficialități s-au raliat, tactic, unor inițiative, însă, dată fiind situația din nordul Bucovinei, unde dorințele românilor de a se afirma erau și mai sunt privite cel puțin cu neîncredere, iar în sud, apropierea frontierei și teama de a nu stârni bănuieli, erau mereu stopante, —toate aceste eforturi n-au dat decât parțial roade. S-a ajuns ca, într-o măsură, periodice precum „Zorile Bucovinei", la Cernăuți și, ceva mai accentuat, „Zori Noi", la Suceava, să înlesnească oarecari maifestări culturale și, mai mult în subsidiar și festiv, literare. Ziarele respective au fost, în același timp, și mijloace ale regimurilor în funcțiune de a ține sub control viața cultural-artistică a provinciei, unilateralizând-o multă vreme în sensul impus. Din când în când apărea câte o culegere ocazională la Suceava (câteva încercări s-au mai făcut și pe la Cîmpulung și Rădăuți, ori Fălticeni, după înglobare) sau la Ujgorod (căci la Cernăuți nu se putea, decât tot festivizant și cu minimă participare românească), unii având norocul ca printre felurite zăbrele să tipărească și câte un volum personal, comandat de con, ducerile locale cel mai des și mereu desfigurat politic. Pentru că mult timp simplul fapt de a te trage din Bucovina devenea o restricție, în sud, și o obligație majoră de a proslăvi sovietismul bucovinean, dacă se putea agresiv își cu cât mai străvezii aluzii că toată provincia ar aparține acestui „rai", în nord. Concesiile, inclusiv cele literare, se cereau a fi supralicitante și subordonate voinței acaparatoare, într-o parte, și celei a tăcerii despre realitățile istorice și contemporane, teritoriale, în alta. Aceste și alte piedici, între care cea mai importantă era și mai este cea privind contactele cu restul lumii (pentru cei din nord), domeniul literar fiind marcat până în 1990 și de un dirijism uneori scandalos, au împins provincia într-un *provincialism* deliberat și profitabil convulsiv.

Vidului creat în nord, după al doilea război mondial, i-a corespuns parțial unul apărut în sud. Primul val a fost creat de refugiul determinat de apropierea frontului, în iarna 1944, încât dacă unii s-au întors în vară în partea rămasă încă liberă a Bucovinei, iar alții după împovărătorul armistițiu și retrasarea unilaterală a frontierei (rectificată, pe uscat în favoarea sovieticilor), mulți dintre cei plecați, mai ales din partea ocupată, s-au așezat în diverse locuri din țară, ascunzându-se de ochiul vigilent al „eliberatorilor" și al complicilor acestora, care i-au vânat până târziu. Chiar o seamă de oameni de cultură și scriitori din partea de sud a provinciei nu s-au mai întors acolo, din aceeași teamă de a nu fi urmăriți și inculpați pentru activitatea desfășurată anterior în nord, pentru diverse și uneori imaginare vini politice, ca și datorită zvonurilor că s-ar putea ca sovieticii să ocupe toată Bucovina sau chiar întreaga Moldovă, ori România toată, „legiferând" ceea ce în fapt a fost realitate pentru multă vreme.

Acest absenteism convenabil noilor instalați sau în curs de instalare, atenuat întrucâtva, între 1945 și 1948, de prezența la Suceava a Facultății de Teologie de la Cernăuți, refugiată acolo și apoi desființată, ca și de exis-

tența vechilor partide și de mentalitatea constructivă a reprezentanților vechii intelectualități sau a tinerilor entuziaști, — a prilejuit apariția unui număr apreciabil de amatori și de veleitari, de activiști fără chemare, care i-au înlăturat sau marginalizat o vreme apreciabilă pe mulți dintre scriitorii, ziariștii și intelectualii rămași în zonă (Teofil Lianu, George Antonescu, George Voevidca, Dumitru Florea-Rariște, Teodor Bălan, Constantin Loghin, Ghedeon Coca etc.) sau veniți în ea, precum Ion Luca, Alexandru Bogza, Lucian Valea, Onu Cazan, Mihail Iordache, Alexei Rudeanu, Petru Froicu, Nicolae Cârlan, Florin Bratu, Constantin Severin, Costel Butoi etc.

Noua generație de scriitori, precum Eugen Frunză, Dragoș Vicol, George Sidorovici, Pan Solcan, Traian Filip și alții, apăruți înaintea lui Nicolae Labiș (unii cu scrieri anterioare noului regim), s-au salvat foarte greu și cu mari traume (nu numai literare), cei mai mulți trebuind să-și părăsească în cele din urmă locurile, în care orice concesie părea a nu fi destul de convingătoare. Explicații sunt multe, dar măcar de dogmatismul noii epoci, de incompetență și de absența unui minim climat cultural-literar articulat în perspectivă, de apropierea liniei de demarcație, va trebui să se țină seama, ca și de, dacă nu mai ales, de continua suspiciune de a fi naționaliști, de a râvni după nordul ocupat și în general de a fi bucovineni și nu *suceveni*, români și nu *moldoveni* (în cazul celor din nord), nu se poate face abstracție în încercarea de a contura profilul mișcării culturale și literare din anii postbelici. Oricât ar părea astăzi de minoră, scrierea prin anii '60 a substantivului comun *bucovinean* era aproape subversivă, nemaivorbind de faptul că poezia *La Bucovina* a lui Mihai Eminescu era înlăturată automat din orice culegere. Se tolera cu greu expresia *nordul Moldovei* sau *Țara de Sus*, cum se numeau o vreme culegerile cultural-artistico-literare ce apăreau pe atunci la Suceava. Cei din jurul ziarului „Zori Noi", cu Platon Pardău și cu alții, au depășit impasul, denumind suplimentul cultural-literar al periodicului — *Suceava*, în care se găsesc și câteva texte rezistente la trecerea timpului. Unele aparțin bucovinenilor răspândiți în țară, mai vârstnici ,ca Iulian Vesper, George Drumur, George Moroșanu, Teodor Maricanu și alții.

Dincolo, răsar nume ca al lui Vasile Levițchi, D. Grinciuc, Grigore Bostan, I. Gainiceru, I. Gheorghiță, Ion Chilaru, cărora li se vor adăuga alte câteva, iar de pe la sfârșitul anilor '60 ne întâmpină și câte o culegere sau vreun volum personal. Aceștia aveau „avantajul" (pe cale de a-l „pierde" în noul context, suspectați că țintesc ruperea de noua „patrie") că puteau rosti cât de des numele Bucovinei, pe care oficialitatea de atunci îl dădea unor stadioane, hoteluri, ziare (în română, adică „moldovenească", și în ucraineană, în rusă), albume, pliante etc., cu sugestia bine dirijată că toată provincia ar trebui să se afle în imperiu, iar acum în Ucraina (semn că de aceea cei de această naționalitate pot folosi toponimul cu asupra de măsură, fără a stingheri pe nimeni), numai conjunctura făcând ca linia de demarcație să nu fie mult mai în interiorul statului nostru.

Tot acolo, ediții complete ale scrierilor lui Iuri Fedkovici, Isidor Vorobchievici (Danilo Mlaca) sau ale Olgăi Kobîleanska etc. au fost amânate și pentru că vorbesc bine despre români și despre Bucovina întreagă românească. Încât, sabia lui Damocles a atârnat amenințător, deopotrivă în nordul și în sudul provinciei, cu aberația amplificată a schimbării aproape continui a conotațiilor, mereu ascuțite de înțelesurile politicii imperialiste,

într-o parte, și ale celei oportunist, naționale, în cealaltă. Astfel încât, separați în două state, dispersați în diverse localități din țară, risipiți în patru vânturi ale lumii, pândiți mereu de fenomenul de respingere, oamenii de cultură și scriitorii din Bucovina au fost cei mai orimați în tot acet interval, departe de a-și fi dat măsura ori de a fi relevat din adâncuri, în toată plenitudinea și pe deasupra oricăror injoncțiuni, specificul acelor locuri, atât de implicate în devenirea noastră ca popor.

Pe lângă apăsarea realismului socialist, a literaturii profund partinice și a optimismului comandat, care a pătat, mai mult sau mai puțin ocazional, scrisul multora, de la Alfred-Margul Sperber, Eusebiu Camilar, Ury Benador, Teodor Maricanu, Vasile Nicorovici, la Eugen Frunză, Dragoș Vicol, Ion Țugui, Platon Pardău, Traian Filip, Stepan Teaciuc, Ion Negriuc, George Damian, Constantin Ștefariuc, Marcel Mureșanu, Virgil Brădățeanu, Mihai Tatulici, George Florin Cozma și alții, mulți dintre ei talentați și făcând-o aproape toți fără convingere ardentă, într-un mimetism, în general, în România, fără egal și cu scuza de a da Cezarului ce este al Cezarului, care aici a fost bine vegheată. Cei din nordul provinciei au fost supuși la umilința de a fi când scriitori sovietici de limbă română (rar) sau, frecvent, moldovenească, când scriitori minoritari din Republica Socialistă Sovietică Ucraineană (acum din Ucraina, unde românii și cu așa-zișii moldoveni constituie a doua populație din regiunea Cernăuți și a treia, după ucraineni și ruși, din republică, dar sunt prima în privința lipsei de drepturi și a tot felul de hărțuieli). Alteori erau tratați ca o prelungire minoritar-provincială a literaturii din R.S.S. Moldovenească (unde, lucru mai puțin știut, a existat și o minoritate de români, alături de moldoveni !). În condiții de identitate națională și chiar mai generală mereu permutabilă, au rezistat puțini la fața locului, precum mulți dintre cei amintiți sau Alexandrina Cernov, Dumitru Covalciuc, Simion Gociu, Mircea Lutic, Ștefan Hostiuc, Ilie Tudor Zegrea, Vasile Tărâțeanu, Ilie și Ion Popescu, asasinatul Ilie Motrescu, Gheorghe Gorda, Ilie Damaschin, Elena Safin (Crigan), Vasile Bâcu, Rodica Ursuleac, Gheorghe Haficiuc, D. Coval, Viorica Chibac-Cuciureanu, Grigore Crigan, Adrian Acostăchioaiei, Maria Toacă, Ștefan Purici, Eugen Patraș, Ilie Luceac, Dragoș Olaru, Lora Bostan, Nicolae Șapcă, Petru Grior, Aurica Țâbuleac, Valeriu Zmoșu, Gheorghe Jernovei, Ștefan Mihăileanu, Gheorghe Frunză, Ioan Crețu și alți scriitori, publiciști, cercetători, cadre didactice etc. care contribuie din toată ființa lor la menținerea unei atmosfere românești decente, rezistentă la tenacitatea cu care se încearcă ștergerea conaționalilor noștri din acele locuri. Este o atitudine generală peste care nu se va putea trece în înțelegerea fenomenului cultural-literar românesc din aceste locuri și din aceste cumplite vremi. Cu atât mai mult cu cât s-au făcut și se fac în continuare eforturi de a-i risipi în tot spațiul sovietic, în cel ucrainean sau în cel al Republicii Moldova. Până și Vasile Levițchi, care i-a crescut și uneori apărat pe mulți, a trebuit să-și schimbe locul acum vreo doi ani, „emigrând" la Chișinău, unde a obținut cu greu cetățenie.

Alții, precum Mihai Prepeliță (consătean cu Vasile Andru, ai cărui părinți au apucat să treacă sârma), Oleg Gainiceru și Eugen Lati ori Emil Loteanu și Mircea Ungureanu s-au rătăcit în spațiul fost sovietic, cei mai mulți, însă, au trecut în Moldova vecină. Între ei, i-aș aminti măcar pe Ion Vatamanu, Arcadie Suceveanu, Serafim Saka, Mihai Morăraș, Nico-

lae Bileţchi, Vasile Pavel, C. Popovici, Dumitru Apetri, Nicolae Spătaru, Gheorghe Prepeliţă, ca şi mulţi artişti plastici, profesori, economişti etc., prin a căror împrăştiere forţele locale s-au împuţinat. Însă, afirmarea lor în alte medii atestă un potenţial peste care nu se poate trece cu vederea, ca şi poate peste faptul că prin simpla lor prezenţă ei semnalează drama pe care sunt constrânşi încă s-o suporte românii din actuala regiune Cernăuţi. De aceea, activitatea naţional-culturală şi scriitoricească, în înţelesul ei cel mai larg, pe care o desfăşoară aceşti oameni, evoluţia lor pe un fond de involuţie generalizată, pe parcursul a peste 50 de ani de ocupaţie (1940—1941 şi din 1944 până astăzi), dobîndeşte un relief nu o dată eroic, profund moral şi nimbat de jertfă edificatoare, cum în puţine alte locuri se pot semnala, datorită şi împrejurării că Bucovina se află într-o situaţie incomparabilă, pentru a cărei înlăturare nici un efort nu e prea mare.

Dincoace de urma creionului roşu al lui Molotov s-au afirmat în timp, cu însemnate dificultăţi, o seamă de scriitori, câţiva ajunşi la realizări reprezentative. Unii, puţini, au rămas în Bucovina : Vasile Ţiganescu, Dumitru Florea-Rariştе, Teofil Lianu (Dumbrăveanu), Ghedeon Coca, Oreste Gherasim, G. Sidorovici, Constantin Ştefuriuc, Ion Beldeanu, Ion Filipciuc, Constantin Hrehor, George Damian, Ion Cozmei, Carmen Veronica Steiciuc, Nicolae Cojocaru, Ion Paranici, Constantin Arcu, Dragoş Nisioi, Ivan Negriuc, Viorel Dârja, Dumitru Brădăţan, Graţian Jucan, George Bodea, Ilie Bahrin, George Ungureanu, Mircea Motrici, Emil Ianuş, Marian Olaru, Vasile Schipor şi alţii, unii în curs de afirmare. Toţi au contribuit la menţinerea unui climat local şi la validarea valorilor, inclusiv a celor incipiente, dar şi, pe cât a fost cu putinţă, la prelungirea ecourilor dinspre nord şi a celor de către sud spre cei de dincolo, amplificate, cu toate dificultăţile create „discret" de oficialităţile respective, substanţial în ultimii ani (substanţial, în raport de mai nimicul anterior). Sub raportul eficienţei evenimenţiale, ei sunt cei dintâi.

Alţii au optat sau au fost constrânşi să ia calea exilului (care aici începe cel puţin de la Dosoftei) sau au fost surprinşi de drama postbelică în străinătate, cum a fost cazul unora dintre cei amintiţi sau al lui Ion Şoneriu, Rudolf Wagner, Erick Beck, Peter Lucaci, Alexandra Roceric, Norman Manea, Şerban Demetriu, Matei Vişnec, Vladimir Wertsmann, Vasile Bădăluţă, Octavian Bilcescu (Olaf Bilius) şi al altor scriitori, ziarişti, oameni de cultură, profesori etc., unii deveniţi notorii în noile medii. Astăzi, cei care au plecat din statul român sunt emigranţi, indiferent de chipul în care au ieşit din ţară. Cei din statele în care au fost surprinşi au, se pare, o seamă de dificultăţi de re-comunicare cu ai lor de acolo. Însă opera lor tot spaţiului naţional aparţine, chiar dacă aspecte ale ei pot fi ori sunt integrabile altor culturi.

Cei mai mulţi dintre scriitorii români bucovineni s-au răspândit în ţară sau, cei mai tineri, s-au născut prin alte părţi, dar au păstrat, în majoritatea cazurilor, o anume legătură cu spaţiul spiritual bucovinean, cei în viaţă extinzându-şi interesul ori legăturile directe către nordul Bucovinei (ca şi o seamă dintre cei ajunşi în afara spaţiului limbii române), a cărui tragedie încep s-o descopere şi s-o trăiască. I-aş mai aminti măcar pe Iulian Vesper, Petru Rezuş, Olga Caba, Anca Ţurcanu, Lotte Berg, Ştefan Cuciureanu, Adrienne Prunkul-Samurcaş, Victor Săhleanu, Dimitrie Vatamaniuc (Dumitru Drumaru), Dimitrie Păcurariu, Pavel Ţugui, Traian

Cantemir, Mihai Cazacu, Ştefan Munteanu, Dimitrie Marmeliuc, Barbu Sluşanschi, Dragoş Vitencu, Gavril Rotică, Modest Morariu, Tudor Ţopa, Arcadie Percek, Vasile Grecu, Nicolae Grămadă, Vasile Andru, Radu Mareş, Traian Chelariu, George Scripcă, Octavian Simu, Mircea Şerbănescu, Radu Nor, Valeria Boiculesi, George Drumur, George Nimigeanu, George L. Nimigeanu, Nichita Danilov, Elisabeta Isanos, Adina Boiculesi, Oltea Alexandru, Ovidiu Hotinceanu, Constantin Călin, Ion Popescu-Sireteanu, Stelian Gruia (Iaţentiuc), Lorin Fortuna, Ion Căpreanu, Nicolae Prelipceanu, Mircea Cojocaru, Corneliu Şerban, Mihai Tatulici, Liviu Papuc, Marian Drumur, Dan Sluşanschi, Constantin Dominte, Stelian Cîrstea, Laurenţiu Cîrstea (Olan), Constantin Pricop, Alex. Ştefănescu, Lucia Olaru Nenati, Cornel Irod, Dina Hrenciuc, Adrian Dinu Rachieru, Adi Cusin, Mihai Pelin, Ion Puha, Ioan Rebuşapcă, Corneliu Reguş, Cornelia Maria Savu, Carmen Maria Roşca (Mecu), Filip Lungoci, toţi intraţi în conştiinţa publică, unii în plin proces de promiţătoare consolidare, răsfrângând prin activitatea lor mai mul sau mai puţin din destinul acestor teteritorii naţionale, vitregite în diverse grade de cel puţin două veacuri.

Mulţi intelectuali bucovineni, din nordul sau din sudul provinciei, au scris în ultimii 50 de ani diverse monografii de localităţi, de momente istorice, personalităţi sau domenii, multe dintre ele tangente cu literatura, măcar ca substrat general al acesteia. Unele au apărut, altele se află depuse în diferite arhive, muzee, biblioteci sau altfel de depozite sau sunt în posesia autorilor ori a familiilor acestora. I-aş aminti aici măcar pe Ion Nistor, Teodor Bălan, Ilie Corfus, Dragoş Rusu, Dimitrie Gherasim, Vladimir Trebici, Ştefan Bucevschi, Ion Negură, Mihai Iacobescu, Radu Economu, Mircea Grigoroviţa, Milan Şesan, Octavian Lupu, Haralambie Mihăescu, Doru Mihăescu, Vasile Neamţu, Nichita Adăniloaie, Mihai Patraş, Ilie, Dan, Vasile Gheţău, Emil Satco, Dragoş Luchian, Dragoş Cusiac, Maria Mitric, Adrian Fochi, Florin Bucescu, Nicolae Moscaliuc, Ion Pînzaru, Aurelian Ciornei, care sunt mai curând un eşantion a ceea ce a dat domeniul umanismului bucovinean. S-au scris aici şi „cronici", cum sunt, între altele, *Cronica de la Arbore* a lui Toader Hrib, cronica lui Vasile Timiş din nordul Bucovinei, puţin cunoscutele *Însemnări ale unui ţăran bucovinean deportat în Siberia sovietică* de Dumitru Nimigeanu, apărute în 1958 la Paris, cu o prefaţă de Grigore Nandriş, cartea sorei acestuia, Aniţa Nandriş-Cudla, *20 de ani în Siberia* şi altele. Sunt încă vreo câteva dintre aspectele ce marchează dureroasa sfârtecare a Bucovinei în 1940, ca şi instaurarea forţată a regimului totalitar şi antinaţional de după război şi mai cu seamă tragedia deţinerii ilegale a nordului Bucovinei de către sovietici şi urmaşii lor.

Ar mai fi de adăugat că în această zonă a existat şi mai există un bogat patrimoniu folcloric, din care s-a cules o cantitate apreciabilă în ultimii vreo 40 de ani. Există, de asemenea, un număr notabil de prelucrători, imitatori şi poeţi populari, între care ar fi de amintit măcar nume precum Magdalina Morar, Victoria Ungureanu, Dragoş Tochiţă, Maria Iliuţ din nordul Bucovinei, ca expresie a talentelor, dar şi a imposibilităţii de

manifestare adecvată, modernă, a spiritualității naționale, care-și găsește adesea căi laterale. Dar aceste talente sunt și o dovadă a legăturilor profunde cu tradițiile, la fel de bogate pe aceste meleaguri.

Zusammenfassung

Die sehr guten sozial-politischen Bedingungen machen es dass nach der bukowiner Literatur eine besondere Entwicklung bekannt hat. Hier werden die Schriftsteller die sich in dieser Periode durchgesetzt habenetzt so wie eine Anzahl von Zeitschriften dargestellt. Diese literarische in voller Entwiklung wird durch die sovietische Besetzung vom 1940 schwer getroffen. Das Drama der rumänischen Bevölkerung unter der Besetzung wird mit mehrfachen Beispielen illustriert. Es wird selbst verständlich auch den Schriftstellerei der sonstigen Nationalitäten bedacht.

GRUPUL ETNIC ROMÂNESC DIN NORDUL BUCOVINEI

(probleme de renaştere naţională)

ALEXANDRINA CERNOV

În Europa locuiesc peste o sută de grupuri etnice, numite şi minorităţi naţionale : în total acestea constituie mai mult de o sută de milioane de oameni. Astăzi, statele de drept şi înaltă ţinută culturală caută modalitatea de rezolvare a problemei în baza unei legislaţii moderne care va permite o convieţuire paşnică. Nerezolvarea problemelor minorităţilor constituie un serios potenţial al unor posibile conflicte interetnice, situându-le între război şi pace.

În nordul Bucovinei, ţinutul Herţei şi o parte a nordului Basarabiei, care constituie în momentul de faţă actuala regiune Cernăuţi, locuiesc, conform ultimului recensământ (1989) 666.099 de ucraineni şi 184.836 de români (moldoveni) din totalul populaţiei de 940.801 de locuitori. Făcând abstracţie de problemele demografice referitoare la aspectele de natalitate, emigrare şi imigrare a diferitelor naţionalităţi din Bucovina numai în ultimii 50 de ani, ne vom concentra atenţia numai asupra condiţiilor în care grupul etnic autohton românesc a reuşit să menţină specificul naţional, continuă şi astăzi să păstreze valorile naţionale (culturale şi istorice), tradiţiile naţionale locale, modelele specifice de comportare şi educaţie.

Bucovina împărţită la sfârşit de secol XX între două state — România şi Ucraina — a trecut prin multe modificări economice, politice şi spirituale, departe de a fi model de spiritualitate şi gândire unitară. A fost fericită ori tragică soarta acestui ţinut? Vor putea oare istoricii reconstitui adevărul despre noi, cei de astăzi? Oricum, datoria generaţiei noastre este de a face o analiză retrospectivă a întregului secol, a privi procesele istorice calm, făcând abstracţie de frontiera ce a spintecat Ţara în două, şi concentrându-ne atenţia asupra omului bucovinean, ce i-a fost dat să simtă. Apreciind evenimentele istorice, rar ne gândim la soarta omului concret, la faptul că ceea ce pentru noi este eroic, pentru el este tragic, că ceea ce este pentru noi revoluţie, pentru el este tragedie. Scriind istoria, noi o idealizăm, fiecare din punctul său de vedere, văzând numai ceea ce e pozitiv sau negativ. Astăzi noi idealizăm imaginea omului bucovinean, căutând modele de mentalitate ideală pentru viitoarea Europă.

Omul prin natura lui depinde de mediul social înconjurător, de posibilitatea de a trăi în deplină armonie cu sine însuşi şi cu cei din jur. A existat această posibilitate în Bucovina secolului XX? Numai în acest secol, în acest ţinut au funcţionat patru limbi oficiale : germana, româna rusa, ucraineana. Din 1940 în şcolile româneşti din ţinut a încetat să se predea limba germană, generaţia noastră nu o mai cunoaşte. Astăzi în şcolile româneşti şi ucrainene este eliminată din programele şcolare rusa...

Analele Bucovinei, I, 1, p. 151—154, Bucureşti, 1994

Se consideră că orice schimbare de limbă provoacă o dereglare a codului lingvistic, care este profund național, renegarea limbii materne fiind apreciată și ca pierdere a identității naționale (se are în vedere nu însușirea unei noi limbi străine, ci înlocuirea ei cu o altă limbă de comunicare curentă).

Libertatea alegerii limbii și a adevărului istoric, evident sunt modalități de păstrare a identității naționale a românilor din acest teritoriu, precum și a drepturilor lui ca popor băștinaș. Și dacă prima condiție menține poporul într-o stare de luptă permanentă pentru extinderea drepturilor naționale ale românilor, pentru decretarea limbii române ca limbă oficială și lărgirea posibilităților de învățământ în limba maternă, cea de a doua — adevărul istoric — ne readuce la preocupările istoricilor noștri de la început de secol. La 19 octombrie 1912 a avut loc lecția de deschidere a cursului de Istorie a românilor, rostită de Ion Nistor la Cernăuți, care a anunțat viitoarele preocupări ale savantului, în primul rând soarta istorică a românilor din Bucovina. „A vorbit nemțește, dar cu suflet românesc, cu mândrie românească..." — scrie profesorul universitar Victor Morariu. Prin lucrările sale I. Nistor a întărit rezistența neamului românesc.

Generația noastră a intrat în viață cu o adâncă convingere în misiunea grea și sensul înalt al vieții, cu câteva lecții de istorie universală și multe lecții de istorie a U.R.S.S.-ului, care în mare măsură era istoria partidului comunist. La sfârșitul studiilor tinerii găsesc puțin din „sensurile înalte ale vieții", iar sufletele lor se pot pierde ușor în vulgaritatea vieții. Or, renovarea morală a societății trebuie să fie înainte de toate bazată pe o experiență și înțelepciune istorică, care este unică pentru fiecare popor aparte. Drama politico-istorică a românilor din Bucovina trebuie descifrată în baza adevărului istoric.

Acum, la sfârșit de secol, în conștiința bucovinenilor există mai multe istorii : cea predată în școli, politizată până la absurditate de sovietici, metodă preluată astăzi de unii reprezentanți ai naționalismului ucrainean ; istoria neamului, transmisă mai mult pe cale orală de bunici și părinți, păstrată prin folclor și literatură (istoria devenită mit, despre care nu se vorbea decât în șoaptă) și, în sfârșit, cele două istorii naționale — română și ucraineană, prin care fiecare din cele două naționalități din nordul Bucovinei își revendică drepturile istorice. În conștiința fiecăruia predomină una din cele două istorii.

Astfel istoricului îi revine un rol incomod, societatea așteaptă de la el să furnizeze noi repere, nu numai pentru judecarea vechiului regim, dar și pentru a pune la îndemâna politicienilor și diplomaților, a statului, argumente sigure în susținerea intereselor naționale. Este o problemă de conștiință a istoricului aceea de a distinge adevărul istoric de interesele politice, mai ales în condițiile când sunt agitate în mod exagerat interesele politice.

Istoria devine astfel în Bucovina nu numai un proces de conștiință care crează o anumită stare de spirit sensibilă la orice informație, ea este un factor important politic. Discuțiile politizate despre istorie, afirmațiile tendențioase, lipsite de orice argumentare sau bazate pe ipoteze, agitate îndeosebi în mass-media sunt departe de a pretinde la monopolul asupra adevărului istoric și riscă să se transforme într-o polemică vulgară, lipsită de cunoașterea concretă a materialului istoric.

Astfel limba și istoria, privite ca modalități de menținere a conștiinței naționale, nu au avut condiții egale de afirmare. În cele 86 de școli cu limba de predare română din Bucovina nu s-a predat și istoria românilor, nici măcar istoria Moldovei, care era identificată cu istoria Basarabiei. Iar satele românești s-au păstrat numai în acele cazuri când aici au avut școală și biserică românească prin care a fost posibilă păstrarea valorilor naționale.

Nu mai puțin importantă pentru menținerea și promovarea identității etnice este și respectarea drepturilor omului nu numai ca persoană aparte dar și în componența grupului etnic. Nu întâmplător în ultima perioadă forurile internaționale pun din ce în ce mai des problemele legate de existența grupurilor etnice și a popoarelor băștinașe, ale dezvoltării lor politice, sociale, culturale și de autonomie.

Românii din regiunea Cernăuți se consideră și-și revendică drepturile de popor băștinaș cu drept la autonomie culturală.

Aspectul politic al afirmării românilor din regiune este mult mai complicat. Desigur pentru respectarea demnității umane nu este suficientă condiția existenței școlilor și bisericilor în limba maternă, ci și aspectul politic al existenței lor în sensul relațiilor dintre majoritari și minoritari.

Zusammenfassung

Die nationale Renaissance der rumänischen ethnischen Gruppe aus Nordbukowina befindet sich im Kontext der Bemühungen der Staaten, um die Lösung des Problems zu finden, auf Grund einer modernen Gesetze, die ein friedliches Zusammenleben zulassen.

Das Studium gewährt ein besonderes Interesse den Bedingungen das in denen die ethnische, rumänische, autochtone Gruppe gelarg das nationale Spezifikum zu erhalten, durch Aufbewahrung der nationalen, kulturellen und historischen Werten, der nationalen, lokalen Traditionen, der spezifischen Mustern des Benehmens und der Erziehung.

Durch die ökonomischen, politischen, spirituellen Änderungen, die Bukowina erduldet hat, ist kaum ein Muster der einheitlichen Spiritualität uné Denken. Die Pflicht unserer Genration ist eine retrospektive Analyse des ganzen Jahrhunderts zu machen, Abstraktion von Grenze absehen, und eine besondere Aufmerksamkeit des Dramas der Buchenländer gewähren Heute wird das Bild der Buchenländer idealisiert, un ein Muster der idealen Mentalität für das zukünftige Europa zu finden.

Die Freiheit der Auswahl der Sprache, die Verordnung der rumänischen Sprache als amtliche Sprache und die Respektierung der historischen Wahrheit sind Möglichkeiten der nationale Identität der Rumänen und ihr Recht als Eingeborenen zu bewahren.

Der Prozess der moralischen Erneuerung der Gesellschaft muss sich auf historischen Erfarung und Weisheit stützen. Das Drama der Buchenländer soll man nach der historischen Wahrheit unbedingt verstehen.

Wenn das Problen der drei Geschichten des Gewissens der Buchenländer anlegt, wird die Tatsache ausgezeichnet, dass ein Bewustseinsproblem des zeitgenössischen Historikers ist das, das die historische Wahrheit von den politischen Interesse zu unterscheiden in den Bedingungen in den die politischen Interesse werden übertrieben werren. Die politische Gespräche über Geschichte, tendentiöse Behauptungen, ohne ein Argument oder auf Hypotesen aus Zeitungen oder von Radio oder Fernscher, riskiert in eine gemeine Polemik sich zu verwandeln, und nicht das konkrete historische Material zu kennen.

Die Sprache und die Geschichte als Erhaltungsmöglichkeiten des Nationalbewustseins haben keine gleiche Bejaungsbefindungen in den rumänischen Schulen.

Wenn man heute das Problem der Berücksichtigung der Rechte des Menschen anlegt, so wird ausgezeichenet, dass die Rumänen aus der Region Czernowitz betrachten sich als Eingeborene und fördern inre gesetzliche Rechte zur kulturellen Unabhängigkeit zurück.

ȚINUTUL HERȚA. SCURTĂ ISTORIE TRAGIC

I. GHERMAN

Ținutul Herța este acea parte din nord-estul Moldovei (Vechea Românie), care în iunie 1940 a fost ocupată de URSS, odată cu Basarabia și cu Nordul Bucovinei. Este un teritoriu în forma unui triunghi, situat dincoace de Prut, a cărui bază este așezată la NE pe cursul fluviului Prut și al cărui vârf la SV se apropie de Siret. Partea de NV corespunde hotarului cu Bucovina, impus de habsburgi în 1775, iar partea de SE corespunde hotarului ce ne-a fost fixat arbitrar de URSS în 1940. Acest mic teritoriu românesc se întinde pe o suprafață de aproximativ 400—500 km². Herța, singura așezare urbană, este situat pe șoseaua care leagă Cernăuțiul de orașul Dorohoi. Numele orașului Herța și apoi al întregului ținut vine de la o veche cetate a Herței, situată la Movila, pe dealul Herțuscăi, un sat din apropiere. Săpăturile arheologice din această cetate, lungă de 226 m și lată de 122 m, au scos la lumină săgeți, arcuri, topoare din piatră. Afară de cetatea Herței alte mărturii privind vechimea populației băștinașe s-au găsit în Cetățuia, situată la Frunza, pe locul în care Petru Rareș i-a bătut pe leși, și în Cetățuia din satul Hârbova, unde s-au dat lupte în vremea lui Cantemir Vodă (1685). Cea mai plină de semnificații este cetatea din satul Fundul Herței, pe care istoricii o consideră centrul unei formațiuni prestatale românești.

Ținutul Herței cuprinde 9 comune : Buda Mare, Godinești, Horbova, Hreatca, Lunca, Mogoșești, Molnița, Târnauca și Tureatca, cu 26 de sate. Din „Anuarul statistic al României" (1939—1940) aflăm că în județul Dorohoi, din care făcea parte până în 1940 plasa Herța, românii erau într-o proporție de peste 92 %, evreii 7 %, țiganii 0,46 %, iar germanii 0,12 %. Toate celelalte naționalități erau prezente, după neamul declarat, într-o proporție de mult sub 0,1 %.

Numele de Herța este legat de unii cercetători de „Maica Glie", fapt care atrage atenția asupra pământului roditor. Locuitorii sunt agricultori, descendenți ai răzeșilor și moșnenilor din vremea lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, participanți la Unirea Principatelor din 1859, la războiul de independență din 1877 și la războiul de întregire a neamului din 1916—1918. Alături de pământul arabil, de mare productivitate, ținutul deține și un fond forestier. Se vorbește și în tradițiile noastre populare și în istorie de Codrul Herței, cum s-a vorbit și se vorbește de Codrul Cosminului.

Ținutul Herței, deși mic ca întindere și populație, a dat culturii românești și universale mari personalități. Gheorghe Asachi s-a născut chiar în Herța, la 1 martie 1788, și încetează din viață în 1869. La numai 16 ani termină universitatea, obține diploma de inginer și este doctor în filosofie. Dacă în literatura română este, cum arată G. Călinescu, o figură

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 155—156, București, 1994

stranie și nu destul de bine înțeleasă, Gh. Asachi se impune pe alte planuri, unde aduce contribuții decisive. Înființează la Iași „prima școală de inginerie și hotărnicie" în 1813 și întemeiază cel dintâi ziar din Moldova, „Albina românească", în 1829. Organizează învățământul și de numele lui se leagă și alte realizări în domeniul culturii naționale. Statuia, ridicată de locuitorii Herței, a fost dărâmată de ocupanții sovietici. Abia în ultimii ani li s-a îngăduit localnicilor să inaugureze un bust în Herța aceluia care a fost un deschizător de drum în cultura română.

Din ținutul Herța s-a ridicat Vasile Bogrea, născut în 1881, în comuna Târnauca, la 3 km de Herța, și care încetează din viață în 1926, în plină activitate creatoare. Savant de prestigiu internațional, s-a devotat muncii științifice până la sacrificiul de sine. N. Iorga spunea la moartea sa că odată cu V. Bogrea dispărea „un om cum poate niciodată nu vom avea altul".

Gheorghe Sion (1822—1892), poet, traducător și memoralist, desfășoară o activitate bogată pe tărâm cultural. S-a impus în literatură prin poezia *Limba română* și prin proza memoralistică, care îl situează alături de Ion Ghica.

Alte două personalități legate de ținutul Herței au un destin tragic. Arthur Enășescu moare în mizerie pe străzile Bucureștiului, în 1942, iar Benjamin Fundoianu (1898—1944) sfârșește în cuptoarele de gazare de la Auschwitz. Deși se naște la Iași, este un cântăreț al târgului Herței. Arthur Verona (1868—1946), pictor cunoscut, expune unul din tablourile sale, *Codrul Herței*, în salonul oficial al Franței, în 1897.

Ținutul Herței, la răscruce de drumuri între Moldova și Bucovina, a fost loc de trecere pentru Eminescu, N. Iorga, G. Enescu și alte personalități ale culturii noastre naționale.

Destinul tragic al acestui ținut stă în faptul că n-a aparținut niciodată imperiului austriac sau imperiului țarist și a fost ocupat de imperiul sovietic în 1940 și integrat în regiunea Cernăuți din Ucraina. Drama locuitorilor de aici este ca și cea a locuitorilor din Bucovina și din Basarabia. Politica imperialistă sovietică s-a urmat și aici prin arestări, asasinări și deportări, cu scopul de-a nimici ființa națională a populației autohtone și înlocuirea ei cu elemente alogene.

Marile puteri imperialiste consideră că dreptatea este întotdeauna și în orice împrejurări de partea lor și exclud orice demers din partea statelor mici, lezate în drepturile lor. „Demnitatea morală a celui mic — scrie Eminescu în «Timpul» în 6 martie 1880—poate fi tot atât de însemnată ca și a celui mare, iar a se lupta și a muri pentru bunurile cele mai sfinte inimii omenești e tot atât de frumos pentru cel mic ca și pentru cel mare".

Summary

Herța Country, covering over 400 square kms, is placed on the right sideof river Prut, to the North-East of Moldavia, belonging to the Old Romania. The author is displaying historic, demographic, archaelogical and cultural data to sustain that this territory occupied by Russians in 1940, was for ever a Romanian land.

Unspecified in Ribbentrop-Molotov traty in 1939, and either in the 1940 Ultimatum, the occupation of this land was an abuse, or as the Russians recognized „a mistake".
But as long as „this mistake" has been lasting for 50 years, the author concludes by saying that such a mistake should be finally put an end to and be repaired, too.

DIN TOPONIMIA BUCOVINEI

ION POPESCU-SIRETEANU

NEGOSTINA și VERPOLE

Un nume căruia i se dau explicații *după ureche*, adică prin etimologie populară, este *Negostina*, considerat ca fiind creat din cuvintele slave *ne* și *gost/gost'* și că ar însemna „(loc) neprimitor, neospitalier". Este ca și cum am explica numele de plantă *neghiniță* prin *ne* și *ghiniță* sau cuvântul *nevastă* prin *ne* și *vastă*. Cei care acceptă și răspândesc explicația numelui *Negostina* în felul prezentat mai sus vor de fapt să arate originea slavă a acestui nume de sat din imediata apropiere a orașului Siret.

Istoria numelui este în strânsă legătură cu istoria satului *Verpole*.

Satul numit Verpole a apărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Într-un document, tradus în germană la ocuparea Bucovinei și retradus în română, dat de cancelaria lui Ioan Mavrocordat, i se dăruiește de către domn boierului Constantin Sturza, la 1747, o parte din hotarul târgului Sirete, zisă *Verpole*. Iată textul acestui document: „Milostive și luminate stăpâne, să trăiești, Măria Ta. Noi mai jos iscăliții facem știre Măriei Tale, precum ne-a sosit porunca cu care ni se poruncește să mergem la târgul Sirete și să hotărâm întreg hotarul domnesc, și să dăm partea de sus pentru hrana târgoveților, iar partea de jos s-o dăm du-sale *Constantin Sturza* mare clucer, fiind miluit cu partea aceea de Măria Ta; drept aceea am chemat pe târgoveți măsurând hotarul domnesc după cum ni l-au arătat ei, și am găsit peste tot 2616 stânjeni, după care am dat du-sale clucerului 1050 stânjeni, în partea de jos despre *Rudești*, iar 1500 stânjeni din partea de sus am lăsat târgoveților pentru hrana lor și am hotărât partea clucerului despre locul târgului punând pietre, și începe hotarul de la malul Siretului de la o odaie, care este mai sus de lazul lui *Grosarul* făcut din pădure verde, în sus la *Rîrna* la un izvor ce este în vârful dealului mai jos de *Poiana Popescului*, de aici în jos la *Poiana Luca* și tot spre apus peste Negușcina, unde s-a pus piatră lângă drumul ce duce la Grămești, de aici tot spre apus la niște plopi, de aici la balta rotundă și peste pârâul Negușcinei drept la două movilițe, de aici puțin la stânga, unde s-a pus sus pe Horaiț o piatră și peste Horaiț la drumul Iancului, unde s-a pus piatră și peste drum tot spre apus până unde se sfârșește hotarul târgului. Aceasta facem știre Măriei Tale și să fii Măria Ta sănătos.

În târgul Sirete, la 30 martie 7255.

Slugile plecate Adam Panca pitar, Ioniță Manoș șătrar, Lefter căpitan, Dumitraș Stroici postelnic, Iordachi Cârste"[1].

[1] T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. V, Cernăuți, 1939, p. 30—31.

Moşia dăruită marelui boier Sturza nu avea sat şi nu avea nume. Ea cuprindea toată partea de jos de către Rudeşti, pornind de la apa Siretului peste dealul Ruina (în document *Rivna*), peste pârâul *Neguşcinei* la drumul spre Grămeşti, trecând iar pârâul amintit, peste dealul Horaiţ spre apus, peste Drumul Iancului până la capătul hotarului aparţinător târgului Siret. La sud de dealul Ruina, într-un loc mai înalt şi destul de accidentat, prin care trece pârâul numit atunci *Neguşcina*, *Negoştina* şi *Negrişeni*, s-a făcut slobozie, adică teren pe care se putea face sat. Apariţia unui sat era obligatorie, întrucât boierul avea nevoie de oameni care să-i lucreze această întinsă moşie. Cum un loc mai înalt pe câmp poartă ca nume comun *vârful câmpului*, aşezarea trebuie să fi fost numită astfel şi ea, deci *Vârful Câmpului*. Două cauze au uşurat traducerea acestui nume în ucraineană : 1) stabilirea aici a unor bejenari ruteni fugiţi din Galiţia şi 2) existenţa altui sat, în apropiere, cu numele *Vârful Câmpului*. Ca urmare a acestor împrejurări, noua aşezare a început a se numi *Verpole*, din *verh* „vârf" şi *pole* „câmp" [2]. În 1774 satul Verpole avea 15 case de birnici [3], dar numele încă nu este impus, aşa că, la 1782, siretenii chemaţi la comisia de delimitare a proprietăţilor declară că pe moşia lui Sturza s-a întemeiat satul *Slobozia*, care se mai numeşte *Negostina* după numele unui pârâu care îşi are cursul prin acea parte de moşie. Nu se aminteşte de *Verpole* care era aceeaşi slobozie, numele acesta fiind sinonim cu *Slobozia* şi cu *Negostina*[4]. Satul era înfiinţat pe moşia târgului, dar nu plătise dările oraşului, oamenii fiind o vreme scutiţi. La 11 aprilie 1783, fiind chemat în faţa comisiei austriece care inventaria pământurile şi stăpânii, vechilul boierului Sturza spune că pe locul dăruit de domn stăpânului său s-a înfiinţat un sat, care a fost tăiat în două de hotarul pus de Austria. Partea de sat care a rămas în Moldova se numeşte *Verpole*, iar cea din Bucovina se numeşte *Neguscina* sau *Slobozia*. Totuşi, satul încă era considerat ca unitar, deşi graniţa era trasată. În hotărnică se spune : „Satul Verpole sau Negoscina se hotăreşte cu râul Sirete, cu târgul Sirete . . ." [5] Şi la anul 1831 numele *Verpole* şi *Negostina* sunt sinonime, diferenţierea făcându-se mai târziu[6].

Dacă numele *Verpole* este clar sub raport etimologic, *Negostina* necesită explicaţii.

În documentul de la 1747, pârâul se numeşte *Neguşcina*, nume care va fi acordat şi aşezării nediferenţiată prin graniţa de la 1775. Cu timpul, casele de lângă noul hotar au fost mutate, conturându-se tot mai clar două sate cu două nume diferite. Partea de sat rămasă lângă pârâu se va numi *Slobozia*, *Slobozia Negostinei*, *Negoştina*, *Negurşina*, *Negurcina*, *Negurscina* *Negurcsina*, *Negosschina* (=Negorcina), *Negorstschina* (=Negorscina), acestea din urmă variante grafice germane. Sunt cunoscute şi variantele *Neguştina*, *Neguşâna*, *Niguşâna*. Dar şi pârâul şi satul se mai numesc *Negrişeni* la

[2] Nici documentul de la 1 septembrie 1750, dat de Const. Racoviţă voievod ca întărire, nu se spune că ar fi existat un sat. Vezi şi T. Balan, *op. cit.*, p. 60.

[3] *Recensămintele populaţiei*, în *Moldova în anii feudalismului*, vol. VII, Chişinău, 1975, partea I, p. 336.

[4] Ion Popescu-Sireteanu, *Siretul— vatră de istorie şi cultură românească*, Iaşi, Ed. Omnia, 1993, p. 98.

[5] T. Balan, *op. cit.*, p. 67.

[6] *Ibidem*, p. 67—68.

1784, 1785, 1896, 1899, 1939 [7], probabil și astăzi se mai folosește izolat acest nume.

Avem de lămurit aceste nume ale pârâului și satului, cu variantele lor.

La baza numelui de pârâu *Negrișeni* stă un nume personal *Negriș*, cu sufixul *-eni* pentru plural. Se poate presupune, fără posibilitate de eroare, că pe valea pârâului a avut proprietate sau chiar a locuit cineva *Negriș* cu familia lui. Dar numele *Negriș* are în zonă și forma *Negruș*, pluralul sau numele de grup fiind *Negrușeni*. Un fenomen fonetic frecvent în cazul unui sunet s-a petrecut și aici; este vorba de metateza lui *r*, *Negrușeni* devenind *Negurșeni* ca apoi sunetul *r* să fie disimilat, numele ajungând la forma *Negușeni*. De aici s-a putut reface ușor un singular *Negușâna* pentru a numi atât pârâul cât și așezarea. În ce privește forma *Negostina*, aceasta este mai recentă. O variantă a numelui *Negurșina* (= *Negurșâna*, care a dat *Negușâna*) a fost *Negurcina*, cum arată și forme atestate ca *Negorcina*, *Negurscina*, *Negorscina*. Acestea din urmă, pierzându-l pe *r*, au ajuns la *Negoscina*, *Negoșcina*, *Negostina*. Cum arată documentul de la 1747, la acea vreme pârâul se numea *Negușcina*, dar era folosită și varianta *Negoscina*. Această nesiguranță în folosirea numelui arată că noii veniți și l-au însușit cu oarecare greutate. Considerăm necesar să subliniem faptul că forma populară a numelui este, până astăzi, *Negușâna*. Cea oficială, *Negostina*, s-a impus prin autoritatea scrisului.

PLEȘENIȚA

Un sat dispărut din vecinătatea orașului Siret este Pleșenița, nume cu mai multe variante pe care le vom prezenta mai jos. Este interesant că T. Balan, în *Satele dispărute din Bucovina*, p. 18, scrie: „Și în ținutul Sucevei a existat un sat cu numele *Pleșenița*. El fusese întâi domnesc, iar la 1587 octombrie 20, Petru Voievod îl dărui mitropolitului Anastasie, dispunând ca după moartea acestuia, satul să treacă în proprietatea mănăstirii Putna (*Doc. buc.*, I, 100—101 și 117—118). Cum intră în stăpânirea Putnei, satul dispare. La 1782, ian. 23, comisia austriacă află că mănăstirea Putnei stăpânește săliștea Pleșenița, fără să precizeze unde se află. Nici Daniil Werenka n-o menționează în topografia sa. Nu știm unde a fost situat satul"[8].

Vom încerca să localizăm satul și moșia și să-i explicăm numele.

Mănăstirea Putna avea două documente privitoare la moșia Pleșenți, cum arată catastihul întocmit de arhimandritul Vartolomei Măzăreanul. Astfel, în anul 1588, Petru voievod (Petru Șchiopul) îl miluiește pe mitropolitul Anastasie cu satul *Pleșcenți*, iar după moartea acestuia, satul să fie dat mănăstirii Putna. Al doilea document este de la Aron Vodă,

[7] *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale*, 1772—1988. Partea 1, București, Ed. Academiei, 1991, p. 766—767; Nicolae Grămadă, *Toponimia satelor bucovinene*, manuscris, la Arhivele Statului Suceava, caietul IV, fila 337.

[8] T. Balan, *Satele dispărute din Bucovina*. Extras din volumul omagial închinat lui Ion I. Nistor, Cernăuți, 1937, p. 18. Daniil Werenka este autor al lucrării *Topographie der Bukovina zu zil ihrer Erverbung durch Oesterreich (1774—1785)*, Cernăuți, 1895. Un alt sat bucovinean Pleșnița a fost la gura Ceremușului, cu numele ulterior schimbat în Zelencu (Bălan, *op. cit.*, p. 6).

1593, prin care acest domn dă mănăstirii Putna satul Pleşcenţii [9]. În faţa comisiei austriece de inventariere a moşiilor, egumenul Putnei declară despre moşia *Pleşcenţii* că odinioară a fost şi un sat; este o danie făcută mitropolitului Anastasie de către Petru voievod, trecută după moartea acestuia în stăpânirea mănăstirii. În uricele de donaţie şi de confirmare se amintesc vechile hotare. Dar o hotarnică nu este şi m-rea Putna are de doi ani o ceartă cu m-rea Solca dinspre partea Pârlişenilor [10]. Într-un document nedatat, probabil din secolul al XVII-lea, se scrie: „Hotarul târgului Sirete începe la apa Siretelui la gura pârâului Drăguşeni, acest părău în sus până unde se sfârşeşte hotarul Drăguşenilor, de aici peste câmp înspre pădure, prin pădure, peste câmp la vale la obârşia Şerleveţului, pârâul Şerleveţul în jos până unde cade în Ruda, cu Ruda peste câmp spre Rudiţa, spre Pleşniţa la Balta rotundă, drumul în sus până ajunge drumul Iancului la Trei Movile, de aici peste câmp drept în jos până la capătul Balcăuţului..." [11]. Cum arată documentul de la 1593, satul făcea parte din ocolul Bădeuţilor şi avea hotare vechi, deci era sat vechi.

La 1742 se vorbeşte despre *Pleşinţii Putnei*, moşie în hotar cu moşia Crăiniceştilor [12]. În 1766 este amintit un pârâu, fără nume, care desparte Ivancicăuţii de Pleşinţi [13], de unde se vede că Ivancicăuţii, ca şi Pleşinţii, era sat în partea stângă a râului Suceava, în apropiere de Grăniceşti şi de Pleşinţi sau Pleşeniţa. La 1782, jumătate din Pleşeniţa ţinea de mănăstirea Suceviţa [14], danie făcută de marele vornic Iordache Cantacuzino [15]. Tot în 1782, mănăstirea Putna stăpâneşte Pleşeniţa, fără să se declare că jumătate ar aparţine Suceviţei [16]. Cum declară egumenul mănăstirii Putna în 1783, satul Pleşeniţa nu mai exista, dar amintirea acestuia trăia, întrucât peste un secol îl consemnează *Condica cronicală* [17], desigur ca loc în care a existat satul, fără să se folosească termenul *selişte*. Din *Cronica* citată, reiese că satul / moşia era între Bălcăuţi şi Frătăuţi. Mai precisă este localizarea satului şi moşiei între satele şi moşiile Pârlişeni (azi Ţibeni) — Grăniceşti — Bălcăuţi — Mănăstioara — Frătăuţii Noi şi Durneşti (Dorneşti). Nicolae Grămadă, în *Toponimia satelor bucovinene* spune că la 1939 era la Grăniceşti o cărare numită *Peleşin* [18], fiind, fără îndoială,

[9] Dimitrie Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1908 p. 175. Forma *Pleşcenţii*/*Pleşcenţi*, preluată de D. Dan după Vartolomei Măzăreanu pare greşită; T. Balan, şi *Documente bucovinene*, I p. 117—118, redă altfel acest nume, atât în textul slavon, cât şi în cel românesc *Pleşinţii*, cum este în documentul din 5 aug. 1593: „Io Aron VV. din mila lui Dumnezeu Domn ţarii Moldovei. Iata domnia mea a milostivit şi a întărit sfintei mănăstiri de Putna satul anume Pleşiniţii ţinutul Sucevii, care acel mai sus scris sat a fost drept domnesc ascultător de ocolul Badeuţilor şi domnia mea s-a milostivit şi a dat din privileghiul de danie ce-l au de la Petru VV, şi de la alţi răposaţi domni înaintea lui ca să fie şi de la domnia mea ocină şi danie şi întărire pentru acel sat mai sus scris cu tot venitul pe vechiul hotar pe unde a umblat din veac...".

[10] D. Dan, *op. cit.*, p. 257.

[11] T. Balan, *Doc. bucov.*, V, p. 31.

[12] *Din tezaurul documentar sucevean*, Bucureşti, 1983, p. 260

[13] T. Balan, *Doc. bucov.*, IV, p. 147—148; *Din tezaurul...*, p. 372, doc. 1128.

[14] T. Balan, *op. cit.*, VI, p. 15—16.

[15] *Ibidem*, p. 87.

[16] D. Dan, *op. cit.*, p. 257.

[17] *Condica cronicală*, manuscris al bisericii Sf. Ioan Botezătorul din Siret, p. 2.

[18] Nicolae Grămadă, *Toponimia satelor bucovinene*, manuscris în Arhivele Statului Suceava, caietul III, fila 226.

cărarea care trece și trecea peste dealul *Peleșin* care se află între satele Dorneşti — Grănicești — Țibeni, cum am consemnat într-o anchetă toponimică în Grănicești. Pe acest deal se fac de obicei stâni.

Considerăm că numele dealului și al cărării *Peleșin* păstrează numele vechi *Pleșin*, explicabil prin *Pleșeni* ca nume de grup (plural) de la *Pleș*, *Pleșu*. Numele satului era *Pleșeni*, fiind slavizat în documentele cancelariei slavone. Sufixul slav *-inți*, ca în *Mehedinți*, îl întâlnim în unele nume de localități din Bucovina, cum ar fi *Bainți* (Baineț), *Bărlinți* (de la numele boierului Bârlă), *Chindinți* (Cândești, de la numele lui Cânde, Cândea), *Botoșinți* (și Botășani, Botășenița) etc. Derivarea de la forma de plural *Pleșeni* se vede și din forma *Pleșenița*, aici cu sufixul *-ița*, ca în *Botoșenița*, *Mușenița*. Varianta *Pleșcenți*, cum apare în cartea lui Dim. Dan despre Putna, reprezintă o transcriere neatentă a literei slavone ш prin щ, în inventarul moșiilor mănăstirii Putna, realizat de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu la 1764.

Zusammenfassung

Das Studium „Aus der Toponymie der Bukowina" berichtet auf den Namen „Negostina", der durch die volkstümliche Etymologie erklärt, wurde, und zwar seine slawische Abstammung.

Das Dorf „Negostina" befindet sich in der Nähe der Stadt Siret.

Die Geschichte des Namens ist eng mit der Geschichte des Dorfes „Verpole" verbunden, das in der Nähe des Dorfes „Negostina" liegt. Das Dorf „Verpole" erschien in der zweiten Hälfte des 18 Jahrhunderts. Nach einigen Urkunden folgt, dass der Anfangsname dieser Ansiedlung wurde in der ukrainischer Sprache übersetzt, durch die Niederlassung einigen Ruthenenflüchtlinge aus Galitien hier, und durch die Existenz eines anderen Dorfes in der Nähe „Vîrful Cîmpului" genannt.

Der Name „Negostina" ist durch der Name des Baches „Negrișeni" erklärt. Und es kommt von dem Personenname Negris. Es werden verschiedenen, bekannten Varianten und die phonetischen Verwand — lungen verfolgt, bis zur Form „Negostina", mit der heutigen, volkstümlichen Form „Negușina" die rezente Form und durch die Autorität des Schreibens imponiert.

ASPECTE SOCIOLINGVISTICE ALE ASIMILĂRII ROMÂNILOR ÎN REGIUNEA CERNĂUȚI

ION POPESCU

I. ACTUALA REGIUNE CENTRALĂ

Regiunea Cernăuți, ca o consecință a pactului Molotov-Ribbentrop, a fost formată în urma anexării forțate la Uniunea Sovietică a Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța din România la 28 iulie 1940 și încorporării sudului Basarabiei, județului Hotin, nordului Bucovinei și ținutului Herța în componența RSS Ucrainene, la 2 august 1940 [1].

În componența regiunii Cernăuți au fost incluse nordul Bucovinei, cea mai mare parte a județului Hotin și ținutul Herța. Frontierele regiunii Cernăuți au rămas neschimbate până în prezent. Anume despre acest teritoriu vom relata în comunicarea prezentă.

II. SITUAȚIA LINGVISTICĂ ȘI PROBLEMA ASIMILĂRII

În ultimii cinci ani în fostul lagăr socialist s-a observat o creștere bruscă a conștiinței naționale, care uneori este tratată ca „o nouă etapă a maturității spirituale a întregii societăți". „Renașterea etnică" însă este caracteristică nu numai pentru fostul lagăr socialist, în care se observă clar o criză în toate domeniile vieții obștești, dar într-o oarecare măsură și pentru alte țări. Procesul acestei renașteri în diferite țări evidențiază diferite aspecte: etnorasial (Africa de Sud, SUA, Germania etc.), confesional (Marea Britanie, Bosnia, India etc.), lingvistic (Canada, Țările Baltice, Transnistria etc.) — ultimele două sunt actuale pentru Ucraina și, desigur, pentru nordul Bucovinei.

Pe parcursul analizării acestui proces în regiunea Cernăuți, se poate observa funcționarea mai multor factori cu caracter istoric, social și geopolitic, migrația populației, care duce la dizolvarea populației compacte autohtone, asimilarea lingvistică și culturală etc. [2].

Între problemele legate de creșterea conștiinței național-sociale, economice, ecologice, culturale — un loc deosebit îl ocupă problemele național-lingvistice, pentru că limba, după cum se știe, este o „apartenență neexpropriabilă" a fiecărei etnii, este mijlocul de comunicare între membrii unui colectiv etnic și, prin urmare, este un mijloc de constrângere

[1] *Pact Moldova-Ribbentropa i ego posledsviya dlea Bessarabii*: Sb. doc. Sost. V. Văratec, I. Șișcanu. Pred. V. Matei, Chișinău, Universitas, 1991, p. 124.

[2] Ion and Alexandra Popescu, *A Survey of Socio-linguistic Aspects consering the Spoken Langages in the Region of Cernăuți*. Romanian civilitation, Vol. II, nr. 1, Iași, 1993, p. 42—52.

Analele Bucovinei, I, 1, p. 163—169, București, 1994

și unire într-o etnie unică [3]. Cu ajutorul limbii se păstrează cultura și se acumulează cunoștințele, în limbă este reflectată și experiența istorică a poporului.

Rolul limbii materne în viața oricărui popor este greu de apreciat, grea este și aprecierea rolului limbii intermediare, cu ajutorul căreia membrii unui colectiv etnic comunică cu membrii altuia. Fenomenul numit „relațiile național-lingvistice" nu este altceva decât reflectarea situației lingvistice într-o regiune, care se caracterizează a fi complicată din punct de vedere a funcționării mai multor limbi. Analizarea și aprecierea situației lingvistice din regiunea Cernăuți sunt foarte prețioase în perioada creșterii atenției etniilor conlocuitoare pe acest teritoriu față de limbile lor materne în perioada ucrainizării vieții obștești, în perioada agravării conflictelor interetnice pe bază lingvistică în Europa postcomunistă etc. [4].

Considerând că descrierea situației lingvistice este una dintre cele mai actuale probleme sociolingvistice, ne-am propus studierea ei în regiunea Cernăuți.

Cercetările sociolingvistice întreprinse ne-au permis să tragem concluzia că în regiunea Cernăuți există o situație *exoglosă neechilibrată*, adică limbile care funcționează pe acest teritoriu, cu toate că există o declarație a egalității juridice, în realitate sunt inegale [5].

Această inegalitate, în condițiile egalității juridice declarate, a fost posibilă datorită promovării unei politici lingvistice specifice sistemului comunist, care, din păcate, în Ucraina de Vest, adică și în regiunea Cernăuți, a fost înlocuit de un sistem naționalist ucrainean pseudodemocrat, care nu numai că a moștenit metodele comuniste, dar le-a și perfecționat [6].

În aceste condiții problema influenței conștiente asupra funcționării, dezvoltării și influenței reciproce a limbilor din regiunea respectivă capătă o importanță deosebită, iar între căile, procedeele și metodele de influență a societății asupra limbii locul de frunte îl ocupă politica lingvistică.

Politica lingvistică nu numai că este unul dintre principalii factori care formează situația lingvistică, dar în același timp este și aspectul ei esențial.

După cum ne demonstrează experiența mondială, tipologia politicii lingvistice este indisolubil legată de situația lingvistică respectivă.

În regiunile polietnice politica lingvistică poate fi promovată ca politică pluralistă, de integrare, de asimilare și de segregare. Politica lingvistică *pluralistă* se caracterizează prin tendința organelor de stat de a păstra specificul minorităților acordînd grupurilor etnice libertăți considerabile în rezolvarea problemelor etno-lingvistice și etno-culturale. În cazul politicii lingvistice *de integrare*, statul — promovând o politică de unificare a societății polietnice — oferă minorităților posibilitatea de a-și păstra particularitățile etnice. Pluralismul și integrarea sunt două linii

[3] V. Solnțev, V. Mihalcenco, *Yazicovaya situaţiya v SSSR Naţionalino-yazicoviye problemi : SSSR i zarubejniye strani*, Moskva, 1991, p. 14—15.

[2] Ion Popescu, *Aspecte sociolingvistice ale funcționării limbilor în actuala regiune Cernăuți*. „Țara fagilor", Cernăuți — Târgu-Mureș, 1992, p. 93—97.

[5] I. Popescu, A. Popescu, *Limba română în regiunea Cernăuți (aspect sociolingvistic)*, „Cugetul", Chișinău, nr. 2, 1993, p. 55—57.

[6] „Plai românesc", Cernăuți, orice număr ,1991—93.

politice care pot fi promovate concomitent. Statele orientate în aceste direcții duc o politică lingvistică constructivă, care, fiind nu numai „de jure", cât și „de facto", înlătură premisele izbucnirii conflictelor interetnice pe bază de limbă.

Politica lingvistică însă poate fi și distructivă. În cazul politicii *de asimilare* minoritățile etnice sunt puse în postura de a renunța la limba, cultura și tradițiile strămoșești în favoarea etniei dominante. În cazul politicii *de segregare* minoritățile etnice sunt izolate și trăiesc în condiții mai grele. Politica asimilării presupune niște măsuri de constrângere, promovate direct sau indirect, care sunt îndreptate spre deznaționalizarea minorităților (mai ales a celor autohtone) și care au scopul lezării dreptului la independență. În cazul când asimilarea se desfășoară treptat și natural, cataclismele sunt evitate, când însă asimilarea se efectuează artificial și forțat sunt generate situații de conflict. Acestea duc la trezirea conștiinței naționale și pun în mișcare forțele naționale ale minorităților, care au ajuns la concluzia că limba maternă și etnia lor sunt în pericol și că este necesar „de a le apăra", ceea ce se răsfrânge într-o mișcare *autonomistă* sau *separatistă* [7]. Dar să nu ne antrenăm într-o discuție teoretică și să discutăm situația concretă creată în regiunea Cernăuți.

III. SITUAȚIA LINGVISTICĂ DIN REGIUNEA CERNĂUȚI

Studierea situației lingvistice pe teren ne-a permis să constatăm că românii din nordul Bucovinei au rezistat doar datorită celor doi piloni ai românismului — limba și credința, care au supraviețuit datorită școlii și bisericii. În funcție de existența limbii materne în școală și biserică, partea românofonă a regiunii Cernăuți poate fi împărțită în trei zone sociolingvistice :

1. ZONA ASIMILĂRII COMPLETE

În localitățile acestei zone în școală și biserică nu se mai folosește limba română (localitățile Stănești de Sus și de Jos pe Ceremuș, Costești, Broscăuții Vechi, Banila Moldovenească (azi Banilov-Podgornăi), Davideni etc.), în care doar generația mai în vârstă cunoaște limba română, pe când generațiile tinere cunosc doar limba ucraineană, mai utilizând și rusa și nicidecum româna.

2. ZONA ASIMILĂRII TRANZITIVE

Aici limba bisericii a rămas limba română, iar limba școlii a devenit cea ucraineană (Molodia, Stârcea, Tureatca, Corcești etc.) sau rusa (or. Herța, Arșița etc.) Din această zonă mai fac parte localitățile Maidan-Storojinet, Valea Cosminului, Corovia, Ceahor etc., unde ambele limbi sunt folosite de către generațiile mijlocii și în vârstă (se are în vedere folosirea

[7] C. V. Bahnean, *Yazicovaya politica razvivaiuşihsya stran. Voprosi sofiolingvistiki*, Moskva, 1990, p. 9—10.

pe de o parte a limbii ucrainene sau ruse, iar pe de altă parte a limbii române).

În mare măsură copiii nu folosesc limba maternă. Aici este necesar de menţionat că am luat în consideraţie în primul rând populaţia băştinaşă română, deoarece cea migrantă, de obicei, în localităţile acestei zone nu foloseşte limba română, ci doar limba maternă — ucraineana sau rusa.

3. ZONA BILINGVISMULUI ECHILIBRAT

Şi şcoala şi biserica în această zonă folosesc limba maternă — limba română (zona rurală a raionului Herţa, în afară de satul Mamorniţa Ucraineană), unele părţi ale raioanelor Noua Suliţa, Hliboca (Adâncata) şi Storojineţ, unele cartiere ale suburbiilor oraşului Cernăuţi — Ţeţina, Roşa, Horecea — unde majoritatea populaţiei băştinaşe româneşti este bilingvă.

După cum am putut observa, procesul asimilării este frecvent în două din trei zone. Politica asimilării românilor în Bucovina a început odată cu ocupaţia habsburgică (1775) şi a fost continuată de puterea sovietică odată cu formarea regiunii Cernăuţi (1940). Despre asimilarea românilor bucovineni am relatat în ciclul de articole „De ce românii din Ţara fagilor sunt trataţi în conformitate cu legea lui Murphy — adevărul învinge întotdeauna în trei din şapte cazuri? ! Statistică şi realitate", publicate în „Plai românesc" în primăvara-vara anului 1993. În comunicarea prezentă ne vom opri doar la procesele de asimilare a românilor în perioada sovietică (1940—1991).

IV. ASIMILAREA ROMÂNILOR ÎN PERIOADA SOVIETICĂ

De la încorporarea necondiţionată a Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa în componenţa URSS, pentru români s-a început politica lingvistică stalinistă, care a adus la negarea existenţei şi funcţionării limbii române. Trecerea artificială la „limba moldovenească" cu alfabet chirilic a avut drept urmare faptul că spre sfârşitul „epocii de stagnare", chiar şi în localităţile locuite numai de români, doar puţini intelectuali mai posedau forma literară a limbii române. Şi acest lucru poate fi explicat foarte simplu : sistemul administrativ-birocratic socialist, cu faimoasa teorie de „contopire a naţiunilor", a creat astfel de condiţii, încât pentru a face orice carieră era şi este nevoie de a cunoaşte doar limbile fraţilor mai mari — în URSS rusa, iar în „Ucraina independentă democratică" ucraineana.

Necunoaşterea lor îţi închidea aproape orice uşă. În multe sate româneşti se închideau şcolile cu predare în limba română, iar deschiderea celor cu predare în limbile ucraineană şi rusă (de exemplu, în Arşiţa, Broscăuţii Vechi, Ceahor, Corceşti etc.) a generat simptomul *asimilării*.

La oraş copiii români frecventau grădiniţele şi şcolile ruseşti, iar apoi se angajau la întreprinderile în cadrul cărora în calitate de limbă de comunicare se folosea limba rusă. Ca rezultat, a doua generaţie începea a se rusifica, iar a treia generaţie încheia procesul rusificării. Acest proces nu închidea însă cu totul calea întoarcerii la limba maternă. Exista şansa

de a o învăța acasă la bunei în timpul vacanței, adică la sate. Acest proces nu era vizibil și părea nedureros : procesul rusificării avea loc treptat — se înfăptuia politica nedeclarată a asimilării indirecte, — și nu producea neliniște în rândurile conaționalilor noștri de la orașe, dat fiind că satele lor de baștină rămâneau românești. E de menționat că procesului rusificării îi era supusă mai ales populația orășenească (Herța, Storojineț, Cernăuți Hotin, Noua Suliță). Mai mult decât atât, în satele românești unde erau deschise școli rusești era păstrată, de obicei, și câte o școală sau clasă românească (Ciudei, Crasna, Arșița —Pătrăuții de Jos—, Mămăliga etc.) lucru care nu permitea asimilarea completă, pentru că limba română se mai păstra, iar în biserica din satele acestei zone limba ucraineană (ca de altfel, cea rusă) nu era introdusă.

O îngrijorare deosebită a stârnit-o procesul închiderii școlilor românești și deschiderea celor cu predare în limba ucraineană (Sișcăuți-Secureni, Tureatca, Hliboca (Adâncata), Molodia, Colincăuți, Cotilău etc.). În prezent s-a primit decizia de a închide încă două școli — unice în felul lor în Ucraina — școala-internat pentru copiii orfani din Herța și școala-internat pentru copiii handicapați din Ropcea (ceea ce va aduce mari nenorociri micuților români și așa oropsiți de soartă !). Nu ne vom opri mai detaliat la această problemă, ne vom referi însă doar la un exemplu concret : dacă în anul școlar 1940—41 în regiunea Cernăuți sovieticii au permis funcționarea a 114 școli cu predare în limba română, în condițiile moștenite de la imperiul sovietic, statul ucrainean semnala funcționarea a numai 87 [8] — iar dacă se vor închide și cele două amintite mai sus — numai 85 !

Odată cu adoptarea legilor privind funcționarea limbilor în Ucraina (1989) și proclamării limbii ucrainene ca limbă de stat, situația lingvistică din regiunea respectivă s-a agravat și mai mult. În școlile românești, rămase ca niște insule în oceanul slav, se introduce limba ucraineană ca obiect obligatoriu, lucru, de altfel, firesc. Dar micuții români sunt obligați să studieze în școli 4 limbi : ucraineana, rusa, româna și o limbă modernă (franceza sau engleza) și, drept consecință, marea majoritate nu-și însușește nici una. Se deschid clase paralele ucrainene, în care româna devine facultativă (dacă mai rămâne !). Mulți părinți, pentru a-și salva odraslele de supraeforturi, renunță benevol la studiul limbii materne ca facultativă (Colincăuți, Pătrăuții de Sus —în Vala—, Arșița etc.).

Astfel a început asimilarea și la sate. Și dacă bilingvismul româno-rus la sate (în raport cu orașul) nu ducea la trecerea în masă la limba rusă, atunci cel româno-ucrainean devine reversibil : a doua generație nu mai recunoaște că este de origine română (de exemplu, în Costești, Cernauca Gliniţa-Coţmani, Banila Moldovenească, Stănești de Sus și de Jos pe Ceremuș etc.).

Conform datelor oficiale ale recensământului din 1989, populația regiunii Cernăuți număra 940.801 oameni, dintre care ucraineni — 666.095 (70,8 %), români și moldoveni (așa ne împarte statistica ucraineană după modelul Iugoslaviei, care îi desparte pe români în valahi și români, pentru a demonstra „că suntem două popoare și vorbim două limbi diferite")

[8] D. Covalciuc, *Școala română din Bucovina. Istoric și realitate* „Țara fagilor", Cernăuți— — Tîrgu-Mureș, 1992, p. 26—34.

184.836 (19,7 %), ruşi — 63.066 (6,7 %), evrei — 16.469 (1,7 %), polonezi — 4.700 (0,5 %), bieloruşi — 2.864 (0,3 %), alte naţionalităţi — 2.771 (0,3 %).

Din punct de vedere lingvistic se conturează următorul tablou: au recunoscut drept limbă maternă ucraineana — 666,1 mii (70,8 %), limba rusă — 98.788 (10,5 %), 18, 7 % din populaţia regiunii a recunoscut drept maternă limba altei naţionalităţi (aici se includ şi românii moldoveni, dintre care 6,4 % nu cunoşteau româna şi românii propriuzis, dintre care doar 53,0 % recunoşteau româna drept limbă maternă, iar procentul celor asimilaţi atingea 47,0 %). E necesar să menţionăm că doar cu 10 ani în urmă, la recensământul din 1979, acest procent era de 23,3 %.

Cifrele citate ne permit să tragem concluzia că în actuala regiune Cernăuţi s-a creat o situaţie lingvistică *exoglosă neechilibrată*.

Conform datelor sondajului efectuat de către Centrul sociologic din Cernăuţi s-a ajuns la concluzia că relaţiile interetnice din regiunea respectivă „se află în stare de echilibru nestabil, iar creşterea conştiinţei naţionale a generat şi anumite schimbări în opinia publică. De aceea, schimbările în orice sferă a activităţii umane, precum şi acţiunile necontrolate ale oricărei mişcări naţionale sau obşteşti pot servi drept catalizator social şi pot duce la izbucnirea conflictelor" [9].

V. LICHIDAREA SITUAŢIEI DE CONFLICT PE BAZĂ LINGVISTICĂ (EXPERIENŢĂ ŞI PROPUNERI CONSTRUCTIVE)

Pentru a lichida situaţiile de conflict din considerente lingvistice este necesară egalitatea reală a limbilor care funcţionează pe teritoriul dat. Experienţa mondială, mai ales a statelor civilizate multinaţionale (Elveţia, Belgia, Finlanda etc.), presupune recunoaşterea rolului limbilor naţionale în:

1) dezvoltarea şi consolidarea statalităţii în formele care corespund condiţiilor vieţii naţionale;

2) crearea şi consolidarea organelor municipale, conducerii economice, instituţiilor administrative şi juridice, şcolilor tehnico-profesionale, şcolilor de cultură generală, gimnaziilor şi liceelor, instituţiilor de învăţământ superior, presei, teatrului şi întregii reţele culturale care funcţionează în limba maternă;

3) pregătirea cadrelor locale calificate de muncitori şi slujbaşi şi, mai ales, a lucrătorilor din domeniul culturii.

Lichidarea situaţiei de conflict din considerente lingvistice contribuie efectiv la lărgirea sferelor sociale ale funcţionării limbilor. Prin trezirea conştiinţei naţionale, românii au ajuns la concluzia că limba lor maternă este în pericol şi că este necesar „de a o apăra", pentru că, după cum ne dovedeşte practica mondială, cu cât limba respectivă este folosită în mai multe sfere sociale cu atât mai efectiv ea este apărată de pericolul asimilării.

După cum am putut observa din materialul prezentat mai sus, cu toate că Ucraina a declarat promovarea unei politici lingvistice cons-

[9] Vezi nota nr. 5.

tructive pluraliste, în realitate datorită unor noi birocrați pseudodemocrați și vechi nomenclaturiști continuă promovarea politicii de asimilare indirectă a minorităților autohtone și mai ales a românilor — subiect despre care au scris și vorbit colegii noștri din Cernăuți. V. Tărâțeanu, D. Covalciuc ș.a.

Ucraina, care a avut și ea de suferit în urma „apropierii și contopirii" comuniste a popoarelor, soldată cu rusificarea unei părți considerabile a ucrainenilor, va fi nevoită să țină cont și de doleanțele unui popor ce-și dorește libertatea.

Din punct de vedere lingvistic ne pronunțăm pentru un bilingvism bilateral și echilibrat. Cinghiz Aitmatov spunea: „Folosește limba ta maternă, studiaz-o, dezvolt-o și îmbogățește-o, dar oferă posibilitatea și respectă limba și cultura altor popoare... Trăiește tu însuți, dar permite-le și altora să trăiască"!

Zusammenfassung

Die Region Czernowitz als eine Folge des Pakts Molotov — Ribbentrop wurde am 2. August 1940 gestaltet. Die Periode bis 1989 war für Rumänen aus dem nördlichen Buchenland eine Periode der Unnationalisierung und Assimilation.

In der Mittelung sind die theoretischen und praktischen Problemen der lingvistischen Situation und der Assimilationsprozess vorgestellt. Der Verfasser erwähnt dass in den polyethnischen Regionen die lingvistische Politik kann als eine konstruktive Politik (der Unifikation) oder als eine destruktive Politik (der Assimilation und Segregation) befördert sein.

Die lingvistische Situation aus der Region Czernowitz ist als eine unäquilibrierte Situation erörtert. In der rumänischen Zone sind drei sozoilingvistischen Zonen bestimmut: die volständige Assimilationszone, die transitive Assimilationszone und die Zone der Funktionierung der äquilibrierten Bilingvismus.

Der Assimilationsprozess der Rumänen nach 1940 ist diachronisch (die Folgen der sovietischen stalinistischen Politik) wie auch synchronisch (die aktuelle Situation des neuen ukrainischen Staates) beschreibt. Nach den Ergebnissen der offiziellen Statistik und des soziologischen Zentrum aus Czernowitz ist die Existenz einigen Prämissen für die Ausbrechung eines interethnischen Konfliktes aus lingvistischen Grunden bestätigt.

Ein besonderes Kapitel ist den Liquidationmethoden der Konfliktsituation auf lingvistischer Basis gewidmet, wo an die Erfahrung der zivilisierten, multinationalen Staaten sich wenden (Schweiz, Belgien, Finnland usw) und werden konstruktive Vorschläge gemacht.

Aus dem lingvistischen Punkt, spricht sich der Verfasser für einem zweiseitigen, äquilibrierten Bilingvismus unter der Devise Lebe du selbst, aber erlaube auch anderen zu leben » aus.-

O EXPRESIE A VIZIUNII POETICE ROMÂNEȘTI. SISTEMUL DE ARHETIPURI AL LIRICII POPULARE DIN NORDUL BUCOVINEI ȘI BASARABIA

GRIGORE BOSTAN

Obiectivul principal al investigațiilor cercetătorilor ruși, ucraineni, români (din Basarabia mai cu seamă) în diverse domenii ale culturii populare a fost mult timp determinat de „principiul leninist al unității fenomenelor vieții sociale și spirituale", în baza căruia acad. V. Jirmunski și adepții săi (B. Putilov) au elaborat la finele anilor 50 — începutul anilor 60 „teoria istorico-tipologică", de mare circulație până aproape de zilele noastre [1]. Erau căutate pretutindeni și relevate cu multă insistență anumite „punți de legătură", „paralelisme", „comunități" și, mai cu seamă, influențe est-slave (rusești, ucrainene) în substratul vechi al datinilor, mitologiei, poeziei noastre populare (I. D. Ceban, V. Zelenciuc ș.a.) [2]. În afara studiilor comparate rămâneau multiple aspecte importante, chiar esențiale ale culturii populare, fiind în principiu ignorate caracteristicile individuale ale repertoriilor naționale, originalitatea specifică a poporului nostru exprimată în ecuații estetice.

Cercetările etnofolclorice, lingvistice ș.a. efectuate pe teren în ultimele decenii (1961—1993), cu precădere în zonele limitrofe (nordul Bucovinei și Basarabiei), au impus necesitatea elaborării unor noi concepte și procedee ale studierii comparate a poeziei populare românești.

Pentru a releva specificul tradițiilor noastre poetice în spațiul carpato-nistrean, persistența valorilor etnofolclorice autohtone în condițiile demografice din sec. XIX—XX (dar și de mult mai înainte) s-a recurs la o analiză sistematică, diferențiată pe zone istorice limitrofe (în funcție de caracterul relațiilor interetnice și metamorfozelor demografice), a sistemelor de sintagme cu valoare de constante poetice (arhetipice) în lirica populară la români, ucraineni, ruși, precum și, în plan comparativ mai vast, la bulgari, sârbi, italieni, lituanieni și alte popoare mai îndepărtate. În acest fel sunt determinate amplitudinile caracteristicilor semantico-stilistice ale unor stări existențiale și noțiuni contrastive de bază ale poeziei populare : frumosul-urâtul, dorul (durerea la inimă), jalea-bucuria dragostei împărtășite, locurile natale-străinătatea etc. Confruntarea prin

[1] V. Jirmunski, *Narodnii gheroiceskii epos. Sravnitelno-istoriceskie eceiki*, Moskova-Leningrad, 1962. B. Putilov, *Metodologia sravnitelno-istoriceskogo izucenia folclora*, Moskova, 1975, ș.a.

[2] *Drujba narodov otrajennaia v folclore*, Chișinev, 1961.

Analele Bucovinei, I, 1, p. 171—177, București, 1994

suprapunere a „blocurilor" de formule poetice de substrat în mai multe repertorii naționale, inclusiv din zonele limitrofe (nordul Bucovinei, nordul Basarabiei), scoate în relief fondul tradițional (original) al constantelor limbajului artistic al doinei, cântecului, marca lor diferențiatoare în contextul poeziei lirice sud-est europene, mai ales în comparație cu folclorul est-slav și sud-slav.

Frecvența motivelor și imaginilor ce țin de fondul ancestral al liricii poate fi determinată pe parcursul unor anumite serii de nu mai puțin de 3000 de versuri (cu texte de control de cel puțin o mie de versuri) din cele mai diverse localități ale zonelor respective. Același număr de versuri formează și alte „blocuri" naționale: ucrainean, rusesc (împărțite în zone mixte sau de vecinătate proximă cu românii), bulgar, sârb, italian etc. Astfel este reconstituit modelul structural-tipologic românesc al liricii populare (noțiunile—cheie) precum și ansamblurile de imagini constante în celelalte repertorii naționale (și în gradațiile lor teritoriale).

Printre componentele conotative (nuanțele semantico-simbolice) ale noțiunilor-cheie se diferențiază în continuare: a) aspecte generale, „loci communes", în toate seriile naționale cercetate; b) comune pentru două sau trei repertorii (poezia est-slavă sau sud-slavă); c) comune pentru întreg arealul etnic românesc, inclusiv pentru regiunea Cernăuți și nordul Basarabiei, cu fostul județ Hotin; d) locale, specifice pentru nordul Bucovinei etc. Împărtășim întru totul aserțiunea lui Adrian Fochi în ce privește perspectivele studiului comparat (deși reputatul folclorist se referă la epica populară): „Ceea ce se poate detecta cu precizie și cu maximum de rigoare este originalitatea specifică a unui popor... și aceasta trebuie să constituie dobânda principală a cercetării. În acest fel — constată cercetătorul — putem ajunge, la definirea „matricei stilistice" proprii spiritualității fiecărui popor" [3].

Pentru noi însă mai există un parametru important al studiului de poetică și stilistică comparată, raportat la repertoriul românesc din spațiul carpato-nistrean — explorarea componentelor acelui sistem de formule radicale ce constituie și cimentează o unitate de substrat a liricii noastre populare din nordul Bucovinei și Basarabiei și din alte provincii ale masivului etnic românesc, un unic mod de punere în expresie a simțirii și viziunii poetice a românilor de pretutindeni.

În limita acestei lucrări vom avea posibilitatea să prezentăm într-o perspectivă comparată doar un singur sistem imagistic — amplitudinea lirică a noțiunii (sau, mai bine zis, a sentimentului complex de „durere la inimă") cu nuanțele ei existențiale multiple (dorul, jalea, urâtul, amarul etc.). De fapt, și dragostea neîmpărtășită, și trădarea iubirii, și despărțirea, și singurătatea, precum și alte stări sufletești sunt exteriorizate în cântecul popular prin imagini identice sau foarte asemănătoare, deoarece semnificația simbolică e determinată nu atât de tematica sau motivele unor cicluri de cântece, cât de gama lor emoțională distinctă.

Drept surse ale materialului documentar ne vor servi antologiile și colecțiile ce inserează texte mai reprezentative pentru cutare sau cutare repertoriu național sau zonă folclorică, publicate pe parcurs de aproxi-

[3] Adrian Fochi, *Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești*, București, 1975, p. 59.

mativ o sută cincizeci de ani, precum și înregistrări efectuate în Bucovina, Basarabia, Transilvania, Transcarpatica în ultimii 30—40 de ani[4].

În ansamblul (amplitudinea) de componente ale categoriei cercetate („durere la inimă") mult mai pregnant decât în alte sisteme („frumosul", „bucuria dragostei împărtășite" ș.a.)[5] se reliefează atât „loci communes" la mai multe popoare, cât și caracteristicile diferențiale ale repertoriilor naționale și ale gradațiilor lor locale. Menționăm câteva coincidențe ale modalităților artistice de ordin general prin care sunt exteriorizate stările sufletești: cucul semnifică (prezice) nenorocire, despărțire, bunăoară la români, pretutindeni, cucul „Așa cântă de frumos, / Că pică frunza pe jos. / Și-așa cântă de cu jale / Că frunza în codru piere" (nordul Bucovinei, AF); sau: „Du-te, dor, în valea seacă,/Spune-i cucului să tacă/Să nu cânte supărat/Că bădița m-o lăsat" (Basarabia, I, p. 83), var.: „Cucul cântă răgușit/Că mândra m-o părăsit" (Transcarpația, AF, N 7). La ucraineni: cucul cel sur („siva zozulea") se așează pe o creangă de călin și cântă — „cel pe care-l iubesc e plecat (a rămas în urmă)" (U, 352); în cântecul rusesc de pretutindeni: „cucul amărât („goremâcnaia cucușea") cântă zi și noapte de jale, fiindcă tânărul („dobrâi molodeț") a dus-o pe fata cea frumoasă în locuri străine și acum vrea s-o abandoneze (R, 173), iar în cel bulgar, din mai multe zone, cucul cântă de jale și cu cât cântă mai mult, cu atâta jalea crește și se face mare (BC, 813); în cel sârb păsării (cucului) i-a venit vremea să cânte, fetei, vremea să plângă (S, 307).

Sunt relevante și alte paralelisme formale din acest sistem de simboluri ornitomorfice, de pildă, în poezia bulgară e frecventă formula arhetipică „privighetoarea cântă pe un ram uscat în semn de despărțire"(„So-

[4] Pentru cântecul românesc de pretutindeni, *Poezii populare ale românilor adunate și tălmăcite de V. Alecsandri*, București, 1866 (A); *Cu cât cânt, atâta sunt*. Antologie a liricii populare Ed. întreg. și studiu intr. de Ovidiu Papadima, EPL, 1963 (P); din Basarabia — cu excepția raioanelor de nord și de pe Nistru — cu populație mixtă; *Cântece populare de dragoste*. Alc. E. Jughietu, Chișinău, 1977 (I), precum și Arhiva de folclor a catedrei de filologie română a Universității din Cernăuți (AF); P. Ștefănucă *Cercetări folclorice din Valea Nistrului de jos*, „Almanahul arhivei de folclor", IV, 1937, p. 32. 226 (S). În raioanele de nord ale Basarabiei, inclusiv fostul județ Hotin; *Folclor din nordul Moldovei*, Chișinău, 1983 (NM); raioanele de pe Nistru (Transnistria) — *Cântece moldovenești* culese de C. Nenu și Lebedeva, Tiraspol-Balta, 1935 (T); seria de control:* *Cântece populare de dragoste**, 1977; nordul Bucovinei — Friedwagner Mathias, *Rümanische Volkslieder aus der Bucowina. Liebeslieder*, Würzburg, 1940 (F); S.Fl. Marian. *Poezii populare române*, Cernăuți, 2 vol. 1873, 1875 (M); *Folclor din Țara Fagilor*, Alc. N. Baieșu, Gr. Bostan ș.a., Chișinău 1993 (FB), reg. Odessa — *Folclor din Bucecg*, Chișinău, 1982 (O) AF; Transcarpația (raioanele Rahov și Teacev) — AF. NN 314 — 341.

Pentru cântecul ucrainean cu excepția zonei bucovinene și transcarpatice — *Ukrainski narodni pisni*. T.I. Rodinno — pobutova lirica, Kiev, 1964, inclusiv seria de control (U); nordul Bucovinei — zonele limitrofe; *Bukovinski narodni pisni*, Kiev, 1963 (UB); *Pisni Karpat, Ujgorod*, 1972 (PC): Transcarpația — *Zakarpatski pisni ta kolomâiki*. Ujgorod, 1965 (Z) *Pisni Carpat*:

Pentru cântecul rusesc (în afară de Basarabia și Bucovina). *Russkie narednâie pesni*, Moscova, 1957 (R); *Russkie naradnâie pesni* SP, 1870 (RN), unele sate din Basrabia și Bucovina—*Russkaia narodnaia pesnia v Moldavii*, Chișinău, 1968 (RM), AF; În cazul de față numărul de versuri e mai redus fără să ajungă la cifra de 2000 de versuri;

Pentru cântecul bulgar: *Narodni pesni ot Timok do Vita*, Sofia, 1931 (B); *Bolgarski narodni pesni*. Sobrani od bratia Miladinovți, Zagreb, 1961 (BM); Cântecul sârbesc — *Cpneke narodne njecme.*/ SKUPIO Byk Ctep. Kapaunh, T.V.., 1895 (S); pentru cântecul italian — — Cocchiara Giuseppe, *L'anima del popolo italiane nei suoi canti*, Milano, 1929 (I); *Canti e racconti del popolo italiano*, Roma-Torino, 1870—1891, v. V—VIII (C).

[5] Vezi: Gr. Bostan. *Tipologhiceskoie sootnosenie i vzaimosveazi moldavskogo, russkogo i ukrainskogo folclora*, Chișinău, 1985, p. 103—124.

lovei peie na suh iasen", BM, 749), care, în linii generale, poate fi comparată cu catrenul arhetipal românesc: „Astă noapte pe răcoare/Cânta o privighetoare/ Și cânta cu glas subțire/Pentru a noastră despărțire" (I, 211, F. 527 ș. a.).

În categoria locurilor comune din poezia sud-est europeană, dacă nu chiar universală, se înscriu unele modalități dintre cele mai arhaice, mai productive și mai stabile de structurare poetică — paralelismul antonimic și construcțiile sinonimice, care pun stările sufletești în raport cu stihiile (vântul, ploaia, norii etc.). Copacii, crengile, iarba ce se apleacă la pământ, în bătaia vântului, se culcă, se scutură sunt cele mai frecvente semne ale stărilor sufletești. În cântecul românesc, pretutindeni cu o frecvență de peste 10 reluări la 2000 de versuri (inclusiv nordul Bucovinei, Transnistria și alte zone limitrofe) — „Bate vântul, iarba culcă/Dorul mândrei mă usucă"; în cântecul ucrainean: „vântul apleacă la pământ călinul — fata varsă lacrimi"(U, 207); rusesc — „Dumbravă, dumbrăvioară, Ți-ai aplecat crengile la pământ (fata cea frumoasă se jelește că flăcăul drag vrea s-o părăsească)" (R, 173); bulgar — „Copacul (dafinul) se apleacă spre pământul negru" — semn al tristeței" (B, 645), sârb — vița de vie, albă se apleacă la pământ, dar nu e viță de vie, ci e (numele) care se desparte de flăcăul drag (S, 422), italian — „salcio piangente" (aplecată la pământ) — fata cu dorul ei (I, 53).

Or, în sistemul dat (ca și în cel precedent) dincolo de arhetipul structural (paralelismul psihologic) sesizăm multiple nuanțe metaforice distinctive ale procedeului artistic atât de bine cunoscut mai multor popoare îl vom întâlni și în doinele lituaniene („Iūra, jūra, ko tū krāc./Mate, mate, ko tu raudi?" — „Mare, mare, ce te zbuciumi;/Mamă, mamă, de ce plângi" [6], precum și în lirica arhaică de pretutindeni. Totuși semnificațiile lui concrete (contextuale) sunt foarte diferite de la un repertoriu național la altul. La români, formula poetică se prezintă ca o expresie particulară a unei vaste game a dorului personificat (conceput în cazul de față în plan erotic).

În urma reconstituirii diapazonului liric al „durerii la inimă" (tristețe, amar, jale etc.) vedem că dintre cele circa treizeci de constante simbolice definitorii ale acestei stări sufletești complexe, la români aproape jumătate constituie un ciclu de caracteristici specifice ale dorului, ce apar uneori în formă rotunjită de catrene arhetipale [7]. 1) „Câtă boală pe sub lună,/Nu-i ca dorul de nebună/că dorul unde se pune,/Face inima cărbune./Că dorul unde se lasă/Face lacrimilor casă (I, 54—55, F, 36); 2) Cine are dor pe vale/Știe luna când răsare,/Cine are dor pe luncă,/Știe luna când se culcă (I, 48, AF, N 368); 3) „Bate vântul, iarba culcă,/Dorul mândrei mă usucă" (I, 49, F, 61); 4) „Dorule, ardă-te-ar focul, /Mi-ai făcut trupul ca socul/Dorule, ardă-te-ar para/Mi-ai făcut fața ca ceara" (I, 49); 5) „Firicel de iarbă neagră,/Dorul de cine se leagă,/Nu-l lasă cu minteantreagă" (I, 55); 6) „Dorul meu hodină n-are/Nici la umbră, nici la soare" (I, 27; AF, N 504); 7) „Dorul-piatră de la moară" (I, 53); 8) „Nici pădurea, nici izvorul/N-a putut să-mi stingă dorul" (I, 119); 9) „Zi și noapte

[6] *Latvju dainas*, Riga, 1984, p. 275.

[7] Ion Pogorilovschi. *Arhetipul expresiei lirice românești*, Cartea Românească, 1987, p. 144.

viscolește, /Dorul tău mă prăpădește" (I, 37); 10) „Din cer până la pământ /Tot mai are un sfârșit/Numai dorul meu cel mare/Nici un sfârșit nu mai are" (AF, N 49); 11) „Pe unde merge dorul/Nu poți ara cu plugul/Că se agață plugu-n dor/Boii trag de se omor" (AF, N 156); 12) „La măicuța (și la mine) în grădină/A prins dorul rădăcină" (AF, N 161); 13) „Dorul ista-i mare câne" (AF, N 39; FB, 357); 14) „De-ar fi dorul ca pădurea Eu l-aș tăia cu securea" (nordul Bucovinei, AF, 46); 15) „Amară-i frunza de nuc/Mai amar dorul ce-l duc" (AF, N 38) ș.a.

Toate aceste „ipostaze" ale dorului mitologizat specifice pentru întreg masivul etnic românesc (inclusiv nordul Bucovinei) (vezi: FB, 354—368) și Basarabiei (vezi: NM, 200—213) ș. a. atât în ansamblul lor, cât și fiecare în parte, sunt incomparabile prin valențele lor semantico-stilistice. La alte popoare există, desigur, noțiuni sinonimice (parțial), bunăoară: „teska", „peciali" (mâhnire), „grusti" (tristețe melancolică) la slavii de est, acestea întrunesc cam același număr de caracteristici stereotipe deosebite, 25—30 de unități — în repertoriul național, și cu mult mai reduse — 15—20 și mai puțin compacte decât cele românești în repertoriile suprapuse, adică în satele cu populație ucraineană și rusească din nordul Bucovinei și nordul Basarabiei [8]. La ruși, „crucina", „crucinușca" sau „gore" (nenorocirea) e uneori personificată ca și dorul românesc, dar printr-o modalitate poetică specifică: „Eu fug de nenorocire în pădurea cea întunecoasă/iar nenorocirea mă ajunge cu toporul" (R, 152), care, ca tipar arhetipic structural dar cu alt mesaj poetic, este frecventă și în lirica noastră („De urât mă duc de-acasă,/Da urâtul nu mă lasă/De urât mă duc în lume,/Da urâtul după mine" (Bucovina, AF) N 402).

În urma analizei comparate a „blocurilor" naționale se impune fără rezerve constatarea de principiu în ce privește așa-numita „comunitate româno-slavă" în cultura populară bucovineană și basarabeană că nu poate fi vorba de un sistem (sau de sisteme) compact de paralelisme și similitudini, ci doar de unele coincidențe de ordin universal-tipologic ce țin de „structura logică", în anumite cazuri asemănătoare, a viziunii poetice asupra lumii (paralelismul psihologic, asociațiile sinonimice sau antonimice etc). În mod pozitiv (în plan semantic) confruntările sistematice ne apropie de câteva tangențe de substrat etnic în lirica noastră și cea italiană, spre exemplu: ital. „El duoro assa gira el meio cussanio" (I, 104) — comp. „dorul piatră de la moară", „la casa del mi amor (dolu) vade in profondo" (C. V., 242), vezi rom. „casa (curțile) dorului". „În vârful muntelui la căsuța dorului" (nordul Bucovinei, AF, N1046). „Dolu n'ha causandu ca coro nd'est partidu/Fort dispicare" (I, 342) — comp. „Câtă boală-i pe sub soare/Nu-i ca dorul arzătoare" (a se compara și cu motivul italian: „Pr'aude e veggne ra me signura ch'ra sara mesa malce malata" (I, 81) ș.a.

Or, dincolo de universul dorului românesc (și italian) și de caracteristicile „urâtului" („unde șade urâtu, înnegrește pământul" — pretutindeni) ș. cl., mai rămân încă foarte multe semne particulare ale originalității poeziei noastre populare cercetate într-o lucrare de proporții mai mari *(Permanențe etnofolclorice românești la nord de Carpați)* [9]. Coinciden-

[8] Vezi un sistem imagistic („fată mândră") reprodus în monografia noastră, *Tipologhiceskoe sootnosenie...*, p. 103—110.

[9] Un pasaj din monografie a fost publicat în „Academica", 1992, 25, p. 8.

ţele se limitează la anumite simboluri, bunăoară „pelinul", pretutindeni, şi la români şi la slavi, nu poate însemna altceva decât amarul, care, însă, se realizează (sau mai bine zis se concretizează) la diverse popoare şi în diverse zone în mod foarte diferit. A se compara dominantele poetice româneşti : „Pelin beau, pelin mănânc/Pe pelin seara mă culc" sau „Amară-i frunza pe tine (pe pelin)/Ca şi inimioara-n mine" cu ipostazele acestui simbol atât de plurivalent şi la alte popoare. La ucraineni l-am întâlnit doar într-un cântec înregistrat în zona de contact direct cu românii din nordul Bucovinei : „Cel care-nu-mi place (urâtul) are buza mai amară decât pelinul" ("U neliuba hirca guba,/Hirşe polînocicu", PC, 34) ; în cântecul rusesc — „Pelin, pelin, iarbă amară/M-a înşelat rău prietenul drag" (R, 180) ; în poezia populară italiană „fior de assenzio" e destul de frecvent şi semnifică dragostea neîmpărtăşită . . .

Ne vom mai referi la un exemplu care ni se pare tot atât de concludent în sensul raportului comunitate-originalitate (colorit naţional sau local) — formula „ceaţă (negură) deasă se aşează" — semn al întristării cauzate de despărţirea de cel drag. În cântecul românesc din toate zonele : „De când puiul (mândra) mi s-a dus,/Negură pe deal s-a pus" ; „Două neguri vin de sus/Nu ştiu ploaie-i ori ninsoare/Ori mi-aduce o scrisoare/Că puiul vrea să se însoare" (Bucovina, variantă locală, AF, N 407). În cântecul ucrainean de pe Nistru : „Pe munte plouă,/Iar în vale-i ceaţă/La inima mea e numai tristeţe" (AF, 604) ; rusesc : „Vântul dinspre câmp, ceaţă dinspre mare/Mi-a adus dragostea multă supărare" (Basarabia, RM 42), bulgar, paralelismul negativ — „A căzut ceaţa (norii) peste ape reci/Nu erau norii (ceaţa),/Ci era fata singură, despărţită de flăcăul drag" (B, 352) în cântecul italian starea sufletească a fetei singure (abandonate) se asociază cu noaptea neagră (ceţoasă) — „E tenebrusa nuote" (C. V., 62).

În cadrul acestui motiv primar, ca şi în multe alte cazuri, există doar o axă semantică unică — simbolul determinant (negura, ceaţa), el însă îmbracă veşminte poetice şi semnificaţii atât de diverse, încât doar cu o mare rezervă putem vorbi de anumite paralelisme sau „loci communes" în factura poetică a liricii de dragoste a popoarelor respective. Foarte diferite sunt şi caracteristicile prozodice naţionale (pe care însă le-am putut reproduce cu mai multă aproximaţie).

În zonele limitrofe de la nord de Carpaţi (de interferenţă) n-au fost atestate în mod sistematic nici în trecut (sec. XIX—XX până la 1940), nici în prezent (după 1940), coincidenţe textuale sau comunităţi româno-slave (ucrainene) de natură să aducă în discuţie problema unui substrat deosebit (cu nuanţe alogene) în repertoriul atât de dens al liricii populare a românilor din nordul Bucovinei (vezi : FB), nordul Basarabiei (fostul judeţ Hotin) şi nici a unor masive împrumuturi (despre care s-a vorbit atât de insistent într-un timp nu prea îndepărtat). În sistemul de expresii poetice ale „dorului" (în sens est-slav — „gore", „peciali") sau „durerii la inimă" (cu o gamă mai largă de nuanţe simbolice) semnalăm doar un caz particular, incidental — formula „curge apă tulburată/Ce stai fată supărată" (Larga, din nordul Basarabiei, şi Oprişeni din raionul Adâncata, reg. Cernăuţi) — identică cu versurile iniţiale ale unui cântec ucrainean din această zonă : „Tece voda kalamutna — Ciogoşi moia mila smutna". Deci, în cazul de faţă, putem admite o reluare

locală a unor elemente ale cântecului ucrainean care continuă cu versurile : „Ia ne smutna, liș serdita/Za Ivanca znoci bita. . ./I kazala, bude biti/ Sciob Ivanca ne liubiti". În versiunea românească : „Eu de-aceea-s supărată/Că m-a bătut maica odată/S-a spus c-o să mă mai bată/Să nu iubesc niciodată" (AF, N 346). Desigur, nu poate fi exclusă nici o influență inițială a cântecului românesc sau mai bine-zis o inițiativă poetică venită din partea românilor de pe aceste locuri, la care sunt frecvente variante cu o desfășurare asemănătoare : „Și m-a bate mama bine/ Că și-aseară m-a bătut/ C-am șezut cu badea mult/Bătaia nu m-a durut". (vezi AF, NI 240 ; I, 132 ș. a.). Oricum, formula inițială („curge apă tulburată") nu ține de substratul arhetipic al cântecului nostru, fapt despre care ne mărturisește frecvența lui redusă, numai două reluări în seria bucovineană de trei mii de versuri, inclusiv cele de control) precum și lipsa unui asemenea stereotip poetic în lirica românească de la sud de Carpați și din Basarabia.

Reconstituirea sistemelor de „blocuri" poetice și confruntarea lor în plan interetnic, internațional, național și local ne convinge de faptul că în zonele limitrofe de la nord de Carpați (Bucovina, Basarabia) repertoriul nostru folcloric a rezistat tuturor metamorfozelor demografice și avalanșelor de intervenții dinafară, păstrându-și pe parcurs de multe secole trăsăturile lui originale, care îl integrează la nivel de substrat arhetipal în masivul etnocultural românesc. O mărturie elocventă a faptului că nordul Bucovinei a fost întotdeauna și rămâne o zonă de expresie poetică românească este ampla antologie *Folclor din Țara Fagilor* [10] ce inserează (pentru prima dată în cei cincizeci de ani postbelici) un număr impunător de texte culese între 1950—1990 în toate localitățile cu populație românească și mixtă din actuala regiune Cernăuți (inclusiv ținutul Herței și fostul județ Hotin al Basarabiei). Acest volum, se menționează pe bună dreptate în cuvântul înainte al unui cunoscut poet bucovinean, este „cel mai puternic argument, cea mai distrugătoare replică dată minților imperiale care afirmau că de o parte și de alta a frontierelor actuale, false și arbitrare, ar exista două limbi diferite, două popoare, două istorii ale aceluiași neam". Ele au fost și sunt acele fire miraculoase care ne-au ținut legați de memoria colectivă, ne-au întreținut specificul autohton, sfericitatea spiritului.

Zusammenfassung

Um die Charakteristik unseren poetischen Bräuche zwischen Karpaten und Dnjester und die Dauerhaftigkeit der ethno-folklorischen eingeborenen Werte aus dem XIX—XX Jahrhundert hervorzuheben, wird eine systematische Analyse der historischen Zonen angrenzend des Systems des Syntagmas mit Valenz der poetischen Konstanten in der volkstümlichen rumänischen, ukrainischen, rusischen Lyrik, wie auch auf dem vergleichenden vielseitigem Plan der bulgarischen, serbischen, italienischen Lyrik zu greifen.

So werden die Weiten der semantischen, stilistischen Kennzeichen einigen im Gegensatz stehenden, fundamentalen Vorstellungen des folklorischen Gedichtes bestimmen di Schönheit—die Hässlichkeit Liebessensucht — die Freude der Liebe, u s w.

Es werden einige Texte aus der Anthologie **Folklore aus Buchenland** (Chișinău 1993) hervorgehoben, die ein eloquenter Beweis sind, dass die Nordbukowina bleibt auch heute noch eine Zone des rumänischen, poetischen Ausdruckes.

[10] *Folclor din Țara Fagilor*. Alc. N. Băicșu, Gr. Bostan ș.a., Cuvânt înainte Arcadie Suceveanu, Prefață Gr. Bostan, Chișinău, Hyperion, 1993, 560 p.

ION NECULCE ȘI CONSTANTA MOLDOVENEASCĂ A POVESTIRII

VASILE SCHIPOR

Ion Neculce s-a format în spiritul tradițiilor românești, în care l-a crescut, de mic copil, bunica dinspre mamă, Alexandra Cantacuzino, „Iordăchioaia visternicească, bătrână", româncă originară din acest colț al Moldovei de Sus, care a fost numit, de la 1775 încoace, Bucovina. La acestea s-au adăugat dragostea pentru pământul moldav și un sporit sentiment al demnității naționale.

Cronica sa, *Letopisețul Țării Moldovei*, are, așa cum s-a subliniat de atâtea ori, o deosebită valoare literară și originalitate, un conținut bogat și variat, în care veridicitatea faptelor câștigă de pe urma artei literare. Înainte de a fi istoric, Neculce este un scriitor, un om care vede lumea cu ochi de artist, înfățișând cu mijloace artistice evenimentele și chipurile oamenilor.

Printre izvoarele folosite pentru redactarea cronicii (letopisețul anonim, de la 1661 la 1705, sursele de familie, fie pe latura moldovenească fie pe cea muntenească, amintirile personale) se numără și cele orale, populare, detectabile în diverse straturi ale operei, de care autorul pare a fi mereu fascinat.

Neculce utilizează procedee stilistice simple și sobre, la fel ca toți scriitorii populari. De obicei, stilul lui este direct, propriu. El spune lucrurilor pe nume, ca cei mai mulți vorbitori, neinfluențați de teorii estetice sau de modele literare consacrate. Acad. Iorgu Iordan a analizat, într-un amplu studiu[1], problematica artei literare a lui Neculce.

În *Letopisețul Țării Moldovei* întâlnim aceeași situație ca la Ion Creangă, scriitor cu care Neculce seamănă extraordinar de mult. Acești doi scriitori sunt cei mai autentic populari din întreaga noastră literatură, prin folosirea mijloacelor artistice ale povestitorilor populari anonimi, pe care, grație talentului lor excepțional, îi întrec din punctul de vedere al măestriei literare.

Dăm mai jos o serie de construcții și formule expresive excerptate din cronică: „am aflat vreme", „nu-l mai putea sătura", „au văzut că nu-i da mâna", „cu acea socoteală îș strică obrazul și numeli și mai rău", „buni de gură și de pără", „în tot ceasul să-i mânânce capul", „au luat munții în cap", „cu capul a da samă", „ș-au băgat capul", „era cap", „au jăcuit tot, pân'la un cap de ață", „tălpiz și fricos, cu piele de iepure la spate", „au rămas oamenii numai cu sufleteli", „tare și mare", „îi mânca (banii)

[1] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, E.S.L.P.A., București, 1955, p. 1—100.

şi făţiş şi furiş" etc. Aceste expresii prezintă interes din punct de vedere stilistic. Unele sunt repetiţii semantice. Altele combină rima şi asonanţa, ca în construcţiile similare din vorbirea populară, din nevoia de expresivitate cu ajutorul simetriei. Există şi situaţii de îmbinare a acestor două procedee prin care astfel de construcţii capătă o mare forţă expresivă.

Epitete de felul celor folosite de scriitorii culţi nu întâlnim la Neculce, dar sunt în cronica sa câteva epitete populare active şi azi în unele sate din nordul Moldovei, majoritatea conţinând adjectivele „bogat" şi „frumos" întrebuinţate pe lângă o diversitate de substantive: „Aceşti *bogate nevoi* s-au făcut în Moldova, care cu condeiul mieu nu poci să lungesc"; „*Bogate lacrimi* era, cât s-auzea glasul la cer"; „*Bogat blăstăm* şi lacrimi vărsa asupra celui Enache aga"; „Şi când ducea turcii zaharali în Cameniţă, le ieşea înainte ori la dus ori la întors, de-i robia, şi de *bogate ori* îi şi smintea..."; „*Bogat bine şi folos* au rămas ţării şi de la Petricei-co-vodă, pradă şi foamete mare!"; „...pe giupânesăli lor (...) le-u trecut la Neamţu la cetate, la boierii lor, cu *bogată lipsă şi nevoie*"; „*Bogată ruşini* le era!"; „*Bogate nevoi şi ruşini* făcea turcii beţilor oameni..."; „...făcea *bogată stricăciune* Ţării Munteneşti"; „Coborâtu-s-au şi doi hatmani leşeşti cu oşti pe Prut în gios, pân'la sat la Boian. Ieşitu-le-un Suleman - paşa sarascherul înainte şi cu Cantemir - vodă şi le-u dat leşilor *război prea tare şi frumos*".

„Năroadele tot îl suduia şi-l hitcăia şi arunca cu pietri şi cu lemne după dânsul. Şi cu această *cinste frumoasă* au ieşit Dumitraşco-vodă din Moldova".

Numeroase sunt comparaţiile, întocmai ca la Creangă şi ca în vorbirea populară. Aceasta este o caracteristică a stilului popular, spre deosebire de cel cult, care, fără să neglijeze comparaţia, preferă metafora. Dăm câteva din exemplele mai sugestive: „Ţâşni ei prieteşugul ca cânii vinerea"; „Perea turcii ca frunza, de pica pre Dunări în gios"; „Imbla ca nişte oameni hămeiţi"; „rămasără ca un roiu făr'de matcă"; „şi aşa cădea turcii, ca când ar cădea nişte pere coapte dintr-un păr"; „mare şi tare ca un leu aspru tuturor"; „nădejdea domnului este ca săninul şi ca încetul mării", „au şăzut o lună şi mai bine aşa la un loc, ca lupul cu oaia".

Metaforele sunt rare la Neculce, pentru că rare sunt în vorbirea populară, ca, de altfel, literatura orală şi cea de inspiraţie populară: „Duca-vodă, dac-auzi că şed Cantemireştii la casăli lor cu paci, îndată să-mbrăcă cu cămeşe de ghiaţă" (= înghetată de frică); Muntenii şi Cantemireştii „făcură paci cu taină să nu ştie Duca-vodă, numai pace sulemenită" (= falsă împăcare). Dimitrie Cantemir „era tuturor uşe deschise" (= primitor, sincer); Miron logofătul „nice cu gândul nu se gândea că i-a vini o *furtună* ca acie" (= nenorocire); „Deci îndată se schimbă bucuria în scârbă, ca să strâcă *giucăria*" (= planul); „Sosind boierii la Poartă, ş-*au păscut* prilejul... jăluind ce li-au făcut Niculai-vodă" (= au folosit, valorificat).

Câteodată exprimarea figurată se amplifică şi capătă prin aceasta o forţă neobişnuită: „Socotiţi acum, fraţilor boieri, hirile domnilor! Să potriveşti cu linul mărilor şi cu săninul ceriului. Când nu gândeşti, se tulbură mările şi ceriul nourează. Aşa sunt şi hirile domnilor. Când trage omul nedejde de bucurie, atunce vine la scârbă". Sau următorul

fragment, adevărată capodoperă de măestrie artistică: „Așa socotesc eu cu firea mea cea proastă: când a vrea Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe fier, și turci în Țarigrad să nu fie, și lupii să nu mânânce oile în lume, atunce poate nu vor fi nici greci în Moldova și în Țara Muntenească, nici or fi boieri, nici or putea mânca aceste doao țări, cum le mânânică. Iar alt leac n-au rămas cu condeiul mieu să mă pomenescu, ca să pot gâci. Focul îl stângi, apa o iezăști și o abați pe altă parte, vântul când bate, te dai în lături, într-un adăpost, și te odihnești, soarele întră în nuor, noaptea cu întenerecul trece și să face iar lumină, iar la grec milă, sau omenie, sau dreptate, sau nevicleșug, nici unele de aceste nu sunt, sau frica lui Dumnezeu".

Marea frumusețe artistică a acestui pasaj atât de des invocat, se datorează numeroselor procedee stilistice folosite de cronicar. Simplitatea obișnuită a stilului lui Neculce face aici loc unei dezvoltări care impresionează puternic prin perfecta simetrie a construcției sintactice. Sobrietatea este înlocuită printr-o bogăție și o diveristate lexicală rar întâlnite. Compararea faptelor cu fenomenele naturii, prin intermediul paralelismului de imagini, procedeu folcloric, și ritmul frazei măresc expresivitatea.

Un loc important între procedeele stilistice ale lui Neculce îl ocupă sentințele, maximele și proverbele, particularitate a stilului popular, care îl apropie iarăși de Creangă. Formulele vechi și consacrate din textele religioase, la care recurge cronicarul, și citatele laice valorificate nu fac obiectul acestui studiu. Ne vom referi acum doar la inserția, fără exces însă, a proverbelor și zicalelor populare. Unele dintre acestea apar fără o introducere specială: „Pasărea vicleană dă singur-în lat"; „Paza bună trece primejdia rea", „mielul blând suge la doo maice", „capul plecat nu-l prinde sabia"; „Cine face faci-i-să". Altele sunt introduse cu formula „după cum" sau „pre cum să zâce", sinonimă cu „vorba ceea" folosită de Creangă: « După cum să zice: „Calul râios găsește copaciul scorțuros" »; « S-au plinit atunce un cuvânt prost ce zice. „Cu iarba cea uscată arde și cea verde" »; « Pre cum să zice: „Domni bogat și fără sfat" »; „După cum să zice că nu-s în toate zilele Paștile"; „După cum este vorba că nu fac toate muștele mere".

Cu proverbele seamănă, atât prin fixitate, cât și prin caracterul lor strict popular, formulele cu care Neculce anunță, în mod perifrastic încetarea din viață a cuiva: „au plătit datoria cea de opștie", „păn'ș-au plătit și el datoria lumască, de-au murit" (adaos pleonastic, care este o altă caracteristică a stilului popular), „au plătit datoria, dup-obiceiul aceștii lumii"; „și-au plătit și el datoria aceștii lumii, cea strămoșască"; „s-au schimbat și el din viață această lumască".

În general, pildele dau scrisului lui Neculce o anumită demnitate etică, tendința de a instrui și a educa în același timp fiind unul din scopurile sale, comunicat direct. Stilul de a face morală poartă însemnele oralității, sub aspect mental și stilistic.

Frecvente sunt la I. Neculce și anticipările. Cronicarul cunoaște evenimentele pe care le povestește, le vede în desfășurarea lor până la capăt și, la fel ca toți povestitorii populari, îl previne pe cititor asupra unor întâmplări viitoare, folosind anumite procedee stilistice, unele consacrate, amintind de basmele populare: „pe cum i s-a spuni povestea mai gios la rândul", „pre cum mai pe larg va arăta la istoria lor", „pre

cum s-a arăta mai gios", „vremea viitoare va arăta", variante ale cunoscutei formule din basme: „cuvântul din poveste înainte mult mai este".

Când durerea, indignarea și alte stări sufletești îl copleșesc, cronicarul și le exprimă prin intermediul exclamațiilor, unele violente, altele ironice sau lirice, întocmai ca un povestitor popular, prevestind ceva din arta lui Sadoveanu: „Oh! Oh! Oh! săracă țară a Moldovei, ce norocire de stăpâni c-aceștia ai avut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri, ce să trag până astăzi în tine, Moldovă! Și din vreme în vreme tot s-au mai adaos spurcatele obiceiuri"; „Că vinul cel unguresc dulce s-au făcut venin amar, și râsul plânsul, și voia cea bună groază și frică, și oh, oh, oh!, și bogăția sărăcie și lipsă și blăstăm și osândă vecinică, neuitată și neînchegată".

Tonul și, adeseori, cuvintele sau formulele stilistice ale fragmentelor de acest fel amintesc de imprecațiile atât de răspândite în vorbirea populară.

Intervenția lui Neculce în cursul expunerii prin reflecții și comentarii cu caracter subiectiv se produce ca, mai târziu, la Creangă. „Iar pe ceilalți boieri, neavând veste, i-au prinsu lefeciii și le-au jăcuit și i-au pus în here și i-au pornit la Ieși. Când au ajunsu în Valea Lețcanilor, i-au și tâmpinat vestea, *nărocul lor*, c-au murit Cantemir-vodă"; „Craiul Cifedului apoi nu l-au lăsat turcii să vie să șază la Ieși, *nărocul lui*, ce au trimis numai un polcovnic cu vro sută și mai bine de cifezi"; „Atunce, pe acie vreme, era un ficior de mazil, de-l chema Davidel. Slujisă în Țara Leșască de agiunsesă rohmistru și era la cinste mare. Avea ceteală, pravilă, mare, și *nu știu* ce i să părea lui că îmbla pentru domnia Moldovei".

Un rol important între procedeele artistice ale lui Neculce îl are ironia, caracteristică a stilului popular dintotdeauna. Aceasta îmbracă aici forme variate, mergând gradat de la simpla glumă, cu toate nuanțele ei, care o apropie de umor, până la izbucnirea violentă a nemulțumirii.

Calitatea ironiei funcționează ca la Ion Creangă. Stângăcia tânărului domn Constantin Duca într-o împrejurare grea este caracterizată astfel: „Au stânsu bine focul cu paie!". Ca să scape de intrigile unui boier primejdios, domnul îl numește mare vornic. Neculce notează acid: „Deci știu că l-au făcut ca oaia pe lup!". Despre falsa modestie și dezinteresul lui Mihai Racoviță, la numirea ca domn al Moldovei, Neculce afirmă: «Să făcea a nu-i plăcea să priimască domnia, ca și fata cie ce zisă unui voinic: „Fă-te tu a mă trage, și eu oi merge plângând". Așa să făcea și Mihai-vodă că nu-i trebuiește domnia».

Orgoliul domniței Maria, fiica lui Brâncoveanu și soția lui Constantin Duca, este fixat cu un surâs ironic. După mazilire, plecând spre Țarigrad, prin fața norodului care îi blestema soțul, aceasta se bocea muntenește: „Aolio, aolio, că va pune taica pungă dă pungă din București până în Țarigrad și zeu nu ne va lăsa așa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt".

Pe lângă valoarea sa artistică deosebită, cronica lui Ion Neculce se constituie și ca un document prețios de limbă.

Gramatica letopisețului neculcean are un pronunțat aspect popular.

Caracterul popular al limbii folosite de Neculce iese la iveală cu cea mai mare forță în sintaxă.

Neculce nu se deosebeşte de un povestitor anonim decât prin atenţia mai mare cu care construieşte fraza. Dintre scriitorii de mai târziu, el seamănă foarte bine, şi în această privinţă, cu Creangă, a cărui sintaxă se conformează regulilor limbii populare (fraza coordonată, numeroasele contaminări sintactice, interesantele cazuri de topică populară, împletirea vorbirii directe cu cea indirectă, acordul gramatical după înţeles, particularităţile de fonetică sintactică).

Importanţa cronicii lui Neculce constă şi în bogăţia informaţiilor.

Aşa cum s-a mai remarcat, cronicarul este un maestru al condeiului şi în descrierea tablourilor mai întinse. Cronicarul prezintă nunta fiicei lui Brâncoevanu cu Constantin Duca în culori vii, desfăşurându-se după tipic folcloric: „Iară când fu de toamnă, (...) s-apucă de făcu nuntă şie. Şi triimisă Brâncovanul pe fiică-sa Maria cu unchi-său stolnicul Constantin Cantacozono şi măică-sa doamna Stanca şi cu mulţi alţi boieri şi giupâneasa, rudenii din Ţara Munteneascică, de vinir-în târgu în Ieşi. Şi le dete tuturor gazdă pen curţi boiereşti şi neguţitoreşti, grijă de toate să nu li lipsască nemic(...). Şi boierimea a doo ţări nuntiră 3 săptămâni cu mare pofăli şi podoabe şi cu feliuri de muzice şi de pelivănii (...). Şi-ncălecă sângur domnul ca un mire, împodobit şi cu surguci în cap şi cu mare alaiu, de-n mărsu la gazda miresâi de-au luat-o. Şi după ce au luat-o de la gazdă, au mărsu la mănăstire la Golie. Şi acolo fiind un patriarhu de Ţarigrad mazâl anume Iacob, îl cunună acolo în Golie. Şi de acolo purcesă că mare alaiu pen mijlocul târgului de sus şi pen târgul de gios păn'la curţile domneşti. Pe cea vreme şi eu, Ion Neculce vel-vornic, eram tânăr postelnic şi mergem cu alţi postelnici împreună cu toigeli a mână pe gios înaintea domnului".

Dar nunta cea mai frumos descrisă este aceea a fiicei lui Duca Vodă. Cronicarul reuşeşte să concentreze într-un segment al descrierii toată veselia momentului, desfăşurând sugestiv, sub ochii cititorului, hora:

„Duca-vodă, îndatăşi s-au apucat de au făcut mare şi frumoasă nuntă. Trimis-au în toată ţara de au poftit pe toată boierimea şi mazâlimea de la mic păn'la mare, şi de alte căpetenii, ce nu cu poruncă, şi cu poftă. Şi după ce s-au strânsu cu toţâi la Ieşi, făcutu-le-s-au oboroace tuturor de la domnie, de le da toate ce le trebuia, de nu cheltuia nime nemic.

Aşijdere mai adus-au opt soli, 2 din Ţara Munteneascică, 2 din Ţara Ungurească şi 2 din Ţara Leşască şi 2 din Ţara Căzăcească cea mare de piste Nipru, de-au adus solii multe daruri şi frumoasă, de au închinat, Ducăi-vodă. S-au veselit 2 săptămâni cu feluri de feluri de muzâci, şi de giocuri, şi pelivani, şi de puşci. Şi giuca 2 danţuri pen ogradă şi pe uliţe cu toţi boierii şi giupânesele împodobiţi şi toţi neguţitorii şi tot târgul. Şi un vornic mare purta un cap de danţu şi alt vornic mare alt capu de danţu, îmbrăcaţi cu şarvanele domneşti. Numai mirili şi mireasa, fiind ficiori de domnu, nu giuca în danţu pe afară, numai ce giuca boierii. Cât nu era nuntă, şi era minune. Şi după ce au nuntit, au mulţămit solilor, şi s-au dăruit bine şi s-au dus la ţărâle lor".

Ion Neculce este întâiul culegător de material folcloric, respectiv de tradiţii istorice populare. Până la el, istoria de respiraţie folclorică

seculară a fost neglijată. Neculce are marele merit de a-i fi dat pentru întâia oară prețuire[2].

Există păreri, potrivit cărora *O samă de cuvinte* ar fi „prima noastră culegere de folclor[3]". Acest subiect ne interesează într-un studiu aparte, conceput din perspectiva poeticii legendei.

În patrimoniul folcloric de la noi Neculce a găsit resurse pentru scrisul său. În tezaurul de limbă și înțelepciune al poporului a găsit Neculce și a știut să aleagă expresii și forme de limbă consacrate de veacuri, pe care le-a modelat, prin talentul său, în spirit popular. El aduce însă o rară adaptare și potrivire a expresiei la conținut.

Divorțul de cititor la Ion Neculce (spre deosebire de invocarea acestuia, ca martor al adevărului, la Grigore Ureche și Miron Costin) este un semn al oralității, o mică ipocrizie în stil popular, dar și o incitare la lectură: „Deci, fraților cetitorilor, cu cât vă viți îndemna a ceti pre acest letopisățu mai mult, cu atâta veți ști a vă feri de primejdii și veți fi mai învățați a dare răspunsuri la sfaturi ori de taină, ori de oștire, ori de voroave, la domni și la noroade de cinste".

Spontaneitatea și plasticitatea imaginilor, simplitatea scrisului, agitarea verbului fac din Neculce un tip de narator. Cronicarul, cel mai liber în gândire, este un orgolios, interesat mereu de povestirea frumoasă. Narațiunea neculceană reprezintă un mod românesc de a povesti în fața istoriei.

Neculce prezintă, ca într-o comedie umană, caractere omenești cu virtuțile și lipsurile lor particulare, dar esențiale, cu un scop moralizator, educativ. El are prin aceasta ținuta unui clasic și atinge mai mult principiile artei literare, decât pe acelea ale istoriei propriu-zise.

Cronicarul a reușit să contopească relatarea folclorică cu informația documentară scrisă și cu amintirea proprie. Modelul său permanent rămâne însă tradiția orală, folclorul[4].

„Când citești cronica lui Neculce — remarca G. Călinescu — un nume îți năvălește numaidecât în minte: Creangă.(...) Cu Creangă, el are împreună ingenuitatea șireată, acel tic de a se socoti neghiob, crezându-se totuși deștept, proverbialitatea, filozofia bătrânească, minunarea, văietătura și (...) acel lucru învederat, dar inanalizabil, ce se cheamă darul de a povesti[5]".

Pentru Neculce, nu adevărul este ultimă realitate, ci povestea. Cronicarul este „o Seherezadă și *Letopisețul* său o altă *O mie și una de nopți*. Sub pana lui Neculce totul se transformă în poveste. Fiecare domnie este un basm". Este la Neculce o sărbătoare a plăcerii de a povesti.

În literatura română, Ion Neculce reprezintă, împreună cu Ion Creangă și Mihail Sadoveanu, constanta moldovenească a povestirii.—

[2] I.C. Chițimia, *Problemele de bază ale literaturii române vechi*, Editura Academiei, București, 1972, p. 315—338.

[3] Al. Piru, *Istoria literaturii române*, vol. I., *Perioada veche*, ediția a 3-a revăzută, E.D.P., București, 1970, p. 374—406.

[4] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția aII-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p. 23—26.

[5] Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1982.

Zusammenfassung

Das Studium ist in vier Kapitel strukturiert, „Ion Neculce, die Faszinierung der mündlichen Quellen oder das Fest der Erzählungsfreude" zeichnet die Perennierung einer künstlerischen Botschaft begründet auf die volkstümliche Weisheit, die Erzahlungsfreude, Botschaft-der kulturellen Anhaltungspunkt geworden, und eine Lektion des Klassizismus.

In der „Chronik der Moldau" sind verfolgt die mündlichen Quellen, die ausdrucksvollen Formel und Satzbauer, das Epitheton, der Vergleich, die Metapher, der Denkspruch, das Sprichwort, die Intervention des Verfassers in der Darlegung durch Überlung und Kommentarien mit subjektiven Charakter, einigen Spracheigenheiten, das Deskriptivetalent, die Einfachheit, die Spontaneität und die Plastizität der Wiederspriegelung, die dem Werk einem volkstümlichen Charakter und einem besonderen künstlerischen Wert überträgen.

Das Interesse für die volkstümlichen, historischen Traditionen der Reichtum der Informationen, das volkstümliche Talent, die Haltung eines Klassikers der sich ständig um eine schöne Erzählung beschäftigt, einem rumänischen Erzählungsmodus vor der Geschichte.

In der rumänischen Literatur, Ion Neculce, vertretet mit Ion Creangă, Mihail Sadoveanu die moldauische Konstante der Erzählung.

DIN ISTORIA MUZEOGRAFIEI ETNOGRAFICE ÎN BUCOVINA

I. PRECURSORI AI MUZEOGRAFIEI ETNOGRAFICE ÎN BUCOVINA

DRAGOŞ CUSIAC

Preocupările pentru cunoaşterea, păstrarea, valorificarea, îmbogăţirea şi continuarea tradiţiilor populare româneşti de pe meleagurile bucovinene au stârnit interesul unor categorii largi de oameni cu dragoste şi pasiune pentru creaţia noastră populară, cu mult înainte de înfiinţarea unor instituţii de profil.

Numeroşi intelectuali — învăţători, profesori, medici, jurişti, ingineri, preoţi, publicişti — sunt preocupaţi de punerea în valoare a bogăţiei şi frumuseţii limbii române, de cunoaşterea şi dezlegarea tainelor legate de obiceiurile populare româneşti. Ei militează pentru păstrarea şi revitalizarea portului nostru popular, a ţesăturilor şi cusăturilor, a meşteşugurilor artistice legate de prelucrarea lemnului, a cornului şi osului, a fibrelor textile şi pieilor de animale, a metalelor şi a lutului transformat în vase de către meşterii olari.

Asemenea preocupări se intensifică în a doua jumătate a secolului trecut, în condiţiile în care conştiinţa de sine a populaţiei româneşti din Bucovina cunoaşte o redeşteptare, datorită activităţii desfăşurate aici de revoluţionarii de la 1848, de intelectuali remarcabili şi patrioţi înflăcăraţi ca Aron Pumnul, fraţii Hurmuzachi, I.G. Sbiera, S. Fl. Marian, Dimitrie Dan, iar mai târziu de George Tofan, Ion Nistor, Nicolae Simionovici şi mulţi alţii.

La cumpăna dintre secolele XIX şi XX preocupările de acest gen cunosc o amploare deosebită, ele fiind menite să stăvilească tendinţele de deznaţionalizare a populaţiei româneşti din Bucovina şi să pregătească, pe plan spiritual, condiţiile revenirii acestor străvechi meleaguri româneşti la patria mamă. Activităţile concrete ale acestor preocupări se materializează prin înfiinţarea unor societăţi culturale, studenţeşti, ale femeilor şi altor categorii de populaţie. Se organizează şezători culturale, cabinete de lectură, serbări populare, conferinţe la sate. Se înfiinţează ateliere de industrie casnică tradiţională, şcoli de meserii profilate pe meşteşugurile tradiţionale, se generalizează predarea în şcolile săteşti a lucrului manual după programe adecvate îndeletnicirilor specifice populaţiei locale. Se publică numeroase articole în ziare şi reviste, se editează cărţi şi albume pe aceste teme, se organizează expoziţii cu produse ale industriei casnice sau se participă cu asemenea produse la expoziţii organizate în afara Bucovinei. Se poartă tricolorul în panglici, brâie, eşarfe şi cusături naţionale. Se organizează excursii la mănăstiri şi locuri istorice, la expoziţii cu produse româneşti. Se constituie colecţii cu obiecte de etnografie şi artă populară, se înfiinţează secţii de profil pe lângă muzeele de istorie.

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 187—205, Bucureşti, 1994

În condițiile de îngrădire a libertăților și de deznaționalizare forțată, românii din Bucovina și-au creat instituții și așezăminte proprii, numite *societăți*, care, treptat, au devenit adevărate focare de cultură. Asemenea societății au fost: „Societatea academică română Arboroasa", „Junimea", „Dacia", „Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina", „Clubul român", „Casa națională", „Societatea doamnelor române din Bucovina" ș.a.

Cea mai activă dintre societăți a fost „Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina". Prin intermediul publicației proprii, „Foaea Societății pentru literatura română în Bucovina", apoi prin „Junimea literară" se fac apeluri la toți locuitorii pentru a trimite, pe adresa societății, documente referitoare la istoria românilor, în vederea expunerii lor și alcătuirii unei „istorii adevărate și nefalsificate a neamului din Bucovina"[1]. Sub egida acestei societăți și-au desfășurat activitatea numeroase alte asociații cu obiective concrete legate de valorificarea patrimoniului nostru istoric și cultural.

Una din asociațiile care au acordat o atenție deosebită alcătuirii unei colecții de obiecte etnografice și de industrie casnică a fost „Societatea doamnelor române din Bucovina". Încă din timpul războiului pentru independența de stat a României din 1877, în Bucovina s-a constituit „un comitet din 12 dame care au adunat și trimis ofrande soldaților pe front". După război„ se înființează societatea „Armonia",care a „scos la iveală tot ce are românul mai prețios: graiul, portul, datina și a redeșteptat cântecele naționale". La început asociația femeilor și-a desfășurat activitatea sub egida „Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina", care urmărea scopuri asemănătoare.

În noiembrie 1891 se constituie „Societatea doamnelor române din Bucovina". Din statut aflăm că societatea își propunea drept scop răspândirea culturii naționale, educația femeilor și promovarea industriei casnice. „Pentru realizarea scopului ei, societatea se va servi de fonduri adunate prin cotizații, donații, legate, fundațiuni sau subvenții de la diferite autorități și instituții, prin organizarea de serbări, concerte, chete, colecte cât și din veniturile atelierelor". Fondurile urmau a fi întrebuințate, printre altele, pentru: întreținerea elevilor în internate și azile; acordarea de burse, premii și alte ajutoare pentru înlesnirea frecventării școlilor de fete; înființarea de școli și cursuri particulare de industrie casnică, croitorie, menaj etc., precum și colectarea de modele vechi românești; organizarea de expoziții și bazare de industrie casnică, precum și atribuirea de premii pentru cele mai reușite produse autentice. Puteau fi membre ale societății „toate femeile majore române care se obligă a lucra pentru realizarea scopului ei"[2].

După înființarea societății s-au constituit filiale în peste 30 de localități din Bucovina, primele fiind cele din Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Câmpulung, Stupca, Capu Codrului, Băișești, Vicov. Cele mai active erau

[1] Emil I. Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 16.

[2] *Statutele Societății doamnelor române din Bucovina*, Arhiva Muzeului din Rădăuți, dosarul Societății, pp. 1—2.

filialele din Suceava, înființată în 1891 prin sârguința profesorului Ștefan Ștefureac și având ca primă președintă pe Veronica Mitrofanovici; cea din Băiești, unde „doamna Eufrozina Pantazi arată o adevărată dragoste către produsele artei populare"; filiala din Rădăuți, care avea cel mai mare număr de membre (în 1906 erau 220); cea din Vicov, constituită în august 1898, prilej cu care „întreaga suflare din munți se află: ici flăcăul inimos, colea bătrânul secular, fruntași, învățători și preoți — toți animați de flacăra patriotismului"[3].

Despre filiala din Rădăuți cunoaștem din documente originale că a funcționat până în anul 1944. Avea 80 de membre în anul 1926, 131 în 1937 și 161 în 1942. Din 1926 până în 1942 președintă a filialei a fost directoarea școlară Aspazia Mihălcean. Între membrele active se afla și Eugenia Ioneț, în perioada 1926—1942[4].

Conform statutului, societatea se ocupa și cu „cultivarea, răspândirea și sporirea industriei de casă, națională." Pentru a „conserva caracterul adevărat național al industriei de casă în Bucovina, societatea a făcut o colecțiune de modeluri din districte unde s-a păstrat originalitatea desenurilor. Toate arată ornamentul linear, în unghiuri simetrice, stil corect, cari provoacă admirația străinilor". Membrele societății observând că „boitul cu culori minerale a devenit o calamitate pernicioasă poporului", au organizat, în anul 1893, un concurs cu premii pentru „recepte și probe de boit cu culori vegetabile". Nu cunoaștem rezultatul acestui concurs, dar esențială este preocuparea pentru menținerea îndeletnicirii.

Urmărind să facă munca gospodinelor mai spornică, societatea le-a venit în ajutor prin distribuirea unor unelte de lucru perfecționate. „Cu toate că țărăncile noastre sunt conservative, multe din ele au adoptat furci de tors cu roată, împărțite de societate prin sate care aduc mare spor la lucru", iar filiala din Capu Codrului „și-a procurat stative moderne și produce azi de la cel mai fin buranciuc până la cele mai mândre scoarțe, țăsute din lână țighaie". Tot la Capu Codrului, prin stăruința Emiliei Iliuț, s-a schimbat programul de predare a lucrului de mână și „în loc de horboțele și alte împletituri, s-a introdus lucrul național: țăsutul, cusutul etc. Acest bun exemplu a fost urmat și de alte filiale".

Societatea se ocupa și de organizarea unor spectacole folclorice. La 2 martie 1894, societatea a organizat la Cernăuți „un bazar despre care ar zice bătrânii: i-a mers vestea. Muzică, dansuri naționale, reprezentări teatrale și tablouri vivante, chioșcuri pentru vânzare, tombolă etc., etc., etc., — care au adus mari venituri".[5]

În anul 1904, pictorul Ipolit Strâmbulescu, directorul „Muzeului de artă națională, artă decorativă și industrială" din București, a făcut o vizită în câteva sate din Bucovina. Cu această ocazie el notează că a fost și în comuna Bobești pentru a se interesa de „colecțiunea obiectelor de industrie casnică făcută de doamna Burbel... membră a comitetului Societății femeilor române din Bucovina, care se ocupă de multă vreme de încurajarea industriei casnice. După ce a cules mai multe izvoare de cu-

[3] Sofia Ștefanovici, *Istoricul și activitatea Societății doamnelor române din Bucovina*, în *Ronduri din Bucovina*, Cernăuți 1906, pp. 75—88.

[4] *Statutele Societății...*

[5] Sofia Ștefanovici, *op. cit.*

sături și țesături vechi românești, le-a împrumutat și le împrumută încă țărăncilor, poruncindu-le să-i coasă după ele diferite obiecte ca: năfrămi, fețe de masă, ștergare etc. Am cumpărat și eu 14 năfrămi pentru muzeu, un covoraș și am fotografiat câteva modele de altițe vechi de pe cămăși ...La întoarcere am fost și la doamna Popovici Grigorcea, comuna Presăcăreni, care e președinta Societății femeilor române din Bucovina și la părintele Marian (S. Fl. Marian, n.n.) din Suceava. Pretutindeni am arătat scopul colecționării obiectelor de artă țărănească și am luat înțelegere... să caute a colecționa toate izvoarele din Bucovina care se pierd pe zi ce trece". Desprindem din aceste însemnări faptul că obiectele de artă populară din Bucovina erau deosebit de apreciate la acea vreme și căutate pentru a îmbogăți colecțiile primului muzeu de artă populară al României, existând în același timp preocupări intense pentru valorificarea pe plan local a creației populare din zonă.

Cu același prilej, I. Strâmbulescu a aflat de la Simeon Florea Marian că „în comuna Calafindești — la granița cu Moldova — înainte vreme femeile părăsise costumul țărănesc și că fostul preot... spre a readuce vechiul port a chemat într-o zi pe toți flăcăi satului și le-a spus că nu mai dă voie să fie horă în sat până când femeile și fetele nu vor fi îmbrăcate țărănește... Cu acest mijloc a silit tot satul a reveni la vechiul costum". El recomandă generalizarea acestui exemplu în toate satele, pentru menținerea portului popular[6].

Publicațiile apărute în această perioadă în Bucovina acordau o atenție specială problemelor de artă populară, etnografie și folclor. O serie de reviste și ziare publicau cu regularitate materiale cu această tematică.

Revista „Junimea literară", apărută începând cu anul 1904, sub îngrijirea lui Ion Nistor, avea o rubrică specială de etnografie și folclor, unde au fost publicate studii legate de obiceiuri, tradiții, ocupații, creație populară. Dintre acestea rețin atenția studiile publicate de Ilie Veslovschi, Dimitrie Dan, Ion Nistor, Elena Voronca, Teodor Balan, Ion Ștefureac, Dimitrie Mitric Bruja ș.a. Într-un asemenea studiu, Ilie Veslosvchi, directorul Școlii de Arte și Meserii din Câmpulung, face o prezentare amănunțită a mobilierului țăranului român din Bucovina: lăzi de zestre, mese, paturi, leagăne, polițe, colțare, scaune, laițe, descriind materialele din care sunt făcute, tehnicile de lucru, procedeele de ornamentare, funcționalitate, tipologia, motivele decorative și locul pe care îl ocupă fiecare piesă în interiorul țărănesc[7].

Revista „Școala", editată de Asociația corpului didactic din Bucovina având-l ca redactor responsabil în primii ani de apariție pe Mihai I. Berariu, apoi pe George Tofan, a acordat o atenție deosebită activității de cunoaștere de către cadrele didactice a problematicii creației populare și educării elevilor în spiritul păstrării și valorificării acesteia.

Unul din susținătorii ideii a fost Nicolae Simionovici, care va deveni mai târziu, el însuși, redactor responsabil al revistei. Referindu-se la activitatea cadrelor didactice în afara școlii, el semnala că în multe comune învățătoarele organizează șezători sătești cu fetele și femeile, unde, în

[6] S. Păduraru, M. Dumitrescu, *Preliminarii la o viitoare istorie a muzeografiei etnografice românești*, „Revista Muzeelor", 1984, 9 pp.80—81.

[7] „Junimea literară", III (1906), 5, pp. 86—91 și 118—124.

timp ce „sătencele împletesc, scarmănă, torc lâna, se ocupă cu lucrul cânepii, al inului, cu cusături, alesături, facerea ciorapilor, mănușilor, învățătoarele le distrag și povățuiesc, ținându-le conferințe și lecturi despre tot ce poate interesa o gospodină: creșterea copiilor, datoriile soțiilor, curățenia caselor, higiena, pregătirea bucatelor, morala creștină, iubirea de țară, combaterea credințelor deșarte, descântecelor, vrăjitoriilor, sărbătorilor păgânești, alegerea vacilor de lapte și îngrijirea lor etc., apoi povești, anecdote, ghicitori, cântece". Unii învățători țin și șezători pentru bărbați[8].

Vorbind despre necesitatea cunoașterii vieții poporului nostru, același autor îndeamnă pe învățători să cerceteze și să colecteze mărturii legate de cultura populară, care să poată fi utilizate în procesul de învățământ. „Graiul poporului e comoara neamului" — spune el. „Datinile sale se bazează pe concepția pe care o are despre lume și pe știința sa. Avem deci un trecut vast, în a cărui cunoaștere trebuie să ne aprofundăm. Vom aduna astfel cu timpul o comoară prețioasă pe care o vom utiliza-o la tot prilejul". La întrebarea ce să adunăm? el răspunde: „Din literatura populară: cântece, doine, chiituri, colinde, cântece de stea, orații, bocete, descântece, proverbe, snoave, ghicitori, basme, povești, jocuri de copii etc. Din datini, obiceiuri, tradiții: descrieri de unelte gospodărești, de industrii casnice bărbătești și femeiești, locuințe, port, hrană, măsurarea pământului, măsurarea grânelor și lichidelor, lucrarea câmpului, creșterea vitelor, vâslitul pe ape, lucrul la pădure, creșterea copiilor, felul de judecată a diferitelor pricini și gâlcevi, modul cum se petrec în diferite împrejurări, în scurt, tot ce se referă la viața sa. Numai cunoscând traiul și acomodând școala după trebuințele poporului vom crea o școală românească adevărată"[9].

Semnalând un apel lansat de profesorul Ion Ștefureac în anul 1910, prin care acesta se adresează intelectualilor de la sate cu rugămintea de a colecta lucruri vechi pe care el să le deseneze, fotografieze sau să le cumpere în vederea editării unui album, iar mai târziu pentru înființarea unui „muzeu țărănesc", Nicolae Simionovici insistă asupra faptului că „trebuie să apreciem toate străduințele ce se fac pentru cunoașterea și impunerea culturii naționale..., să sprijinim în cea mai mare măsură astfel de străduințe"[10].

Un alt susținător al ideii de cunoaștere, popularizare și valorificare a creației populare din satele bucovinene a fost Gavril Rotică (Rotaru), amic al lui George Tofan și colaborator consecvent al revistei „Școala". Într-un articol prin care combate analfabetismul la sate, el susține, printre altele, ideea că „trebuie pornită o mișcare culturală printre sătence" prin intermediul unor „societăți a femeilor" sau a unor șezători la care „învățătoarea își adună femeile și, torcând sau cosând pui pe pânză albă cu ele împreună, le povestește atâtea lucruri frumoase, cucerind tot mai mult dragostea și interesul sătencelor pentru intențiile sale". În acest sens apreciază faptul că țărăncile din satul său natal (Udești, nn.) au

[8] „Școala", II (1911), 9, pp. 232—238.
[9] „Școala", V (1914), 1—2, pp. 32—33.
[10] *Ibidem*, II (1912), 2, pp. 59—60.

înfiinţat „o societate cu scopul de a combate stricarea portului şi intrarea în sat a urâtelor bulendre de fabrică"[11].

În revista menţionată sunt publicate şi unele materiale critice legate de predarea în şcoală a unor cunoştinţe despre ocupaţiile tradiţionale. În articolul „Învăţământul repetitor în clasele primare", I. Vioreşcu arată că la cursul de fete se predau şi cunoştinţe despre lucrul de mână dar că despre „cusături naţionale româneşti, îndecum despre industria casnică, cum e ţesutul ş.a. puţine înţeleg să înveţe pe fetele din sat". Autoarea menţionează că la Bosanci „băieţii din cursul repetitor lucrează sub conducerea unui învăţător la coşărcărit, iar sub conducerea altuia la lemnărit", fapt care trebuia încurajat[12].

Ca ecou la asemenea afirmaţii apare articolul „Industria casnică în şcoală", în care Anastasia Dugan arată că „ceea ce avem noi mai scump şi mai frumos şi care a rămas până azi al nostru, este limba şi portul în care stau vrăjite toate tradiţiile de veacuri ale neamului nostru". Referindu-se la port, autoarea menţionează cu nostalgie că „marafeturile oraşelor au început a amăgi româncele noastre. Pe încetul se va înstrăina tot pitorescul din îmbrăcămintea lor... Urât vis ! De-ar şti ele cât de frumos e portul lor !". Autoarea redă în continuare un fragment de reportaj, preluat din revista transilvăneană „Tribuna", publicat după o „foaie vieneză", pe care îl citise când era elevă şi pe care, „înflăcărată peste măsură", l-a copiat întocmai. Reportajul descrie participarea unui grup folcloric românesc la un bal de la Viena, la care au luat parte reprezentanţi ai „tuturor naţionalităţilor din monarhie în portul lor naţional". Iată o parte din acest reportaj : „Costumele româneşti dau la iveală un talent foarte fin şi dezvoltat, care e cu atât mai preţios cu cât costumele sunt productele originale ale industriei româneşti în sensul strict al cuvântului, pe care le-au împrumutat pentru seara de azi din Bucovina, Ardeal şi Banat. Ceea ce trebuie relevat este discreţiunea fină şi demnă de admirat cu care sunt împodobite aceste costume, într-adevăr, o splendoare de culori, de armonie deplină, ce se topeşte în albul frumos într-un întreg artistic, vrăjindu-ţi ochii şi având, totodată, o valoare înaltă artistică. Aceeaşi impresie ne-au făcut şi jocurile". În continuare, semnatara articolului pledează pentru acordarea unei atenţii sporite instruirii învăţătoarelor şi dotării corespunzătoare a şcolilor, pentru a se putea prelua şi valorifica cele mai frumoase şi folositoare cunoştinţe legate de meşteşugurile tradiţionale. „Ce minunat ar fi dacă, dacă s-ar deschide undeva, să zicem spre exemplu în Vicov, în vacanţe, un curs de ţesut pentru învăţătoare ! Sunt sigură că ar deştepta cel mai viu interes şi o mare bucurie şi ar fi de cercetat de învăţătoarele din toată ţara"[13].

Organizarea unor astfel de cursuri era, de fapt, o preocupare mai veche. Dintr-o ştire publicată în revista „Şcoala" aflăm că „duminică, 26 octombrie (1913, n.n.) s-a deschis în Ilişeşti, în mod solemn, cursul de ţesătoare înfiinţat de Asociaţia învăţătorilor români din districtul Humorului. Cursul este condus de d-na Aglaia Botezat, născ. Prelipcean"[14]. Şi la Rădăuţi s-a înfiinţat un atelier de ţesut covoare, încă din anul

[11] *Ibidem*, IV (1913), 7—8, pp. 169—170.
[12] „Şcoala", IV (1913), 11—12, pp. 169—170.
[13] *Ibidem*, IV (1914), 3, pp. 69—70.
[14] *Ibidem*, IV (1913), 10, pp. 271. Vezi şi V (1914), 3, 78.

1908, condus de Fevronia Velehorschi. Atelierul a funcţionat pe strada Putnei, având patru camere cu gherghefuri, o cameră cu stative ţărăneşti — care erau şi frumos sculptate — şi o cameră cu stative mecanice. Aici lucrau 25—30 de fete şi ţeseau covoare tradiţionale din lână, covoare persane, folosind culori din plante pentru vopsit. Atelierul a funcţionat până în anul 1928[15].

Editarea de albume. Conştienţi de necesitatea valorificării artei noastre populare, mulţi cunoscători şi iubitori ai acesteia au căutat diferite modalităţi de a o colecţiona, prelucra şi de a o lăsa moştenire urmaşilor. Pe această linie se înscrie şi întocmirea sau editarea unor albume de artă populară.

Primul care a avut asemenea preocupări în Bucovina a fost etnograful Ion Ştefureac. El a realizat un album de 100 planşe de 30/40 cm, executate în tuş şi culori, intitulat „Album de artă naţională", în două părţi : *Arta decorativă a ţăranului* şi II. *Arta populară aplicată.* La cererea lui Nicolae Iorga, albumul a fost trecut pe ascuns peste graniţă, în România şi prezentat la Expoziţia Generală Română din anul 1906 de la Bucureşti, unde a fost distins cu toate premiile[16].

Albumul lui Ion Ştefureac a fost cunoscut şi apreciat de numeroase personalităţi culturale ale vremii. Nicolae Iorga îi scria după expoziţia din 1906 : „Dragă domnule Ştefureac, ce faci e foarte bine. Albumele le cunosc. După închiderea expoziţiei, încredinţează-mi-le pentru a reproduce din ele" [17]. Octavian C. Tăslăuanu scria : „Ţinem să fim bine înţeleşi, când stăruim pentru introducerea motivelor populare în arta noastră naţională. Motivele artei ţărăneşti trebuiesc prelucrate, trebuiesc trecute prin sufletul creator al unui artist de talent, ca să poată da naştere unor opere naţionale superioare şi durabile... Cum se poate naşte din motivele ţărăneşti artă decorativă naţională superioară o dovedesc compoziţiile d-lui Ştefureac, care aplică decoraţiunile populare chiar şi la mobilele moderne" [18].

Ion Nistor, după ce a vizitat colecţiile lui Ion Ştefureac şi a văzut albumele sale, a scris un articol în „Junimea literară", din care rezultă intenţia publicării albumelor, în două părţi : o parte dedicată „vechiului meşteşug al artei populare", care urma să cuprindă fotografii şi desene de pe mobilele originale ţărăneşti şi o a doua parte în care „ni se va arăta aplicarea motivelor populare după trebuinţele moderne" [19].

Despre aceeaşi intenţie vorbeşte şi Gavril Rotică într-o scrisoare adresată lui George Tofan : „Ce se aude cu lucrarea lui Ştefureac ? — Frate, e păcat de acest om să-l descurajăm de la muncă... Lucrarea sa *trebuie* publicată" [20]. Nicolae Simionovici îşi manifestă şi el dorinţa de a publica albumele lui Ion Ştefureac [21], însă toate demersurile, deşi cu intenţii bune,

[15] Inf. Nicolae Livescu, ofiţer, Rădăuţi (decedat).

[16] Tancred Bănăţeanu, *Etnograful Ion Ştefureac*, „Revista Muzeelor", 1979, 3, pp. 42 ; Graţian Jucan, *Câmpulung Moldovenesc, vatră folclorică*, Bucureşti, Editura Litera, 1975, pp. 111—117.

[17] Graţian Jucan, *op. cit.*

[18] Oct. C. Tăslăuanu, *Mobilele româneşti*, „Luceafărul", Sibiu, 1909, 14—15, pp. 318—234.

[19] I.I. Nistor, *Un talent şi un om de muncă.* „Junimea literară, VI (1910), 2—3, p.43.

[20] Teodor Balan, *Corespondenţa lui George Tofan*, Cernăuţi, 1943, p. 64.

[21] „Şcoala" II (1912), pp. 59—60.

au rămas fără nici un rezultat. Albumele nu au fost publicate. Ele se aflau în ultimul timp în posesia lui Traian Ştefureac, fiul autorului, care a încetat din viaţă la Bucureşti.

În perioada 1895—1948 a funcţionat la Câmpulung Moldovenesc prima „Şcoală de Arte şi Meserii" din Bucovina, cu profil de prelucrare artistică a lemnului. Profesorii şcolii au desfăşurat o susţinută activitate de cercetare a creaţiei populare, publicând articole, albume şi cărţi care propagau cultul pentru această artă, făceau cunoscute rezultatele cercetărilor şi militau pentru valorificarea motivelor ornamentale tradiţionale, mai ales în prelucrarea artistică a lemnului. Pe lângă Ion Ştefureac, preocupări de acest fel au avut şi Ilie M. Veslovschi, Ion H. Sârghie ş.a. Ilie M. Veslovschi a tipărit un *Album de motive decorative româneşti —Gravuri şi săpături în lemn*, cu 18 planşe, a publicat numeroase articole şi studii pe aceeaşi temă. Un exemplar din album se află în colecţia Muzeului din Câmpulung. Ion H. Sârghie tipăreşte, în 1924, un *Album cu motive româneşti din Bucovina*, iar în 1934 cartea *Sculptura în lemn*, unică pe atunci în literatura de specialitate, care a servit mult timp şcolilor de arte şi meserii ca manual de învăţământ [22].

Pe lângă profesorii şcolii din Câmpulung, preocupări pentru editarea unor albume de artă populară bucovineană au avut şi alţi oameni de cultură. În primul sfert al secolului XX au fost editate în Bucovina două albume cu modele de cusături tradiţionale : în 1912 apare primul album semnat de Erich Kolbenheyer, iar în 1923 al doilea, al Eugeniei Ioneţ.

Despre albumul lui Kolbenheyer, Ipolit Strâmbulescu relatează cu ocazia deplasării sale în Bucovina în anul 1904 : „Prin intermediul doamnei Burbel am putut face cunoştinţă cu D-ul Kolbenheyer, profesor la şcoala de meserii din Cernăuţi, care din iniţiativa şi pe socoteala lui particulară a adunat şi desenat cele mai multe din ornamentele ţărăneşti după cusături şi ţesături din Bucovina. Intreprinderea aceasta a făcut-o în vederea tipăririi unui album cu modele. O parte din planşele acestui viitor album au fost expuse la expoziţia universală de la Paris". Strâmbulescu a aflat că „Albumul e luat în întreprindere de Ministerul Instrucţiunii Publice din Austro-Ungaria care va tipări pentru şcoale vre-o 6000 volume ...ornamentele dintr-însul şi în special cele româneşti au găsit mulţi apreciatori în străinătate şi i s-au făcut propuneri de la mai multe fabrici — unele din Spania — de a le cumpăra ca modele în împodobirea obiectelor ce le fabricau... am obţinut permisiunea unor fotografii după cusături egiptene (2000 de ani) expuse în muzeul din Cernăuţi ; cusături care au multă asemănare în ornamentaţie cu cele româneşti, diferă în ce priveşte punctul de cusătură... Mi-a făgăduit că-mi va procura o roată de tors sistematică... care zice că e foarte ieftină şi practică în acelaşi timp ; aceasta după cererea mea de a o populariza şi la noi în ţară" [23].

Albumul lui Erich Kolbenheyer, intitulat *Motive ale industriei casnice de broderie din Bucovina*, cuprinde o prefaţă, un text de prezentare — redactare în limbile română, germană şi ucraineană —, precum şi un număr de 75 planşe cu modele din satele bucovinene, având explicaţii în limbile română, germană, ucraineană, franceză şi engleză. Planşele reproduc modele de cusături de pe cămăşi, de pe ştergare şi năframe.

[22] Graţian Jucan, *op. cit.*, pp. 33 ; 107—110.
[23] S. Păduraru, M. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 80.

În prefaţa albumului autorul vorbeşte despre hărnicia, iscusinţa şi simţul artistic al ţăranului bucovinean, despre care se exprimă în termeni elogioşi. „Pe când bărbatul caută să împodobească cu fel de fel de ornamente, crestate sau cioplite, casa dimpreună cu mobilele simple cuprinse în ea, toate făcute de obicei din lemn ; covoarele, brâiele, iar îndeosebi cămăşile şi ştergarele oferă femeilor prilejul binevenit de a-şi manifesta şi de a-şi arăta gustul, brodându-le cu motive bogate în cele mai vii culori". Mulţumind celor care l-au ajutat în realizarea albumului, autorul menţionează sprijinul pe care i l-a dat „Societatea doamnelor române" precum şi „toate păturile poporului : intelectualii satelor, gospodarii şi gospodinele, care toţi, dar absolut toţi au sprijinit cu cea mai mare dragoste şi bunăvoinţă" lucrarea sa. Vorbind despre ospitalitatea ţăranului bucovinean, el arată că „oriunde am bătut am fost întâmpinat cu căldură, primit bine, sprijinit din răsputeri. Fiecare gospodină mi-a deschis cu drag lada, ca să-mi arate productele acului şi ale artei sale". Este mândru că a „fost în ţeară întâielea care a înţeles importanţa şi frumuseţea artei acesteia" şi că a „atras la fiecare ocasiune prin rost (rostire, vorbire, n.n.) şi în scris, atenţiunea generală asupra ei". Deşi nu este chiar primul care să fi făcut aceste lucruri, ştiut fiind că Ion Ştefureac şi alţi intelectuali au avut preocupări asemănătoare înaintea lui, *Albumul* lui Kolbenheyer are meritul de a nu fi fost încă depăşit, putând fi folosit şi astăzi în şcoală, sau ca sursă de inspiraţie pentru creatoarele de artă populară.

Cel de al doilea album intitulat *Izvoade de cusături româneşti în Bucovina*, apărut în anul 1923, aparţine Eugeniei Ioneţ. Apariţia lui a fost semnalată încă din anul 1920, de către George Tofan, printr-o scrisoare adresată Ministerului Instrucţiunii Publice, recomandându-l ca „fiind de cea mai mare trebuinţă pentru învăţământul lucrului de mână în şcolile primare" şi solicitând aprobarea pentru a fi folosit în toate şcolile primare din România [24].

Eugenia Ioneţ şi-a întocmit, de fapt, albumul pentru acest scop, după cum singură mărturiseşte : „Am cules izvoade din ţară (Bucovina, n.n.) întreagă, le-am cusut, apoi le-am desemnat. Am întocmit din izvoadele culese un album de 100 foi cu vre-o 1500 modele, cu dorinţa ca acest album care e şi aprobat..., să poată fi introdus ca material didactic în toate şcoalele". Ea a mai întocmit încă patru „Caiete şi izvoade sistematic alcătuite, pentru fiecare an şcolar" [25]. Acestea însă nu au mai fost publicate. Cu albumele sale şi cu alte lucrări de industrie casnică, s-a prezentat la expoziţia industriei casnice de la Bucureşti, din anul 1921, unde a fost premiată cu *medalia de aur*.

Expoziţii. Pe linia valorificării creaţiei populare tradiţionale se înscrie şi participarea la expoziţii organizate în Bucovina sau în afara hotarelor ei.

Secţia pentru industrie casnică a „Societăţii doamnelor române din Bucovina" a participat, în anul 1892, la expoziţia de covoare organizată de *Muzeul de Meserii* din Cernăuţi, expunând „obiecte de industrie naţională românească. Sătencele care au expus obiectele cele mai frumoase au fost premiate" [26].

[24] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 181—182.

[25] Eugenia Ioneţ, *Tainele industriei casnice din toate vremurile*, ms în Arhiva Muzeului Rădăuţi, inv. 1832, pp. 29—30.

[26] Sofia Ştefanovici, *op. cit.*

În anul 1894 la București se organizează expoziția industrială din parcul Cișmigiu, care cuprindea un pavilion mare, oficial, și 40 de pavilioane anexă construite de participanți. Expoziția a fost organizată din inițiativa lui D. Butculescu, reunind 1500 de participanți străini : francezi, englezi, belgieni, germani, austrieci, ruși, italieni, turci, greci, americani, contribuind la revitalizarea industriei casnice românești [27]. Membrele „Societății doamnelor române din Bucovina" au participat și ele la această expoziție. Presa vremii aduce la cunoștință că „Sofia Ștefanovici și dr. Iancu cav. de Zotta au adunat și vor expune în pavilionul Bucovinei obiecte de industrie casnică : ștergare, scoarțe, cămăși, altițe, desagi, catrințe, pâsle și d iferite alte obiecte interesante, produse de lăcătușerie, trăsuri". Elena Catargiu, Profira Ungureanu, din Capu Codrului și alte gospodine au fost premiate [28].

În anul 1903 s-a organizat la București *Expoziția Asociației române pentru înaintarea și răspândirea științelor*, iar în anul 1904 *Expoziția Societății agrare a marilor proprietari*, la care au participat și reprezentanți ai Bucovinei. În ianuarie 1905, în discursul prilejuit de înmânarea distincțiilor primite de participanții la cea de a doua expoziție, dr. C. I. Istrati spunea că aceste expoziții „au marele merit de a fi indicat tuturor, la noi, calea ce trebuiește urmată. Cu toții căutăm, cât mai curând, prin o mare expoziție generală a țării și neamului nostru, să ne cunoaștem mai bine puterile adevărate și să ne așternem viitorul cu multă cunoștință de cauză. Expozițiunile au tocmai această menire de a oțeli voințele, de a deștepta emulațiunea bună și rodnică, de a face ca inteligențele, brațele, câmpiile și mașinile să producă mai bine și mai frumos" [29].

La expoziția din anul 1903 au participat și membre ale „Societății doamnelor române din Bucovina" — președintă fiind Leontina Marian, soția lui Simeon Florea Marian. Au fost adunate și prezentate la expoziție un număr de 36 țesături și piese de port : ștergare, brâie, bârnețe, mini-sterguri, catrințe, cămăși bărbătești și femeiești, năframe, perdele țesute, fețe de masă, din localitățile : Suceava, Măzănăești, Calafindești, Serbăuți, Stupca, Budeniți-Storojineț. Au mai fost prezentate un număr de 138 piese din lemn din localitățile : Măzănăești, Lucăcești, Calafindești, Serbăuți, Stupca, Volovăț, Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei, Ilișești, Vama, Suceava, Horodnicu de Jos, Pârteștii de Sus, Sadova, Grăniceşti, Straja, Vicovu de Sus, Putna ș.a. [30].

În anul 1906 s-a organizat la București, în parcul din Dealul Filaretului, *expoziția generală română* „întru amintirea celei de a 1800-a aniversare de la închegarea poporului român din Dacia" [31]. Românii din Bucovina au fost invitați să participe cu produse, rezervându-li-se un pavilion special în care au fost expuse bunuri ale industriei casnice și „diferite acarete" [32].

Pe lângă albumele premiate ale lui Ion Ștefureac, juriul expoziției a mai acordat *Diploma de colaborator cu plachetă* „doamnei Leontina Marian din Suceava, care a colectat 12 ștergare, 2 cămăși, o bundiță și o scoar-

[27] S. Păduraru, M. Dumitrescu, *op. cit.*
[28] „Deșteptarea", Timiș, nr. 173 (1894), 10/22 august, p. 6.
[29] S. Păduraru, M. Dumitrescu, *op. cit.*
[30] Muzeul Bucovinei, Suceava, fond S. Fl. Marian, inv. 80 din 6/9 sept. 1903.
[31] *Românii din Bucovina*, pp. 75—88.
[32] Filaret Doboș, *Arcașii*, Cernăuți, 1940, p. 68.

ţă de la deţinătoarele din oraş". Din acestea, 5 ştergare şi cele două cămăşi aparţineau Leontinei Marian [33]. Muzeul din Suceava, participant la expoziţie a fost distins cu o medalie de aur şi două plachete de bronz [34].

La începutul lunii septembrie 1906 s-a organizat o excursie pentru vizitarea expoziţiei de la Bucureşti, la care au participat peste 2000 de ţărani din Bucovina, îmbrăcaţi în frumoasele costume populare tradiţionale. Ziarul „Voinţa poporului" publică, în iulie 1906, un apel prin care îndeamnă populaţia să ia parte la excursia care se pregătea. Reproducem un fragment: „Mulţi cărturari îşi dau silinţa prin gazete să facă cunoscute poporului soiurile cele mai bune de fructe, uneltele cele mai potrivite pentru lucrarea pământului, acareturile cele mai ieftine şi lucrările cele mai măreţe ale neamului nostru din trecut şi de acuma. Înţelepciunea şi hărnicia fraţilor noştri din România le-au unit pe toate acestea pe câmpul Filaretului de lângă Bucureşti şi au organizat o expoziţie măreaţă, la care să înveţe fiecare suflet românesc ceva, să se bucure de progresul neamului şi să se încurajeze la muncă mai cu spor" [35].

Pentru a înlesni vizita bucovinenilor la expoziţie, guvernul României a pus la dispoziţie două garnituri de tren pe distanţa Burdujeni — Bucureşti, a asigurat cazarea şi masa pentru 5 zile şi intrarea la expoziţie, toate acestea gratuit.

Pe tot traseul cei 2000 de participanţi la excursie au fost primiţi cu mult entuziasm patriotic. În Bucureşti trei muzici militare întonau „Deşteaptă-te Române" împreună cu mulţimea de pe peron. Participanţii au stat trei zile în Bucureşti, „unde toţi îi ospătau pe fraţii bucovineni prin restaurante şi familii". A patra zi au plecat la Constanţa şi Mamaia, unde au făcut baie în mare, fericiţi că „se scaldă la capătul lumii, până unde se întinde România". La întoarcere au fost primiţi în gările de la Tecuci, Vaslui, Iaşi, Burdujeni, cu acelaşi entuziasm manifestat şi la sosire, fiind întâmpinaţi cu alimente, băutură şi colaci „cât roata de la cotiugă" [36].

La 2 februarie 1912 s-a organizat, la Viena, o altă manifestare la care a luat parte şi „o grupă de români, domni şi domnişoare, în frumoase costume naţionale, fiind admiraţi de toţi. Jocurile lor naţionale — Româna, Căluşerul, Bătuta — au stârnit admiraţia tuturora". Reprezentantul autorităţilor, arhiducele Franz Salvator, şi-a exprimat dorinţa ca românii să danseze încă o dată. „După executarea jocurilor arhiducele s-a exprimat în termeni foarte măgulitori atât despre frumuseţea artistică a costumelor cât şi despre arta desăvârşită a jocului nostru naţional" [37].

La 5 mai 1914 s-a deschis la Casa Şcoalelor din Cernăuţi o expoziţie „a lucrărilor naţionale executate în atelierele înfiinţate prin sate", unde au fost prezentate, printre altele, „un mare număr de ii şi bluze naţionale confecţionate cu diferite motive copiate după modele vechi" [38].

Mai târziu asemenea expoziţii se vor organiza la Dorna Candreni, datorită prodigioasei activităţi pe care o desfăşurau aici Samuil şi Eugenia

[33] *Ibidem*, p. 76.
[34] Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 36.
[35] Filaret Doboş, *op. cit.*, p. 76.
[36] *Ibidem*, pp. 83—103.
[37] „Junimea literară", IX (1912), 2—3, p. 53.
[38] „Şcoala", V (1914), 4—5, p. 123.

Ioneţ, sub îndrumarea cărora se organizau cursuri de industrie casnică, se amenajau expoziţii cu „modele de diferite cusături româneşti, albumuri întregi de desene din ornamentica industriei ţărăneşti, precum şi lucruri vechi din această industrie, manuale didactice după care se preda acest învăţământ în şcoalele primare" [39]. La şcoala din Dorna Candreni funcţionau, în această perioadă, ateliere de tâmplărie, sculptură, ţesătorie şi cusături de obiecte de artă populară. „Candrenii au devenit vestiţi prin expoziţiile care se organizau în vacanţele şcolare. Atelierele elevilor şi elevelor lucrau la întrecere şi în 1921 am participat la expoziţia industriei casnice de la Bucureşti cu obiecte lucrate de copii. A fost unica şcoală primară din întreaga Românie" [40].

Expoziţia-târg organizată la Bucureşti în toamna anului 1921 a fost prima mare manifestare naţională de acest gen organizată după Marea Unire din 1918. Scopul acesteia a fost atât de a scoate în evidenţă produsele noastre şi diversitatea inventarului economic al întregii ţări, cât şi de a arăta puritatea artistică a produselor industriei casnice, pentru înlăturarea tuturor *modernismelor* manifestate în industria scoarţelor şi a costumelor. Astfel, în programul expoziţiei-târg, se arăta, printre altele, că „industria casnică îndeplineşte pentru întreaga industrie, acelaşi rol pe care literatura poporană graţie geniului lui Alecu Russo, Vasile Alecsandri şi Ion Creangă l-a îndeplinit pentru purificarea limbii şi literaturii române. Reînvierea vechilor motive ale industriei casnice, răspândirea şi utilizarea lor chiar şi pentru industria mare, este lozinca noastră necesară".

Problema păstrării, continuării şi valorificării creaţiei populare autentice, originale, nepoluate, se punea încă de atunci cu multă acuitate: „... pentru a fi creatori originali ai civilizaţiei noastre naţionale, datori suntem să nu cruţăm nici o sforţere, pentru a perfecţiona caracterele specifice româneşti şi a le extinde întregii industrii" [41].

Organizarea unor astfel de expoziţii, pe lângă faptul că a contribuit la cunoaşterea valorilor creaţiei populare a tuturor românilor, a avut şi menirea de a-i stimula pe producători, de a-i încuraja să continue şi să îmbogăţească arta noastră populară.

ÎNCEPUTURILE MUZEOGRAFIEI ETNOGRAFICE ÎN BUCOVINA

Preocupări pentru păstrarea unor obiecte vechi, ca amintiri de la cei dragi, au existat întotdeauna. În biserici şi alte instituţii publice, dar mai ales în numeroase familii erau păstrate piese de îmbrăcăminte, podoabe, unelte, arme, vase şi alte obiecte care au aparţinut înaintaşilor. Obiectele adunate de biserici sau de unii voievozi la reşedinţa domnească de la Suceava pot fi socotite nuclee ale unor viitoare colecţii publice [42]. La mănăstirea Putna s-a păstrat, timp de 186 de ani, arcul lui Ştefan cel Mare, care s-a pierdut însă în urma unor ciocniri armate din vremea lui Constantin Cantemir (1685—1693). O dată cu arcul a fost depus spre păs-

[39] Samuil Ioneţ, *Însemnări zilnice — un fragment din povestea vieţii mele*, ms. în Arhiva Muzeului Rădăuţi, pp. 179—185.
[40] *Ibidem.*
[41] S. Păduraru, M. Dumitrescu, *op. cit.*, pp. 32—33.
[42] Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 14.

trare şi un pahar din piatră scumpă, care s-a stricat la un ospăţ dat de un egumen în timpul celei de a treia domnii a lui Mihai Racoviţă [43]. Alte obiecte de mare valoare s-au păstrat însă, de-a lungul secolelor, la aceeaşi mănăstire ca şi la celelalte aşezăminte monastice de la Dragomirna, Suceviţa, Vatra Moldoviţei, unde s-au constituit cele mai reprezentative colecţii de obiecte istorice şi de artă ale epocii feudale. Muzeografia bucovineană a beneficiat, prin asemenea colecţii, de o preţioasă moştenire a patrimoniului cultural medieval, de valoare universală [44].

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului XIX se trece la alcătuirea unor colecţii, cel mai adesea cu profil mixt, care participă în mod nemijlocit la procesul instructiv-educativ. Prima colecţie şcolară din Bucovina datează din anul 1817 şi aparţinea liceului din Cernăuţi [45].

În perioada următoare se intensifică activitatea de constituire a unor colecţii şi chiar muzee de sine stătătoare, care să fie puse la dispoziţia publicului. Încă din 1856 Comisia centrală de la Viena pentru cercetarea şi conservarea monumentelor artistice şi istorice numise un conservator în Bucovina pentru începerea unor cercetări arheologice. În 1863, la iniţiativa „Comitetului Ţării Bucovina", se întemeiază societatea „Muzeul Ţării Bucovina", care începe o vie acţiune de adunare a unor obiecte muzeografice [46]. În 1871 se înfiinţează „Societatea Muzeului Siret" care avea drept scop colectarea de obiecte pentru „Muzeul Ţării" de la Cernăuţi. Societatea număra, în 1872, 100 de membri [47].

În 1877 „Muzeul Ţării" îşi încetează activitatea, colecţiile sale fiind predate Universităţii din Cernăuţi. În 1892 este aprobat statutul „Muzeului Ţării", care devine instituţie de sine stătătoare. În primul paragraf al statutului, muzeul îşi fixa drept scop „promovarea şi aprofundarea istoriei ţării sub raport arheologic, general-istoric, al istoriei artelor, *etnografic* (s. ns) şi al ştiinţelor naturale". În continuare sunt precizate căile şi mijloacele pentru înfăptuirea acestor scopuri : iniţierea şi promovarea cercetărilor, înjghebarea unei colecţii cu obiecte din domeniile indicate organizarea de expoziţii şi ţinerea unor conferinţe, popularizarea rezultatelor cercetării prin comunicări şi scrieri, legături cu alte instituţii similare [48].

În anul 1893 ia fiinţă *Muzeul de industrie din Bucovina*, ale cărui colecţii erau expuse zilnic în casa notarului Wexler din Cernăuţi. În 1896 muzeul s-a mutat în noua clădire a Şcolii de Meserii, unde, la 1 noiembrie acelaşi an, în prezenţa directorului şcolii şi a unui numeros public, a avut loc deschiderea festivă. Anual, acest muzeu realiza câte o expoziţie temporară, cu lucrări ale industriei casnice [49].

Bogatele vestigii de cultură materială şi civilizaţie spirituală existente în Bucovina au stârnit interesul oamenilor de cultură de aici pentru organizarea unui muzeu şi la Suceava. Strădania lor a fost încununată de

[43] I. Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova*, Muzeul Satului, 1966, p. 117.
[44] Emil I. Emandi, *op. cit.*,
[45] *Ibidem*, p. 17.
[46] Nicolae Grămadă, *Cuvânt înainte la Anuarul Muzeului Bucovinei*, Cernăuţi, 1944, pp. 4—6 ; Vezi şi Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 19.
[47] *Ibidem*.
[48] Nicolae Grămadă, *op. cit.*
[49] Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 22.

succes şi la 1 noiembrie 1899 Dieta Bucovinei aprobă statutele „Societăţii Muzeul" din acest oraş. Statutul prevedea, printre altele, că instituţia are drept scop„ promovarea şi lărgirea cunoştinţelor de ţară, arheologice, istorico-generale, istorice de artă, *etnografice* (s. ns.) şi de istorie naturală" [50].

Se poate afirma că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au fost înfiinţate primele muzee în Bucovina, care aveau un profil mixt, etnografia fiind cuprinsă în preocupările generale de cercetare, colectare, conservare, restaurare şi valorificare. În documentele vremii acest domeniu este denumit sau prin termenul de *antichităţi*, care poate cuprinde în sfera sa lucruri şi obiecte vechi, inclusiv pe cele de etnografie, sau prin termenul direct de *etnografie*. În această etapă mişcarea muzeistică generală din Bucovina intră într-o fază superioară, cea de *constituire a muzeelor*, ca instituţii de sine stătătoare.

Începutul formării statului naţional român unitar prin unirea de la 1859 a Moldovei cu Muntenia, cucerirea independenţei de stat a României, care au stârnit puternice ecouri şi în Bucovina, au contribuit la dezvoltarea sentimentelor de conştiinţă naţională a românilor de aici. Mişcarea muzeistică, parte integrantă a întregii mişcări culturale a românilor din Bucovina, avea legături directe cu acţiunea de renaştere naţională şi cu lupta de eliberare. În acest context muzeul apare ca instrument de politică naţională şi de constituire a unei culturi naţionale [51].

Înfăptuirea unor asemenea deziderate făcea necesară ridicarea activităţii muzeale pe o nouă treaptă, intrarea ei într-o nouă etapă, în care se simţea nevoia depăşirii fazei de muzeu cu profil mixt şi trecerii la constituirea unor instituţii muzeale cu domenii de activitate distincte. Această acţiune începe în Bucovina după anul 1900 şi se va concretiza imediat după Marea Unire din 1918.

Ideea înfiinţării unor muzee cu profil specific de etnografie a aparţinut mai multor oameni de cultură bucovineni, printre care amintim pe Ion Ştefureac, Ion Nistor, Teodor Balan, Vasile Ciurea, Samuil şi Eugenia Ioneţ ş. a., sau unor grupuri de intelectuali, cum au fost cele de la Rădăuţi (1920) , sau de la Câmpulung (1935).

După concepţia susţinătorilor lor, asemenea muzee urmau să poarte denumiri ca : „muzeu ţărănesc", „muzeu local", muzeu românesc", „muzeu de antichităţi şi etnografie", „muzeu de etnografie şi ştiinţele naturii', „muzeu de etnografie şi artă populară", „muzeu etnografic". Aceste denumiri diferite reflectă stadiul în care se afla etnologia însăşi în acea etapă, căutările care se făceau pentru a-i defini noţiunea, obiectul de cercetare şi mijloacele de realizare a acestuia.

Ca ştiinţă social-istorică „*etnologia* studiază cultura populară, modul de viaţă al etniilor (familie, trib, gintă, popor, naţiune), în unităţi variate (de la cea mai mică colectivitate umană la sat, zonă, regiune, oicumenă), de pe orice suprafaţă a globului, indiferent de stadiul de dezvoltare al etniei respective, în mod diacronic şi sincronic". În trecut etnologia fusese integrată ştiinţelor naturale, antropologiei, sociologiei, constituindu-se ca ştiinţă de sine stătătoare, într-un consens unanim, abia în se-

[50] Alexandrina Ignat, *Muzeul judeţean din Suceava*, Anuarul Muzeului Judeţean, 1977, 4, p. 290. ; Vezi şi Emil I. Emandi, *op. cit.*

[51] Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 22.

colul nostru, când a devenit o ştiinţă autonomă, de factură social-istorică, pluridimensională [52].

Desigur, iniţiatorii muzeelor etnografice din Bucovina nu şi-au propus să elaboreze conceptul de etnologie-etnografie, termeni care definesc acelaşi obiect de cercetare. Etnografia (etnologia) ca ştiinţă „se ocupă cu studiul modului de viaţă, al culturii şi civilizaţiei popoarelor, definindu-le trăsăturile caracteristice constante, obârşia şi căile de evoluţie" [53]. Conceptul de *etnografie* (etnologie) a fost elaborat în ţara noastră abia în ultimele decenii ale secolului nostru, datorită contribuţiei remarcabile a unor cercetători ca Ion Vlăduţiu, Tancred Bănăţeanu, Valer Butură, Romulus Vulcănescu, Paul Petrescu, Nicolae Dunăre ş. a.

Oamenii de cultură din Bucovina de la începutul secolului nostru au marele merit de a fi înţeles necesitatea demonstrării, prin intermediul unor muzee specifice, a caracteristicilor proprii poporului român, a trăsăturilor sale particulare, a culturii sale originale, a creaţiei sale tradiţionale, fără a-şi propune definirea termenului de etnografie, care era în circulaţie la vremea respectivă.

O susţinută activitate cu caracter etnografic a desfăşurat în ultimele trei decenii ale secolului trecut şi în primii ani ai secolului nostru Simeon Florea Marian (1847—1907). Născut în comuna Ilişeşti, dintr-o familie de ţărani, după terminarea studiilor teologice, în anul 1875, S. Fl. Marian se căsătoreşte cu Leontina, fiica mezină a preotului Gheorghe Petrovschi din Siret. Leontina va desfăşura ea însăşi o bogată activitate de culegere şi valorificare a creaţiei artistice populare, în cadrul „Societăţii doamnelor române din Bucovina".

După câţiva ani de slujbă la ţară, S. Fl. Marian este numit preot ajutător în oraşul Siret, în anul 1877, unde va funcţiona până la 1883, când se va stabili la Suceava, continuându-şi aici activitatea de cercetător, etnograf şi folclorist, începută încă din liceu.

La 26 martie 1881, pe când era încă la Siret, Simeon Florea Marian devine membru al Academiei Române. Secretar al Acadeniei în vremea aceea era Bogdan Petriceicu Haşdeu, care a avut o influenţă pozitivă asupra activităţii lui S. Fl. Marian în domeniul culturii populare. Discursul de recepţie — *Cromatica poporului român* — ca şi cele câteva lucrări de natură etnografică publicate anterior, îl recomandă pe S. Fl. Marian ca pe un veritabil etnograf. De fapt, el însuşi îşi defineşte studiile ca fiind de etnografie. În răspunsul la discursul de recepţie B. P. Haşdeu spunea: „... un etnograf în adevăratul sens al cuvântului, care să fie răzbit în toate unghiuleţele, fie cât de ascunse, din traiul, din cugetul, din simţul poporului român, ne lipsea până acum. Acest etnograf, dă-mi voie să ţi-o spun, june şi distins coleg, singurul etnograf român, deocamdată eşti tu" [54].

Cercetarea etnografică a lui S. Fl. Marian cuprinde, în esenţa ei, sfera vieţii spirituale a poporului român, a relaţiilor şi datinilor de familie. El nu s-a ocupat în mod special de studiul problemelor de cultură mate-

[52] Tancred Bănăţeanu, *Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare*, Bucureşti, 1985, p. 27. Vezi şi nota de la subsolul paginii.

[53] Ion Vlăduţiu, *Etnografia românească*, Bucureşti, 1973, p. 26.

[54] Mihai Cărăuşu, *S. Fl. Marian*, „Anuarul Muzeului judeţean Suceava", 1977, 4, pp. 196—197.

rială, cu excepţia discursului de recepţie la Academia Română, în care încearcă pentru prima oară să rezolve o problemă de industrie casnică tradiţională, într-o lucrare de etnografie.

S. Fl. Marian şi-a axat activitatea etnografică cu precădere asupra a trei probleme: obiceiurile din ciclul familial, obiceiurile de peste an şi probleme privind cunoştinţele populare, îndeosebi despre insecte şi păsări. Unul din cei mai fertili etnografi şi folclorişti de la începutul secolului nostru, Tudor Pamfilie, îl considera pe S. Fl. Marian drept „dascăl" al său, realizând unele dintre studiile sale după modelul celor întocmite de Marian.

Dintre intelectualii bucovineni care au militat pentru cunoaşterea şi valorificarea muzeală a culturii populare din această parte a ţării, îl menţionăm pe Ion Ştefureac. Născut la 29 ianuarie 1871 în Rădăuţi, unde şi-a petrecut şi copilăria, a urmat şcoala primară şi liceul. După absolvirea şcolii normale din Cernăuţi, urmează cursuri de specializare la Muzeul austriac de artă şi industrie şi la Muzeul de tehnologie a meşteşugurilor din Viena, apoi cursurile de arhitectură şi desen la Salzburg.

A funcţionat între anii 1889—1897 ca învăţător la şcoala primară din Bilca, unde a colecţionat primele piese etnografice, pe care le-a grupat şi expus într-o sală de clasă. În 1901 este numit profesor la Şcoala de Arte şi Meserii din Câmpulung. În 1919 este numit director al acestei şcoli, dar moare în anul următor [55].

Ion Ştefureac a făcut parte din generaţia de intelectuali care au militat pentru formarea şi dezvoltarea conştiinţei naţionale a românilor din Bucovina. El era conştient că bogăţia, originalitatea şi frumuseţea artei noastre populare, obiectele acesteia trebuie colectate şi expuse într-un muzeu ca mijloc de educaţie a viitoarelor generaţii. El a fost în acelaşi timp un om de ştiinţă, un etnograf şi un muzeograf cu o concepţie înaintată şi foarte actuală. Avea o viziune complexă asupra artei popuare, ducându-i problematica până la valorificarea în forme superioare, adaptate condiţiilor pe care le trăia.

Ion Ştefureac a adunat de prin satele bucovinene obiecte de etnografie, de artă populară, fotografii şi desene, pe care intenţiona să le expună într-un muzeu organizat de el. În 1907 publică un articol în revista „Şcoala" întitulat „Muzee şcolare", în care face o prezentare a artei populare create de ţăranul român şi subliniază necesitatea conservării valorilor autentice specifice domeniului, adresând un apel învăţătorilor, din care spicuim: „Şi ca să nu se irosească cu totul această veche comoară a neamului nostru i se impune învăţătorului dorinţa ca să se ocupe cu colectarea astorfel de lucruri vechi în locuri anumite (şcoala, casa naţională, casa comunală), ce le-am putea zice muzee locale. Intrând şi privind aceste odoare vechi de o vergură originalitate ni se va părea că vom auzi un vechi şi frumos cântec bătrânesc, pe care l-am dori să-l mai auzim din nou" [56].

[55] Graţian Jucan, *Etnograful Ion Ştefureac*. Vezi şi Tancred Bănăţeanu, *Etnograful Ion Ştefureac*.

[56] „Şcoala", III (1907), 4—5, pp. 97—99.

În 1909 Ion Ştefureac insistă din nou asupra necesităţii de a se aduna, conserva şi valorifica în mod creator arta noastră populară : ,,Avem atâtea lucruri originale de o vechime seculară, care aşezate după un sistem într-un loc anumit, ar putea pune baza pentru un mare muzeu al neamului nostru, pentru un muzeu ţărănesc. Aceste lucruri, o veche mărturie, ar forma o scumpă carte a poporului român cu pagini luminoase, din cari viitorimea ar putea citi limpede o mare parte din viaţa sufletească a unui neam întreg''[57].

În apelul lansat în 1910, adresat intelectualităţii satelor, acelaşi inimos şi pasionat etnograf menţionează : ,,Avem comori întregi de artă ţărănească, avem un vechi meşteşug de clădire, al nostru propriu, şi avem o foarte frumoasă şi originală artă decorativă naţională pe care numai un popor cu înalte însuşiri de cultură a putut-o produce. Dar toate aceste mărturii scumpe ale culturii noastre n-avem voie să le lăsăm ca să se piardă, ci trebuie să le păstrăm ca pe nişte relicvii sfinte ce sunt, până ce vom avea un muzeu românesc în care se vor aduna aceste odoare''. În continuare Ion Ştefureac arată ce obiecte anume să fie adunate : ,,lăzi bătrâneşti (scrinuri), mese , scaune, cuiere, colţare, podişoare, cruci scobite în lemn, icoane vechi, obiecte mai mici pentru casă, felurite arme, cornuri pentru praf de puşcă, bice de călărit ; felurite vase ca : scafe, străchini, ulcioare, căni precum nu mai puţin şi lucrări de mână femeiască : năfrămi, ştergare, cămăşi, brâie, bârneţe, trăistuţe, lăicere şi multe alte lucruri pe cari străbunii noştri au ştiut să le împodobească cu diferite ornamente de o rară frumuseţe''. În încheierea apelului, Ion Ştefureac îşi dezvăluie intenţia de a aduna asemenea lucruri pentru ,,Muzeul ţărănesc pe care nădăjduim să-l înfiinţăm la Câmpulung''[58].

Printr-o scrisoare din 14 februarie 1909 el îi mulţumeşte lui George Tofan pentru sprijinul pe care i-l acorda în realitate intenţiilor propuse : ,,înfiinţarea unui muzeu ţărănesc la Câmpulung şi terminarea unui album ce ar reprezenta vechiul mobilier al ţăranului nostru''. Printr-o altă scrisoare, din 28 septembrie 1910, Ion Ştefureac mulţumeşte petru acordarea unei subvenţii băneşti şi solicită concediu pentru a putea ,,cutreiera cu carnetul în mână şi cu aparatul fotografic, casele tuturor ţinuturilor româneşti'', în vederea culegerii materialului pentru viitorul muzeu ţărănesc din Câmpulung. Acest lucru îl consideră cu atât mai necesar cu cât, în vreme ce ,,ţările apusene nu se pot mândri cu astfel de producte artistice populare, la noi în ţară avem încă comori întregi ce ar trebui scoase la lumina ziei''[59]. Concediul solicitat nu i s-a aprobat de către forurile şcolare şi el îşi exprimă amărăciunea pentru faptul că n-a dorit decât să ..poată scoate la lumina zilei de prin ungherele colbăite vechile comori de artă ţărănească'' şi să le adune ,,înainte de ce se vor irosi cu totul''. Este mâhnit şi pentru că ,,în timpul din urmă a cutreierat un împuternicit din partea stăpânirii, ajutat fiind cu concediu cât îi place şi cu subvenţii grase din partea ţării, satele româneşti de la munte, colectând lucruri vechi cărora însă le deneagă originea românească pentru a putea apoi împodobi cu ele muzeele străine

[57] Ion Ştefureac, *Casa ţăranului român din Bucovina*, ,,Junimea literară'', VI (1909), 2, pp. 34—35.

[58] ,,Şcoala'', II (1912), 2, pp. 59—60.

[59] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 88—89.

sub numele de „Hutzulische Arbeiten". Voiesc numaidecât să ne strângă orice mărturie românească din trecut acești „Kulturträgeri" aduși de vânturi" [60].

Profesorul Ion Ştefureac nu va apuca să-şi vadă împlinit visul de a înfiinţa muzeul mult dorit din Câmpulung, dar marele său merit este acela de a fi unul dintre precursorii acestor muzee în Bucovina.

Reluând ideea lui Ion Ştefureac privitoare la necesitatea înfiinţării unor muzee etnografice în Bucovina, Teodor Balan scria în 1909: „Îi suntem mulţumitori d-sale pentru îndemnul ce ni-l dă, mai cu seamă acum când în traiul ţăranului nostru din Bucovina se simte o prefacere radicală rămânând părăsite vechile obiceiuri şi punându-se altele nouă. Dar cu înfiinţarea unui muzeu ţărănesc s-ar face lucrul numai pe jumătate, muzeul trebuie să cuprindă toate semnele traiului din trecut şi prezent; e nevoie de un *muzeu românesc* (s. ns.)... Avem ce aduna şi este cine să adune" [61].

Susţinând acelaşi lucru, Ion Nistor scria: „E o supremă necesitate culturală a timpului să înfiinţăm un muzeu, în care să adunăm tot ce poate avea un preţ pentru cunoaşterea casei străbune, de la vatra căreia a purces cea dintâi cultură în această ţară; să adunăm tot ce au produs ţăranul şi ţăranca în industria casnică ca: mobile şi atâtea altele. Acest muzeu va fi o carte deschisă pentru toate timpurile şi generaţiile viitoare; va fi o carte care va trezi în noi conştiinţa unui trecut de cultură românească..." [62]. Şi el este de părere că locul cel mai potrivit pentru înfiinţarea unui astfel de muzeu ar fi la Câmpulung.

Preocupări asemănătoare au avut şi alţi intelectuali bucovineni în perioada de la sfârşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru. Activitatea lor este însă mai puţin cunoscută, urmând ca cercetările viitoare să aducă noi contribuţii la această cunoaştere. O asemenea activtate au desfăşurat-o soţii Samuil şi Eugenia Ioneţ, întemeietorii Muzeului din Rădăuţi.

Samuil Ioneţ s-a născut la 13 august 1878 în comuna Ostriţa de lângă Cernăuţi, într-o familie de ţărani. Eugenia Alexandrovici, căsătorită Ioneţ, s-a născut într-o familie de învăţători, în comuna Lenţeşti, tot de lângă Cernăuţi. După absolvirea şcolii normale din Cernăuţi, Samuil Ioneţ este repartizat în învăţământ la Gura Humorului, apoi la Sarul Dornei şi, începând cu anul 1907, la Dorna Candreni. Eugenia a funcţionat ca învăţătoare la Rădăuţi, Vicovu de sus, Vicovu de Jos, Voitinel, apoi la Dorna Candreni, unde s-a căsătorit cu Samuil Ioneţ, în anul 1914.

Samuil Ioneţ notează pentru perioada când se afla la Sarul Dornei: „Vizitând casele ţărăneşti şi întocmirea lor lăuntrică, am început a admira şi studia mai de aproape industria casnică femeiască şi bărbătească. Modelele de cusături de pe cămăşile cu altiţe erau atât de artistic compuse şi executate încât îţi sta mintea-n loc de unde le-au luat şi cine le-a învăţat. Stând însă de vorbă cu bătrânii şi bătrânele locului am putut scoate la iveală că toată arta ţărănească e păstrată cu mare sfinţenie din generaţie în generaţie. O fată nu se putea mărita până nu ştia toate secretele gospodăriei şi toată industria casnică" [63].

[60] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 90—91; 95—96.

[61] Teodor Balan, *Muzeu românesc pentru Bucovina*, „Junimea literară", VI (1909), 3—4, p. 79.

[62] I.I. Nistor, *op. cit.*

[63] Samuil Ioneţ, *op. cit.*

La Dorna Candreni soții Ioneț au înființat ateliere școlare de îndeletniciri tradiționale, o bibliotecă pentru învățători, elevi și săteni, au deschis prima librărie săteească din Bucovina, o farmacie, un cerc cultural, au organizat festivități culturale „de toată frumusețea", cursuri pentru analfabeți ș. a. În 1913 s-a organizat la Dorna Candreni un curs universitar pentru cadrele didactice din Bucovina „asemănător celui de la Vălenii de Munte al d-lui Nicolae Iorga". Ideea înființării unor astfel de cursuri în România, în vacanțele școlare, aparține bucovineanului George Tofan, idee care a fost preluată și aplicată de Nicolae Iorga la Vălenii de Munte [64].

Tot la Dorna Candreni soții Ioneț au înființat un *muzeu școlar* „care a fost vizitat de popor și de foarte multă lume intelectuală". Pe lângă acest muzeu școlar fiecare clasă avea într-un dulap un *muzeu pedagogic*„ cu toate ce se foloseau în învățământ. În felul acesta abstracționismul a dispărut din învățământul școlar în Candreni" [65].

În 1926 soții Ioneț sunt transferați la Rădăuți, unde au adus cu ei toate obiectele de etnografie și artă populară pe care le adunaseră de prin satele în care au funcționat până atunci, obiecte care vor constitui nucleul viitorului muzeu etnografic de aici.

Zusammenfassung

Die Beschäftigungen für die Verwertung der volkstümlichen Werke aus Bukowina interessierten viele Intelektuelle aus dem XIX und XX Jahrhundert.

Es gab auch Gesellschaften z. B. „Die Gesellschaft für Kultur und rumänischer Literatur aus Bukowina", „Die Gesellschaft der rumänischen Frauen aus Bukowina" u.a. und Zeitschriften wie „Die literarischen Jünglinge", „Die Schule" u.a. wo Ion Nistor, Ilie Veslovschi, Dimitrie Dan, Teodor Balan, Ion Ștefureac, Elena Voronca, Nicolae Simionovici, Gavril Rotică Anastasia Dugan u.a. publizieren Aufsätze und Artikel mit ähnlichen Themen.

Der Etnograph, Ion Ștefuriac stelte das erste „Album des nationalen Kunstes aus Bukowina" das nicht publiziert wurde.

Erich Kolbenheyer publiziert im Jahre 1912 das erste Album „Motive der hauslichen Stickerei aus Bukowina" Ähnliche Alben haben auch Ilie M. Veslovschi, Eugenia Ioneț, I. H. Sârghie publiziert.

Die Rumänen aus Bukowina nahmen mit Gegenstanden der hauslichen Industrie an Ausstellungen in Czernowitz in Jahren 1892, 1914, in Bukarest in Jahren 1894, 1903, 1904, 1906, 1921, in Wien im Jahre 1912 teil und die Teilnehmer wurden immer prämiert.

In der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts wurden die ersten Mussen gegründet.

Im Jahre 1892 wurde „Das Landmuseum" in Czernowitz gegründet. Ein Jahr später wurde „Das Museum der Industrie aus Bukowina" gegründet und im Jahre 1900 wurde „Das Museum" in Suceava eröffnet.

Nach 1900 viele Intelektuelle kamen auf die Idee spezifische etnographische Museen zu granden ; z. B. Ion Ștefureac, Ion Nistor, Teodor Balan, Vasile Ciurea, Samuil și Eugenia Ioneț, Simeon , Florea Marian. Die Museen hiessen : „Das rumanische Museum", „Das landliche Museum" u.a.

Die ersten etnographischen Sammlungen wurden von Ion Ștefureac in Câmpulung, Samuil und Eugenia Ioneț in Dorna Candrei gebildet und nach der Vereinigung Bukowina mit Rumänien im Jahre 1918 wurden die ersten Museen eröffnet.

[64] Dragoș Cusiac, *Cursurile universitare de vară de la Dorna Candreni*, în Anuarul Muzeului Județean Suceava, XII—XIV, 1986—1987, pp. 299—306.

[65] Samuil Ioneț, *op. cit.*

OBSERVAŢII ASUPRA ZBORULUI UNOR SPECII DE PĂSĂRI ÎN CURENŢI ASCENDENŢI TERMICI

SORIN TRELEA

Utilizarea curenţilor ascendenţi termici sau termodinamici de către unele păsări răpitoare de zi sau nerăpitoare este un fapt cunoscut. În majoritatea cazurilor sunt cunoscute şi motivele pentru care unele păsări utilizează aceşti curenţi în zborul lor planat. Mai puţin cunoscute sunt modalităţile de „tehnică a pilotajului" pe care păsările le folosesc în valorificarea acestor curenţi, dat fiind dificultatea în observarea de aproape a acestora şi aprecierea calităţilor lor aerodinamice. Acestea din urmă necesită aparatură sofisticată cum ar fi : teodolite speciale, tunele aerodinamice pentru geometrie variabilă şi tehnici de calcul aerodinamic. Se adaugă şi faptul că ţinuta de zbor a păsării se modifică mereu după o serie de factori care uneori pot scăpa observatorului.

Observaţiile noastre se întind pe parcursul a peste 20 de ani şi au fost efectuate de la bordul planoarelor, care utilizează la fel ca şi păsările curenţii ascendenţi termici, dinamici sau termodinamici. Aceste observaţii s-au ordonat în ultimii 7 ani, iar valorile cantitative au o doză de aproximaţie deoarece observatorul a trebuit să execute simultan două activităţi : pilotarea propriului aparat şi observarea păsărilor. Pentru a înţelege mai bine mecanismul zborului plutit, vom prezenta pe scurt modul în care se formează curenţii ascendenţi termici, dinamici şi termodinamici.

După cum este cunoscut, aerul este rău conducător de căldură, astfel că radiaţiile infraroşii nu reuşesc să încălzească în mod direct atmosfera, decât în proporţie de 1 %. Radiaţiile infraroşii de la Soare străbat atmosfera şi se vor opri în solul terestru, pe care, imediat după începerea insolaţiei, îl vor încălzi. Dat fiind că suprafaţa planetei noastre este heterogenă — ne referim la ceea ce generic numim uscatul — astfel, pe suprafeţe relativ restrânse se întâlnesc zone acoperite cu vegetaţie joasă sau înaltă, arături, case, şosele, etc. şi gradul lor de încălzire va fi diferit. Solul nisipos, arăturile, zonele cu locuinţe se vor încălzi mai puternic şi totodată aerul din imediata lor apropiere care, prin radiaţie şi convecţie, va încălzi straturile superioare.

În zilele călduroase de vară, când insolaţia este puternică, are loc o supraîncălzire a zonelor care absorb radiaţii infraroşii, iar aerul capătă o mişcare ascendentă, ceea ce în meteorologia uzuală se numeşte desprinderea bulei termice.

Viteza ascendentă creşte odată cu înălţimea, pentru că bula termică nu face schimb de energie cu mediul şi diferenţa de temperatură se măreşte odată cu urcarea ei. Datorită distensiei, datorată scăderii presiunii, bula termică îşi măreşte diametrul iar la un moment dat vaporii antrenaţi de la

Analele Bucovinei, I, 1, p.207—210, Bucureşti ,1994

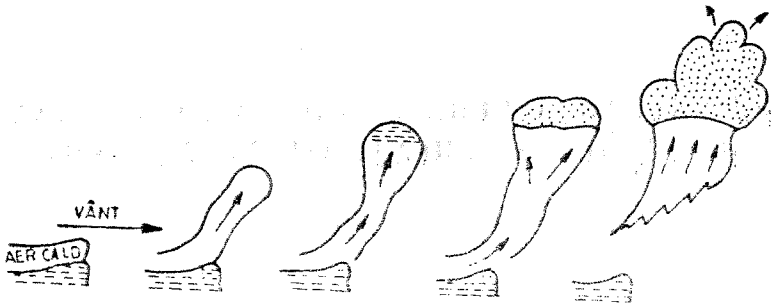

Fig. 1

sol se condensează, formând baza norului — acesta este punctul de rouă. Urcarea continuă și în interiorul norului.

Curenții dinamici iau naștere din acțiunea mișcării orizontale a aerului — vântul — care întâlnește un obstacol natural. Dintre obstacolele naturale generatoare de curenți dinamici amintim : masive muntoase, dealuri, faleze sau chiar coama valurilor de mari dimensiuni.

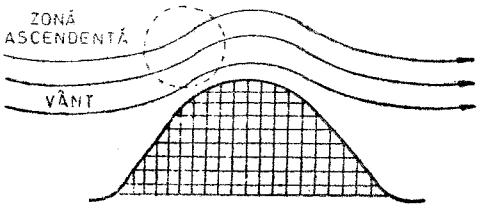

Fig. 2

Astfel în partea din vânt a obstacolului ia naștere o zonă ascendentă care se întinde pe toată lungimea acestuia. Se înțelege că există o proporție directă între intensitatea vântului, mărimea obstacolului și valoarea ascendentei. În zona montană, unde obstacolul este înalt și vântul are valori mari, în anumite condiții iau naștere așa numiții curenți ondulatorii sau de undă lungă ce pot urca până la înălțimi stratosferice (peste 10.000 metri).

Curenții termodinamici, după cum le spune și numele sunt de fapt o combinație între cei termici și cei dinamici. Aceștia iau naștere în zonele montane și mai rar deluroase, unde, chiar dacă se formează, generează ascendente slabe.

În tabelul de mai jos dăm câteva date privitoare la modul în care unele din speciile observate zboară în curentul ascendent termic, numit de către piloții planoriști, „termică".

Pentru fiecare din speciile enumerate se cuvin unele observații care s-au desprins de-a lungul anilor. Exemplarele de barză albă sunt mult mai des întâlnite decât cele de barză neagră pe care le-am observat în ultimii 3 — 4 ani. Berzele utilizează curenții ascendenți termici pentru economia

Specia	Înălțimea minimă de intrare în termică	Tipul spiralei	Valorificarea ascendenței	Zbor în grup	Zbor solidar	Înălțimea maximă obs.	Intră în plafonul de nori
Ciconia alba	40 - 50 m	largă	bună	deseori	rar	3.100 m	f. rar
Ciconia nigra	100 - 150 m	largă	bună	rar	deseori	3.000 m	f. rar
Accipiter gentilis	200 - 300 m	îngustă	f. bună	f. rar	de obicei	2850 m	nu
Accipiter nisus	150 - 200 m	variabilă	f. bună	nu	de obicei	3000 m	nu
Corvus frugilegus	30 - 40 m	variabilă	slabă	de obicei	f. rar	700 m	nu
Delichon urbica	25 - 40 m	îngustă	bună	de obicei	rar	1100 m	nu

de energie din timpul migrației. S-a observat că primăvara și toamna, după ce urcă până la plafonul de nori, acestea efectuează salturi pe direcția urmărită pe distanțe până la 10 —15 km. Saltul este un zbor planat în linie dreaptă, în coborâre și cu viteza sporită. De remarcat că toamna, după primele zboruri, juvenilii pot fi întâlniți în ascendențe totdeauna însoțiți de către adulți.

În luna aprilie 1987, la verticala comunei Scheia, jud. Suceava, la înălțimea de 1.600 metri, sub un nor de tip nimbostratus, am observat un grup de aproximativ 150 berze albe care spiralau pe o ninsoare atât de densă încât vizibilitatea nu depășea 25 metri. Numai în grupuri masive berzele se aventurează în condiții de zbor cu vizibilitate redusă. De regulă, toți indivizii spiralează pe aceeași parte neobservând o preferință pentru partea dreaptă sau stângă. Având o anvergură mare, berzele execută spirale largi care nu întotdeauna valorifică centrul curentului termic, unde ascendența este mai puternică. Prezența unui singur planor în aceeași ascendență, la același nivel, le determină să părăsească termica.

Redăm în tabelul de mai jos câteva date privitoare la distanța maximă a saltului, viteza de salt și finețea aerodinamică estimată.

Specia	Distanța maximă a saltului	Viteza de salt	Finețea estimată
Ciconia alba Ciconia nigra	15 km	85 - 95 km/h	28
Accipiter gentilis Accipiter nisus	10 km	100 - 110 km/h	25

Menţionăm că finețea aerodinamică este un raport între viteza de cădere şi distanţa parcursă sau între rezistenţa la înaintare şi portanţă. Datele de mai sus au fost culese utilizând aparatura de bord a planorului şi comparând finețea acestuia cu cea a păsărilor observate.

Răpitorii de zi menţionaţi, la care uneori s-a observat şi Buteo buteo, sunt cei mai buni valorificatori ai curenţilor ascendenţi termici. Raza lor de spiralare este foarte mică şi aceştia vor fi găsiţi întotdeauna în centrul termicii, unde ascendenţa este cea mai puternică. Este evident că zborul plutit al răpitorilor de zi are drept raţiune economia de energie, mărirea posibilităţilor de observare şi a celor de atac. N-am găsit justificarea faptului că deseori aceştia urcă până la înălţimi de peste 2.500 metri, îndepărtându-se prea mult de prada lor de pe sol sau care zboară la înălţimi mai mici.

Ciorile au fost observate în curenţi ascendenţi termici de la sol, deoarece acestea îi folosesc în mod accidental şi fără un scop precizat. Spiralarea lor, în grupuri mari, este dezordonată, însoţită de ţipete scurte şi se opreşte brusc la o anumită înălţime. Fără un motiv aparent, câţiva indivizi execută la un moment dat un picaj violent, după care toţi ceilalţi îi urmează. S-au observat cazuri când redresarea s-a făcut cu mare dificultate, foarte aproape de sol sau obstacole de la sol.

Zusammenfassung

Das Studium berichtet auf Vogelarten, die an verschiedenen, systematischen Gruppen gehören, die ein verschiedenes Futterregime haben, unterscheiden sich durch Migration — modus und haben die gemeinsame Gewohnheit die thermischen, aufsteigenden Strömungen zu verwerten.

Die Technik des Fluges und die aerodynamischen Leistungen bilden das Ergebnis einigen Bemerkungen, an dem Bord der sportlichen Flugzeugen effektuiert.

Die technischen Daten der Leistungen der Vögel sind ein Ergebnis des Vergleichens den Daten der Bordinstrumente.

ROLUL UNOR PĂSĂRI INSECTIVORE ÎN COMBATEREA DĂUNĂTORILOR DIN PĂDURILE BUCOVINEI

TITUS LUCESCU

În perioada actuală când unele arborete sunt expuse tot mai mult atacurilor de insecte, ca urmare a slăbirii acestora în urma repetatelor doborâturi de vânt și rupturilor de zăpadă, când fagul este puternic atacat de către defoliatori, care nu au făcut gradații până în ultimii ani, problema protejării păsărilor insectivore devine tot mai importantă.

Dintre speciile de păsări care contribuie în mod deosebit la combaterea dăunătorilor de scoarță și xilofagi, fac parte în primul rând ciocănitorile.

Din ornitofauna țării noastre fac parte un număr de 14 specii de ciocănitori, din care au fost identificate în pădurile Bucovinei următoarele : ciocănitoarea neagră (*Dryocopus m. martius* (L), ciocănitoarea mare (*Dendrocopos m. major* (L), ciocănitoarea de stejar (*D. m. medius* (L), ciocănitoarea spate alb (*D. l. leucotus* (Bechst.), ciocănitoarea mică (*D. minor hortorum* C. L. Brehm), ghionoaia verde (*Picus viridis* L.) și ghionoaia sură (*P. c. canus* Gmel).

Observațiile efectuate asupra speciilor menționate mai sus, în ultimii 12 ani, ne sugerează câteva date în legătură cu etiologia acestor păsări, legată de depistarea și combaterea unor insecte dăunătoare pădurilor.

Dacă în timpul hrănirii puilor, familiile de ciocănitori folosesc un spațiu mai restrâns, de pe care recoltează hrana puilor, după expirarea acestei perioade, ele parcurg distanțe foarte mari în căutarea hranei. Exemple semnificative în acest sens ne oferă ciocănitoarea de stejar, care în timp de 12 ore, parcurge în medie o distanță de 5 km, timp în care verifică până la 130 de arbori și ciocănitoarea mare care, în același timp, parcurge distanța de 4 km., verificând până la 138 de copaci. Arborii mai tineri sunt controlați mai superficial, pe când cei bătrâni, cu ritidomul gros sunt verificați cu multă atenție. Cu această ocazie s-a mai constatat că nu se suportă între ele ca perechi pe același arbore, imediat ce apare al doilea exemplar, începe lupta între ele. Aceste constatări s-au făcut în arborete sănătoase, în care numărul de insecte dăunătoare este foarte redus, atunci când acestea întâlnesc grupuri de arbori atacați, sau focare de insecte, se adună în număr mare din mai multe specii și consumă dăunătorii în toate stadiile de dezvoltare. Pentru a exemplifica cele afirmate, menționăm u. a. (parcela) 169 U P III Soarec de pe raza ocolului silvic Marginea, cu arboret de brad, în vârstă de 105 ani, consistența redusă (în unele locuri până la 0,5), ca urmare a doborâturilor de vânt repetate. În urma reducerii consistenței și a slăbirii arboretului din cauza atacului de vâsc (*Viscum album*) s-au manifestat în anul 1977, la arbori doborâți și la cei de pe picior, atacuri puternice de *Pityokteines curvidens* Gemm., combinat

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 211—213, București, 1994

cu *Pissodes piceae* Ill. Până la sfârşitul lunii iulie, contribuţia ciocănitorilor la combaterea acestor dăunători a fost slabă, întâlnindu-se 1—3 exemplare pe suprafaţa de 10 hectare. Începând cu luna august, în aceeaşi zonă s-au adunat ciocănitori în număr mare. În primele zile s-a înregistrat cel mai mare număr de ciocănitori, ajungând cele negre până la 3 exemplare la 1 hectar, cele mari până la 2 exemplare la 1 hectar. Au fost şi cazuri când pe aceeaşi suprafaţă au apărut ciocănitori de stejar şi ciocănitori mici.

Cât au existat şi arbori atacaţi de *Pissodes*, s-a menţinut şi un număr mare de ciocănitori. După consumarea acestui dăunător, care, aşa după cum este cunoscut, are larve mari şi a unei părţi din *Pityokteines*, ciocănitorile negre au plecat, rămânând numai un număr redus de ciocănitori mari, care şi-au continuat activitatea până în primăvară. Şi în cazul arborilor atacaţi cu insecte xilofage, ciocănitorile consumă în primul rând larvele mari ale speciilor de *Tetropium castanetum L*, *Sirex gigas* L., *Monachamus sartor* F. şi numai când aceşti dăunători au fost lichidaţi, sau nu se mai găsesc în zonele apropiate, încep să se hrănească şi cu larve mici de *Trypondendron liniatum* Oliv.

O altă specie care consumă dăunătorii dintre scoarţă şi lemn este piţigoiul albastru (*Parus caeruleus* L.), care în perioada repausului vegetativ consumă larvele dăunătorului *Ernoporos tile*.

Spre deosebire de ciocănitori, această specie nu părăseşte exemplarele de tei atacate decât atunci când dăunătorul a fost consumat.

Din observaţiile noastre efectuate în luna februarie 1987, la un tei atacat, în vârstă de 20 de ani, cu intensitate foarte mare (40 de intrări pe 1 dmp), acesta a fost curăţat în întregime de dăunători, în timp de 20 de zile. Au participat în medie, zilnic, 2 exemplare de piţigoi, ceea ce dovedeşte că şi această specie are o densitate foarte redusă.

O altă asociere de păsări care contribuie la combaterea dăunătorilor din păduri sunt stolurile formate după perioada cuibăritului, din speciile : *Fringilla coelebs* L., *Parus palustris* L., *P. major* L., *P. ater* L., *Regulus regulus* (L), şi *R. ignicapillus* (Temm) care parcurg arboretele, timp în care consumă diferiţi defoliatori ca : *Ryhchaenus fagi*, *Mikiola fagi*, *Galerucella luteola* şi alţii. Tot în aceeaşi perioadă un alt grup de păsări compus din speciile : *Sitta eropaea* Wolf., *Certhia familiaris* L. şi *C.brachydactyla* C. L. Brehm consumă dăunătorii de pe trunchiul şi crăcile arborilor.

Faptul că în prezent dăunătorul *Ryhnchaenus fagi* a înregistrat atacuri atât de puternice la fag, se datoreşte fără îndoială şi reducerii densităţii acestor specii de păsări.

Din cele prezentate rezultă că păsările insectivore au un rol deosebit de important în combaterea unor dăunători periculoşi, în special pentru arboretele slăbite, dar în ultimii ani densitatea acestora a început să scadă simţitor. Această scădere este motivată în primul rând de reducerea condiţiilor de nidificare. Prin măsurile de higienizare a pădurilor, se extrag şi arborii scorboroşi, care, aşa după cum este cunoscut, sunt singurele exemplare unde o bună parte din speciile de păsări insectivore îşi construiesc cuiburile. Din această cauză, ciocănitorile şi alte păsări insectivore ce cuibăresc în scorburi, neavând unde să îşi depună ouăle, le lasă la întâmplare să cadă de la diferite înălţimi şi ajungând la sol se sparg. Cazuri de acest fel au fost foarte des întâlnite în pădurile Bucovinei, fiind cele mai frecvente, în perioada 1989 şi până în prezent.

Pentru a rezolva această problemă, mai sunt unele greutăţi şi neînţelegeri, insistăm însă asupra unor măsuri, care puse în aplicare nu vor afecta cu nimic sănătatea arboretelor :

— menţinerea în păduri a arborilor scorboroşi, care mai vegetează bine, pentru a asigura condiţii de cuibărit,

— construirea de cuiburi artificiale, din arbori scorboroşi uscaţi, cu dimensiuni specifice fiecărei specii şi instalarea acestora în zonele cu arborete atacate de dăunători,

— asigurarea hranei pe timp de iarnă.

Abstract

It must be stressed the important role that different kinds of wood-peckers hauve in fighting against rid pests.

Up to now we have observed the species : *Dryocopus martius* (L), *Dendrocopos major* (L), *D. medius* (L), *D. leucotos* (Bechst.), *Picus viridis* L., *P. canus* Gmel.

Lately we have identified a kind of titmouse *Parus caeruleus* L which eats large quantities of larvas of the different pests that produced damage, between the rind and wood at the lime-trees.

We have also observed some kinds of birds as : *Fringilla coelebs* L., *Passer domesticus* L. , *Parus major* L. and others that contribute against the distructive leaves and some others are : *Sitta europaea* Wolf., *Certhia familiaris* L., *C. brachydactyla* C. L. Brehm. that eat the inse tinsects in all the phases of development of the tree trunks.

CÂTEVA DATE ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCEPUTUL USCĂRII BRADULUI ÎN RAZA OCOLULUI SILVIC MARGINEA-BUCOVINA

TITUS LUCESCU

Fenomenul de uscare a bradului a fost semnalat pentru prima dată în anul 1969, în U. P. I. Codrul Voivodesei, ua 6A., la altitudinea de 520 m, cu sol puternic înmlăştinat, acoperit cu arboret în vârstă de 75 ani, compus din 7 Br., 3 Mo., în amestec diseminat cu tei, fag, paltin şi frasin. În acest an s-au uscat pe picior un număr de 49 arbori cu diametrele la 1,30 m, de 32—42 cm, fără să fie atacaţi de gândaci de scoarţă sau xilofagi. Aceşti arbori nu s-au fasonat în anul depistării, iar în anul următor numărul lor a ajuns la 68, din care 3 au avut o infestare slabă de *Pityokteines curvidens* Germ. La apariţia acestor dăunători arborii uscaţi pe picior au fost fasonaţi.

Urmărind în continuare evoluţia acestui fenomen s-a constatat că uscarea bradului se extinde pe porţiunile unde înmlăştinarea este cea mai accentuată. În anul 1971 uscarea s-a produs fără atacuri de Ipidae, au urmat infestări foarte slabe în anii 1972—1973, iar din anul 1974 gradul de infestare a ajuns la mijlociu (tabel nr. 1). Odată cu creşterea gradului de uscare a crescut şi numărul de dăunători. Dintre dăunătorii de scoarţă au fost semnalaţi : *Pitykteines curvidens* Germ., *P. vorontzowi* Jacobs, *Cryphalus piceae* Ratz., *Pissodes piceae* Ill. şi *Rhagium inquisitor* L., iar dintre xilofagi : *Sirex juvencus* L., *Seropalpus barbatus* L. şi *Tetropium castaneum* L.

În aceste arborete mai sunt semnalate şi puternice atacuri de vâsc. Din constatările făcute la faţa locului a rezultat că 30 % din numărul de arbori sunt parazitaţi pe distanţa de 20 % din lungime, 30 % pe distanţa de 12 %, 32 % pe distanţa de 8 % şi numai 8 % sunt fără vâsc. Exemplarele atacate de vâsc până la 20 % din lungime sunt infestate de dăunători de scoarţă de la bază până la vârf. În prima jumătate intrările sunt în medie de 4 pe dm², iar în cea de a doua sunt de 2 pe dm ².

La arborii neatacaţi de vâsc atacul dăunătorilor de scoarţă începe de la vârf şi ramuri şi coboară în unele cazuri până la 8 m. Aici atacurile de P. curvidens şi P. vorontzowi au o intensitate mare ajungând până la 5 intrări pe dm². Aceşti dăunători nu au fost cauza primară a uscării bradului pe această suprafaţă. Din constatările făcute în această perioadă rezultă că începuturile uscării la brad sunt, fără îndoială, din cauza înmlăştinării terenului, fapt dovedit prin următoarele date :

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 215—217, Bucureşti, 1994

— uscarea bradului a început pe porțiunile de teren cu apă stagnată la suprafață, după care s-a extins în ochiuri și în masă numai pe suprafețe plane cu sol puternic înmlăștinat,

— începând din anul 1970 fenomenul de uscare s-a extins în ua 6 B., după care a apărut și ua 10 A unde terenul este tot plan și solul puternic înmlăștinat. Chiar și uscările apărute în acest an (1985) în ua 57 AC, 54 B, 64 A, tot din U P I Codrul Voivodesei sunt numai pe porțiuni plane și înmlăștinate. Este adevărat că în ultimii ani, fenomenul de uscare a bradului a apărut și pe terenuri în pantă, dar acestea sunt numai în arborete cu consistență foarte redusă, între 0,4 și 0,6 și în cantități mai mici, ori începutul acestor uscări pe terenurile înmlăștinate s-a produs la consistența de 0,8—0,9. Înaintea apariției uscării bradului pe picior, pe sol se găseau numai câteva specii de plante cu o densitate foarte mică compuse din : *Asperula odorata*. L., *Carex pendula* Huds., *C. remota* L., *Mycelis muralis* (L) Dum. *Polygonum hydropiper* L., *Rubus idaeus* L. Pe măsura reducerii consistenței și creșterii înmlăștinării a crescut foarte mult gradul de înierbare a solului. Pe lângă speciile menționate mai sus au apărut următoarele : *Actaea spicata* L., *Aegopodium podagraria* L. *Ajuga reptans* L., *Alliaria petiolata* (Bieb.) Cavara et Grande., *Bellis perennis* L., *Barbarea vulgaris* R. Br., *Capsella bursa-pastris* (L) Medic., *Carex digitata* L., *Calha palustris L. ssp. laeta* (Schot. Nym et. *Kotschy) Hegi* , *Chaerophyllum hirsutum L*, *Cruciata Laevipes Opiz. Chrysanthemum Leunanthemum L. leucanthemum*, *Cardamine bulbifera (L) Cr.*, *Calamintha clinopodium Benthan*, *Calamangrostis pseudophragmites (Hall. f.) Koel.*, *Dactylis glomerata L*, *Equisetum sylvaticum L*, *Equisetum telmatteia Ehrh*, *Fragaria viridis Duchesne*, *Geranium robertianum L.*, *Geranium phaeum* L., *Hypericum perforatum L*, *Hieracium transilvanicum transilvanicum Heuff*, *Hieracium aurantiacum L. carpathicola*, *Hieracium levicaule Jord. seratilaceum slănicense*, *Heracleum sphondylium L*, *Isopyrum thalicatroides L*, *Impatiens noli-tangere* L *Juncus effusus* L, *Lamium galeobdolon (L)* L, *Lycopus europaeus L*, *Lysimachia nummularia* L, *Lysimachia vulgaris* L, *Melium effusum L*, *Mycelis muralis (L)* Dum., *Oxalis acetosella. L*, *Plantago lanceolata* L, *Plantago major* L, *Poa Pratensis* L, *Polygonum hydropiper* L, *Polygonatum verticillatum (L) All.*, *Ranunculus ficaria L. ssp. calthyfolius (Rehb) Archang*, *Rannunculus repens* L, *Stelaria palustria Retz.*, *Scilia bifolia* L., *Scrophularia nodosa L.*, *Symphytum cordonatum W et. K*, *Salvia glutinisa* L., *Silene dioica (L) Clairy.*, *Senecio nemorensis L ssp. fuchsii (Gmel) Celak.*, *Taraxacum officinala Web. in Wigg*, *Trifolium repens L.*, *Urtica dioica* L., *Veronica chamaedrys* L, *Veronica urticifolia Jacq.*, *Veronica offcinalis* L., *Veratrum album* L.

Gradul de înierbare la ultima tăiere din ua 6A a fost atât de înaintat încât împădurirea suprafeței respective s-a făcut în condiții deosebit de grele. Înainte de începerea împăduririi se găseau la 1 mp 965 de exemplare de *Carex remota* și *C. pendula*, 650 de Juneus effusus, 160 de *Prunella vulgaris*, 84 de specii cu densitate mai mică ca : *M. muralis*, *L. galeodbolon*, *L. numuralis*, *R. edaeus*, *R. ficaria*.

CONCLUZII

1. Uscarea bradului pe suprafețe mai mari a început și continuă numai pe terenuri plane și înmlăștinate,

2. în situația de față trebuie să ținem cont și de constatările lui At. Haralamb, din care rezultă că pe terenurile plane, joase și înmlăștinate, vegetația bradului slăbește simțitor și chiar cedează locul molidului.

3. Activitatea dăunătorilor de scoarță, xilofagi, cât și a vâscului, contribuie la grăbirea uscării bradului, după ce arborii au început să slăbească din alte cauze, dar nu constituie cauza primară,

4. extragerea arborilor pe măsura uscării lor contribuie la înierbarea solului, ajungându-se ca până la tăierea ultimelor exemplare solul să fie așa de înierbat încât lucrările de împăduriri să se facă în condiții deosebit de grele.

Tabel nr. 1

Anul	Nr. de arb. uscați pe picior	Din care infestați	Gradul de infestare
1971	16	—	—
1972	38	8	F S
1973	49	12	F S
1974	103	38	S-M

Explicații : F S = infestare foarte slabă
S-M = infestare slabă până la mijlocie

Résumé

Dans ce matériel sont présentées quelques données relatives au commencement de la mort du sapin dans la région du parc forestier Marginea-Bucovina.

Ce phénomène a commencé et continue sur de grandes surfaces, seulement sur des lieux plans et marécageux. L'auteur présente l'évolution de l'ensemencement de l'herbe, à mesure qu'on fait l'extraction des arbres secs (morts).

Si avant l'apparition du phénomène de la mort du sapin, sur le sol se trouvaient seulement quelques espèces de plantes, en densité très réduite, des genres *Asperula*, *Polygonum* et *Rubus*, après l'extraction des arbres des surfaces respectives, on a inventorié sur 1 m² 965 exemplaires de *Carex remota* L. et *C pendula* Huds., 650 de *Juncus effusus* L., 160 de *Prunella vulgaris* L. et 84 espèces à petite densité, comme : *Mycelis muralis* (L) Dum., *Lamium galeobdolon* (L) L., *Lysimachia nummularia* L., et *Ranunculus ficaria* L.

BIBLIOGRAFIE

1. Haralamb At., *Cultura speciilor forestiere*, Ediția a III a, Editura Agro-silvică, București.

Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, București, Ed. Humanitas, 1991, 454 p., portret+1 hartă.

Numele lui Ion I. Nistor, unul din istoricii români de seamă, trimite, în special, la istoria Bucovinei. Cea mai mare parte a activității sale științifice a fost închinată „Țării Fagilor", detrunchiată din trupul Moldovei de Casa de Austria în 1775.

Numeroasele studii ale lui Ion I. Nistor, publicate în peste 40 de ani, și-au găsit expresia sintetică în *Istoria Bucovinei*, gândită a fi „cartea vieții" istoricului. „Ani de zile — scria el — am adunat materialul pentru *Istoria Bucovinei* și mă simt fericit de a-l vedea expus în lucrarea aceasta, care a fost redactată în cursul anului 1949".

Împrejurări vitrege au făcut ca I.I. Nistor să nu aibă bucuria de a-și vedea tipărită lucrarea. Rămasă în manuscris, păstrată cu grijă de fiica sa, doamna Oltea Nistor-Apostoleseu, *Istoria Bucovinei* a putut să vadă lumina tiparului odată cu schimbarea vremurilor, în urma înlăturării regimului totalitar comunist, ca o necesitate de a ne regăsi, prin valorile naționale, identitatea istorică.

Lucrarea a apărut în 1991 la Editura Humanitas, prin solicitudinea istoricului Stelian Neagoe, care a precedat-o de un amplu studiu bio-bibliografic.

Închinată „amintirii tuturor celor ce s-au jertfit pentru dezrobirea Bucovinei și celor ce au contribuit la realipirea ei la Patria-mamă", sinteza lui Ion I. Nistor tratează istoria părții de nord a Moldovei între 1775 și 1918. Autorul ține să precizeze de la început că „Istoria ținuturi lor Cernăuți și Suceava, până la desmembrarea lor din principatul Moldovei, aparține dezvoltări politice, culturale și economice a Țării de Sus a Moldovei. Istoria Bucovinei începe numai de la 1775 încoace și se încheie cu reincorporarea ei în organismul de stat al României în toamna anului 1918. Astfel putem spune că istoria Bucovinei începe la 1775 și se sfârșește la 1918, cuprinzând deci numai o perioadă de 143 de ani".

Împărțită în 15 capitole, subimpărțite și ele în mai multe subcapitole, „după principalele evenimente ale timpului", lucrarea prezintă judecățile de valoare ale istoricului român despre modul în care a evoluat istoria poporului român din Bucovina în perioada stăpânirii austriece.

Anexării Bucovinei i-a urmat o perioadă de administrație militară, până în 1786, când provincia a fost înglobată, din punct de vedere administrativ, Galiției, fapt ce se va răsfrânge negativ asupra situației românilor pe planul vieții politico-culturale. „Moștenirea moldovenească" avea să-și păstreze însă vitalitatea și să genereze puternica rezistență a locuitorilor în fața încercărilor de înăbușire a dezvoltării conștiinței lor naționale.

În fruntea elitei politice românești a Bucovinei, cu rol însemnat în păstrarea tradițiilor, a limbii și sentimentelor naționale s-a situat familia Hurmuzachi, aflată în miezul evenimentelor care au pregătit și prin care s-a manifestat revoluția din 1848 în întreg spațiul românesc. După revoluție, prin Constituția austriacă din 4 martie 1849, Bucovina a fost declarată „tara de Coroană ereditară cu titlul de Ducat — Herzogtum". Prin patenta imperială din 29 septembrie 1850 i se asigura un statut de autonomie provincială și se stabilea un regulament pentru alegerea deputaților în Dietă sau Camera ei legislativă. Descătușarea spiritului de libertate națională și-a găsit expresia în introducerea limbii române ca limbă didactică pentru toate materiile de studiu de la Institutul Teologic din Cernăuți, care luase ființă în 1826 în locul fostei Școli Clericale Ortodoxe și în crearea catedrei de limba și literatura română la Liceul Latino-german din Cernăuți, al cărei prim titular a fost refugiatul transilvănean Aron Pumnul, fost profesor de filosofie la Blaj, cu rol însemnat la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848. A luat ființă la Cernăuți și o școală normală — *Preparandie* — românească, cu misiunea de a pregăti candidați pentru cariera de învățători pentru școlile de sub conducerea consistorului ortodox din Bucovina. La *Preparandie*, cursurile se făceau în limba română de către profesorii de la Institutul Teologic.

Pentru susținerea revendicărilor naționale a apărut la Cernăuți, la 4 octombrie 1848, gazeta *Bucovina* — gazetă românească pentru politică, religie și literatură, sub îngrijirea fraților Gheorghe, Alexandru și Eudoxiu Hurmuzachi. La această foaie, gândită a fi „o oglindă a activității intelectuale a românilor", vor colabora reprezentanți ai scrisului românesc de pretutindeni. Printre ei s-au numărat Vasile Alecsandri, Constantin Negruzzi, Costache Conachi, Dimitrie Bolintineanu, Vasile Cârlova, Vasile Pogor, Mihail Kogălniceanu, Andrei Șaguna,

Andrei Mureșanu, Aron Pumnul, iar dintre bucovineni, pe lângă frații Hurmuzachi, Iraclie Porumbescu, tatăl lui Ciprian Porumbescu, și alții.

Unul din aspectele care i-a deosebit pe românii din Bucovina de conaționalii lor din Transilvania și Basarabia—subliniat de I.I. Nistor—a fost existența unor condiții de viață politică proprie. Recunoscută din 1849 ca provincie autonomă, Bucovina își avea din 1862 stemă și drapel propriu. Împăratul de la Viena adăuga, în titulatura sa, și calitatea de *duce al Bucovinei — Herzog der Bukowina.*

Ca și în alte țării ale Coroanei austriece, Bucovina avea în frunte un guvernator, ,,președinte", și era supusă, în privința administrației publice, direct guvernului central de la Viena În *Dieta* Bucovinei, corpul reprezentativ al țării, românii au deținut până în 1912 majoritatea absolută a deputaților dietali, iar președintele Dietei — ,,căpitanul țării" — a fost totdeauna un deputat român. Bucovina era reprezentată în *Parlamentul* central de la Viena de un număr de deputați români și, totodată, în *Delegațiunea austriacă* care, împreună cu cea ungară, ținea sesiunea ei anuală alternativă, când la Viena când la Budapesta. Bucovina era reprezentată și în Casa Magnaților de la Viena, prin mitropolitul ei și printr-un membru al boierilor bucovineni, căruia i se recunoscuse demnitatea de șambelan — Kämmerer — imperial, fiindcă reușise să dovedească o descendență nobilă moldovenească de 16 generații.

Întemeiat pe o informație documentară bogată și variată — atât cât era posibil până la data redactării lucrării —, I.I. Nistor a căutat să examineze evenimentele istorice în contextul multitudinii de factori economici, sociali, politici, culturali, care le-au cauzat, să încadreze faptele de istorie bucovineană într-o sferă mai largă, de istorie a Imperiului austriac și să le definească semnificația în raport cu evoluția istorică a întregului popor român.

Accentul în expunere este pus pe mișcarea națională a românilor, reliefându-se rolul jucat de Biserică, ca instituție, în rezistența lor la deznaționalizare și în augmentarea conștiinței naționale, ca și modul în care învățământul și cultura în genere au slujit idealul național și au pregătit Unirea din 1918 a Bucovinei cu Regatul României. De aici, preocuparea istoricului de a insista pe acele acte de cultură și de a schița portretul acelor personalități politice și culturale care au dat orientarea mișcării naționale. Sunt, în această privință, sugestive cuvintele reproduse din testamentul politic al lui Doxache Hurmuzachi, care a murit la 11 aprilie 1857. Adresându-se celor veniți să-l vadă pe patul de suferință, ,,patriarhul" de la Cernauca spunea : ,,Prieteni și scumpi patrioți, vă mulțumesc de cercetare. Eu poate nu voi mai trăi mult. Domniile voastre veți trăi și trebuie să trăiți, dar nu uitați că aveți trei îndatoriri mari și sfinte, pentru care aveți să răspundeți înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și a urmașilor voștri ; aceste trei îndatoriri sunt : *patria, limba* și *biserica*... Iar pentru binele și fericirea națiunii române, să depărteze Dumnezeu din mijlocul românilor sămânța intrigii și discordiei, spiritul de partid, egoismul, pofta de a domni cu stricăciunea binelui public și să li se insufle spiritul onoarei, al frăției și al bunei înțelegeri între sine spre atingerea înaltului scop ce le stă înainte".

În cadrul fenomenului cultural, atât de prezent în sinteza lui I.I. Nistor, informații semnificative privesc înființarea *Bibliotecii Țării* în 1852, a *Muzeului Provincial al Bucovinei* — — Bukowiner Landesmuzeum — în 1863, constituirea : *Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina*, recunoscută prin decretul imperial din 6 mai 1864, apariția la 1 martie 1865 a organului ei de expresie *Foaia Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina*, menită a fi ,,piatra fundamentală la edificiul măreț al culturii naționale". În ,,Foaia Societății" a fost publicată poezia lui Vasile Alecsandri : *Dulce Bucovină/Veselă grădină, / Cu pomi roditori / Și mândri feciori*"", pusă pe note de Carol Miculi, un elev, la Paris, al lui Chopin, și cântată prima oară la teatrul din Cernăuți de actorul Vlădicescu. Teatrul românesc la Cernăuți, Aron Pumnul și discipolii săi, originea bucovineană a familiei lui Mihai Eminescu, etatizarea învățământului public în Bucovina, înființarea mitropoliei Bucovinei și Dalmației constituite tot atâtea subiecte însemnate în viața culturală a Bucovinei, premisele studierii cărora se găsesc în sinteza lui I.I. Nistor.

Un moment important în întărirea increderii în triumful idealului național l-a reprezentat manifestația studențească de la Putna, din 1871, prilejuită de împlinirea a 400 de ani de la fundarea mănăstirii (15/28 august 1469). Din comitetul de inițiativă a făcut parte Mihai Eminescu, iar la marea serbare populară au participat cărturari din toate provinciile românești, printre ei numărându-se Mihail Kogălniceanu, A.D. Xenopol, Grigore Tocilescu, Iacob Mureșanu Ciprian Porumbescu ș.a. I-a revenit lui A.D. Xenopol, care, prin studiile sale se anunța figura emblematică a istoriografiei românești a vremii, encarea să redea, într-un discurs celebru, năzuințele românilor. Adresându-se mulțimii, care se strânsese din toate colțurile pământului românesc, A.D. Xenopol s-a referit în principal la speranța poporului român într-un viitor mai bun, la granițele injust trasate, care atunci îi despărțeau pe români, dar care ,,începuseră a cădea, o dovadă fiind prezența conaționalilor din provinciile subjugate la mormântul lui Ștefan cel Mare, la datoria pe care o aveau intelectualii de ,,a lumina partea pasivă a națiunii",

la datoria de a lichida neînțelegerile și „relele materiale și morale". „Răul — a spus Xenopol — — nu este atât în afară, cât înlăuntrul nostru" și „în dezbinarea dinlăntru stă slăbiciunea tuturor". Făcând un apel la unirea tuturor românilor, el a spus : „Pe mormântul lui Ștefan cel Mare, pe această amintire comună tuturor, venim noi astăzi cu credința într-un viitor comun".

Ciprian Porumbescu, deși avea numai 15 ani, a cântat și el în fața aceleiași subline mulțimi. Când ultimul acord a fermecătorului său arcuș s-a pierdut în pădurea Putna, urmat de ropote de aplauze, tânărul compozitor, cu ochii în lacrimi, s-a aruncat la pieptul tatălui său, strigând cu nespusă mândrie : „Tată, am cântat la întreaga Dacie".

Un loc important a ocupat în mișcarea cultural-științifică din Bucovina înființarea la Cernăuți, în 1875, a Universității Francisco Iosefina, universitatea de limbă germană, al cărei prim rector a fost românul Constantin Tomasciuc. Prin înființarea Universității, Institutul Teologic a fost transformat în *Facultate Teologică*, pe lângă Universitate. La această facultate, unică în felul ei în întreg sud-estul european și în toate țările balcanice, s-au pus bazele studiilor teologice ortodoxe și s-au format fruntașii clerului din România, ca și din Bulgaria, Serbia, Dalmația și Bosnia.

Studenții români, al căror număr a crescut an de an la Universitatea din Cernăuți, s-au organizat după sistemul german, în societăți academice : *Arboroasa, Junimea, Bucovina, Moldova, Dacia.*

Prin întărirea păturii de intelectuali români a fost întreținută vie și a pătruns adânc în popor conștiința națională românească.

Reorganizată pe baze românești, după 1918, Universitatea cernăuțeană a continuat să fie în perioada interbelică o veritabilă pepinieră de valori naționale, unele și universale.

Ultima parte a lucrării lui I. I. Nistor se referă la Unirea Bucovinei cu România și reintegrarea „Țării Fagilor" în organismul de stat al României. La evenimentele prezentate, autorul lucrării a fost, în cele mai multe cazuri, martor ocular, participând efectiv la desfășurarea și împlinirea lor. Informațiile sale au de aceea valoarea izvorului istoric direct.

Istoria Bucovinei, scrisă de I.I. Nistor de pe pozițiile liberalismului democratic, este o lucrare de referință. Operă de maturitate a istoricului, ea constituie una din realizările de seamă ale istoriografiei românești și justifică încadrarea lui I.I. Nistor în galeria marilor istorici români.

Ștefan Ștefănescu

Dimitrie Onciul, *Din istoria Bucovinei*, Chișinău, Universitas, 1992, 102 p.

Volumul cuprinde două din studiile lui Dimitrie Onciul, consacrate Bucovinei, provincia sa natală, *Din istoria Bucovinei* și *Istoria Bucovinei înainte de unirea cu Austria*. Nu se dau nici un fel de indicații cu privire la contextul în care elaborează aceste studii și nici împrejurările în care le tipărește. D. Onciul este acceptat de conducerea Liceului German din Cernăuți (Ober-Gymnasium), după demersuri stăruitoare, „candidat de probă" și fără să fie plătit. Din 8 martie 1886 ocupă, practic, catedra de istorie, la care rămâne însă până în octombrie 1887, când trece la Școala Normală de Învățători din Cernăuți. Studiul *Gedichte der Bukowina* urmărea să-l impună în fața colegilor săi ca o autoritate științifică în materie. Studiul se tipărește în anuarul liceului cernăuțean, *Programm des k.k. Ober-Gymnasiums in Czernowitzer des Schuljahr 1887* și în extras la editura lui H. Pardini, k.k. Universitäts-Buchhandlung, tot în 1887. Studiul era chemat să ilustreze, pe de altă parte, importanța care se impunea să se acorde istoriei diferitelor provincii sau „patriei mici", cum spunea el, în contextul istoriei universale.

Studiul *Din istoria Bucovinei înainte de unirea cu Austria* se publică în suita de monografii *Die Osterreichische-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, în volumul consacrat Bucovinei și poartă titlul *Vor der Vereinigung bis 1775*, din 1899. D. Onciul îl tipărește și în volum separat, *Geschichte der Bukowina vor der Vereinigung mit Osterreich*, tot în 1899. Se cuvine observat că D. Onciul omite ultimele două capitole din studiul publicat în monografia consacrată Bucovinei. Aceste două capitole, *Die Versitzergreifung* și *Seit der Versitzergreifung*, se ocupă de regimul militar al lui Spleny și Erzenberg, introdus în Bucovina. Studiul prezintă o importanță aparte pentru acea vreme. Se oferea într-o publicație de prestigiu și într-o limbă de circulație universală o privire asupra istoriei poporului român în partea de nord a Moldovei.

Ediția lui Aurelian Sacerdoțeanu, *Scrieri istorice* (București, 1968), tipărește cele două lucrări în forma din extrasele istoricului bucovinean.

Studiile lui D. Onciul își păstrează și astăzi actualitatea prin informația temeinică, din izvoare, îndeosebi germane și prin ponderea discursului critic în punerea în discuție a tezelor controversate. Unele din tezele sale sunt depășite de cercetările arheologice din ultimul secol.

Marian Olaru

Mihai Iacobescu, *Din Istoria Bucovinei*, Vol. I, *(1774–1862) De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, 550 p.+20 ilustrații+3 hărți (Academia Română, Centrul de studii „Bucovina")

Istoria Bucovinei este concepută ca o suită de monografii ale unor epoci bine delimitate din trecutul provinciei anexată de Imperialul habsburgic în 1775 și sub stăpânirea căruia stă până în 1918. Acest prim volum se ocupă de perioada ocupației militare (1774—1786), alipirea provinciei la Galiția (1786 —1848, 1850—1862), de care se desprinde după demersuri îndelungate întreprinse după revoluția din 1848. I se recunoaște de Curtea din Viena statutul de ducat autonom abia în 1862.

Istoria Bucovinei din această perioadă este prezentată în patru capitole, cu un număr de paragrafe inegale ca extindere. *Cadrul general: românii la răscrucea furtunilor (secolul al XVIII-lea)*, primul capitol, examinează viața politică în această parte a Europei, ca urmare a dezastrului suferit de armatele otomane la asediul Vienei în 1683. Declinul Imperiului otoman nu aduce o ameliorare a situației românilor. Principatele Române se confruntă acum și cu politica anexionoistă a Imperiului habsburgic și a Imperiului țarist, care le transformă în teatru de război. Capitolul II, *Habsburgii ocupă și anexează „Cheia Moldovei"*, demonstrează că Imperiul habsburgic ocupă nordul Moldovei, pe care aveau să-l numească Bucovina, încă în 1774, cu un an înainte de încheierea demersurilor diplomatice. Sunt examinate argumentele invocate de Curtea din Viena în justificarea anexării acestui teritoriu și acțiunile întreprinse de domnul Moldovei pentru a împedica săvârșirea acestui rapt. Asistăm la o dramă a unei mici țări, ca Moldova, devenită câmp de dispută între trei mari imperii. Este interesant de observat că atât Imperiul habsburgic, în 1775, cât și Imperiul țarist, în 1812, anexează părți din Moldova prin șantaj. În capitolul III: *Preocupări și efecte ale politicii habsburgice* se întreprinde o „radiografie" a Imperiului habsburgic pe toată durata existenței lui (1246—1918). Format din patru grupe de state, „statele ereditare" ale Casei de Habsburg, „statul" coroanei Boemiei, „regatul" Galiției și, „statul" coroanei ungare, Imperiul habsburgic era lipsit de unitate. Biserica catolică, armata și instituțiile erau chemate să mențină — și de s-ar fi putut să realizeze — unitatea imperiului peste individualitatea națională a popoarelor. Reformele Mariei Tereza (1740—1780) și ale lui Iosif al II-lea (1780—1790) erau chemate, pe de altă parte, să rupă legăturile Bucovinei cu Moldova, iar pe de alta să o integreze în mecanismele politice economice și culturale ale imperiului. Curtea din Viena introduce în provincie administrația militară, ca apoi să o încadreze în provincia imperială Galiția (1786—1848). Este epoca cea mai neiastă din istoria Bucovinei, când se produc mari imigrări din Galiția și din alte părți, care modifică structura demografică a provinciei. Concomitent se pune în practică pe scară largă politica colonizărilor, îndeosebi cu populație germană. Instituțiile sunt transformate în așezăminte în care se introduce limba germană și se prevăd restricții ca din rândul românilor, populația autohtonă, să pătrundă cât mai puțini în administrația de stat. Atacuri sistematice și stăruitoare sunt îndreptate împotriva bisericii ortodoxe române, care deținea întinse proprietăți, îndeosebi forestiere. Situația economică în diferite sectoare (agricultură, exploatări miniere și forestiere, creșterea animalelor) este ilustrată prin tabele statistice. Capitolul IV: *Activitatea românilor pentru apărarea și afirmarea ființei lor naționale* prezintă formele de luptă la care recurg românii bucovinei sub stăpânirea austriacă. Ocupă un loc important petițiile și protestele, care însă nu pot schimba cursul politicii austriece în Bucovina.

Excluși de la conducerea statului și ocuparea de funcții importante, românii caută să cucerească poziții pe tărâm economic și cultural. Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina, înființată în 1862, are o contribuție deosebită în pregătirea opiniei publice pentru Marea Unire din 1918. Eforturi deosebite se depun pentru introducerea limbii române în instituțiile germane de învățământ. Presa este supusă unei supravegheri severe și nu apare în această lungă perioadă decât „Bucovina", ziarul scos de frații Hurmuzachi în 1848—1850. Cunosc o largă răspândire calendarele, care, pe lângă datele religioase, cuprindeau sfaturi gospodărești

și multă literatură. Revoluția din 1848 pregătește terenul pentru desprinderea Bucovinei de Galiția. Stăruințele bucovinenilor sunt încununate de succes abia în 1862.

Lucrarea este prevăzută cu o bogată bibliografie, indice de nume și localități și rezumat în limba germană.

Istoria Bucovinei, întocmită de Ion Nistor, se extinde pe o perioadă foarte lungă (1775—1918) și are, pentru acest motiv, un caracter sintetic. Lucrarea de față, prin delimitarea la o singură epocă din istoria Bucovinei, și-a creat avantajul de a putea da o mult mai mare dezvoltare demersului critic.

Eminescu face o caracterizare a politicii anexioniste a Imperiului habsburgic și adresează un îndemn contemporanilor săi. „Vânzarea Bucovinei — scrie Eminescu în 30 septembrie 1877 — va fi o vecinică pată pentru împărăția vecină, deapururea o durere pentru noi. Dar nu vom lăsa să se închidă această rană. Cu a noastre mâni o vom deschide deapururea, cu a noastre mâni vom zugrăvi icoana Moldovei de pe acea vreme și șirurile vechi, câte ne-au rămas, le vom împrospăta în aducerea aminte, pentru ca sufletele noastre să nu uite".

Cuvintele lui Eminescu sună ca un testament și pentru contemporanii noștri.

D. Vatamaniuc

Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775—1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, 163 p.

Lucrarea expune istoria Bucovinei pe o perioadă foarte lungă și pentru acest motiv se oprește la momentele pe care le apreciază ca fiind mai importante. Un prim capitol, de considerații generale, prezintă istoriografia consacrată Bucovinei și enumeră persoanele, române și străine, care au adus contribuții în acest domeniu în cursul anilor.

Considerații generale se fac și în al doilea capitol și au în vedere contextul european în care Imperiul habsburgic anexează nordul Moldovei în 1775. Acest rapt este precedat de acapararea de același imperiu a Transilvaniei (1699), a Banatului (1718), a Olteniei (1718). Istoria Bucovinei este expusă în cinci capitole după o periodizare personală: de la pătrunderea trupelor austriece în Bucovina (1775) până la constituirea Ducatului Bucovinei (1849), de la constituirea Ducatului Bucovinei până la declanșarea primului război mondial (1914), Bucovina în primul război mondial (1914—1918) și proclamarea unirii Bucovinei cu România (28 noiembrie 1918), de la reintegrarea Bucovinei în Regatul României (decembrie 1918) până la nota ultimativă a guvernului U.R.S.S. (iunie 1940) și ultimul capitol, Bucovina în 1940—1944. Asemenea periodizări sunt de luat în considerare cu condiția ca ele să facă dovada de consecvență. O primă observație privește ocuparea Bucovinei de către trupele austriece. Această acțiune nu are loc în 1775, cum se arată în lucrare, ci în 1774. Trupele austriece intră în Bucovina în august 1774, când ocupă Cernăuțiul, în 2 septembrie 1774 ocupă orașele Siret și Suceava, iar în 3 septembrie ajung la valea Moldovei. Armata de ocupație se forma din 3 regimente de cavalerie și 5 batalioane de infanterie. O altă observație privește data constituirii Ducatului Bucovinei, propusă în lucrare ca fiind 1849. Constituția austriacă din 4 martie 1849 deschide calea pentru desprinderea Bucovinei de Galiția și constituirea Ducatului cu autonomie provincială. Autonomia se acordă în 1849 în principiu, ca în aprilie 1850 ea să fie anulată și Bucovina proclamată ca încorporată din nou în Galiția. Abia în 1862 Bucovina devine Ducat autonom. Se poate accepta, evident, proclamarea autonomiei Bucovinei în 1849, în principiu. Spre a fi consecvenți în periodizare, s-ar impune să luăm și pentru unirea Bucovinei cu România data de 27 octombrie 1918, când se hotărăște în principiu realizarea acestui act politic. Aici autorul lucrării se raliază însă celorlalți istorici și se pronunță pentru 28 noiembrie 1918. Meritul principal al lucrării stă în faptul că expune istoria Bucovinei pe o perioadă mai lungă decât în lucrarea lui Ion Nistor și Mihai Iacobescu. De menționat, de asemenea, că în demersul critic apelează la statistici, care reprezintă argumente decisive și de necontestat în demersul critic.

Marian Olaru

Ion Gherman, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și Ținutului Herței*, București, Editura ALL, 1993, 119 p.

Lucrarea prezintă în capitole succesive, anexarea Bucovinei la Imperiul habsburgic, în 1775, situația provinciei sub stăpânirea austriacă până în 1918 și anexarea la Imperiul sovietic a părții de nord în 1940, anexarea Basarabiei la Imperiul țarist în 1812, stăpânirea rusească

până în 1918 și anexarea Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța la Imperiul sovietic în 1940. Politica celor trei imperii față de români, populația autohtonă, urmărea și urmărește nimicirea ființei lor naționale. Pentru atingerea acestui scop se interzice folosirea limbii române în școli și instituțiile de stat, se pun în practică arestările, deportările și asasinatele. Mărturii orale bogate, culese de la supraviețuitori, se constituie în documente acuzatoare, fără drept de apel, ale unui regim sinistru, cum nu a mai cunoscut omenirea în istoria sa. Politica ostilă românilor este ilustrată îndeosebi prin datele demografice, care arată o scădere drastică a populației românești și o creștere spectaculoasă a elementelor alogene, care nu se justifică prin natalitate, ci numai prin imigrări, politica de stat a imperiilor vecine. Se demonstrează, cu o bună documentare, că cele două provincii și ținutul Herța aparțin spațiului geografic și cultural al poporului român. Lucrarea este prevăzută cu o bibliografie selectivă și rezumate în limbile română, franceză și engleză. Tipărită în condiții grafice excelente, ea se alătură altora, apărute în ultimii ani, în care se descriu suferințele românilor din aceste ținuturi românești, victime ale expansiunii imperiilor vecine.

I. Gherman întocmește o dramă istorică în trei acte, pe care o înfățișează și în reprezentarea ei pe scena vieții politice internaționale.

D. Valamaniuc

Arkadi Jukovski, *Istoria Bukovinî*. Ciastina Perșa do 1774 p. Cernivți Redakțino-Vidavnicii Vddil Oblpoligrafvidavu, 1991, 120 p. + 3 hărți + 6 ilustrații.

Odată cu deșteptarea conștiinței naționale a popoarelor din fosta U.R.S.S. a început procesul de pătrundere către simplul cititor a operelor interzise de sistemul comunist. În nordul Bucovinei acest proces s-a caracterizat prin publicarea în ziarele ucrainene a unor articole de publicistică istorică privitoare la istoria ținutului, deseori superficiale sau lipsite de o logică istorică. Paralel au văzut lumina tiparului unele materiale ce ponegreau oamenii de bază ai poporului român — M. Eminescu, A. Pumnul, I. Flondor etc.

În anul 1991 lucrătorii ziarului cernăuțean *Ceas* au reușit să editeze într-o ediție aparte prima parte a *Istoriei Bucovinei* a istoricului ucrainean A. Jucovski, publicată anterior integral în paginile ziarului numit. *Istoria Bucovinei* reprezintă de fapt un extras al primelor două capitole scrise de acest savant pentru volumul *Bucovina — trecutul și prezentul ei*, editată la 1956 în limba ucraineană, la Paris-Philadelphia-Detroit, sub îngrijirea dr. D. Kwitkowsky, pr. T. Bryndzan și A. Jucovski. În introducerea la această voluminoasă lucrare (peste o mie de pagini) autorii ei au menționat că „deja de demult se simțea o mare necesitate de informație obiectivă despre ținutul și populația Bucovinei, deoarece, dintr-o parte, edițiile ucrainene precedente în această problemă au devenit unicate sau incomplete, iar, din altă parte — românii au publicat un șir de lucrări despre acest ținut ucrainean foarte des în mod subiectiv, imprecis și eronat, elucidând faptele și evenimentele".

Deși concepția istoriografiei ucrainene din emigrație asupra istoriei Bucovinei coincide cu tezele propagate de istoriografia ucraineană sovietică, volumul *Bucovina — trecutul și prezentul ei* a fost interzis pentru cititorul din ex-U.R.S.S. din motivul că autorii lucrării menționate blamau realitatea comunistă.

Volumul *Bucovina — trecutul și prezentul ei* cuprinde nouă capitole : A. Informații generale asupra Bucovinei ; B. Istoria Bucovinei ; C. Componența națională și socială și situația economică a Bucovinei ; D. Viața politică ; E. Cultura și învățământul ; F. Viața religioasă și bisericească ; G. Organizații ; H. Bucovina în tratate internaționale ; I. Localitățile bucovinene și emigrația.

După cum am menționat mai sus, cartea lui A. Jucovski, *Istoria Bucovinei* reprezintă extrasul capitolelor A și B a susnumitului volum cu excepția aparatului științific. În scrisoarea sa către „Casa Populară Ucraineană" din Cernăuți, A. Jucovski scria „Apariția *Istoriei Bucovinei* e necesară, deoarece nu numai românii din emigrație, dar chiar și cei care au rămas în Bucovina sau care trăiesc în România, demarează campania pentru întoarcerea Bucovinei „la patria mamă". Se vede că pe dânșii viața și istoria nu i-au învățat nimic, din care cauză noi trebuie să fim atenți și să ne înarmăm cu argumente despre autohtonitatea noastră pe pământul strămoșesc. Bucovinenii, ca și toți ucrainenii, doresc a trăi în armonie și înțelegere cu vecinii lor, dar noi trebuie să fim gata a apăra drepturile noastre asupra pământurilor ucrainene".

Autorul monografiei, A. Jucovski, este profesor doctor la Universitatea din Paris, președinte al Societății Științifice *T. Șevcenko* în Europa și redactor al *Enciclopediei*

ucrainisticii. S-a născut la 12 ianuarie 1922 în oraşul Cernăuţi. A scris un şir de materiale consacrate istoriei Bucovinei şi poporului ucrainean pentru numita *Enciclopedie* editată în Occident. Pe baza textului scris pentru *Enciclopedie* A. Jucovski împreună cu alt istoric ucrainean, O. Subtelnii, au publicat în 1991 la Lvov o *Schiţă a istoriei Ucrainei*.

Deoarece spaţiul nu ne permite o analiză ştiinţifică detaliată a fiecărui capitol, paragraf, teză etc., ne vom limita la reflectarea doar a celor mai generale probleme ridicate de savantul ucrainean.

Pe bună dreptate A. Jucovski afirmă că denumirea „Bucovina" provine de la cuvântul „buc" (fag) şi „bucovină" (pădure de fagi) şi în calitate de denumire a unei unităţi administrative este utilizat numai după alipirea acestui teritoriu la Austria în anul 1774 (p. 7). Dar pe pagina următoare autorul menţionează că deja la începutul secolului al XV-lea în tratatul de la Lublau din 15 martie (în carte greşit 15 mai — n.a.) 1412 se utilizează „bucovina" drept nume propriu al unui teritoriu.

O problemă de primă importanţă, studiată pe larg de cercetător, o constituie chestiunea poporului autohton pe acest teritoriu. Autorul afirmă că „autohton al Bucovinei poate fi numai populaţia slavă şi nicidecum oricare alta" (p.17) şi „nu daco-românii, primii, au ocupat teritoriul între Carpaţi şi Nistru, ci populaţia slavo-ucraineană" (p. 42). „Românii nu se pot baza pe argumente istorice şi socoti drept autohtoni pe aceste pământuri" (p. 52). De fapt, aceasta şi este ideea principală a *Istoriei Bucovinei* a lui A. Jucovski.

Care sunt argumentele istoricului ucrainean? A. Jucovski nu neagă existenţa geto-dacilor pe aria vastă din sudul Dunării şi până la Carpaţii huţăneşti (p. 10—15), dar afirmă că geţii şi dacii sunt două popoare din familia tracică ce concurau continuu pentru supremaţia în Dacia (p. 12—13). Geţii populau părţile răsăritene ale statului daco-get : Bucovina, Basarabia şi o parte a Galiţiei, în timp ce dacii — împrejurimile muntoase ale Banatului, Transilvaniei şi Valahia occidentală (p. 13). Divizarea în două popoare este făcută pentru a putea afirma legătura noastră (a poporului ucrainean — n.a.) cu geţii" (p. 15). Dar dl. profesor se contrazice singur vorbind despre nimicirea completă a geţilor de către romani (p. 15), ceea ce lipseşte de sens afirmaţia despre o „legătură" între geţi şi ucraineni. În schimb, dacii care în masă „au emigrat la nord" părăsindu-şi ţara au fost nimiciţi de popoarele germanice şi asiatice migratoare, fapt ce a dus la „pustiirea ţării şi stimulează colonizarea pământului de o nouă populaţie şi anume slavii" (p. 17). Astfel autorul susţine că în pofida faptului că geto-dacii au populat aceste pământuri, ei au fost exterminaţi de romani şi popoarele migratoare şi, deci, nu pot avea nici o legătură cu poporul român. Dl. Jucovski afirmă că românii s-au format ca popor în Balcani şi numai migrând spre nord de Dunăre, abia la sfârşitul secolului XIII, s-au aşezat în „Moldova, Basarabia şi Bucovina de apoi" (p. 52)., Începând cu secolul al V-lea pământurile dintre Carpaţi, şi Dunăre au fost populate de elementul slav din care s-a închegat poporul ucrainean. Din secolul al XIII-lea până în timpurile cele mai noi elementul ucrainean a fost continuu împins din acest teritoriu prin năvălirile româneşti" (p. 52). În acest mod istoricul A. Jucovski se prezintă drept un adept înflăcărat al teoriei imigraţioniste.

Dar, pe pagina următoare, cercetătorul ucrainean aduce un argument în plus în favoarea tezei despre autohtonitatea elementului ucrainean în Bucovina, argumentul lingvistic, afirmând că în limba română „un mare număr de cuvinte e împrumutat din limba ucraineană. Aceasta demonstrează că în timpul formării poporului român (sublinierea noastră — n.a.) el venea în contact cu elementul ucrainean local sedentar". Nu intrăm în discuţie asupra numărului de cuvinte ucrainene împrumutat de limba română, ci atragem atenţia asupra faptului că, dacă poporul român s-ar fi format în peninsula Balcanică, el n-ar fi putut intra nici într-un caz în contact cu elementul ucrainean ce era răspândit la nord de Nistru. Din contră, interferenţa timpurie şi împrumuturile între aceste două limbi demonstrează că românii s-au format în apropierea slavilor de răsărit, asimilându-i în mare parte pe cei aşezaţi pe pământurile fostei Dacii.

A. Jucovski nu recunoaşte nici un fel de dovezi aduse în sprijinul continuităţii daco-românilor, deoarece, susţine cercetătorul, majoritatea istericilor care sprijină această teorie se află, chipurile, sub influenţa ideii preconceputе : „Majoritatea istericilor români care au scris despre trecutul Bucovinei nu se conformau adevărului istoric, descriau cronat evenimentele şi fenomenele izolate, străduindu-se a folosi imaginile denaturate în scopul lor politic. Fiind lipsite de obiectivitate, operele lor istorice nu sunt ştiinţifice şi numai subminează autoritatea istoriei şi induc în eroare pe oamenii puţin iniţiaţi în această problemă" (p. 35).

Cercetătorul ucrainean afirmă că, practic, de la începutul erei noastre „teritoriul Bucovinei la început intra în componenţa întinderilor populate de slavi" (p. 17). În secolele IV—VII Bucovina a intrat în componenţa statului slav al anţilor, în veacurile VII—IX Bucovina era populată de tiverţi, în anii 885—1100 a fost parte componentă a Rusiei Kievene, iar în anii 1100—1340 Bucovina s-a aflat sub jurisdicţia principatului de Halici şi Halici—Volânia (p. 17—35). Spre regretul nostru A. Jucovski nu s-a străduit să aducă argumente istorice în favoarea

afirmațiilor sale, iar cele aduse se referă practic numai la demonstrarea dominației politice a Haliciului asupra pământurilor situate la sud de Nistru (p. 26—27, 34, 42—44, 45—52) și foarte puține relativ la tiverți, Rusia Kieveană. Dar și argumentele aduse de cercetător au fost declarate suspicioase și incorecte de știința istorică încă în perioada premergătoare scrierii cărții. În această ordine de idei putem numi dovedirea caracterului fals al diplomei emise la 1134 de Ivan Berladnik, precum și lipsa de bază pentru afirmarea unei existențe în secolul al XII-lea a principatului bârlădean etc. Astăzi e cunoscut faptul că nici *Lista orașelor rusești apropiate și depărtate*, nici *Cânt despre oastea lui Igor*, nici existența în nordul Bucovinei a „Țării Șipeniților" nu sunt dovezi directe în favoarea teoriei despre dominația haliciană până la Dunăre.

După ce termină cu perioada slavă din istoria Bucovinei, A. Jucovski trece la descrierea perioadei moldovenești în istoria ținutului. Autorul afirmă că primele urme ale românilor la est de Carpați se observă în a doua jumătate a secolului al XII-lea (p. 54), scăpându-i faptul că, doar două pagini în urmă, scrisese că acest lucru a avut loc abia la sfârșitul secolului al XIII-lea (p. 52).

Statutul feudal Moldova a fost format, potrivit opiniei d-lui A. Jucovski, de emigranți români din Maramureș și Transilvania (p. 54—55) cu participarea factorului ucrainean (p. 83). Elementul ucrainean a avut o influență hotărâtoare pentru soarta statului nou format, deoarece nivelul de cultură al ucrainenilor era mult mai înalt „mai ales în comparație cu valahii nouveniți" (p. 81). Drept dovadă, istoricul aduce opinia profesorului de limbă slavă veche de la Universitatea din Cernăuți, E. Kozak, care la 1921 scria: „Faptele istorice adevărate ne arată că în acele timpuri limba ucraineană era folosită în cancelariile domnitorilor, în guvernarea statală, relații și tratative diplomatice, precum și în viața personală a boierilor moldoveni și șleahtei; din aceste izvoare istorice pe care nimeni nu le poate nega se vede că poporul ucrainean trebuia să steie în privința culturii cu mult mai sus decât românii" (p. 88—89). Și în alt loc A. Jucovski afirmă că în Moldova „atâta timp... cât au participat ucrainenii se dezvolta acolo comerțul și, împreună cu el, domnea bunăstarea cetățenilor; prin excluderea influențelor ucrainene decădea comerțul și situația orașenilor, iar odată cu ele începea sărăcirea populației și depopularea țării" (p. 95). În pofida afirmației sale că „limba ucraineană literară din acele timpuri era oficială precum în instituțiile de stat, așa și în cele bisericești" (p. 96), această teză contrazice rezultatele cercetărilor lingviștilor și faptelor documentare expuse chiar de A. Jucovski și în care se susține că limba oficială în Moldova a fost slavona veche medio-bulgară (vezi p. 83, 87—88). Și numai din timpul lui Alexandru Lăpușneanu „locul limbii și culturii ucraine... tot mai mult îl ocupă limba română" (p. 66). Acest fapt cercetătorul istoric Bucovinei îl lămurește prin decăderea statului căzăcimii ucrainene, colonizarea intensivă a Bucovinei cu românii din Transilvania și sudul Moldovei (p. 83), schimbarea capitalei Moldovei din Suceava la Iași (p. 66). etc. și nicidecum nu vrea să observe forțele și cauzele interne ale trecerii la limba română.

Acestea sunt, doar în linii generale, tezele și ideile studiului lui A. Jucovski *Istoria Bucovinei. Până la anul 1774*. O recenzie mai detaliată ar cuprinde, credem, un volum nu mai mic decât însăși cartea dată. Având în vedere acest fapt, mai binevenită ar fi publicarea unei *Istorii a Bucovinei* scrisă de un colectiv mixt româno-ucrainean de cercetători, care s-ar conduce strict după documentele și izvoarele autentice și care ar valorifica efectiv rezultatele ultimelor cercetări în acest domeniu.

Ștefan Purici

N. Moscaliuc, I. Pînzaru, *Scriitori bucovineni. Mic dicționar*, 1992, 152 p. (Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina — Filiala Suceava).

Emil Satco, Ioan Pînzar, *Dicționar de literatură. Bucovina* (Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera"), Suceava, 1993, 266 p.

Cele două lucrări înseriu un mare număr de nume, care ilustrează mișcarea culturală și literară în ultimele două secole în Bucovina. Dacă prima lucrare reține peste o sută de nume, cea de-a doua consemnează peste trei sute de nume. Se alătură la acestea, aici, și publicații ca almanahuri, calendare, reviste, ziare, precum și societăți culturale și de altă natură. Scriitorii sunt prezentați, în amândouă lucrările, cu date biografice, bibliografie a lucrărilor lor și referințe critice. Cele două lucrări au comună și viziunea asupra spațiului cultural bucovinean, în

delimitarea căruia se ia ca punct de plecare judeţul Suceava, în actuala extindere, la care se alătură şi cele două judeţe, Cernăuţi şi Storojineţ, intrate sub stăpânirea ucraineană în 1940. În componenţa actuală a judeţului Suceava intră însă şi fostul judeţ Baia, cu capitala la Fălticeni, şi zone din celelalte judeţe limitrofe Bucovinei istorice. Un mare număr de scriitori care figurează în cele două lucrări aparţin Fălticenilor. Îi întâlnim în cele două lucrări pe Eugen Lovinescu, Nicu Gane, Artur Gorovei, Profira Sadoveanu. Dicţionarul din urmă lărgeşte şi mai mult aria investigaţiilor. Sunt incluse personalităţi care au legătură cu Bucovina istorică prin faptul că au activat aici în cursul anilor. Situaţia aceasta este ilustrată prin prezenţa în cel de al doilea dicţionar a lui Sextil Puşcariu, profesor la Universitatea din Cernăuţi, fondator, alături de alţii, al ziarului ,,Glasul Bucovinei" şi colaborator la publicaţiile din provincie. Se găsesc într-o situaţie asemănătoare şi G. Bogdan-Duică, Valeriu Branişte, cărora însă nu li se face o prezentare. Acest dicţionar include un mare număr de persoane, care vin din afara Bucovinei istorice, dar care, fie că s-au stabilit în provincie, identificându-se cu locurile şi oamenii, fie că se ocupă de ea în lucrările lor. Cine vrea să-şi limiteze informaţia la Bucovina istorică, poate întreprinde o operaţie lesnicioasă, urmărind locul naşterii. Se cuvine însă observat că mulţi bucovineni se refugiază din calea invaziei sovietice şi copiii lor se nasc în localităţi depărtate de Bucovina.

Problema principală care se pune în discuţie în asemenea lucrări, alături de delimitarea spaţiului geografic, priveşte exactitatea în consemnarea datelor biografice şi bibliografice. Datele biografice (naşterea, moartea) nu pot oferi garanţii decât prin confruntarea lor cu registrele de stare civilă. Această operaţie nu atât dificilă, cât mai ales consumatoare de timp, nu s-a făcut în toate cazurile. Bibliografierea titlurilor de opere şi de ziare pretinde ca operaţia să se facă întotdeauna cu cărţile pe masă. Se pot cita destule exemple, care arată că informaţiile sunt preluate de aiurea, fără verificarea lor după sursele primare. Important rămâne faptul că asemenea lucrări se constituie în puncte de plecare pentru o viitoare activitate în această direcţie, când se pot introduce, eventual, şi alte nume şi controla, cu cea mai mare rigoare, toate informaţiile. Să nu pierdem din vedere că informaţiile eronate din instrumentele de lucru sunt preluate sub cele mai variate forme şi fac, uneori, o adevărată carieră.

Cele două lucrări confirmă opinia lui G. Călinescu din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, potrivit căreia în ,,Bucovina mişcarea culturală a fost totdeauna vie".

Vasile Schipor

Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775—1940)*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1993, 176 p.

Azi, când ne căutăm mai mult ca oricând identitatea şi acele valori care ne-au integrat lumii civilizate europene, învăţământul trebuie să ne fie îndreptar şi sprijin. A privi în trecut înseamnă de multe ori a privi înainte.

Se cunoaşte faptul că există un strâns raport între nivelul de dezvoltare a învăţământului şi starea societăţii la un moment dat, iar învăţământul este aşa cum sunt slujitorii lui, dascălii, care, prin statutul lor, sunt transmiţători de cultură, purtători de lumină şi demnitate.

Pe baza unei bogate informaţii documentare, Mircea Grigoroviţă caută să reconstituie reţeaua unităţilor de învăţământ românesc din nordul Bucovinei între 1775—1944 şi să ne ofere o imagine a dezvoltării acestora.

După *Cuvânt înainte*, în care autorul — fiu al Bucovinei — fixează obiectivul cercetării sale, anume de a aduce la cunoştinţa cititorilor ,,lucruri uitate, oameni uitaţi", sunt prezentate într-un prim capitol *Date geografice şi istorice în legătură cu nordul Bucovinei*. În conformitate cu rezultatele cercetărilor arheologice recente, se subliniază pentru istoria veche *romanitatea Bucovinei* şi includerea ei în aria de etnogeneză românească. Autorul găseşte îndreptăţită afirmaţia lui D. Onciul că ,,Nicăieri pe tot pământul românesc nu se află pe un spaţiu atât de mic, atâta bogăţie de amintiri scumpe ale trecutului nostru... Bucovina este ţara clasică a trecutului român propriu-zis". În momentul anexării ei de Austria ,,populaţia autohtonă şi majoritară a Bucovinei a fost cea *românească*". Prin încorporarea Bucovinei în graniţele Imperiului romano-german avea să scadă numărul românilor şi să crească cel al populaţiilor alogene. ,,Până în 1875 românii s-au înmulţit de 3 ori, ucrainienii de 40 de ori, germanii de 20 de ori". Pentru românii din Bucovina perioada unirii ţării lor cu Galiţia (1786—1848) a fost una din cele mai vitrege. Revoluţia din 1848 avea să ducă la o importantă schimbare în statutul Bucovinei, eliberarea de sub dominaţia galiţiană şi transformarea ei în ducat autonom cu capitala la Cernăuţi, având ca stemă bourul Moldovei. Un rol însemnat în renaşterea românismului în Bucovina

l-a avut transilvăneanul Aron Pumnul, iar *Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina* (1862) a jucat în *Ţara Fagilor* un rol similar celui jucat în Transilvania de ASTRA.

Biserica s-a dovedit instituţia salvatoare a fiinţei etnice româneşti ; lupta pentru autonomia bisericească a coincis în fapt cu lupta pentru apărarea limbii, formarea şi dezvoltarea conştiinţei naţionale. Biserica a fost şcoală şi totodată a creat şcoală. Spiritualitatea românească din Bucovina s-a menţinut şi s-a îmbogăţit prin ea.

În capitolul al II-lea al lucrării, intitulat *Învăţământul primar*, autorul deosebeşte trei perioade : 1. *Moştenirea Moldovei ;* 2. *Stăpânirea austriacă (1774—1918) ;* 3. *Perioada românească (1918—1940 1941—1944)*. Se remarcă faptul că ,,dintre toate popoarele Bucovinei *românii au avut cea mai veche şcoală primară*, ale cărei începuturi datează din sec. XVI, dar germeni se pot urmări şi în timpul *înfiinţării* Principatelor Române... Stăpânirea austriacă a găsit aici şcoli, care însă sub influenţa noilor relaţii politice sau au dispărut sau au suferit transformări". Pentru Curtea imperială şcoala era un mijloc de consolidare a puterii de stat ; ea punea accentul pe învăţământul mediu şi superior, neglijând în mare măsură învăţământul primar. În 1784 s-a declarat obligativitatea învăţământului primar, care urma să se desfăşoare numai în *limbile română şi germană*. După 1786 şcolile au fost subordonate guvernului galiţian, care în 1793 a decretat desfiinţarea obligativităţii învăţământului primar, fapt ce a condus la stagnare în domeniul şcolar în perioada dominaţiei galiţiene. După 1848, în urma desprinderii Bucovinei de Galiţia, şcolile s-au înmulţit. Între 1850—1870 cu sprijinul *Fondului bisericesc* s-au construit la sate şi au fost înzestrate cu manuale numeroase şcoli. *Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina* a înfiinţat până în 1913 nu mai puţin de 14 şcoli primare particulare, dintre care 9 în nordul Bucovinei. În *perioada românească* a avut loc extinderea reţelei şcolare publice şi creşterea calităţii învăţământului. ,,La această calitate au contribuit nu numai învăţătorii români, ci şi cei de alte naţionalităţi, ca evrei, germani, ucrainieni, polonezi etc., care cu toţii au contribuit la progresul învăţământului românesc din această parte a ţării".

În capitolul al III-lea, cel mai întins, este tratat *Învăţământul secundar, normal, artistic special, industrial şi profesional* din Cernăuţi — devenit la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea un centru şcolar de mare prestigiu — şi din celelalte localităţi de seamă situate în nordul Bucovinei.

Pentru atmosfera care domnea şi care era cultivată în liceul bucovinean în perioada lui de maximă înflorire, între cele două războaie mondiale, sunt edificatoare cuvintele unuia dintre dascăli, Em. Goraş, la o serbare de sfârşit de an, când se adresa elevilor : ,,Aţi auzit şi în şcoală şi acasă, vorbindu-se de cuvântul «libertate», a cărui noţiune încă nu-i bine definită. Sunteţi liberi să faceţi totul, ce-i bun şi frumos, nu sunteţi însă liberi să faceţi lucruri urâte, nu vă este permis să aveţi o purtare necuviincioasă faţă de nimeni trebuie să fiţi modeşti, să arătaţi că aveţi o creştere aleasă, primită de la părinţii şi profesorii voştri".

Prezentarea *învăţământului preşcolar*, care constituie substanţa capitolului al IV-lea al lucrării, îi oferă autorului prilejul să evoce figura de mare distincţie intelectuală a dr. Octavian Lupu, autorul lucrării *Casele de ocrotire din Bucovina* (Cernăuţi, 1942).

Informaţii extrem de interesante sunt date în capitolul al V-lea, *Activităţi şcolare, profesionale şi culturale*, despre expoziţii, cercuri culturale, şezători, serbări, activităţi artistice, cursuri de popularizare, asociaţii ale corpului didactic, rolul jucat de dascăli în cultură, muzică, arte plastice, teatru, publicistică, almanahe şcolare, periodicele (ziare şi reviste) care apăreau, toate acestea evidenţiind existenţa unei vieţi culturale intense, în centrul căreia se situau Cernăuţii, unul din marile oraşe culturale româneşti din perioada interbelică.

Capitolul al VI-lea, ultimul, priveşte învăţământul superior. Sunt prezentate aici *Institutul Teologic din Cernăuţi (1827—1875*, prima instituţie de grad universitar din Bucovina şi *Universitatea din Cernăuţi*, celebra universitate cernăuţeană, înfiinţată ca universitate germană în 1875, cu numele, după cel al împăratului, de *Franciseo-Iosefina*. Ea avea să fie reorganizată după Unirea Bucovinei cu România şi să-şi deschidă cursurile ca *Universitatea Românească din Cernăuţi* la 24 octombrie 1920, în prezenţa regelui Ferdinand I, a familiei regale şi a membrilor guvernului.

Prin corpul profesoral de elită pe care-l avea, prin spiritul pe care-l cultiva, de largă înţelegere şi preţuire a valorilor naţionalităţilor care trăiau în Bucovina, universitatea cernăuţeană s-a bucurat de reputaţie internaţională, creând *modelul unei viitoare atitudinii spirituale, care este astăzi preconizată în Europa*.

În partea finală a lucrării sale Mircea Grigoroviţă se referă în câteva cuvinte şi la *Politehnica ,,Gh. Asachi" din Cernăuţi*, care a funcţionat, între 1941—1944 în ,,Heidelberg-ul românesc", mutată fiind de la Iaşi.

Cu modestie autorul lucrării afirmă în *Concluzii* că el şi-a propus să realizeze o simplă schiţă a temei luată în studiu. Pentru realizarea unei lucrări mai ample i-au lipsit timpul şi

mijloacele de informare. Aceasta este de realizat în viitor. Oricum, el i-a pus bazele ; prin sugestiile făcute i-a definit materia și dimensiunile.

Nu putem decât să-i mulțumim lui Mircea Grigoroviță pentru frumosul dar făcut învățământului bucovinean și culturii românești în general.

Șt. Ștefănescu

Muzeul Bucovinei, Suceava XX, Casa Editorială „Glasul Bucovinei", 1993, 388 p. + 32 p. ilustrații.

Apărut recent, anuarul are un sumar bogat și variat, valorificând prioritar resursele informative ale zonei. Pavel Blaj, directorul Muzeului Bucovinei din Suceava, semnează un material dedicat aniversării a 75 de ani de la Unirea *Bucovinei cu România (1917—1983)*.

Studiile de istorie debutează cu cele semnate de cunoscuții cercetători Nicolae Ursulescu *(Continuitate și restructurări cultural-etnice în neoliticul și eneoliticul românesc)*, Ion Mareș *(Modele din lut ars reprezentând locuințe și sanctuare eneolitice descoperite pe teritoriul României)*, Mugur Andronic *(Cercetări arheologice în așezarea de secol IV D.C. de la Podeni (com. Bunești, jud. Suceava) — raport final)* și Paraschiva-Victoria Batariuc *(Cahle descoperite la curți domnești din Moldova)*. Alte studii se referă la *Proprietatea domnească în organizarea ținutului Suceava* (Ioan Scripcariuc), *Mihai Viteazul și românii din Transilvania* (Florin Pintescu), *Creșterea vitelor în Moldova medievală în viziunea izvoarelor narative interne* (Mihai Lazăr), *Boieri din sfatul domnesc al Moldovei în secolul al XVIII-lea* (Pavel Blaj). Perioadei stăpânirii austriece a Bucovinei îi sunt dedicate studiile semnate de Mihai-Ștefan Ceaușu *(Instituirea administrației habsburgice în Bucovina)*, Mirela Șerban *(Contribuții la dezvoltarea agriculturii în Bucovina în timpul stăpânirii austriece (1775—1918)* și Olga Ștefanovici *(Considerații asupra situației demografice în Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice (1775—1918)*. Constantin Șerban se referă la *Navigația pe Prut la mijlocul secolului al XIX-lea : Proiecte și realizări*. Studiile de istorie se încheie cu cele semnate de Gavril Irimescu *(Contribuții bucovinene la cucerirea independenței de stat a României (1877—1878)* și de Mihai-Aurelian Căruntu *(1941— Un nou început pentru Bucovina întregită)*.

În capitolul referitor la istoria culturii, Nicolae Cârlan semnează studiul *Cazania lui Varlaam în județul Suceava*. Olimpia Mitric se referă la *Fondul de carte veche românească și străină de pe lângă mănăstirea Râșca (jud. Suceava)*, Mihai Iacobescu la *Bucovina în viziunea lui Ion Budai Deleanu*, Emilian-Dan Petrovici prezintă *Repertoriul societăților cultural -naționale românești din Bucovina (1848—1918)*, Aura-Doina Clopotari face cunoscut *Un manuscris inedit : „Junețea la români", de Simion Florea Marian (Capitolul „Berea")*. Titus Moisescu se referă la *Creația muzicală religioasă a lui Ciprian Porumbescu*. Ion Pânzaru prezintă *Cărți din biblioteca personală ale lui Titu Maiorescu și Nicolae Iorga la Suceava*, iar George Ostafi îl prezintă pe *Erast Tarangul — memorialist*.

Un capitol aparte este dedicat publicării de documente. Mihai Iacobescu face cunoscute unele *Documente ale revoluției de la 1848 în Bucovina*, Mircea Cenușă publică scrisori *Din corespondența familiei Porumbescu*. Documente și scrisori referitoare la Ion Nistor sunt aduse la cunoștință de Aura-Doina Clopotari : *Ion Nistor inedit — scrisori către Liviu Marian* și de Doina Hurzdup : *Documente inedite cu privire la viața și activitatea lui Ion Nistor. Scrisori de la Alexandru Vlăncu*. Eugen Dimitriu și Petru Froicu se referă la *Prietenia lui Artur Gorovei cu Leca Morariu — Scrisori către cărturarul bucovinean* și la *Relațiile lui Alexandru Vasiliu-Tătărași cu Leca Morariu — Din corespondența către profesorul bucovinean*.

La capitolul Medalioane, academicianul Radu Grigorovici îl semnează pe cel intitulat *Dimitrie Onciul și determinismul istoric*, Olga Ștefanovici se referă la *Dimitrie Onciul, colaborator al revistei „Convorbiri literare", în corespondență cu Iacob Negruzzi*, iar Georgeta Saftian la *Vladimir Dumitrescu — cercetător al neo-eneoliticului pe teritoriul României*.

La capitolul Muzeologiei, Viorica Lavric prezintă *Realizarea unui dispozitiv pentru analiza micro-chimică nedistructivă a pieselor mici de metal*. Cornelia Ungureanu face cunoscute unele *Intervenții de restaurare efectuate la icoana de secol XVI de la Siliștea-Neamț, „Maica Domnului cu Pruncul"*, iar Lidia Romașcu propune intervenții pentru *Restaurarea unei cămăși femeiești din patrimoniul Muzeului Bucovinei, Suceava*.

La capitolul Note și comentarii, Mircea Ignat semnalează *Noi descoperiri de piese de bronz în zona Sucevei*, iar Mugur Andronic prezintă *Sondajul arheologic în așezarea de secol IV D.C. de la Zamostea (jud. Suceava)*.

Anuarul, în întregul său, constituie o încununare reușită a rezultatelor cercetărilor efectuate de toți cei care au lucrat la realizarea lui. El este o sursă de documentare și de informare în plus, pentru toți cei care doresc să cunoască aspecte inedite ale istoriei, culturii și civilizației bucovinene.

Dragoș Cusiac

Almanahul Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu" din Cernăuți, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, 206 p. + 29 ilustrații.

Almanahurile cunosc și în Bucovina o editare mai restrânsă în comparație cu cea a calendarelor. Sub acest din urmă aspect putem menționa cel puțin șase calendare cu apariție mai îndelungată: „Calendariu" scos de V. Țintilă, cu intermitențe (1811—1824), „Calendariu pentru Bucovina" (1841—1773), „Calendariu" editat de Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina (1874—1885, 1914), „Calendarul pentru poporul bucovinean" (1888—1913), „Calendarul" scos de Societatea „Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și muzică bisericească" (1886—1895), „Calendarul Glasul Bucovinei" (1924—1940). Se alătură la acestea altele cu o apariție mai scurtă. Trecând la almanahuri, consemnăm mult mai puține apariții. Întrunirea academică română „Bucovina" din Cernăuți scoate în 1903 un „Almanach literar" căruia îi urmează un al doilea, în 1905. Academia ortodoxă din Cernăuți scoate și ea un „Almanach jubiliar" pentru perioada 1894—1909. Al treilea almanah îl tipărește Societatea culturală „Arboroasa" din Cernăuți, „Țara Fagilor", la Cernăuți—Târgu Mureș în 1992. Almanahul cu care ne ocupăm, al patrulea în ordine cronologică, conține, ca și cele precedente, studii și creație originală. Studiile sunt semnate de Alexandrina Cernov, Vladimir Trebici, Eugen Patraș, Grigore Sandul și Octavian Sandul, George Muntean, Ștefan Purici, Ilie Luceac, Marian Olaru Dragoș Olaru, Gheorghe Hlaficiuc, Lora Bostan, Gheorghe Gorda. Poezii semnează Grigore C, Bostan, Ștefan Hoștiuc, Mircea Lutic, Vasile Tărâțeanu, Ilie Tudor Zegrea, Vasile Levițchi. Arcadie Suceveanu. Poeții populari sunt reprezentați prin Magdalena Morar și Victoria Ungureanu și se transcriu și texte populare din colecția lui Valeriu Zmoșu din satul Pătrăuții de Jos.

Explicația pentru mai rara editare de almanahuri stă în faptul că în sumarul lor, calendarele integrau, pe lângă datele religioase și de altă natură și studii, multă creație originală și folclor. Astfel calendarele erau deopotrivă și almanahuri și se bucurau de mare audiență îndeosebi în rândul cititorilor din lumea satelor.

Vasile Schipor

CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA"

Centrul de studii „Bucovina" al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți, își inaugurează activitatea în 6 septembrie 1992, în prezența academicienilor Radu Grigorovici, vicepreședinte al Academiei Române, Cristofor Simionescu, președintele Filialei Iași a Academiei Române, Mihai Diaconescu, rectorul Universității „Ștefan cel Mare" din Suceava, Pavel Blaj, directorul Muzeului Național „Bucovina" din Suceava, Gavril Irimescu, directorul Arhivelor Statului din Suceava, Emil Satco, directorul Bibliotecii județene Suceava, Grigore Bostan și Alexandrina Cernov de la Universitatea din Cernăuți, ing. Daniel Catargiu, prefectul județului Suceava, Constantin Sofronie, președintele consiliului județean Suceava, Viorel Năsăudean, primarul orașului Rădăuți, Mihai Patraș, deputat în Parlamentul de la Chișinău. Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina a fost reprezentată de Mircea Irimescu, președintele societății, Marian Olaru, secretarul ei, Vasile Precup și Petru Bejenaru, membri în consiliul de conducere, George Muntean, președintele Filialei București a societății. George Galan, membru în comitetul de conducere al filialei, Serafim Fădor a reprezentat Uniunea Românilor Bucovineni. La festivitate au participat cercetători din București, Iași și Suceava, cadre didactice persoane de diferite profesiuni care urmăresc mișcarea științifică din țara noastră.

Centrul de studii „Bucovina" este patronat de Filiala Iași a Academiei Române, al cărei președinte, Cristofor Simionescu, acordă o atenție deosebită activității sale.

Consiliul științific se formează din: D. Vatamaniuc, președinte, directorul instituției, Vasile Precup, secretar științific onorific, Vladimir Trebici, Emil Diaconescu, Gh. Platon, Mircea Irimescu, Constantin Popescu, Ștefan Gorovei, Alexandru Țenchea, Radu Economu.

Posturile la Centrul de studii „Bucovina" se ocupă prin concurs. În 5 octombrie 1992 se ține concursul pentru ocuparea postului de cercetător specialitatea istorie. Comisia se formează din acad. Gheorghe Platon, președinte, Vasile Precup, secretar, prof. dr. Dumitru Șandru și D. Vatamaniuc, membri. Postul este ocupat de Marian Olaru, profesor de istorie. Concursul pentru ocuparea postului de cercetător, specialitatea folclor, se ține în 29 decembrie 1992. Comisia se formează din acad. Gheorghe Platon, președinte, Vasile Precup, secretar, prof. dr. Ion H. Ciobotaru și D. Vatamaniuc, membri. Postul este ocupat de Vasile Schipor, profesor de limba și literatura română. Concursul pentru ocuparea postului de cercetător, specialitatea germanistică, se ține în 15 martie 1993. Comisia se formează din D. Vatamaniuc, președinte, Vasile Precup, secretar, prof. Cristina Ceucă și Marian Olaru, membri. Postul este ocupat de Georgeta Istrătoaie, profesoară de germană. Concursul pentru ocuparea postului de cercetător, specialitatea etnografie, se ține în 19 martie 1993. Comisia se formează din D. Vatamaniuc, președinte, Vasile Precup, secretar, Marian Olaru și Vasile Schipor, membri. Postul (1 jumătate normă) este ocupat de Dragoș Cusiac, directorul Muzeului de Etnografie din Rădăuți. Se prevede ca schema să fie completată cu noi posturi (pentru limbile slave, arheologie, geografie, ecologie).

Centrul de studii „Bucovina" își organizează activitatea de cercetare științifică consacrată provinciei în cadrul mai multor secțiuni:

1) Istoria Bucovinei,
2) Istoria literară — folclor — etnografie,
3) Geografie, geologie, resurse,
4) Ecologie, ocrotirea mediului natural, turism,
5) Studii economice complexe,
6) Artă.

Pentru realizarea acestui program, care depășește în stadiul actual, încadrarea cu specialiști pe domenii, conducerea Centrului a stabilit legături cu universitățile din București, Iași și Suceava și are în vedere și alte centre universitare din țară și din străinătate.

Analele Bucovinei, I, *1*, p. 231—234, București, 1994

Concomitent cu aprofundarea și extinderea cercetărilor științifice consacrate Bucovinei, Centrul își propune:

1) Să retipărească lucrările fundamentale privitoare la Bucovina, îndeosebi germane, publicate în cursul anilor.

2) Să constituie un fond documentar, prin colectarea monografiilor despre localități, documente diferite și chiar arhive în păstrarea unor familii.

3) Să inventarieze și să valorifice colecțiile de artă și tehnică populară, numismatică.

4) Să constituie o arhivă de folclor prin înregistrări pe teren.

„Analele Bucovinei", revista de față, publică studii consacrate Bucovinei, elaborate de cercetătorii din diferite domenii. Se prevede ca în unele numere să se retipărească lucrări fundamentale aparținând unor cercetători din trecut, însă care nu se mai află în circulație, unele chiar rarități bibliografice.

Centrul de studii „Bucovina" a stabilit legături cu Institutul Bukowina din Augsburg și cu Centrul Bucovinean al Universității din Cernăuți. O primă reuniune a celor trei instituții a avut loc la Cernăuți în 30 septembrie — 4 octombrie 1993. Următoarea reuniune este programată să fie organizată de Centrul de studii „Bucovina" la Rădăuți, în septembrie 1994.

Cercetătorii Centrului de studii „Bucovina" au participat cu comunicări la reuniunea de la Suceava (7—8 noiembrie 1992), Iași (6—9 iulie 1993), Cernăuți (30 septembrie — 4 octombrie 1993), precum și la diferite festivități consacrate Bucovinei (București, Brașov, Suceava) și în alte localități.

Sarcina principală, de viitor, a Centrului de studii „Bucovina" rămâne întocmirea *Enciclopediei Bucovinei*, la nivelul standardelor internaționale.

D. Vatamaniuc

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA

Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina își inaugurează activitatea în 23 ianuarie 1865, după ce funcționează cu un titlu modest, Reuniunea română de lectură din Cernăuți, încă din mai 1852. Inițiativa înființării societății îi aparține lui I.G. Sbiera, care este și unul din cei mai activi susținători ai ei. Societatea este condusă în cursul anilor de Mihai Cavaler de Zotta (1862—1863), Eugen Hacman (1864), Gheorghe Hurmuzachi (1865—1882), Victor Stârcea (1882—1887), Iancu Zotta (1888), Eudoxiu Hurmuzachi (1889—1899), Dionisie Canaler de Bejan (1900—1920), Vasile Gheorghiu (1923—1929), Grigore Nandriș (1929—1942) Ion Nandriș (1942—1944).

Societatea a desfășurat o bogată activitate culturală. Scoate reviste: „Foaia Societății pentru literatura și cultura în Bucovina" (1865—1869) și „Aurora română" (1881—1882, 1884), editează calendare, cu o mare circulație în lumea satelor, face demersuri pentru înființarea unei catedre de limba română la Liceul din Cernăuți, secții de română la celelalte licee din Bucovina și școli românești în sate. Înființează o școală normală de băieți și una de fete, care pregătesc corpul didactic pentru învățământul primar. Societatea se preocupă și de pregătirea de meseriași în diferite domenii de activitate. Unele din inițiativele sale au un puternic ecou în public. Se înscriu, printre acestea, zborul lui Aurel Vlaicu la Cernăuți, în 1912, turneele unor trupe teatrale și șezătorile literare ale scriitorilor români. Societății îi aparține și construirea Palatului Național din Piața Teatrului, operă demnă de un mare oraș.

Activitatea atât de rodnică este întreruptă de cel de-al doilea război mondial, când jumătate din Bucovina intră sub stăpânirea Uniunii Sovietice. Instaurarea regimului comunist—atât în nord cât și în sud— interzice continuarea activității societății bucovinene. Obștea bucovinenilor din țară organizează totuși sub forma unor reuniuni religioase la Biserica Sf. Nicolae din București comemorarea unor personalități, când se vorbește și de Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina. Această activitate se desfășoară într-un cadru limitat de clandestinitate.

Activitatea societății este continuată în condiții mai favorabile peste hotare. Se serbează, astfel, la New York, într-un cadru solemn, centenarul societății. Grigore Nandriș, stabilit în Anglia, nu pierde nici un prilej să vorbească despre cultura română și drepturile românilor asupra Bucovinei și Basarabiei. Redactează studii temeinice în această problemă: *Sosirea*

slovilor-ruteni în Bucovina, Câteva observații asupra populației Bucovinei. Important pentru activitatea sa în serviciul Societății pentru cultură este volumul *Din istoria Societății pentru cultură. Centenarul Cernăuți 1862—1962*, tipărit în Statele Unite ale Americii.

Revoluția din decembrie 1989 deschide și în activitatea Societății pentru cultură o nouă epocă. Un grup de 29 intelectuali din Rădăuți hotărăște, la inițiativa inginerului Mircea Irimescu, să reia activitatea ei în noile condiții. Sediul societății este în modernul cămin cultural „M. Eminescu" din Gălănești. Primul congres se ține la Gălănești în mai 1990 și se aprobă statutul, tot cel vechi, însă adaptat la noua situație. Al doilea congres se ține, de asemenea, la Gălănești, în 30—31 mai 1992. La Cernăuți se înființează Societatea pentru cultura românească „M. Eminescu", la constituirea căreia participă și o delegație a Societății pentru cultură și literatură. Cele două societăți sunt înfrățite și se consideră o singură societate, moștenitoare a patrimoniului Societății pentru cultură și literatură, înființată în 1862. Cele două congrese au fixat, ca acțiune prioritară a Societății pentru cultură și literatură, sprijinirea românilor din nordul Bucovinei, să-și apere ființa națională și să-și dezvolte cultura în spiritul vechilor tradiții românești. Societatea pentru cultură și literatură a înființat o universitate populară, sub conducerea Prof. Petru Bejenaru, care își ține cursurile vara, cursuri care au ajuns la a patra ediție. Personalități de seamă ale vieții culturale și științifice sunt invitate să țină prelegeri privind trecutul și prezentul Bucovinei. Societatea editează revista „Septentrion", în care se reflectă viața culturală, literară și științifică din Bucovina. Societatea a deschis, împreună cu Muzeul Bucovinei, o casă muzeu „Ion Nistor" în Vicovul de Jos; de aceeași atenție se bucură și Dimitrie Onciul, în Straja, comuna sa de origine. Societatea pentru cultură... a stăruit pe lângă forurile academice pentru înființarea la Rădăuți a Centrului de studii „Bucovina". Societatea are filiale în principalele orașe din țară: București, Iași, Brașov, Timișoara, Botoșani, Suceava, Bacău, și numără în prezent 1.200 de membri. Societatea pentru cultură are în plan procurarea unei tipografii, înființarea unei edituri și deschiderea unei librării, librăria „Iraclie Porumbescu".

Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina este preocupată de trecutul provinciei, însă în egală măsură de prezentul tragic și viitorul care să-i readucă integrarea în granițele istorice.

Vasile Precop

UNIVERSITATEA CULTURALĂ RĂDĂUȚI-GĂLĂNEȘTI

Congresul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, din 30 iunie 1990, ia hotărârea să se organizeze cursuri de vară, după exemplul celor de la Vălenii-de-Munte, inaugurate în 1908, și care cunoșe în cursul anilor o largă audiență. Inițiativa organizării cursurilor de la Vălenii-de-Munte aparține unui bucovinean, Gh.Tofan, intelectual de prestigiu, care se bucură de prețuirea marelui istoric.

Cursurile de vară de la Rădăuți-Gălănești s-au ținut în patru ediții: 1990, 1991, 1992, 1993. Ele și-au propus să contribuie la o mai bună cunoaștere a Bucovinei sub toate aspectele de la istorie și cultură până la ecologie și administrație.

La deschiderea inaugurală a cursurilor s-a spus: „Vom voi ca alături de vestita universitate populară de la Vălenii de Munte să se înalțe și-n legendara Bucovină una pe măsură... Ziua de 3 septembrie 1990 marca începutul unui demers academic privind uitata Bucovină, prin prelegerile și alocațiunile ținute de prof. univ. dr. Dan Slușanschi — Universitatea București, cerc. dr. Gheorghe Buzatu și cerc. dr. Emil Emandi — Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" Iași, prof. univ. dr. Vasile Neamțu — Universitatea Iași, prof. Petru Bejenaru — directorul Liceului „E. Hurmuzachi", rectorul Universității de vară.

În edițiile de până acum prelegerile, comunicările și aplicațiile au fost grupate în 5—6 secțiuni: Cultură și spiritualitate în Bucovina; Geografie, geologie, silvicultură și ecologie; Istoria României; Biologie, genetică și ocrotirea mediului înconjurător; Pedagogie, sociologie și educație; Creație în știință și artă.

La fiecare ediție au participat 15—20 oameni de știință — membri și membri corespondenți ai Academiei Române, cadre didactice universitare, cercetători și specialiști din producție.

În calitate de cursanți, între 80—120 la fiecare ediție, au fost profesori (cei mai mulți), ingineri, medici, economiști, studenți și elevi din clasele a XI-a și a XII-a. Au participat și

cursanți din alte localități : Suceava, Vatra Dornei, Iași, Satu Mare, Timișoara, Galați, Târgu Mureș, București, Brașov.

Cursanților li s-au oferit informații, date, explicații și argumente la zi din istoria și cultura Bucovinei, integrate în istoria și cultura națională.

Comunicările și prelegerile au ameliorat și corectat percepția, chiar și a unor intelectuali, dar mai ales a elevilor și studenților privind istoria, cultura și economia Bucovinei — acest pământ românesc mereu în nedreptate, frământare și suferință.

Valorile culturale adevărate, înaintașii în științe și cultura națională crescuți și formați în Bucovina, evenimentele istorici Bucovinei în context național și internațional, dezvoltarea învățământului și culturii au fost teme preferențial abordate de oamenii de știință din diverse domenii ; acad. Radu Grigorovici — vicepreședinte al Academiei Române, acad. Vladimir Trebici, prof. univ. dr. Liviu Ionesi — membru corespondent al Academiei Române, dr. Dimitrie Vatamaniuc — director al Centrului de studii Bucovina, conf. univ. dr. Ion Popescu Sireteanu — —Universitatea Iași, dr. Vasile Ghețău, conf. univ. dr. Mihai Iacobescu—Universitatea Suceava, dr. Radu Economu, George Muntean, conf. univ. Alexandrina Cernov și Grigore Bostan — Universitatea Cernăuți, prof, univ. Ștefan Munteanu— Universitatea Timișoara, dr. Taras Seghedin, cerc. Marian Olaru și Vasile Schipor ș.a.

La ultimile ediții au fost evocate personalități din cultura și istoria Bucovinei ; Dimitrie Onciul, Ion Nistor, I, G.Sbiera, Iraclie Porumbescu, Grigore Nandriș, Alexandru Hurmuzachi, Leca Morariu, George Voevidca, Vasile Bumbac ș.a.

În cuvântul de închidere a ediției a IV-a a cursurilor de vară acad. Radu Grigorovici spunea că în Bucovina, la Rădăuți, s-a născut deja o tradiție în actul cultural, care poate fi comparată cu cea de la Vălenii de Munte.

Petru Bejenaru

SESIUNEA DE COMUNICĂRI
CERNĂUȚI, 30 SEPTEMBRIE — 5 OCTOMBRIE 1993

Institutul Bukowina din Augsburg organizează, în colaborare cu Centrul Bucovinean de Cercetări Științifice de pe lângă Universitatea din Cernăuți, a cincea sesiune științifică, la care participă și Centrul de studii ,,Bucovina" al Academiei Române. Sesiunea se ține la Cernăuți între 30 septembrie — 5 octombrie 1993, sub genericul *Transformări în conștiință . Procese istorice, politice, sociale și culturale în Bucovina*, temă aleasă anume cu o largă deschidere, pentru a oferi posibilitatea unui număr cât mai mare de cercetători să participe la lucrări. În programul sesiunii figurează, din partea Academiei Române, acad. Radu Grigorovici și acad. Vladimir Trebici, iar D. Vatamaniuc din partea Centrului de studii ,,Bucovina". Partea română este reprezentată și de Toma Gheorghe, primarul Sucevei, Andrei Corbea-Hoisie de la Universitatea din Iași, Alexandru Țenchea de la Universitatea din Suceava și Dumitru Teodorescu de la ziarul ,,Crai nou" din Suceava.

Lucrările se desfășoară în plen (18 comunicări) și în trei secțiuni : Secțiunea I. Istorie și politică, (13 comunicări), Secțiunea a II-a, Limbă și literatură (11 comunicări) și Secțiunea a III-a Cultură, etnografie, etnicitate (12 lucrări).

Programul cuprinde vizite la instituțiile culturale și o excursie în Carpați, în zona Ceremușului.

O dare de seamă asupra sesiunii, *Internationale Studientagung des Bukowina-Instituts Augsburg in Czernowitz findet in Osteuropa grosse Beachtung*, se publică în ,,Der Südostdeutsche" din 15 noiembrie 1993, cu aprecieri asupra unor comunicări și consemnarea ecoului stârnit de sesiunea în mijloacele de informare din Ucraina, Germania și România.

Lucrările s-au ținut în Palatul Mitropolitan, în care funcționează în prezent Universitatea din Cernăuți. Limbile folosite la sesiune : ucraineană, germană și română.

Comunicările au pledat, în general, pentru toleranță și buna înțelegere între naționalități și s-a invocat Bucovina din trecut ca ,,un model" pentru viața politică din Europa. În timp ce la sesiune se pleda pentru toleranță și bună înțelegere, autoritățile ucrainene din Cernăuți trimit în judecată ziarul ,,Plai românesc", cu scopul de-a desființa și această unică publicație românească din nordul Bucovinei.

Marian Olaru

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei", Publikation des Studienzentrums „Bukowina" der Rumänischen Akademie, mit Sedium in Rădăuţi (jud. Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten betreffend Bukowina. Es wird die gabährende Aufmerksameit den Persönlickeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina gegeben haben, verschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen; selbstverständlich auch der Presse. Es werden die kirchlichen, zum grössten Teil woiwodale. Institutionen vorgestellt, so wie die Monumente der Natur, die Probleme der Ecologie.

Es wird sorgenhaft die aktuelle kulturelle und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften verfolgt.

„Analele Bucovinei" heabsichtigt die in verschiedenen Jahren durchgeführten. Volkzählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Es werden die älteren Werke, namentlich deutsche, Referenzbücher betreffend Bukowina wieder in Erinnerung zu bringen, die meisten dieser Bücher werden nur in dem Dokumentaren Fond dieser neuen Institution von Rădăuţi bewahren.

„Analele Bucovinei" stehen zur Verfügung der Wissenschaften des Studienzentrums so wie der Universität von Cernăuţi und des Instituts Bukowina von Augsburg, mit dem das Zentrum von Rădăuţi die besten Verbindungen pflegt, und beteiligt an gemeinsamen Veranstaltungen der wissenschaftlichen Tagungen der Bukowina gewidmet.